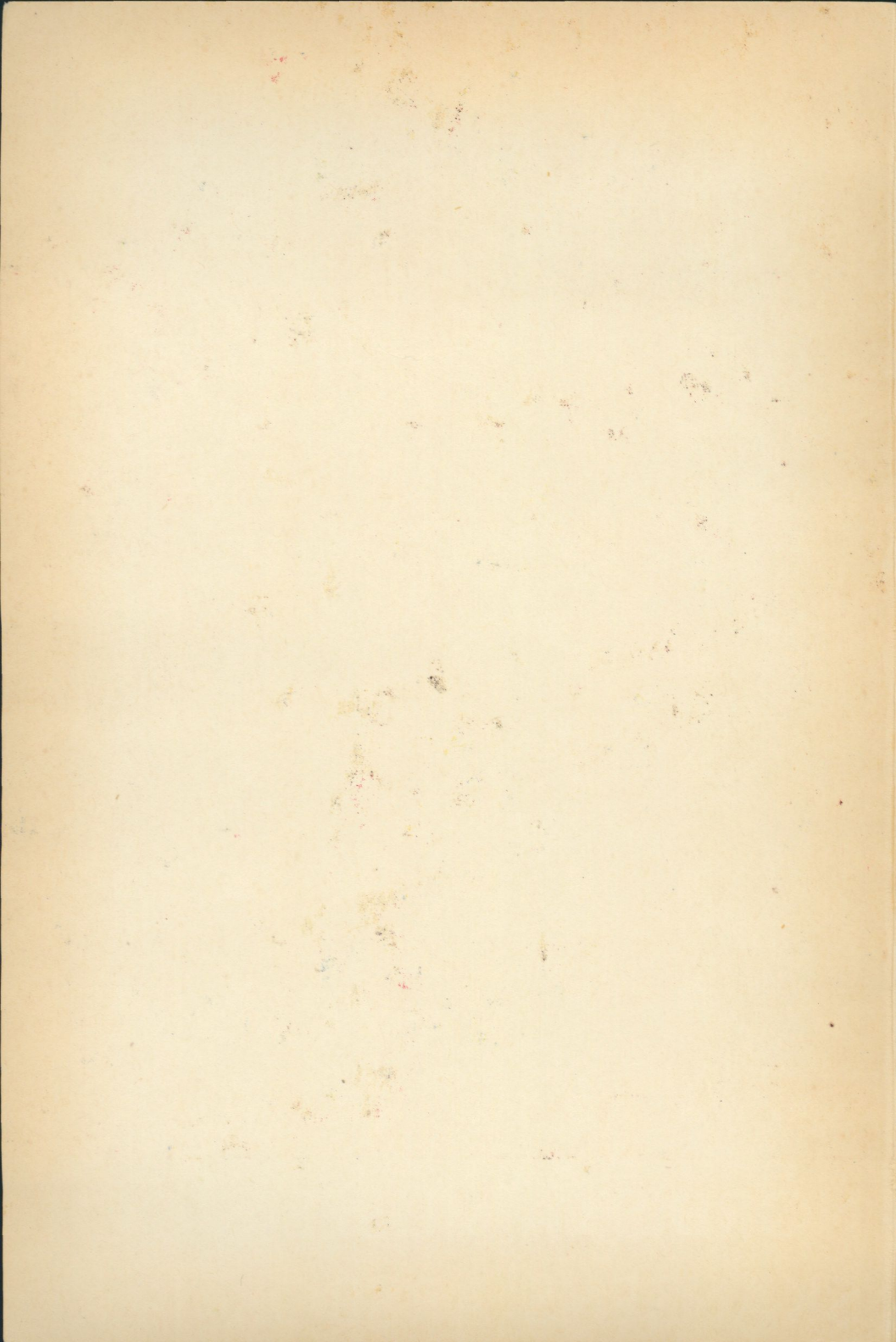
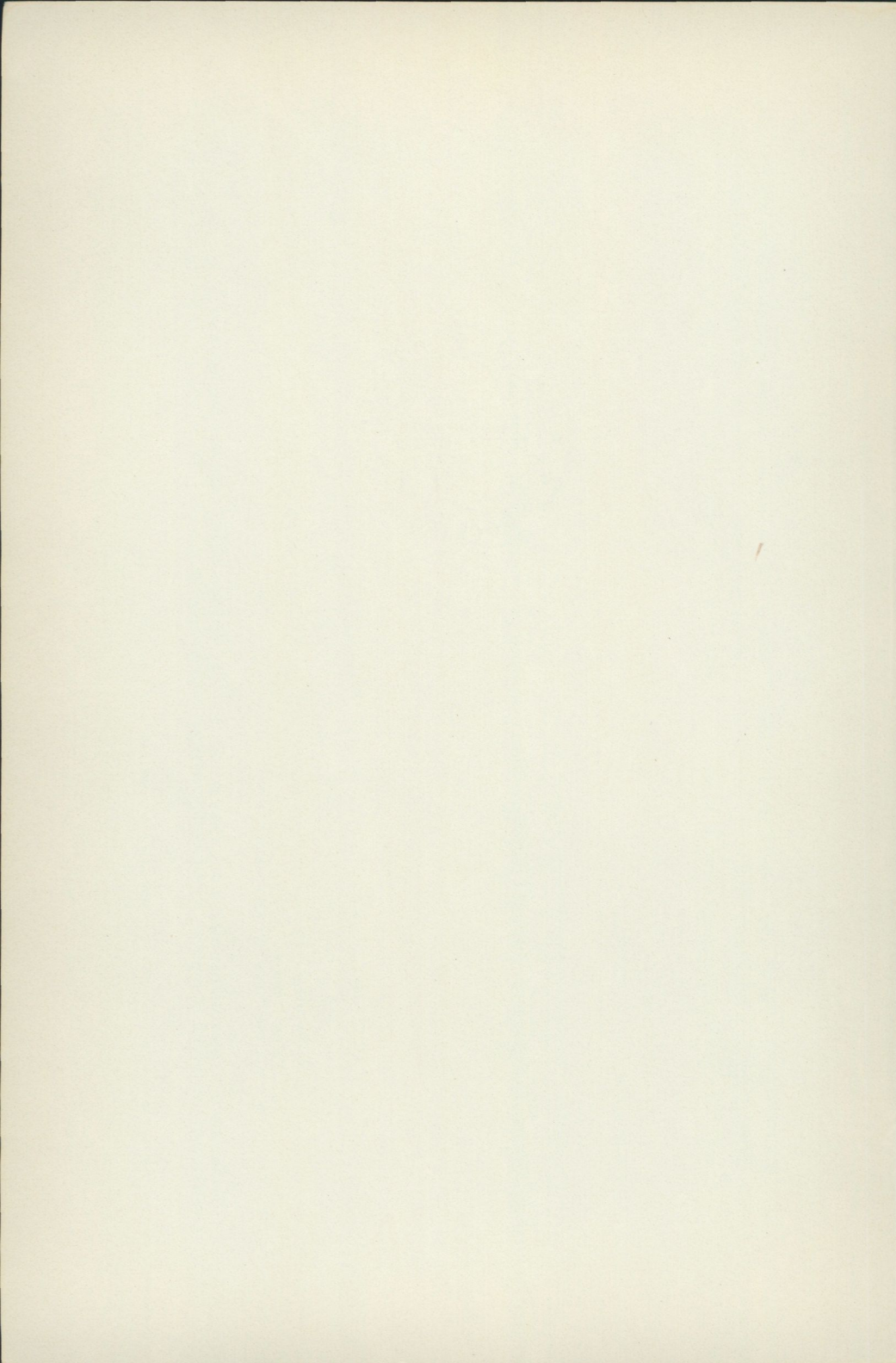

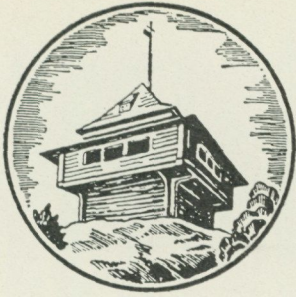

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1950**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1950

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en ölkanna av fajans, ungefär 24 cm hög och tillverkad vid Rörstrand i början av 1800-talet. En dylik pjäs kunde — liksom dess engelska förebilder, de s. k. Toby jugs — mycket väl vara en sjömansgåva, "a sailor's gift" av det slag som närmare behandlas på sid. 25. (Nordiska museet inv.-nr 115,750.)

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1950

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

INNEHÅLL

BRYNOLF HELLNER, Garnityrmöbelen	7
RUT LIEDGREN, Sailor's Gifts	25
GÖSTA SELLING, Paradsängkammaren från Ulvsunda	43
ERIK ANDRÉN, Stadsbyggmästarens barocktak	55
MATS REHNBERG, Bröllopsföljet från Telemarken	65
ALBERT ESKERÖD, Knävlingar från Branteviks fiskeläge i Skåne	75
GÖSTA VON SCHOULTZ, Till finrummets historia	91
SAM OWEN JANSSON, Georg Stiernhielm och de kubiska målkärlen	109
JOHN GRANLUND, Något om laxfisket i Lidsforsen	119
SIGURD WALLIN, Linnéminnen i Nordiska museet	141
BENGT BENGSSON, Christian Hammers skissböcker	153
ELISABETH STRÖMBERG, Broderade hängkläden från Blekinge..	163
BO LAGERCRANTZ, Kring Carl Eldhs juvelskrin	175
LINNÉA ANDEMAR, En sidenväverska berättar	189
ERNST MANKER, Silbonah	199
ANDREAS LINDBLOM, Svindersvik	213
OLLE HOMMAN, Kors med målade bilder	217
MATS REHNBERG, Folkuniversitetskursen vid Nordiska museet 1949	225
ERIK ANDRÉN, Nordiska museets nya föreläsningssal	233
Anna Rudbeck in memoriam	237
Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar	239
Nordiska museet och Skansen under år 1949:	
Allmogeaddelningen	245
Lapska avdelningen	247
Högreståndsavdelningen	248
Skansen	255
Tyresö	264
Julita gård	265
Arkivet	266

Biblioteket	267
Undervisningsavdelningen	268
Professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning och Instituttet för folklivsforskning	269
Utställningar	272
Fältarbeten	274
Förvaltning m. m.	278
Styrelseberättelse för år 1948	289
Revisionsberättelse för år 1948	299
Förteckning över personer och institutioner som 1948—1949 lämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen	301
Fataburen 1931—1950. Register	309

GARNITYRMÖBELN

av Brynolf Hellner

Under 1920-talet dominerades möbelhandeln av möbelgarnityren. Dessa utgjordes av ett bestämt antal stolar, bord och förvaringsmöbler och såldes som enheter, avsedda för vissa bestämda rumstyper. Allt efter användningen benämndes de matsals-, vardagsrums-, herrums- eller sängkammarmöbel. Utmärkande för varje sådant möbelgarnityr var utom det fixerade antalet pjäser också att de olika delarna voro utförda i en och samma stil, i samma material och med samma ytbehandling.

Benämningen möbelgarnityr är en modern beteckning. Av samtiden kallades dessa möbelgrupper enbart möbel eller möblemang såsom tillägg till namnet på det rum, för vilket de voro avsedda. De fullt utbildade och fixerade garnityren äro relativt sena och togo form egentligen först vid det senaste sekelskiftet. Förutsättningarna för deras uppkomst voro två: en ekonomisk, som hade sin grund i omläggningen av tillverkningen och försäljningen samt uppkomsten av en köpstark kundkrets av tidigare icke skådad omfattning — den andra förutsättningen är av estetisk art, där den historiska stilutvecklingen och tillkomsten av en helt ny kategori av konsthantverkare, arkitekten och möbelritaren, voro de viktigaste bidragande faktorerna.

Önskan att samtliga möbler i ett rum skola vara ensartade är ingen historisk nyhet. Redan Axel Oxenstierna hade på Tidö en serie lika utformade stolar, och Nicodemus Tessin d. y.

Denna uppsats ingår i en handskreven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

skapade för Drottningholm utom inredningar också möbler av enhetlig typ, vilka sedan utfördes av Burchard Precht.

Att ritningar till möbler utfördes av särskilda ritare var vid denna tid en nyhet från Frankrike, liksom stilen i sig själv. Ludvig XIV:s akademi var den stora förebilden, både som organisation och producent av förlagor. De stora modellskaparna André-Charles Boulle och i något ringare grad Pierre Le Pautre voro också de första egentliga möbelritarna, ehuru Hans Vredeman de Vries och Jacques Androuet Du Cerceau utgivit kopparstick med möbler redan på 1500-talet. I vårt land förekom knappast utanför hovet, att arkitekter eller andra särskilda ritare komponerade modellerna; hantverkarna återtogo också snart även inom hovkretsarna uppgiften som kompositörer, ett förhållande som i hög grad satt sin prägel på 1700-talets möbler i vårt land. Här utförde nämligen med mycket få undantag olika yrkesmän olika slag av möbler, så att stolmakarna endast gjorde stolar, bänkar och soffor, medan byråar, skrin och bord tillverkades av snickarna, de rikt utskurna spegelramarna och konsolborden av skulptörerna. Därför ligger det heller icke något förvånansvärt i att olika material och ytbehandling kunde förekomma på möbler i ett och samma rum. Att alla samtidigt utförda föremål gjordes i samma stil, är givetvis självklart då det gäller de förnämsta klasserna, men är inom borgerliga kretsar under övergångsperioderna visst icke alltid säkert. Mot detta talar bl. a. den konservatism, som präglar många av spegelmakarnas alster vid övergången från rokoko till gustaviansk stil. Ofta äro sålunda speglar med klara rokokoornament daterade på 1780-talet, medan stolmakarnas alster äro förhållandevis moderna.

Allt tyder på att de svenska möbelproducenterna ännu en god bit in på 1800-talet följde rent hantverksmässiga principer. Även en så framstående mästare som Georg Haupt var i första hand snickare av i huvudsak samma typ som de praktfulla kabinettskåpens skapare på 1600-talet, även om han för eget bruk framställde ritningar till möbler, som voro i klass med de främsta på kontinenten. Hans alster ha med sina utsökta inläggningar och bronser karaktären av enstaka praktpjäser.

Bild 1. En salong från 1750-talets Stockholm. Stolarna och soffan äro förgyllda och klädda med tapisserier från den franska fabriken i Beauvais, byråar och bord med valnötsfaner, konsolur med lackmålning i flera färger och guld. Nordiska museet, rum nr 58.

Bild 2. Rum från Ystad, 1830-talet, med en enhetlig möbel av den i Danmark och Sydsverige vanliga empiren med inläggningar. Nordiska museet, rum nr 70.

Bild 3. Salong med en i Paris 1855 prisbelönad möbel. Här äro klädsLAR, borddukar, mattor och draperier ensartat broderade. Arbetet är utfört av fröken O. C. Lindgren i Stockholm. Nordiska museet, rum nr 76.

Bild 4. Salongsmöbel av svart päronträ med ljus blå klädsel, som återgår i draperier och gardiner. Enhetligheten är strängt genomförd i såväl snickerier som textilier. Mästare är stockholmsnickaren Joh. Jac. Ottergren 1868. Nordiska museet, rum nr 78.

Hur hans byråar och sekretärer skulle kompletteras med sittmöbler och bord har icke varit mästarens uppgift att lösa.

Går man utanför vårt lands gränser, finner man att Thomas Chippendale's arbete *The Gentleman and Cabinet-Maker's Director* (1754) är det första arbete, där möbler av olika slag publicerats tillsammans, ehuru även i England enstaka ritningar till möbler publicerats tidigare i andra sammanhang. Hans verk får också en påfallande modern prägel därigenom att han ritade stolar, bord, skåp och sängar i olika stilar, så att de knappast kunna kombineras hur som helst. Till skåp med övervägande gotiska, kinesiska eller franska rokokostildrag måste man välja stolar, bord, sängar, speglar och ljuskronor av motsvarande slag. Sådana finnas också att välja på men äro icke sammanställda till möbelgrupper. Själv producerade Chippendale alla sorters möbler.

Möbler av olika slag, alltså även stolar, tillverkade också hans tyska samtida David Röntgen, ehuru i hans fall, som Hans Huth påpekar, de enstaka dyrbara praktpjäserna spelade en dominerande roll. I sin produktion var Röntgen tydligt påverkad av Chippendale, liksom också senare tysk möbelkonst röntte starkt inflytande från de engelska 1700-talsmästarna.

Chippendale's arbete fick mycket stor betydelse som förlaga, och de senare engelska mästarna följde i sina arbeten hans uppställning. Ett undantag är Robert Adam, den betydelsefulle arkitekten, som i sina skapelser konsekvent genomförde de nyklassiska idéerna och till sina hus ritade såväl inredning som möbler, tavelramar, gardiner och mattor. Främst bland dem, som förde Chippendale's linje vidare, voro givetvis Thomas Sheraton och A. Hepplewhite, den klassiska stilens främsta mönsterskapare.

Utmärkande för den engelska möbelkonsten under hela 1700-talet var att alla möbler utfördes i polerat trä, framför allt mahogny. Härigenom skilja sig de engelska stolarna från de franska, där förgyllning och i andra hand målning voro regel. I motsats till vad fallet är på de franska stolarna äro de engelska också mycket litet överklädda, vanligen endast själva sitsen. Som en följd därav spelar trästommen en mycket dominerande

roll, vilket också är förklaringen till att engelsmännen allt sedan 1700-talet lägga ned så stor omsorg på kompositionen av exempelvis stolsryggar. Samtidigt medför detta också, att träbehandlingen i sittmöblerna måste ägnas den största omsorg. Detta förhållande, att samma material och ytbehandling användas i olika slag av möbler, gör att det samlade möbelbeståndet i ett engelskt rum under 1700-talet fick en karaktär av enhetlighet av samma art som i möblemangen eller garnityren under senare hälften av 1800-talet — det gör därför ett bestämt modernt intryck.

Enhetlighet av detta slag saknades under 1700-talet liksom i vårt land även i Frankrike. Där voro som hos oss de olika specialiteterna inom möbelhantverket strängt åtskilda, och detta hade till följd, att sittmöbler och förvaringsmöbler fingo den olikhet i material och ytbehandling vi känna från vårt land. Snickarna voro de stora mästarna, vilkas namn gingo ut över världen och bevarades knutna till enstaka praktpjäser såsom Jean-François Oebens och Jean-Henri Rieseners berömda skrivbord för Ludvig XVI.

Utom hantverkarna fanns även ett stort antal mönsterritare, vilka för den franska stilens utformning varit av största betydelse, men som — fastän de ritade möbler av olika slag — icke på samma sätt som engelsmännen strävade efter likformighet. Även bland dessa möter man berömda namn som Juste Aurèle Meissonier, bröderna Slodtz, Jean-Charles Delafosse och Lalonde. Också den franska stilen influerade mycket starkt på det tyska möbelhantverket.

I Nordiska museets utställda rumsinteriörer från 1700-talet får man en god bild av det intryck möbleringen gav i de högre klassernas hem. Särskilt belysande äro de båda salongerna från rokokotiden i rum nr 58, bild 1, och rum nr 60, eller den höggustavianska operasalongen i rum nr 65. I princip är skillnaden mellan dessa ingen. Stolarna äro i de båda förnämre rummen förgyllda, i de enklare (nr 60) gråmålade och motsvaras av polerade fanerbyråar samt förgyllda och skulpterade speglar och spegelbord. I rum nr 58 har med stor sannolikhet C. F.

Adelcrantz komponerat den fasta inredningen. Möblerna äro i samtliga rum från början till slut hantverkarmästarnas alster. Man vet att både Carl Hårleman och Jean Eric Rehn ritat enstaka möbler, men dessa deras arbeten äro ytterst få och sakna betydelse för stilens utformning, i motsats till vad fallet är med den senares arbeten för exempelvis keramiken.

Först med empiren nåddes vårt land av kravet på enhetlig materialbehandling i rummets samtliga möbler. Det märkes redan i mahognyempirens stolar, soffor, bord och chiffonjéer. I särskilt hög grad framträder tendensen i rummet från Ystad (nr 70), bild 2. Visserligen är möbleringen där så sen som från 1830-talet och har en form, som endast återfinnes i södra Sverige. Det är en sen utvecklingsform av den av konstnären och akademiprofessorn Nicolai Abraham Abildgaard redan på 1790-talet skapade klassiska danska mahognystilen. Denna är under empiretiden ensam om inlagda möbler. Just tack vare inläggningarna framträder samhörigheten mellan sittmöbler, byråar och andra förvaringsmöbler särskilt starkt. Samma mönster återkommer nämligen på såväl stolarnas och soffornas ryggbriador som i bordens sargar och förvaringsmöblernas fasader.

Därmed är man också framme vid vad som blev särskilt betecknande för garnityrmöbeln. Varje enskild pjäs skulle genom en inläggning, ett skuret ornament, en list eller en detalj i formen klart ange, att den hörde ihop med alla de övriga i samma möblemang. Att materialet dessutom skulle vara det samma var under empiren med dess dominerande polerade mahogny självklart, men även sedan andra träslag änyo blivit moderna, användes genomgående samma träslag i alla möblemangets pjäser.

Till genomförandet av denna reform bidrog, att skråväsendets stränga formalism under 1800-talet börjat mjukas upp. Tydligt tillämpades icke längre samma stränga uppdelning i specialgebit, utan en och samma mästare kunde få utföra alla sorters möbler. Under 1700-talet förekom endast i ytterst få undantagsfall, att en snickare, som gjorde lådmöblerna, också tillverkade stolar.

Det för 1800-talet betecknande förhållandet, att flera vitt skilda stilar samtidigt voro fullt moderna, var naturligtvis ägnat att på samma sätt som i Chippendale's produktion fästa uppmärksamheten på olikheterna och göra det önskvärt, att man höll de olika sorterna isär. Redan den första i vårt land moderna stilimitationen, nygotiken, visar detta och har trots sin kortvariga popularitet efterlämnat flera garnityr. I museets ägo finnas sängen och toalettbordet till en nygotisk sängkammarmöbel, som tillhört statsrådet Claës Efraim Günther. Tydligast ser man dock olikheten mellan 1800-talet och 1700-talet i de många bevarade salongsmöblerna i rokokostil, därför att man där har möjlighet att göra direkta jämförelser mellan de uttryck samma stil tog sig under de båda århundradena. Skillnaden är också mycket stor, även bortsett från stilens detaljer, om man jämför den med broderad klädsel från fröken O. C. Lindgrens tapisserieaffär på Norrbro försedda salongsmöblerna i rum nr 76 med de båda tidigare nämnda salongerna från 1700-talet i rum 58 och 60. Vad som främst skiljer det i nyrokostil möblerade 1800-talsrummet, bild 3, från 1700-talsinteriören, bild 1, är att nyrokostils stolar och bord med sina rika ornament klart betona den inbördes samhörigheten.

I själva verket blev salongsbordet med soffa, fåtöljer och stolar redan under empiren en enhet. Samma sak i Louis-XVI-stil visar den i alla sina detaljer mycket genomförda salongen (rum 78) med möbel av svart päronträ, tillverkad 1868 av möbelsnickaren Johan Jacob Ottergren, bild 4. Rummets enhetlighet sträcker sig även till möbeltyg och gardiner.

För matsalen blev under 1880-talet renässansens garnityrets stil. Tysk renässans var den första, mycket spridda och långlivade matsalsstilen, men senare kommo även andra besläktade stilar in, bland annat barock. Kvar stod dock under hela den tid möbelgarnityren voro i ropet, att matsalens möbler skulle ha en rakryggad tyngd av samma slag som utmärkte den tyska ekrenässansen.

Reaktionen mot stilimitationen betydde i detta sammanhang ingen förändring. Tvärtom gällde de av jugendstilens förespråkare ofta arrangerade pristävlingarna som regel möbler

Bild 5. Säng i nygotik, som tillhört statsrådet Claës Efraim Günther. 1830-talet. Nordiska museet, inv.-nr 208,850.

till vissa angivna rum såsom matsal, herrum, salong eller sovrum. Vad som är betydelsefullt är, att en helt ny kategori yrkesmän, nämligen möbelritarna, nu deltog i skapandet av möblerna. I de årligen återkommande pristävlingar, som Stockholms hantverksförening sedan 1891 ordnade för att få fram lämpliga

priser till sina lotterier, kommo möbelgarnityren att intaga en framträdande plats.

De som skulle föra fram möbelgarnityret till dess strängt fixerade karaktär vid sekelskiftet och framåt, voro i synnerhet möbelfabrikerna och möbelmagasinen. Tidigare var det nämligen i de förmögnare kretsarna brukligt, att möblerna beställdes hos snickaren. Därvid var det givetvis av mindre betydelse för tillverkningen och försäljningen, om möblen i ett rum utformades enhetligt eller icke. För möbelfabriken och i ännu högre grad för handeln var det emellertid värdefullt att kunna avyttra alla möbler till ett rum som en enhet i stället för att sälja varje del för sig.

I en priskurant från 1880-talet, utgiven av Joh. Aug. Lindells möbelfabrik i Norrköping — tyvärr utan tryckår — äro visserligen möblerna icke alltid sammanställda i garnityr, men formgivningen med den utpräglade stilkaraktären gör det nödvändigt, att de olika pjäserna sammanställas på rätt sätt. Fabrikanten meddelar i förordet, "att skickliga ritare finnas anställda", och det är givet, att möbelfabriken, där man kunde fördela kostnaden för ritningen på en större tillverkning, också var en förutsättning för ritarens existens. Katalogen anger tydligt, att köparen har stor frihet att välja bland de möbler, som höra till ett och samma garnityr, och att sammanställa dem efter önskan. Detta gäller även senare flertalet av de för burgnare kretsar avsedda möblemanen.

Den produktion, som levererade billigare möbler för de mer välsituerade men samtidigt vände sig särskilt till den mindre köpstarka publiken, gav på ett helt annat sätt sina avnämare frihet vid valet av de olika möblerna. Hit höra framför allt snickarna på landet. Särskilt vid bruken funnos sådana enklare hantverkare, som för arbetarnas hem och patronernas kök tillverkade "hemmagjorda" stolar, liggsoffor, gustavianska sängar och chiffonjéer. Som regel voro dessa av något grövre typ än de i städerna och vid fabrikerna tillverkade, men de voro starka och av god kvalitet. Av arbetarna köptes vid bosättningen, enligt det uppteckningsmaterial som insamlats från olika delar

Bild 6. Säng i jugendstil, utförd enligt det av Erik Josephson ritade mönsterbladet "Enkel bostad" 1897. — Nordiska museet inv.-nr 173.557.

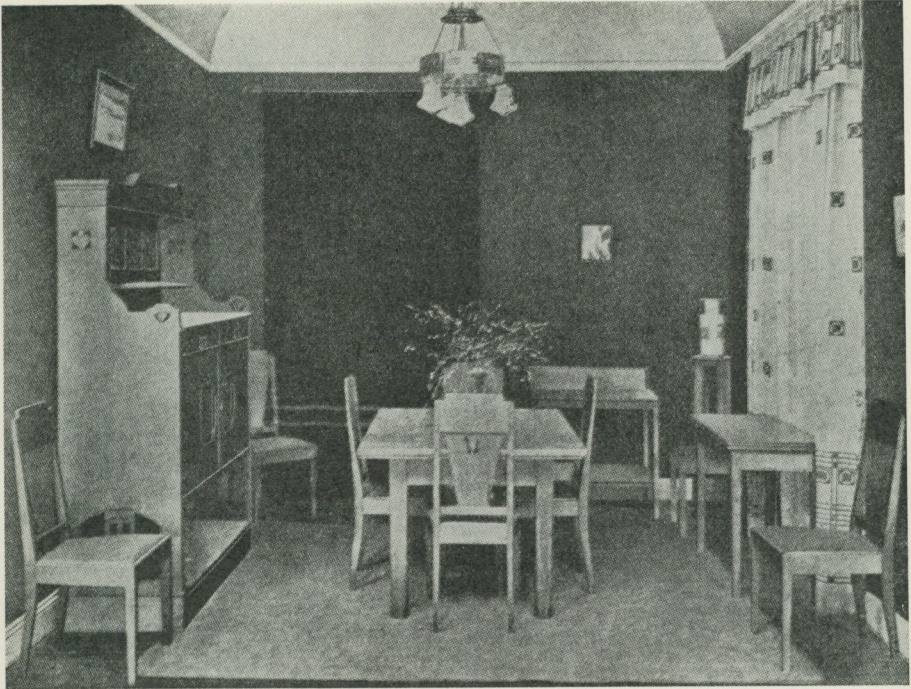
av landet, i regel först endast ett par stolar, ett bord, en dragkista och en gustaviansk säng eller liggsoffa, och i mån av råd utökades sedan möblernas antal så småningom.

På sina håll i landet utvecklade sig bondsnickeriet till en verklig hemindustri med vidsträckt marknad. Bekanta sådana centra äro Lindome i Halland, Östervåla i Uppland och den

smäländska landsbygden omkring Nässjö och söder om Jönköping. Särskilt en priskurant från E. Pettersson i Östervåla 1896 ger en god bild av det rika urval av typer och modeller, som produktionen visade upp.¹ Flera av modellerna äro ålderdomliga, äldst är den enkla och behändiga Karl-Johans-stolen. De mindre bemedlades tillvägagångssätt vid hemmens möblering var på detta sätt mycket ändamålsenligt och helt i linje med vad den senaste upplysningsverksamheten vill komma fram till.

Möbelgarnityret var ursprungligen en skapelse för de borgerliga kretsarna, både då det beställdes direkt av snickaren och då det köptes från snickerifabrikernas distributörer. Försök att skapa särskilda, för mindre köpstarka konsumenter avsedda, enkla och "bussiga" möbelgarnityr kröntes med föga framgång. En ansats i den riktningen förekom redan 1897, då Svenska slöjdföreningen utgav mönsterbladet "Enkel bostad" med möbler i jugendstil av grönlaserad furu med vitmålade detaljer, bild 6. Lika liten framgång hade i detta avseende 1917 års hemutställning i Liljevalchs konsthall. En passus i den kritik, som ägnades de utställda föremålen i Svenska slöjdföreningens tidskrift 1917 i ett totalomdöme av Carl Westman och en detaljkritik av Nils A. Blanck, visar de ledandes inställning. I det inledande partiet skriver Blanck i sin kritik: "Formgifningen på hemutställningen skulle kunna indelas i följande kategorier: den planlösa och inkonsekventa, som använder helt olika motiv i samma miljö och medvetet eller omedvetet negligerar totalverkan, den konsekventa, som pressar in samma motiv men i alltför skilda skalor, samt slutligen den fulländade. Helt naturligt måste denna uppdelning betraktas delvis som principiell, inom sig ej upptagande alla företeelser; gifvetvis är det svårt att utpeka någon fullt renodlad typ af det ena eller andra slaget. Exempel på en nyckfull formgifning företer rum nr 11, komponerad af S. Branzell. De särskilda formerna äro måhända njutbara, men uppvisa sinsemellan föga sammanhang. Tunna och spinkiga former af empirekaraktär alternera med rocaille-

¹ M. Lagerquist och G. von Schoultz, Stolsnickeriet i Östervåla, i Folk-Liv 1942, pl. 8.

Bild 7. Matsalsmöblemang. Ur Nordiska kompaniets specialkatalog över möbler 1909.

motiv i djärfva rörelser. Flera af de af Carl Malmsten komponerade rummen visa samma brist på konsekvent genomförd formgifning. Enskilda pjäser äro af betagande charm, men ensemblen blir ofta lidande genom den våldsamma formrikedom, som slår ut vissa föremål utan att upptagas i ensemblen" (Svenska slöjdföreningens tidskr. 1917).

Det råder intet tvivel om att i detta fall arkitekten-kritikerns sympatier ligga hos den enhetliga ensemblen. Särskilt betecknande är hans yttrande om ett annat av rummen: "Rum nr 4 af E. Spolén är af en fascinerande egenartad verkan med strängt genomförande af ett motiv. Vad som verkar störande är motivets olika skalor. Man har en känsla af att se vissa

partier genom förstoringsglas på grund af det sätt hvarpå de utformats. Motivet är spolförmiga pinnar, som användas dels som ryggstöd på stolar, dels åtskilligt förstörade som stödpartier vid bordet samt slutligen långt utdragna i gungstolen.”

Möblemangen i 1917 års utställning hade föga framgång som förebilder. Det hade däremot garnityrmöbeln som idé. För de välsituerade klasserna utformade en hel rad möbelkompositörer sådana möblemang omkring sekelskiftet. Bland de mera kända namnen må nämnas Carl Westman, Ferdinand Boberg och David Blomberg. Den senare förde fram AB Nordiska kompaniet till en ledande ställning inom möbelbranschen. Bild 7 visar en matsal i Nordiska kompaniets ”Specialkatalog öfver möbler” från 1909 med en för den tiden mycket typisk matsalsmöbel. Det är när denna sort kommer ut i billigt utförande, man kan tala om det egentliga garnityret. Ty medan som regel de dyrare möblemangen tilläto ett relativt fritt val av hur många och vilka föremål man ville ha, var pjäsernas antal i de billigare möblemangen fixerat. Av de olika vedertagna möblemangstyperna — alla finnas i 1909 års katalog — nämligen för herrum, vardagsrum, salong och sängkammare, blevo matsals- och vardagsrumsmöblemangen de billiga garnityrens gängse typer. Jämte det samtidigt uppblomstrande avbetalningssystemet samt arbetarnas högre löner och böndernas bättre tillgång till pengar ledde detta under 1910-talet till att vid hembildandet inom de mindre penningstarka skikten ett eller två möblemang allt efter rummens antal inköptes och att man då fick ett bestämt antal stolar, soffor, bord, skåp och andra förvaringsmöbler, som alla hörde tillhoppa. Svagheten i systemet ligger naturligtvis i att ingen frihet fanns för anpassning efter det individuella behovet. Man fick ett stort antal möbler, av vilka flera icke voro lämpade för den användning, man skulle kunna ha för dem. Fördelen var att man på en gång fick sitt hem möblerat.

I första hand var detta system naturligtvis lockande för personer med låg eller medellåg inkomst. Bland de verkligt förmögna kategorierna spelade samtidigt de antika möblerna eller direkta kopior av sådana en mycket stor roll, och detta ledde

till att de ekonomiskt ledandes möbeltyper i stor utsträckning blevo desamma som under 1700-talet. I fråga om möbleringen inträdde däremot icke någon liknande återgång till äldre förhållanden.

Att möbelgarnityrens olägenheter redan tidigt sysselsatte de på området verksamma arkitekterna, visas bl. a. av att Carl Malmsten 1924 för Nordiska kompaniet ritade en seriemöbel, som modell kallad Haga. Principen var att som fabriksvara framställa ett större antal enhetligt komponerade pjäser, så att man av dem kunde sammanställa snart sagt vilket möblemang som helst och ändå få garnityrets homogenitet. Därmed eliminerades garnityrets svagheter utan att modets smakuppfattning trädde för nära. Malmstens möbel nådde stor popularitet men var för påkostad för att kunna nå en vidare publik.

Den verkliga stöten mot garnityrbegreppet riktades givetvis av Stockholmsutställningen 1930. Genom sin vägran att över huvud taget erkänna ornamentets och stilens existensberättigande lyckades nydanarna så småningom uttränga möbelgarnityret i dess då aktuella och extrema form. Utan en hård och intensiv kamp skedde detta dock icke. Såväl köpare som producenter men kanske framför allt handelns män reste ett intensivt motstånd. Av stort intresse är, att flera av de mest livskraftiga typer, som 1930 års män lanserade, i synnerhet bland sittmöblerna, hade sin rötter i bondsnickeriets populäraste typer från 1800-talets sista skede.

Vart den utveckling leder, som vi nu äro mitt uppe i, är svårt att säga. Den senaste interiören i museets serie av historiska bostadsrum, det av Stockholms hantverksförening skänkta vardagsrummet (nr 81), visar ett modernt rum av mycket hög kvalitet — ett parti av rummet är återgivet i Fataburen 1949, sid. 197. Här är reaktionen mot garnityret mycket långt driven, då såväl träet i stolarna som möbelklädseln varierar från möbel till möbel. Påfallande är också friheten i möbleringen. För dem, som icke äro män av facket, är detta dock icke enbart en fördel. Mången drabbas av en stark osäkerhetskänsla, då han förutsättningslöst skall planera sitt hem. Och detta leder i sin tur till vissa schematiska lösningar, som äro

på väg att föra fram garnityret i ny form, såsom vardagsrummets soffgrupp med soffa, bord och två tunga fåtöljer — eller matvråns bord och sex stolar. Man kan dock konstatera, att eftersom nu åtminstone icke alla rummets möbler måste vara i garnityr, friheten vid valet av möbler för den som vill bo modernt är mycket större än förr. Därmed är också möjligheten större att fylla behovet av möbler med ett relativt litet antal pjäser. I gengäld ställas också betydligt större krav på förmågan och viljan hos den som skall köpa möbler att också lösa problemet — praktiskt och estetiskt.

Litteratur: H. Ruth, Abraham und David Röntgen und ihre Neuwieder Möbelwerkstatt, 1928. — R. Berghagen, Hantverkslotteriet 75 år, Utställningen Svenskt bohag, i Form 1943. — Illustrerad priskurant från Joh. Aug. Lindells möbelfabrik, Norrköping, u. å. — M. Lagerquist och G. von Schoultz, Stolsnickeriet i Östervåla, i Folk-Liv 1942. — M. Lagerquist, Pinnstolar, ett bidrag till Nässjö stolfabriks historia, 1943. — G. von Schoultz, Möbelsnickeriet i Lindome, i Fataburen 1942.

SAILOR'S GIFTS

av Rut Liedgren

Den första bilden i denna uppsats togs sommaren 1946 och visar ett hörn i en av de äldsta små stugorna "på övre Råå", det gamla fiskeläget söder om Hälsingborg, bild 1. Den berättar i koncentrerad form om rååbornas liv under de sista hundra åren och den speciella miljö, trång, men ändå öppen mot all världen, som präglar samhället och gör det till något i sitt slag säreget. Bilden är vald mer av nämnda skäl än för att den skulle utgöra ett kriterium på invånarnas smak eller tjäna som typisk exponent för gängse bostadsvanor.

På denna anspråkslösa gamla chiffonjé med sin virkade duk möts och trängs bokstavligen allt mellan himmel och jord: olika världsdelar, olika tidsåldrar, olika samhällsklasser — allt i den mest förvirrande och eklatanta form av horror vacui. Det är en lång väg mellan den graciösa bilden av det förgyllda spegelbordet med herdinnan och sotaren och den nickande kinesen i Andersens sagor och denna fantastiska samling av de mest disparata föremål. Och ändå har något av sagans hemlighetsfulla grace och mystik insmugit sig i bilden — koraller och snäckor utstråla det exotiskas tjusning, och de små porslinsfigurerna påminna om hur ens barndoms sagofigurer satte fantasien i rörelse.

En av de gamla världsomseglarna i Råå var sjökapten Jöns Petter Olsson, född 1855. I trettiofem år hade han seglat världen runt, han var med innan metersystemet trädde i kraft och hade så när hunnit tituleras kofferdiskeppare — kom bara två

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

år för sent. Franska och engelska voro inga hieroglyfer för Jöns Petter Olsson, i synnerhet var franskan hans styrka. Granarna framhöllo gärna och med en viss rååmedveten respekt i tonen dessa hans konversationstalanger på det främmande språket. Men då han i förbigående berättar om några av sina från utlandet medförda ägodelar, sker det på äkta rååmål: "Rottingstolen, den ä från Dundee. Ja lossa trä te en stolfabrik, å då fick ja den stolen. Den ä gjord till drottning Victorias jubileum. Kolboxen har ja köpt i England. Ja gick förbi ett chap, å då köpte ja den. Statyetten där, ja, de ä min hustrus far, den ble gjord på Malta." Malta — det lät som att gå ombord på båten till Vaxholm. Och vilken sjökaptten i Råå har inte sett sig om i världen! Som till exempel kaptten Falkland: "Ja gifte mej i Skottland, såg sedan inte Sverige på fem år. Ja har besökt alla hamnar i Sverige, Norge, Danmark, England, Frankrike och Spanien och seglat på Nord- och Sydamerika, Mexico och Västindien." Och ombord på skutan, Cæsar hette hon, hade hustrun, infödd rååbo, varit för det mesta — i varje fall hade hon seglat över ekvatorn sex gånger. Det är om dessa utflykter i stora världen som det brokiga prydnadsbeståndet på och i de gamla rååfamiljernas "pillestaler" och byråar bär vittne.

Men man kan också ha reseminnen av annat slag. En äldre sjömanshustru, fru Carolina Olsson, gift med sjökaptten Karl Olsson och rikligt begåvad med humor, berättar: "Min man va i amerikanska flottan i tre år, så han fick ett betyg utå amiralen. De lå i ett läderfodral, betyget, å de va för att han hade kört amiralen. Se de hörde till hans göra å köra ilann amiralen på en liten steamer, å de va för de han fick betyget. En gång segla han i en kutter från Amerika te Irland, di segla i kapp, han å en annan. De va full storm hela resan, å den resan gjorde han på tolv dagar."

Eller som den numera till hälften blinde sjömannen John Olsson, även han ordentligt berest. Det gäller den efter vad det synes odödliga schlagern Isabella. "Isabella, de va ja den förste som to den över te Sverige. Sen ble den ju omarbetad från engelskt skick. 1893 hörde ja den första gången i Bristol i England. Där fick ja bla't, de va lika kommet ut."

Bild 1. En chiffonjé i Råå, översållad med souvenirer av alla slag, koraller, snäckor, glas- och porslinsvaser med och utan konstgjorda blommor, porträtt, ljusstakar, små porslinsfigurer, allt i brokig blandning.

Bild 2. En engelsk bål hos sjökaptten Lars Malmgren i Råå.

Bland de flitigast återkommande souvenirerna i Råå märkas dels de engelska bålarna, bild 2, och muggarna, dels de hemtrevliga engelska pudlarna, bild 3, de senare alltid uppträdande i par och alltid med halsband, mycket sedesamma och ingalunda av det äventyrliga och romaneska kynne som deras avlägsna och förnäma släktingar herdinnan och sotaren. Alla pjäserna tillhöra den sorts keramik, som går under det gemensamma namnet Staffordshiregoods. Mer sporadiska bekantskaper voro sådana som den lilla beställsamma danska porslinsflickan med sin vattenkanna, bild 4, besläktad med den Nordiska museet tillhöriga lilla kavaljeren med vindruvsklasen, bild 5, eller den danske bagaren, i sinnevärlden förekommande endast som huvud med hög bagarmössa — det hela utgörande höljet till den tyska senap, som på sin tid tycks ha åtnjutit stor popularitet. Männe denne förkrympte danske bagare är en sen ättling av de kupidoner à la bagare, som Den kongelige Porce-

Bild 3. Ett par engelska porslinshundar. Nordiska museet, inv.-nr 200,214.

lainsfabrik på 1780-talet älskade att kläda i detta yrkes oskyldiga och prosaiska klädnad?

Vid en spaningsjakt uppe i porslinsmagasinet på Nordiska museets vind träffar man på en hel liten stockholmskoloni av dessa engelska och danska porslinsföremål, vilka haft sina huvudsakliga avnämare bland sjöfolk och lågborgerligt klientel. Detta faktum beträffande förekomst och spridning bestyrkes också i sin mån av museiföremålen. Namn som Viken och Halmstad ge tydligt vid handen, att ursprungsorterna, i sekundär mening, äro att söka just bland Skånes och Hallands fiskelägen och smärre städer. Ja, man kan lugnt utvidga räjongen till att omfatta även städerna på Sveriges ostkust. Förvisso skulle man där råka samma eller liknande atenienn-inspirerade

Bild 4. En dansk porslinsflicka hos sjökapten Lars Malmgren, Råå. — Bild 5. Gosse med vindruvor. Nordiska museet, inv.-nr 42,071 b.

uppställningar som den på första bilden här ovan. Ateniennen med sin uppgift att hysa prydnadsföremål och kuriosa är man van att betrakta som en karakteristisk 1800-talsföreteelse, hemmahörande både i medel- och överklass; i själva verket finns idén att samla och ställa upp prydnadsföremål och souvenirer redan på 1600-talet, då emellertid endast de allra högsta kretsarna kunde bestå sig med en dylik lyx i sina kabinett. På sätt och vis är Hainhofers konstskåp ett utslag av samma intresse och sinne för märkliga småting och dyrbara konst saker som det, vilket skapade den av 1800-talsmänniskorna mycket omhuldade ateniennen, där på varje hylla en hop sköra småting står på sina bestämda platser.

I raden av de ovan nämnda föremålen av utländsk extraktion väljer jag först de tama sällskapsdjuren, porslinshundarna,

Bild 6. En grupp kinesiska Fo-figurer i svensk upplaga. Nordiska museet, inv.-nr 118,369.

bild 3, vilka nära nog inneha värdighet av husgudar, där de se ned på besökaren från sin högt uppsatta plats, helst så tätt under taket som möjligt. Deras eventuella släktskap med de kinesiska Fo-figurerna, bild 6, av lejonras lämnar jag därhän — förhållandet dem emellan är i detta sammanhang möjligen att jämföra med det, som existerar mellan stenlejonen i Lunds domkyrka och deras urfäder i Lombardiet, såtillvida som den nordiska arten företer det absolut ofarliga och temperamentsfria utseendet, i fallet hundarna präglad av mild, för att inte säga obegåvad förvåning och resignerad melankoli. Den Buddha-symbol som Fo-hunden representerar spritter av otämd verksamhetslusta och impulsiv livsaptit. Jag har dock ett intryck av att hundarna i Råå ej sågo fullt så beskedligt avvaktande ut som det stadgade paret i Nordiska museets samlingar. De bägge spegelvända men för övrigt exakt lika exemplaren äro målade med tomatröda fläckar, utströdda över hela deras lekamen,

vidare ha de ljusgrå tassar, gula ögon, guldhalsband och bruna koppel, varför de kanske ej ge riktigt samma sobra intryck som de mer sparsamt dekorerade hundarna i Råå.

På bilden med den pampiga sättugnen flankera de trogna husdjuren högt uppe på muren just en sådan engelsk bål, bild 7, som redan nämnts bland de för Råå typiska "sailor's gifts" — jag bortser då från sådana av mer privat karaktär som exempelvis de koketta schaletter av fint vitt engelskt ylle med brokig bård i persiskt mönster, "som pågarna köpte i England å hade me sej åt töserna". Eller de englandsdockor som om-tänksamma fäder kunde presenta sina små döttrar.

Över alla dessa bålar, muggar och kannor skulle man kunna sätta som sammanfattande rubrik den strof, som ständigt återkommer bland de helst i poemform avfattade inskriptionerna, nämligen denna:

Sailor's Farewell.

Sweet, oh Sweet is the Sensation,
Where two hearts in union meet,
But the pain of Separation
Mingles bitter with the Sweet.

Som pendang till denna mollton finns vanligen på samma pjäs den mer hoppfullt klingande "The Sailor's Return". På den tidigare nämnda bålen saknas dock den versen — något som emellertid ej får uppfattas så, som om råskepparna varit mindre glada än sjöfolk i allmänhet att vända stäven hemåt. I stället finner man följande:

Glide on my bark, the summer's tide
Is gently flowing by thy side;
Around thy prow the waters bright,
In circling rounds of broken light,
Are glitt'ring as if ocean gave;
Her countless gems to deck the wave.

*Bild 7. "Stuan" med sättnug och engelskt porslin hos fröken
A. Hansson i Råå.*

Och denna mer gråtmilda och vemodsfyllda strof:

The Sailor's Tear.
He leaped into the boat,
As it lay upon the strand;
But, oh! his heart was far away,
With friends upon the land,
He thought of those he lov'd the best,
A wife and infant dear;
And feeling fill'd the sailor's breast,
The sailor's eye — a tear.

Vidare de lätt chauvinistiskt anstuckna raderna:

Let Masonry from pole to pole
Her sacred laws expend,
Far as the mighty waters roll,
to wash remotest land:
That virtue has not left mankind,
Her social maxims prove,
for stamp'd upon the mason's mind
Are unity and love.

Och som slutfanfar:

May Race & Plenty
On Our Nation smile
and Trade and Commerce
Bless the British Isle.

Vad är denna välgångsönskan om icke en engelsk motsvarighet till:

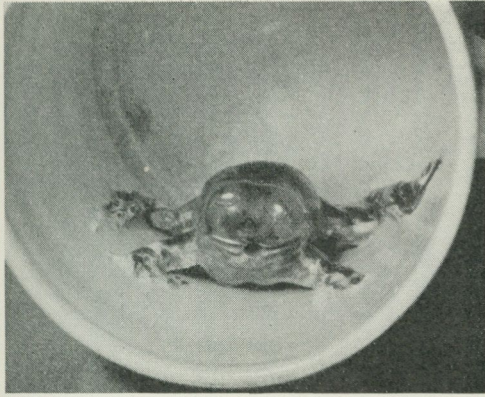

Bild 8 och 9. Mugg, tillverkad i Newcastle och försedd med en naturalistisk groda på insidan. Nordiska museet, inv.-nr 24,370.

Lycklig fart för Sveriges flaggor
Ständig gång för Svenska Waggor,

där dock i den svenska versionen det högstämt imperialistiska patoset gått förlorat.

Den viktigaste inskriften är kanske till slut ändå den som underrättar om vilket evenemang, som givit upphov till respektive föremåls tillkomst. Det är just de historiska notiserna, glorifierande en viss händelse eller en viss person, som karakterisera denna art av minnesföremål och placera dem i ett fack för sig. Presentationen i det här aktuella fallet lyder: "A west view of the Cast Iron Bridge, over the River Wear Built by R. Burdon, Esq. Span 236 Feet. Height 100 Feet. Begun 20 Sept. 1793. Open 9 Aug. 1796." Av allt att döma torde stycket vara förfärdigat i Sunderland, sannolikt av firman Dixon & Co. Den hade som specialitet att med sina varor hufgfästa minnet av just Iron Bridge's invigning. Kännetecknande för dekorationen är dels skeppet med sina fyllda segel, dels sjömans-

poesien av ovan exemplifierade slag, vilket mycket riktigt och säkert i enlighet med intentionerna drog uppmärksamheten till sig hos köplystna sjömän och fiskare eller liknande sociala kategorier.

Som allmänt känt är älskar engelsmannen "practical jokes". Vilka uttryck detta hans skämtlygne kan ta sig, framgår av bild 8. En något sällsam version av talesättet "russinet i kakan"! Den öltörstige, i vars gap den glada grodan hotar segla in, får måhända snarare association av "flugkaka" än russinkaka — om han nu över huvud taget skulle vara bekajad av associationsföreställningar. Det avbildade exemplet av ifrågavarande muggtyp tillhör Nordiska museet, bild 9. Produktionsorter för nämnda icke blott dryck utan även matnyttiga muggar voro speciellt Newcastle och Sunderland, som upptagit idén från Leeds.

Kring mynningen på bålar, muggar och kannor löper ofta ett ljusrött band, och utrymmena mellan text- och figurpartier äro prydda med våglinjer i samma färg. Bilderna och texten äro utförda genom s. k. "transfer print", vilket innebär att dekorationen från en kopparplåt överförs på föremålet via ett papper; metoden började användas på 1750-talet. Den tidigaste typen är den, där mönstret framstår helt i svart. Det är fallet med grodmuggen på ovannämnda bild. Porträtt voro också mycket populära bildmotiv. Ett par tallrikar av detta slag funnos i Råå — de återgävo Oscars och Josephinas kungliga profiler. Nordiska museet har en del liknande föremål, t. ex. ett par kannor med bilder av olika Bernadotter. I botten äro de stämplade Davenport, namnet på en firma i Longport.

En kategori av sailor's gifts, som förvånande nog i Råå veterligen inte ingick i galleriet av pittoreska porslinsföremål av utländskt ursprung, var de s. k. Toby jugs, ölkannor i form av välnärda, lätt dästa, godmodiga små gubbar, iförda dräkter av sent 1700-talssnitt med trekantiga hattar på sina yviga peruker och med belåten min avnjutande det skummande ölet i miniatyrkannan, som de hålla i ena handen — färgbilden på årsbokens omslag visar en svensk variant av dessa engelska porslinsgubbar.

Bild 10. "Toby jug" av engelsk tillverkning, signerad Walton. Nordiska museet, inv.-nr 36,461.

De höra hemma i samma miljö som Mr. Pickwick och hans medbröder, det är barockens smak för det frodiga, som präglar dem och som är en av de egenskaper, vilka utgöra ena polen i det engelska kynnet och som också tar sig uttryck i bilden av John Bull. Möjligen kan Tobyfiguren tänkas sträcka sina rötter ner till Jacques Callots excentriska karikatyrer, vilka som gravyrer funnos spridda över kontinenten. Namnet Toby Philpot på dessa burleska skapelser har tidigare förmodats ha sin

genesis i Uncle Toby i Lawrence Sterner's Tristram Shandy, som utkom åren 1759 till 1767. Emellertid har senare som mer sannolikt föreslagits, att Toby jugs leda sitt ursprung från stick avbildande Toby Philpot, huvudpersonen i en engelsk upplaga av år 1761 av en italiensk visa. Hur som helst, redan omkring 1740 tycks typen ha börjat forma sig, ty från denna tid härrör en pjäs, som visar starka tendenser att utvecklas i Toby jug-riktning. Betydligt mer avlägsen släktskap ådagalägger bilden av "King Hal", vilken dock är jämnårig med flertalet Toby jugs och förvisso ej heller undgått att påverkas av deras allmänna stil. King Hal-figuren antages framställa dåvarande prinsen av Wales, då han på en maskerad uppträdde som Henrik V.

Bland Nordiska museets Toby jugs finnas några olika typer; ett par äro av ett anmärkningsvärt anemiskt utseende och förefalla, då man jämför dem med de ordinarie rödbrusiga brittiska kraftkarlarna, att ha vansläktats i viss mån. Vid närmare granskning befinns det, att åtminstone en av dem är av helt annan ras: i botten är han stämplad Rörstrand.

Av avgjort engelsk karaktär är däremot den andra gubben. Stämpeln Walton upplyser om namnet på den, som tillverkat pjäsen. John Walton började sin verksamhet i Burslem, en under ett visst skede mycket betydande keramisk ort, känd framför allt genom keramikfamiljen Woods arbeten. Waltons produktion sträcker sig över ett halvt århundrade, från omkring 1790 till omkring 1840. Tyvärr lida hans figurer av en viss stereotypitet, den naiva charmen, som utmärker flera av hans samtida, kan han knappast berömma sig av.

Det sista slaget av porslinsfigurer, som här kommer i fråga, ligger på en något annan nivå. Exempel på genren äro de bägge sammanhörande pjäserna "Going to market" och "Returning home", vilka här rida på kakelugnsfrisens smala landsvägskant, bild 11. De äro mer i släkt med de efter franska förebilder tillverkade "Chelsea toys", som prydde den engelska societetens förmak och salonger. Speciellt knutet till denna sorts Staffordshirefigurer är namnet John Voyez. Han var av fransk börd men hade flyttat över till England i 20-årsåldern.

Bild 11. Chelsea — Derby-påverkade porslinsgrupper hos fröken A. Hensson i Råå.

Bild 12. Kleinkunst hos sjökaptensänkan Clara Norman i Falsterbo. Det ståtliga brudparet med rödblommiga kinder är drottning Victoria av England och prinsgemålen Albert.

Övervägande antalet figurinmodeller från en viss tid, där konstnärens namn är känt, har Voyez gjort, och han anses ha haft största inflytandet på utvecklingen inom det senare 1700-talets keramiska figurinproduktion i England. Föregångare till honom, kronologiskt men ej stilistiskt, voro John Astbury och Thomas Whieldon, vilka verkade under 1700-talets förra hälft. Att jag här omnämner dem beror på att deras ytterst levande, ekorrhjuga små dockvarer ösökt föra tanken till Harriet och Crispin Löwenhielms dramatiskt geniala dockteater i Nordiska museets ägo.

Alla dessa alster av en på samma gång romantiskt-sentimental och robust verklighetspräglad tidsanda ha — utanför sin egentliga miljö — i många decennier hållits för dåligt marknads-kram och ej befunnits värdiga bättre plats än den mest undan-gömda vindsvrå eller skåpgömma. Men tiderna växla, och modet

*Bild 13. En blå glascylinder med inskriften "Sailor's Gift".
Nordiska museet, inv.-nr 78,821.*

förnyar sig. Nu stå de engelska porslinshundarna högt i pris, och den spottstyver de förr betingade har mångdubblats.

Såsom i förbigående antytts, är det inte enbart i kuststäderna och hos sjöfolk som prydnadsföremål av här beskrivet slag förekomma. Man kan väl stöta på dem mitt inne i landet, där ägaren ingalunda haft närmare beröring med främmande länder och hav. Och just här ligger den stora skillnaden. I bruksarbetarstugorna och hos småhantverkarna representera de i regel ingenting annat än minnet av en stadsresa eller ett marknadsbesök, de sakna direkt personligt samband med sin miljö och stå där som en grann och lustig leksak för vuxna. I fiskar- och skepparhemmen däremot äro de inimt förknippade med direkta upplevelser och ha något att säga om själva livsföringen och livserfarenheterna, de äro ingenting mindre än symboler för den salta, fria atmosfär och den vida horisont som omger den, vilken tillbragt en stor del av sitt liv på haven. De äro i hög grad tecken och bevis på den levande tradition, som i dylika förhållanden hålles i ära som något självklart, och besitta därför ett affektionsvärde av helt säreget slag.

Chiffonjén med sina majestätiska hundar, sina raffinerade, konstfulla figurgrupper, sina prunkande men i sitt slag utsökta vaser, sin graciösa, högst anständiga ryttarinna och sin dubbelvas med religiöst motiv, det hela dominerat av det stelt konventionella, samtidigt högdragna och tafatta, victorianska äkta paret, har stått i ett sjökaptenshem i Falsterbo, bild 12. Uppställningen torde kunna betraktas som ett ganska strålande prov på den något mer avancerade smak, som är att förvänta i ett

välbärgat sjömanshem. Samtliga pjäser äro av toppkvalitet, flertalet sannolikt av engelskt fabrikat. Det äkta paret befinns rent av vara porträtt av Albert och Victoria av England.

Men sailor's gifts förekomma icke endast i porslin. Den sista bilden innehåller, uppslagsmässigt sett, "pudeln's kärna" för denna uppsats vidkommande, bild 13. Det är en cylinder, tro-
ligen en presskavel, av blått genomskinligt glas med den tydliga inskriptionen "Sailor's Gift". Den finns i Nordiska museets samlingar.

Litteratur: A. Hayden, Royal Copenhagen Porcelain, 1911. — E. Hannover, Keramisk handbok II:2, 1924. — A. Hayden, Chats on English earthenware, 1909. — B. Rackham & H. Read, English pottery, 1924. — H. Read, Staffordshire pottery figures, 1929.

PARADSÄNGKAMMAREN FRÅN ULVSUNDA

av Gösta Selling

När drottning Kristinas våning i Stockholms slott under Nicodemus Tessin d. ä:s ledning nyinreddes efter våldelden 1648, blev hennes sängkammare efter franskt mönster ett paradrum med balustrad, kolonner och pilastrar. Säkerligen hade redan dessförinnan de furstliga sovrummen inretts med tanke på representativ prakt, även om man inte helt accepterat det franska bruket att använda sovgemaken som mottagnings- och paradrum. Charles Ogier omtalar i sin skildring av den franska ambassaden 1634—1635, att pfalzgreve Johan Casimir, förmäld med Gustav Adolfs syster, var den förste som uppvaktade gesanten, greve d'Avaux. "Denne räckte honom högra handen och bjöd honom att stiga in i sängkammaren." Några dagar senare voro fransmännen på audiens hos änkedrottningen, som inom parentes fullständigt bländade dem genom sin skönhet. "Hon stod i ett fyrkantigt ganska stort rum, dock utan säng, ty i sängkammaren mottagas icke män." Kristina var i detta avseende mera fördomsfritt modern. Clas Ekeblad skriver en gång i sina brev (del I, sid. 44): "I dag haver hennes majestät ock mycket frisk varit. Hon satt uppe i sängen och talade helt lustigt och friskt med brandenburgiske ambassadören." I "Tessin och Tessiniana" (utgiven 1819 på grundval av C. G. Tessins anteckningar) omtalas särskilt, hur elegant sängkammaren möblerades, när konung Stanislaus kom till Stockholm 1711 och logerade i de kungliga rummen i Kungshuset: Där upphängdes "tenturen med Hero och Lean-

---

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

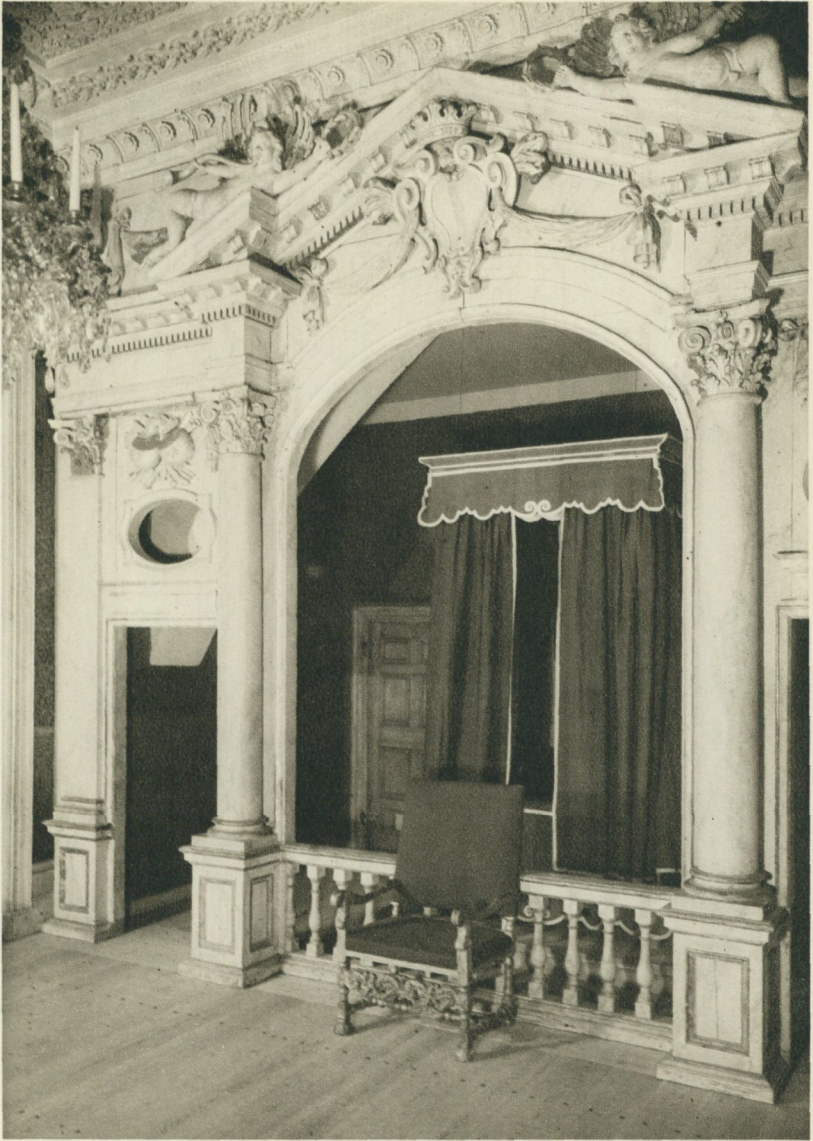
der och en röd sammetssäng insattes. Bord, gueridoner och lampetter av silver, och tapeter över hela golvet". Konungen tog emot hertigen av Holstein i sina rum. "Sedermera en konferens i konungens sängkammare med Rådet."

Såsom framgår av Tord O:son Nordbergs skildring av Stockholms slott under 1600-talet, utrustades de kungliga våningarna under både Karl X Gustav och Karl XI med elegant dekorerade paradsängkamrar (Stockholms slotts historia, del I). När Jean de la Vallée byggde om den unge kungens våning på 1660-talet, inreddes sålunda sängkammaren med en alkov, dekorerad med pelare och gesims. I räkenskaperna omtalas åtskilliga dekorativa detaljer: vapenkartuscher, rosetter, krönta monogram med palmkvistar, skulpterad spis, podium för sängen och mycket annat. Tydligen förgylldes en stor del av dekorationerna, ty målaren använde inte mindre än 620 böcker fint guld.

Den mest bekanta av dessa kungliga chambres de parade är riksänkedrottningen Hedvig Eleonoras på Drottningholm, inredd under ledning av Tessin d. ä. 1668—1683. Det är ett rum, som med sin överdådiga ornering saknar motstycke i vårt land. Rummets huvudpjäs, den baldakinprydda sängen, presenteras som på en teaterscen bakom alkovens bågöppning, skild från parketten av en låg balustrad. Dit in få de agerande tillträde genom de båda låga sidodörrarna, över vilka ett par putti sväva med kronor i händerna. Det pompösa intryck som detta rum gör bör från början ha varit ännu starkare, eftersom det med hänsyftning på drottningens änkestånd målades i svart och guld. Den nuvarande blåa färgen fick rummet först 1701.

Som Andreas Lindblom påpekat, har man intet belägg på att vare sig detta rum eller slottets paradsängkamrar under 1600-talet begagnats för kungliga påklädningsceremonier av den typ, som Ludvig XIV introducerade (Svenska kulturbilder, ny följd, del VI). Men rummen ge dock genom sin inredning och utsmyckning en reflex från solkonungens hov.

Bruket att i både bostads- och festvåningar inreda paradsängkamrar som de vid sidan av salen förnämsta sällskaps-

Den skulpterade alkovfasaden från Ulvsunda på sin nuvarande plats i Nordiska museet.

Riksdrottningens paradängkammare på Drottningholm. Det är lätt att spåra förebilden till Ulvsundaalkoven i denna fasad, som visserligen är rikare och elegantare. Den inreddes 1668—1683 under ledning av Nic. Tessin d. ä.

rummen spred sig under 1600-talet från kungaborgen till många av landets slott, herrgårdar och borgarhem. Även om resurserna skiftat, gavs sängkammaren gärna den rikaste möjliga utstyrsel, och den dekorativt utformade sängalkoven fanns kvar under hela 1700-talet och långt in på 1800-talet. Det var sålunda en ur kulturhistorisk synpunkt väsentlig och viktig inredning, som Nordiska museet 1903 erhöll från Ulvsunda slott, innan detta några år senare degraderades till senneslöanstalt. Då överlämnades nämligen den alkovfasad och spisomfattning, som nu äro uppsatta i högreståndsavdelningens svit av rumsinteriörer från äldre tid. De äro utförda i skulpterat trä och försedda med en tunn, oljemålad marmorering i ljust grått — synbarligen den ursprungliga målningen. Lister och en del andra detaljer äro förgyllda. Då museet 1903 övertog inredningen, var alkoven igensatt, och av bevarade inventarier framgår dessutom, att Ulvsundarummet, som traditionellt gick under namnet drottning Kristinas kammare, inte på länge tjänat sitt ursprungliga ändamål. Alkovens öppningar voro igensatta med bräder, väggarna kala och taket slätputsat vitt med taklist av 1700-talstyp. Tyvärr överflyttades inte till museet de dörr- och fönsteromfattningar med arkitektoniska överstycken, som funnos i rummet och som tydligen hörde samman med alkovinredningen.

Ulvunda stolta slottsanläggning med sin tre våningar höga huvudbyggnad uppfördes av Lennart Torstensson och bör ha stått färdig 1647, då dess ägare på sommaren fick besök av drottning Kristina. Möjligen bodde den höga gästen då i den översta våningen, vilken redan från början måste ha fungerat som fest- och paradvåning. Rummet utanför sängkammaren kallas i ett inventarium 1763 "drottning Kristinas förmak", och dessa båda rum utgjorde säkerligen slottets förnämsta gästrumssvit. Alkovfasaden tillhör dock ej slottets äldsta inredning. Redan av stilistiska skäl kan den dateras till 1600-talets senare del. Till yttermera visso bär den samtidigt tillkomna spisomfattningen ett konstfullt flätat monogram, CSBGOD, syftande på Christina Stenbock Gustaf Ottos Dotter. Hon gifte sig 1665 med Lennart Torstenssons son och arvtagare Anders

och ägde efter makens död 1686 Ulvsunda till sin bortgång 1719. Det har antagits, att hon som änka låtit inreda den praktfulla sängkammaren. Emot en sådan förmodan talar, att intet, vare sig färgen eller emblemen, syftar på ägarinnans änkestånd, något som ju är fallet i riksänkedrottningens sängkammare på Drottningholm. Här för i stället ornamentiken ett martialiskt språk: på alkovöppningens gavelparti trona ryktets och fredens genier med lagerkransar i händerna, och på gesimsen stå tvenne tornerhjälmor. Över alkovdörrarnas ljusöppningar sitta vapenkartuscher med pukor och trummor. Spisomfattningen krönes av två brinnande granater.

Före sin död hade Anders Torstensson förlorat största delen av sin förmögenhet och efterlämnade enligt samtida uppgifter hustrun och de elva barnen i stor fattigdom. Naturligtvis kan ändock sängkammarinredningen ha utförts för något besök av änkans högättade fränder, måhända hennes fader, den rike fältmarskalken Gustaf Otto Stenbock, eller fältmarskalken Nils Bielke, vilka båda redan i slutet av 1670-talet ekonomiskt hjälpt familjen Torstensson. Men sannolikt är det inte, att en änka med stora ekonomiska bekymmer låter inreda ett prakt rum för sina gäster.

I sin arkitektoniska uppbyggnad överensstämmer Ulvsundaalkoven med riksänkedrottningens sängkammare, men den verkar med sina grova och tunga ornamentsformer stilistiskt ålderdomligare. Detta kan givetvis bero på att den utförts av enklare träsnidare än de som arbetat på Drottningholm. Men Ulvsundas härskarinna var kusin med Hedvig Eleonoras gunstling och riksmarskalk, Johan Gabriel Stenbock, och hon bör ha varit väl informerad om vad som hände på det närbelägna Drottningholm. Är det troligt, att hon skulle ha låtit dekorera slotets förnämsta rum i en stil, som redan började bli omodern? Utan att man kan finna några säkra belägg, förefaller det rimligare, att inredningen verkställdes någon gång under 1670-talet, snarast dess förra hälft, och inte först efter år 1686. För en sådan förmodan talar också, att Anders Torstensson just under 1670-talet hade satt i gång stora ombyggnads- och inredningsarbeten på en annan av sina egendomar, Penningby. Enligt

uppgift av civilingenjör Vilhelm Nordström började byggnadsarbetet vid Penningby på allvar 1676. Det förefaller ganska naturligt, att familjen dessförinnan hade företagit en del moderniseringar på sitt egentliga stamgods Ulvsunda, byggt de fyra flygelpaviljongerna i trädgården och inrett paradsängkammaren. Det torde inte heller vara alltför djärvt att gissa på Tessin d. ä. som arkitekt.

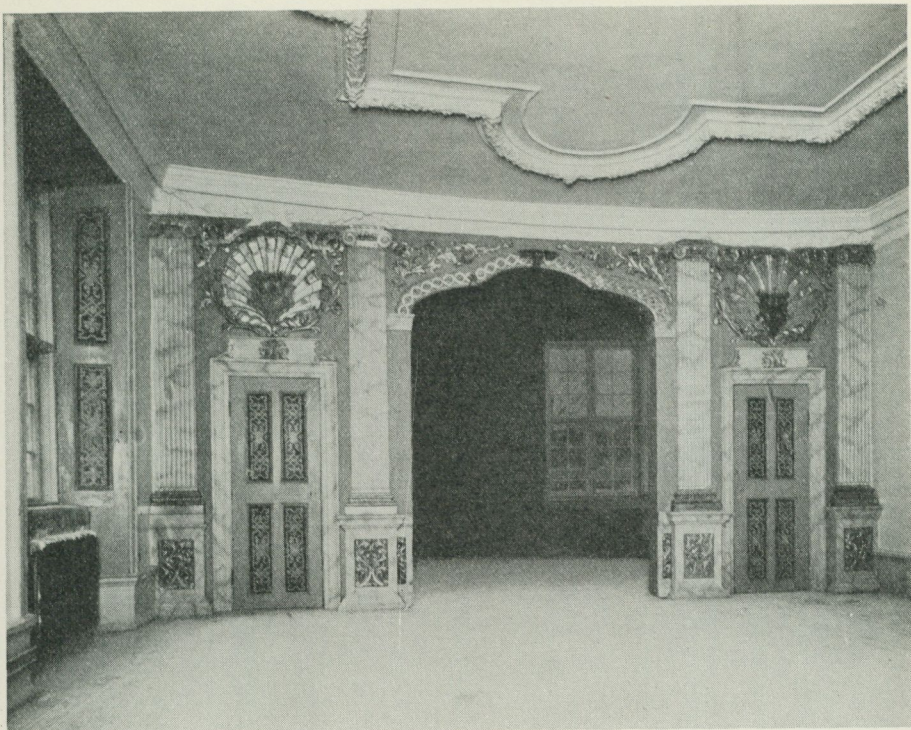
Det redan omnämnda inventariet från 1763 — uppgjort efter den dåvarande ägaren Thure Gabriel Bielkes död — ger oss en uppfattning om rummets ursprungliga utseende (Bielkesamlingen, ser. B. 8. Riksarkivet). Väggarna i "drottning Kristinas kammare" voro klädda med "fyra turkiska figurtapeter (säkerligen hautelissevävnader), korta och något söndriga". Dessutom funnos där "3 st. gamla damastdrällsgardiner med kappor, nog slitna". Alkoven hade tapeter av randigt och flamligt halvsiden. Även detta torde ha hört till den ursprungliga inredningen, ty de betecknas som gamla, fläckiga och något söndriga. Tyvärr hade Ulvsunda vid denna tid ej på länge bebotts av ägaren, och därför var möbleringen delvis ganska ofullständig. I vissa fall tyckas rummen ha använts som lagerlokaler för de mängder av möbler och konstföremål, som funnos på gården. Någon säng fanns ej i alkoven, som synes ha varit tom. Ute i sängkammaren funnos inte mindre än ett sextiotal tavlor. Med tanke på de små väggytorna verka de närmast magasinerade. Där funnos bl. a. porträtt av kejsar Karl V, Ludvig XIV, Gustav Vasa, Erik XIV, Gustav Adolf, två av Kristina och ett av Karl Gustav. Måhända hade det oinramade porträtt, som 1763 förvarades i mjölkammaren, ursprungligen suttit här: "Drottning Kristina i knäduk, original av Beck." De möbler, som enligt inventariet förvarades i sängkammaren, voro relativt fåtaliga och tyckas alla, att döma av beskrivningen, ha varit från 1600-talet. Där funnos tre lampetter med glasramar och kristallsirater och en "stor spegel i glasram med uppsats och förgyllt mässingsbeslag, sju inbundne namn med kronor över av silver". (Förmodligen avses här spegelmonogram eller på annat sätt hopflätade monogram, måhända av den typ, som återfinnes på spisen.) Ett svart

lackerat bord med figurer och låda samt tillhörande gueridoner anges direkt som gamla. Även de fyra förgyllda länstolarna betecknas som gamla. Två voro större och klädda med hårdukssöm, två mindre med grön sammet och silkesfransar. Ett antal gipssirater och tre gamla engelska "korgstolar" fullbordade möbleringen.

När Ulvsundasängkammaren först installerades i Nordiska museets högreständsavdelning, placerades alkoven mot innerväggen, och öppningarna markerades med mörka sammetsdraperier. Något dekorerat tak från samma period som alkoven, vilket kunde passa i det ur 1600-talssynpunkt trånga rummet, ägde museet inte vid denna tid, utan rummet försågs liksom på Ulvsunda med slätt, putsat tak. Fönstren voro ganska låga och hade högt sittande losholtsar samt träspröjsar av vanlig 1700-talsmodell. Nischerna voro välvda och utan foder.

Vid nyordnandet av högreständsavdelningens första fjärdedel 1933 framstod det som ett oavvisligt krav, att interiören skulle kompletteras med en verklig sängalkov och förses med ett dekorerat tak av karolinsk typ. Hur takproblemet löstes, därom berättar Erik Andrén på annan plats i denna årsbok. Att bygga ut en sängalkov bakom innerväggen mot hallen var givetvis uteslutet. Men om man i stället satte alkovfasaden mot sidoväggen, skulle möjligheterna bli större. Visserligen stötte man här på en av de strävbågar, som i så hög grad låsa alla Nordiska museets installationer. Det visade sig dock möjligt att camouflera bågen i alkoven, delvis genom att där försänka taket en smula. Jag tror, att ytterst få besökare tänka på bågens existens. Genom denna förändring fick alkoven en placering, som överensstämmer med dess ursprungliga. Givetvis är sidoljuset fördelaktigt ur utseendesynpunkt. Den invändningen kan göras, att alkoven i en paradssängkammare bör vara placerad på innerväggen. Man kan dock finna åtskilliga belägg på att alkover och sängar anordnats mot sidoväggar både av t. ex. Tessin d. ä. och på de franska mönsterplanerna.

Men omdaningens sträckte sig längre än till tak och alkov. Fönstren försågos med blyrutor ur museets samlingar, enligt uppgift härstammande från en restaurerad dalakyrka. Måhända

I Lillienhoffska huset vid Götgatan i Stockholm finns allttjämt en välbevarad paradängkammare med alkov. (Foto Stadsmuseet 1939.)

voro de något för sena, men naturligtvis voro de ur alla synpunkter riktigare än de träbågar av 1700-talstyp, som tidigare funnos i rummet. Dessutom kunde nu losholtsarna placeras ungefär mitt i fönsteröppningen, något som var vanligt under 1600-talet, såvida man ej hade sexdelade fönster. Karmarna kopierades f. ö. efter original på Skokloster. Samtidigt kopierades de arkitektoniskt utsmyckade fönsterfoder, som enligt fotografier och uppmätningar funnits i rummet på Ulvsunda. Av utrymmesskäl fick dock överstycket med sin kraftiga gesims slopas över dörren. Denna måste nämligen på grund av

de ovan nämnda strävbågarna placeras alltför nära den stora spisomfattningen.

Några vävda tapeter, passande till detta rum, ägde museet inte. Därför bibehölls de vackra gyllenläderstapeter, som redan tidigare prydde väggarna och som onekligen passa bra i tiden.

Det viktigaste i en paradsängkammare är ju sängen. Men inte ens en institution med Nordiska museets resurser har någon uppsjö på praktsängar från 1600-talets senare del. Den säng från Rungarn, som nu upptar alkoven, är kanske något sen — från 1700-talets förra hälft — men stilistiskt hänger den dock samman med den karolinska epoken.

När det gällde att möblera själva sängkammaren ville man självfallet inte, att de olika föremålen skulle ställas dit på måfå utan helst så, att de kunde tänkas ha en funktion. Kunde man lita på, att Ulvsundainventariet från 1763 återgav den ursprungliga möbleringen var allt gott och väl. Men som ovan nämnts kunde man knappast vara fullt säker. Att hitta något ursprungligt inventarium från någon annan paradsängkammare visade sig vara svårt. Det enda som gick att spåra upp, var ett mycket utförligt inventarium, som upprättades på Drottningholm år 1719. Om inredningen i den kungliga paradsängkammaren var förebildlig, bör möbleringen i ett högadligt praktrum inte heller ha skilt sig avsevärt från det kungliga idealet.

I alkoven på Drottningholm stod en "fransysk säng" med gardiner och utrustning. Dessutom funnos i rummet två skulpterade och förgyllda bord med inlagda skivor, ett skulpterat bord med tillhörande spegel och gueridoner med "slipade glas", tre "armlänstolar" och två "kullerstolar", dvs. taburetter. Inne i alkoven bör nattstolen med sitt tennbäcken ha stått. Belysningen utgjordes av två höga "nattstakar", och vid den öppna spisen funnos pust, eldgaffel, skyffel och tång. Som synes överensstämna mobilierna i de båda förteckningarna ganska väl, om man bortser från alla tavlorna på Ulvsunda, som säkert ställts eller hängts in i sängkammaren för magasinering. Men möbeltyperna äro i stort sett desamma: några fåtöljer och stolar, bord, spegel och gueridoner.

Givetvis gick det inte att i Nordiska museet helt följa an-

I huset Västerlånggatan 64 fanns före ombyggnaden 1907 en sängalkov med skulpterad inramning av bågöppningen.

visningarna i de båda inventarierna. Visserligen äro Nordiska museets överfyllda magasin nästan legendariska, men de ha faktiskt oftast visat sig otillräckliga, både när det gällt att möblera Skansens byggnader och museets rumsinredningar. I Ulvsundasängkammaren är nu endast en länstol placerad — flera kunde inte åstadkommas — men i stället finnas här två vanliga stolar, och i fönsternischerna stå de två taburetterna. Mot innerväggen står det skulpterade bordet med sina guerdoner och lystrar samt spegel. Av de båda andra borden överensstämmer endast det ena med inventariets uppgifter, och någon nattstol av 1600-talstyp äger inte museet. I stället har i alkoven placerats en s. k. nattlåda med inläggningar och skulpterad fotställning.

Någon ljuskrona nämnes inte i vare sig Ulvsunda- eller Drottningholmsinventariet, och synbarligen var det inte vanligt att ha annat än ljusstakar i sovrummen. Den ljuskrona, som nu hänger i Ulvsundarummet, är från tiden, och det kan vara förklarligt, att museimännen gärna vilja presentera gamla föremål i en stilriktig miljö. Men man kan kanske hoppas, att denna önskan att visa, vad huset förmår, inte förleder museiledningen att förvandla högeståndsavdelningens rumsinteriörer till konstslöjdsexpositioner. För ett kulturhistoriskt museum bör det inte i första hand gälla att i de gamla rumsinteriörerna visa största möjliga antal artefakter utan att ge åskådarna ett begrepp om hur rummen fungerat under en svunnen tidsperiod.

Otvivelaktigt utgör Ulvsundasängkammarens inredning den förnämsta och i sitt slag bäst bevarade vi äga här i landet, bortsett från Drottningholm. Visst finns det och har funnits åtskilliga mer eller mindre spolierade alkovinredningar på våra karolinska slott, t. ex. på Eriksberg, Karlberg eller Salsta, men ingen är lika komplett och lika representativ som Ulvsunda-interiören efter den senaste omdaning. På föregående sidor visas två alkovfasader från två Stockholmshus, båda troligen inredda i slutet av 1600-talet. Den ena kan ännu beskådas i det Lillienhoffska huset vid Götgatan, den andra försvann från Västerlånggatan 64, när huset moderniserades 1907. Båda dessa inredningar visa, att en chambre de parade inte endast var förbehållen kungahuset och högadeln utan var något för det karolinska ståndssamhället typiskt.

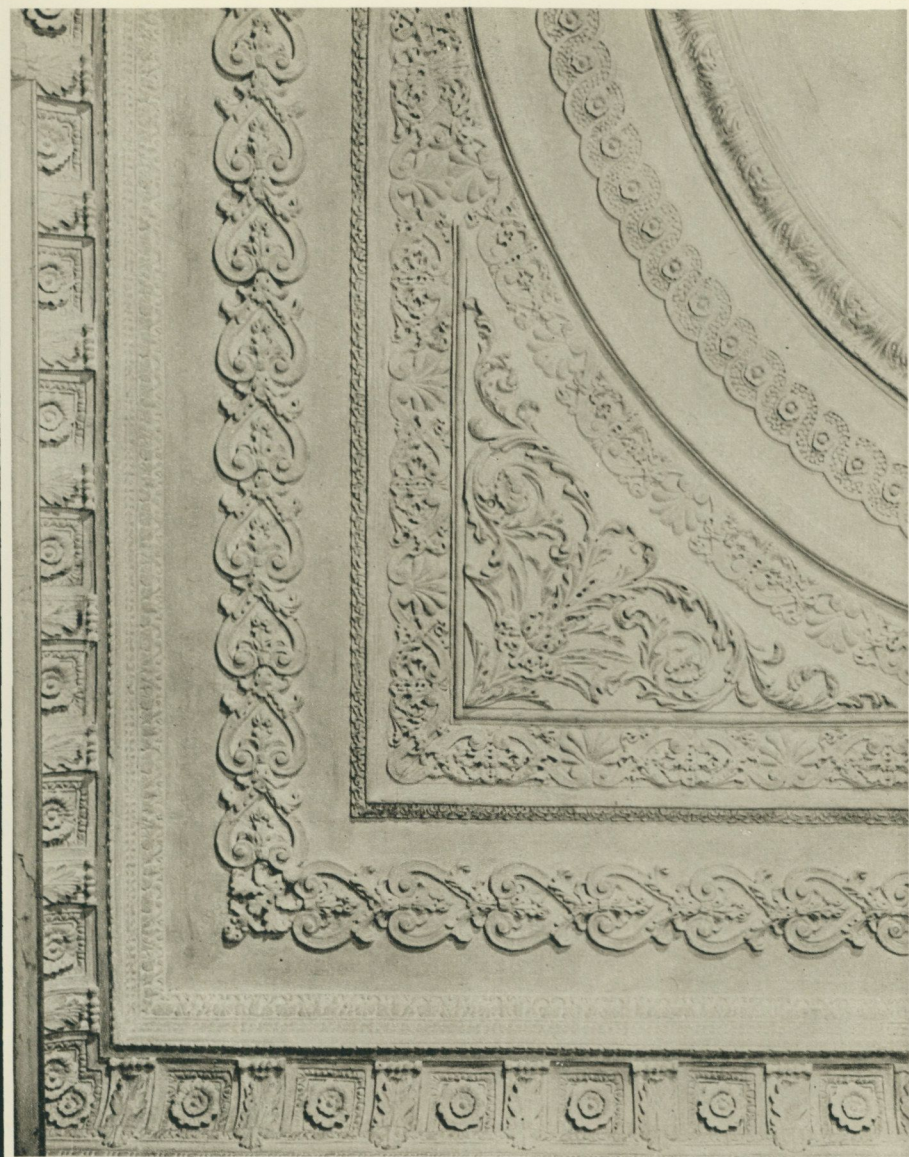
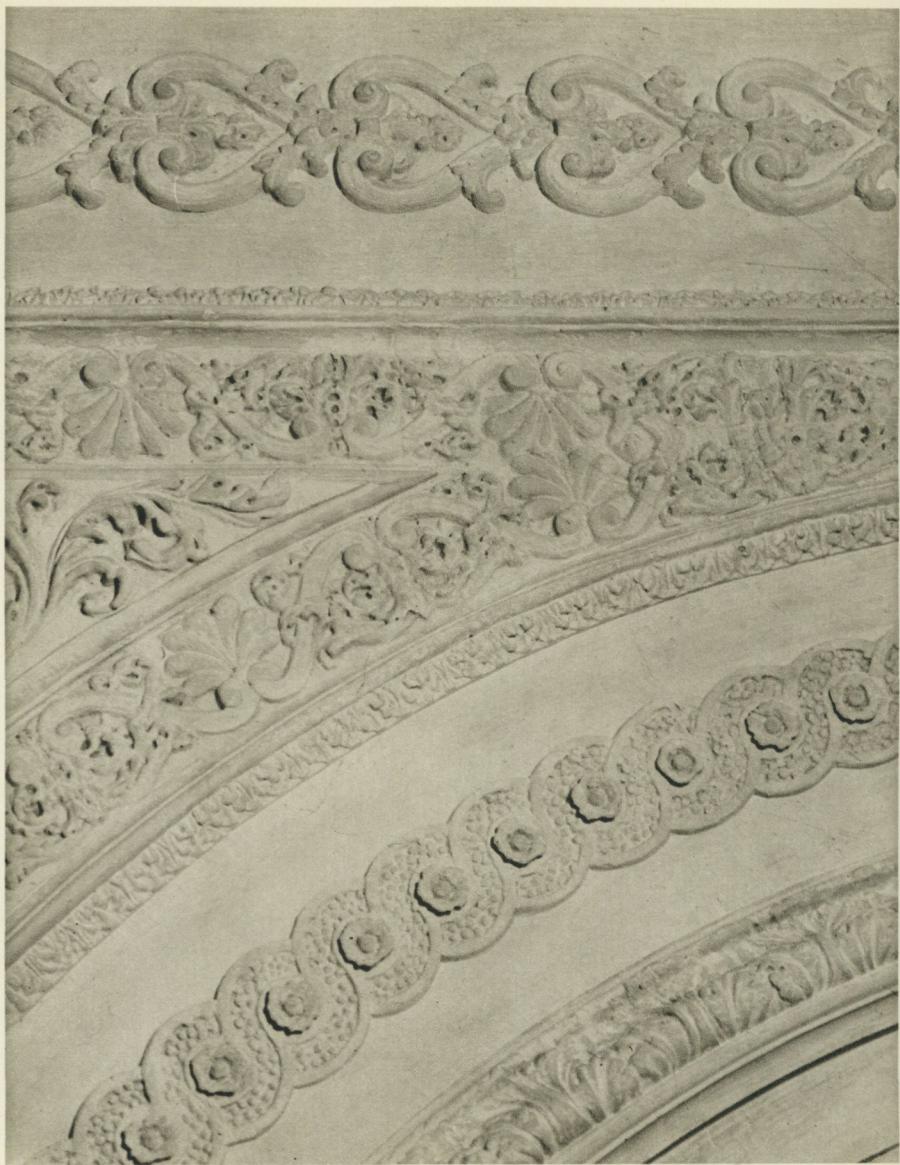

Bild 1. »Stadsbyggmästarens barocktak» är ett rikt ornerat stucktak från 1690-talet. Nordiska museet 137.779.

Bild. 2. En detaljbild av samma stucktak visar de i förmar gjutna ornamentbårderna.

STADSBYGGMÄSTARENS BAROCKTAK

av Erik Andréén

På nyåret 1921 pågick en del ändringsarbeten i ett gammalt stenhus vid Lilla Nygatan. Det var en affärslokal i bottenvåningen — i hörnet av Lilla Nygatan och Kåkbrinken — som nu skulle ändras från skobutik till charkuteri-affär. Förmodligen var det av hygieniska skäl, som det ansågs nödvändigt att avlägsna det gamla rikt utsirade taket i hörnrummet och ersätta det med ett slätt och enkelt innertak. Det gamla stucktaket, bild 1, ansågs emellertid ha ett visst antikvärde och erbjöds såsom gåva till Nordiska museet av grosshandlare Arvid Eriksson, en av delägarna i det bolag, som ägde fastigheten. Museet mottog med tacksamhet gåvan, och efter fotografering och uppmätning nedtogs stucktaket i ett flertal stycken av bildhuggaren A. Paulander, som under våren 1921 arbetade i museet med rengöring, konservering och hopsättning av de många sköra fragmenten. Han rengjorde ytan från flera lager av övermålning, sammanfogade de olika brottstyckena i rätt ordning och fastgöt dem slutligen på en plan gipsbotten. Då hela taket sålunda var återställt, sågades det i lämpliga stycken för att kunna magasineras, till dess ett tillfälle kunde yppa sig att utställa det.

Detta tillfälle kom tolv år senare. Då den första fjärdedelen av högreståndsavdelningen i museets översta våning 1933 omvandades, var det ett önskemål att förse sängkammarinteriören (rum 52), i vilken den vackra sängalkoven från Ulvsunda ingår, med ett lämpligt tak. Det visade sig nu, att stucktaket från Lilla Nygatan både till sin tidskaraktär och till sin storlek skulle

---

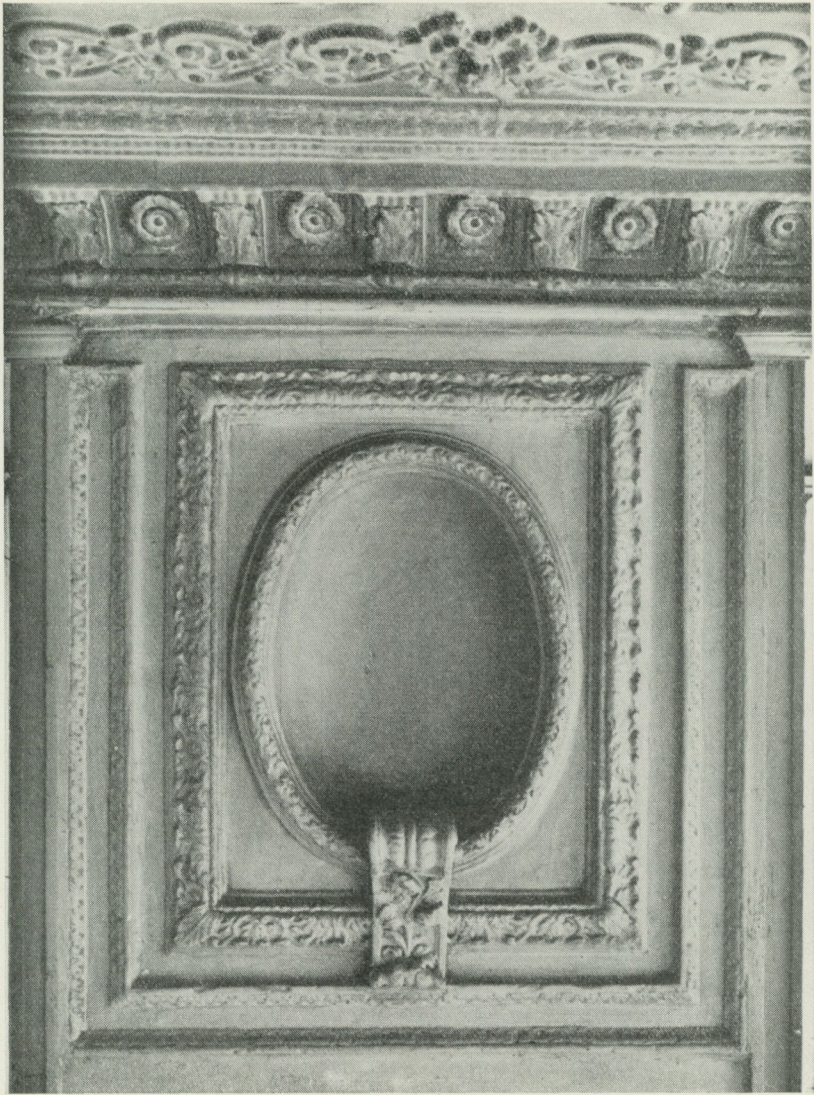
Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

passa mycket bra i detta rum, under förutsättning att alkoven flyttades från innerväggen till en av tvärväggarna. Och eftersom en dylik omdisposition av sängkammaren även ur andra synpunkter var att föredraga, kunde stucktaket nu hämtas fram ur magasinstrymmena och ställas ut i den bästa tänkbara miljön.

Till gåvan hörde också en i stuck utformad vägnisch, som satt mellan de båda fönstren åt Kåkbrinken. Nischen består av en rektangulär inramning kring en oval, skålformigt urgröpt nisch med ett konsolformigt ornament nedtill. Själva nischen var inhuggen i tegelväggen, och dess släta yta av putsbruk eller stuck bildade ett alltför tunt skal för att kunna räddas. Denna detalj har därför efter nedtagningen rekonstruerats i gips. Nischen är uppsatt mellan rummets båda fönster — ungefär på samma sätt som i den ursprungliga miljön.

Om huset vid Lilla Nygatan 8 kan man läsa i Ragnar Josephsons arbete Borgarhus i gamla Stockholm (sid. 251). Tomten upptar en tredjedel av kvarteret Daedalus och har nr 1—2. Vid mitten av 1600-talet tillhörde hela kvarteret fältmarskalken Lennart Torstensson, byggherren till Ulvsunda. Den berömda fältherren utgör dock ingen förbindelselänk mellan stucktaket från Nygatan och sängalkoven från Ulvsunda, ty paradssängkammaren inreddes långt efter Torstenssons död för hans sonhustru Christina Stenbock, och tomterna vid Lilla Nygatan var helt och hållet obebyggda ännu vid slutet av 1600-talet. Det var först sedan tomtmarken kommit i andra händer, som huset med stucktaket uppfördes i hörnet av Nygatan och Kåkbrinken.

I en förteckning över olaga utskänkning 1694 omnämnes "stadzsens byggmestares M: Hans Bucheggers nya huus" i kvarteret Daedalus. Trots Josephsons försiktiga påstående, att vi ingenting vet om Bucheggers hus, kan det inte råda någon som helst tvekan om att det ännu kvarstående huset är detsamma som Buchegger lät bygga åt sig omkring år 1690 — lät vara att det under tidernas lopp undergått ett flertal mer eller mindre omfattande ombyggnader. Just det här aktuella stucktaket utgör ett odiskutabelt bevis för att åtminstone vissa partier både till plan och inredningsdetaljer bevarats oförändrade ända in i våra dagar.

Bild 3. Den lilla ovala väggnischen har sin plats mellan fönstren, tätt under taklisten. Nordiska museet, inv.-nr 137,780.

Byggmästare Hans Conradt Buchegger var av allt att döma en synnerligen framstående yrkesman, som stod högt i gunst hos Nicodemus Tessin d. y. Enligt en anteckning i Odelbergska samlingen arbetade Buchegger redan 1673 på Drottningholm, alltså under den äldre Tessins ledning — Böttiger nämner dock ingenting härom. Men för övrigt är han dokumentariskt känd endast från de båda årtiondena omkring sekelskiftet. Senast 1690 utnämndes han till stadsbyggmästare i Stockholm, och i februari 1697 efterträdde han Sven Bengtson såsom slottsbyggmästare, en syssla som han upprätthöll ännu 1707.

I sin rekommendation 1697 skriver Tessin, att Buchegger var i "sitt wäsenden en habil och mycket drijfwande karl", som hade flera tyska mästergesäller och vars anseende framgick därav att "dee bästa Mästare här äro, hooss honnom hafwa lärdt" (Stockholms slotts historia, II, sid. 148 f.).

Bland de byggnadsföretag, där Buchegger varit verksam såsom byggmästare, kan följande nämnas: Katarina kyrkas bänkinredning och orgelläktare 1691 och 1694, Västerås domkyrkas tornbygge 1693—1696, Ridderholmskyrkans orgelläktare 1698—1700 och Sturefors herrgård 1704 och följande år. Åtminstone vid det sistnämnda tillfället var Buchegger inte bara byggmästare i betydelsen timmerman utan snarare Tessins ställföreträdare såsom byggnadsledare. Detta stämmer väl överens med förhållandena vid slottsbygget i Stockholm, där slottsbyggmästaren 1698 räknades såsom förman över slottets murmästare.

Bucheggers hus var ett stabilt stenhus av tre våningars höjd med kvadratisk planform; det hade tre fönsteraxlar mot Lilla Nygatan och tre mot Kåkbrinken. Hörnrummet med stucktaket var det största och förnämsta i bottenvåningen.

År 1749 inköptes gården av guldsmeden och juveleraren Joachim Otto Medling, som tre år tidigare blivit mästare och borgare i staden. Denne lät 1754 huset genomgå en partiell ombyggnad och nyinredning. Till nyheterna kan man dock inte — såsom Ragnar Josephson gör — räkna ett gipstak "med Löfwärk omkring och et Schilderie mitt uti". Detta tak måste antingen vara detsamma, som nu hamnat i Nordiska museet,

eller ett mycket likartat, och det härrör utan tvekan från den bucheggarska tiden.

Om man med den nyss citerade beskrivningen i minnet betraktar museets stucktak, skall man finna, att den stämmer mycket bra. Takets mittparti består av ett cirkelrunt, slätt fält, som innehållit en rund plafondmålning eller i varje fall ursprungligen varit avsett för en sådan. Detta mittparti inramas av en profilerad, bladornerad list och en bård i form av ett flätband. De fyra svickelfälten är fyllda av "lövverk" eller rättare sagt akantusrankor inom småmönstrade bårder. Ytterst löper en kantbård, som består av blad och voluter, sammanställda till en rad hjärtformade ornament. Och taklisten utgöres av ett tandsnitt med volutformade konsoler och små kassetter med blomliknande rosetter.

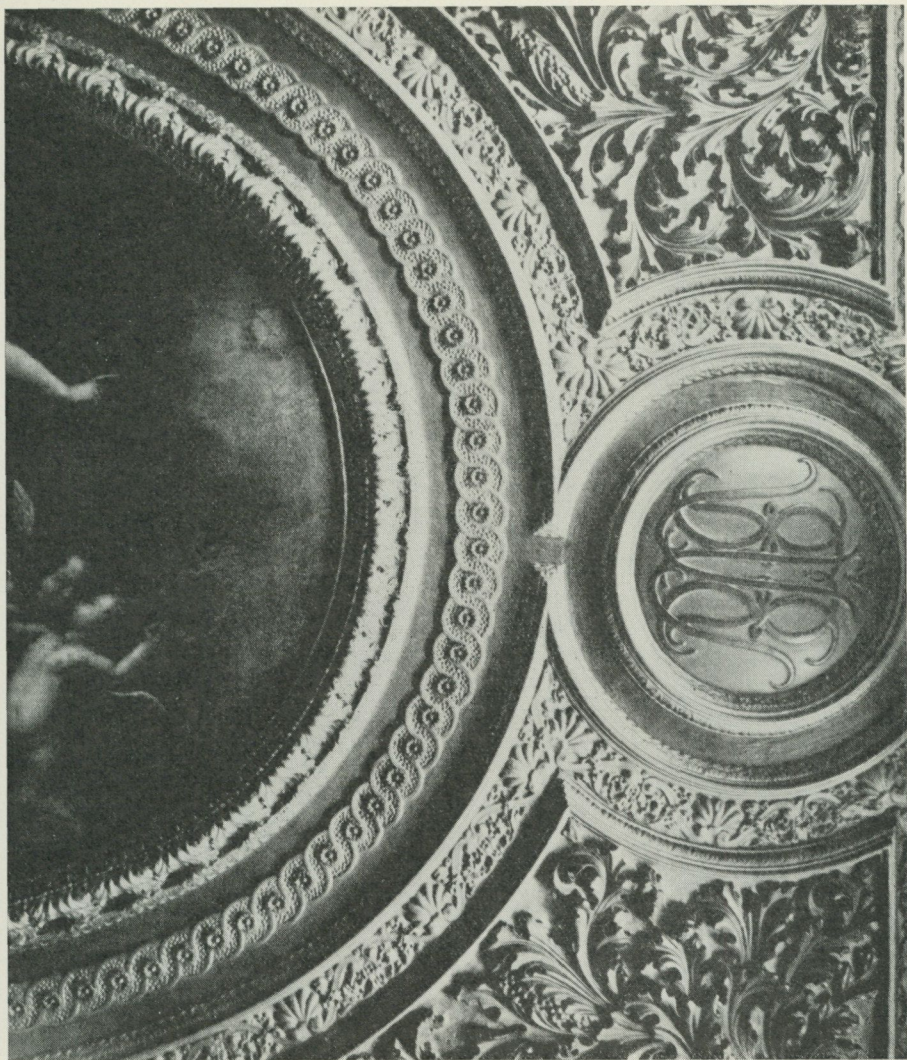
Takets allmänna stilkaraktär pekar alldeles bestämt mot den karolinska barocken. Det finns ingenting av régence i ornamentik och komposition, och naturligtvis ännu mindre av rokoko — vilket borde ha varit fallet, om det tillkommit vid ombyggnaden 1754. Taket måste alltså härröra från den karolinska tiden, i runda tal mellan 1660 och 1720. Vill man närmare precisera dateringen inom perioden, kan man jämföra ornamentiken med den caroveska å ena sidan och den alltmer *bérain*artade efter år 1700 å den andra.

De båda bröderna Giovanni och Carlo Carove var de ledande stuckatörerna i vårt land under 1660- och 70-talen. Det finns knappast någon enda känd stuckatör här, som arbetat i en från deras avvikande stilart — vare sig detta beror på att de rönt inflytande från de berömda italienarna eller att de fått impulser från samma håll som dessa. Den caroveska stilen är i kompositionsschemat starkt påverkad av Le Pautre och i detaljutformningen kraftigt modellerad i hög relief och stora linjer. I de rikaste arbetena spelar putton, trofén och fruktgirlanden en viktig roll, och i de enklare taken med rent ornamentala dekor finner man ofta djärvt konturerade kartuscher såsom hörnmotiv, akantusornamenten har kraftfullt modellerade, väl sammanhållna former, och mittfältet inramas nästan alltid av en grov vulst med eklöv eller lagerblad.

Ungefär vid sekelskiftet synes stucktaken hastigt ha kommit ur modet. I stället lanserades en dekorationstyp, där den släta vita takytan förses med målade kantbårder och mittrosetter av bandslingor och sirliga flätornament, allt i guld och ljusa färger. Denna art av takdekorationer, introducerad av Jean Bérain på 1690-talet, hade hastigt blivit högsta mod i Frankrike. Hur snabbt detta nya mod accepterades även i vårt land, visar Tessinska palatset i Stockholm, som inreddes under åren kring sekelskiftet och stod färdigt 1703. Här finns inte ett ornerat stucktak, men alla praktgemaken har målad, guldgående bérainornamentik i taket. Detsamma är förhållandet med Sturefors herrgård i Östergötland, där huvudbyggnadens tre förnämsta rum har målad bérainornamentik i taket. I samband med inredningsarbetena där skrev Nicodemus Tessin d. y. 1707 till byggherren, att sådana tak "nu mycket överallt därute äro brukliga . . . Vill man ornera valvet med basreliefer och figurer, är här nu ingen vant att lägga handen vid, emedan i ett så långvarigt krig slika ouvriers dels äro utdöda, dels förströdda" (citerat efter G. Selling, Svenska herrgårdshem, sid. 22).

Söker man nu sätta in museets stucktak i stilutvecklingen, finner man att det både i komposition och detaljutformning visar en klar frändskap med Le Pautres och bröderna Caroves dekorationstyp — men också vissa påtagliga olikheter. Ornamentiken är betydligt tunnare och mera smågyttad; detta gäller särskilt bården kring svickelfälten. Det finns ingenting av den caroveska schvungfullheten med hög relief och kraftig modellering, allt är lågt, finmönstrat och yttäckande. Taket från Nygatan bör alltså ha tillkommit efter den caroveska stuckkonstens utblomning i början av 1680-talet men före bérainornamentikens entré vid sekelskiftet.

Den stilhistoriska dateringen av taket till 1690-talet har naturligtvis ett starkt stöd i det förhållandet, att huset vid Nygatan byggdes omkring 1690. Man kan emellertid i ett annat hus i Gamla staden finna ett ännu starkare stöd för dateringen. I kvarteret Argus ligger ett stenhus med adress Skeppsbron 40, som uppfördes mellan 1693 och 1701 för den förmögne köp-

Bild 4. Ett parti av stucktaket i Roland Eliæsons hus, Skeppsbron 40, med byggherrens initialer i spegelmonogram.

mannen Roland Eliæson. Och här finns i andra våningens sal ett stucktak, som visar så stora likheter med det bucheggarska, att man utan vidare måste förutsätta, att samme stuckatör utfört båda vid ungefär samma tid, bild 4. Det är inte nog med att kompositionen är densamma och att ornamentiken är nära nog identisk, vissa av bårderna synes rent av vara gjutna i samma formar. Och i det sistnämnda fallet kan det inte råda någon som helst tvekan om att taket tillkommit på 1690-talet, ty Roland Eliæsons initialer, RES i spegelmonogram, ingår i stuckornamentiken.

Vem den stuckatör är, av vars hand åtminstone två stucktak blivit bevarade i Staden mellan broarna, kan för närvarande inte avgöras. Våra kunskaper om den gamla förnåma konst-
artens utövare under 1600-talets båda sista decennier är alltför bristfälliga för att ett attributionsförsök skall kunna löna sig.

Till de olösta problemen måste också hänföras frågan, vad som blivit av den eventuella plafondmålningen. Att en sådan en gång funnits, är väl sannolikt — i Roland Eliæsons hus har taket alltjämt sin oljemålade, runda plafondmålning, ett "Schillerie mitt uti". Men å andra sidan finns det exempel på att en avsedd plafondmålning i ett stuckinramat fält aldrig blivit utförd, och ur kulturhistorisk synpunkt ligger det ingenting oriktigt i att en slätputsad vit yta fått ersätta den målade duken, såsom skett i den museala rekonstruktionen.

BRÖLLOPSFÖLJET FRÅN TELEMARKEN

av Mats Rehnberg

ETT bröllopsfölje till häst, bestående av inte mindre än nio ryttare, bild 1, förvärvades 1885 av Artur Hazelius genom inköp från direktör T. Bennett i Oslo. Det färggranna och lustiga följet har alltid utgjort ett uppskattat inslag i Nordiska museets norska samlingar. Bröllopsföljet ingick i den av Axel Nilsson 1907 ordnade permanenta norska utställningen och förblev där i årtienden. Vid den tillfälliga utställningen Norsk folkkonst i Nordiska museets stora hall 1945 gav Albert Eskeröd ryttarföljet en framträdande plats, och i den koncentrerade norska folkkonstexposition, som av Bengt Bengtsson 1946 färdigställdes i kolonnomgången bakom Gustav Vasastatyn, rider följet på nytt fram, nu mot en högröd bakgrund.

Träfigurernas framträdande plats i de svenska samlingar, som belysa norsk allmogekonst, motiverar en undersökning rörande dessa figurers ställning inom den norska folkkonsten.

Samtliga ryttare äro skurna i lövträ, björk eller troligare al. För sniderier av olika slag brukar just al komma till användning, emedan dess virke är lätt att skära i. Ryttarna kännas även lätta, vilket gör det än mera troligt att det är fråga om al. På grund av att figurerna äro helt målade, finns det ingen möjlighet att utan ett skadande ingrepp komma till klarhet om träslaget.

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

Figurerna utgöra ett prov på stor skicklighet i träsnideri. Ryttare och hästar äro skurna ur samma stycke, och snidarens konstfärdighet har firat riktiga triumfer, när han ur samma bit kunnat friskära även tömmarna.

Brudföljet består av nio ryttare, sju manliga och två kvinnliga. Figurerna äro 17 à 20 cm höga och 17 à 19 cm långa. Karlarna rida grensle på vanligt sätt, medan kvinnfolken sitta i damsadel med bägge benen åt hästens vänstra sida. Ryttarnas dräkter äro återgivna med en utomordentlig realism, som möjliggör ganska detaljerade bestämningar av de enskilda plaggens snitt, färg, dekorationer m. m. (värdefulla uppgifter härom ha lämnats författaren av fil. dr Anna-Maja Nylén).

Samtliga manliga ryttare bära höga hattar av en typ, som begagnades vid 1800-talets början. Med undantag av brudgummen äro alla karlarna klädda i vita jackor av samma typ — spelmannens jacka synes dock ha en avvikande knäppning upp till. Brudgummen är klädd i en röd jacka, som möjligen kan uppfattas som ett slags blus, alltså ett mera ålderdomligt plagg, vilket icke knäppes längs hela framsidan utan trädess över huvudet. Mansfigurerna bära alla svarta knäbyxor, vilka gå över knäet, något som tyder på att de härröra från 1700-talets slut eller 1800-talets början.

De bägge kvinnorna ha blå kjol, flerfärgade förkläden och svarta jackor. Bägge äro utrustade med vit klut, s. k. "skaut". Den ena av kvinnorna håller ett litet kläde eller dylikt i höger hand. Ingen av dessa bägge figurer synes rimligen kunna vara bruden, då denna bör dels bära en mer markerad bruddräkt, dels ha håret synligt. Det förefaller alltså som om en av huvudpersonerna, bruden, skulle saknas. Eftersom det är två kvinnor med i följet, finns ingen anledning att förmoda, att serien avser att framställa uteslutande brudgummens följe. I stället ser det ut, som om bruden förkommit. Kanske har hon av en eller annan anledning råkat bli skild från de övriga, lånats eller givits bort, förstörts eller dylikt. Det övriga följet har sedan tillvaratagits och via olika mellanhänder hamnat i Nordiska museet.

Vid sidan av brudgummen är det framför allt spelmannen, som tilldrar sig uppmärksamhet. Han håller sin fiol på all-

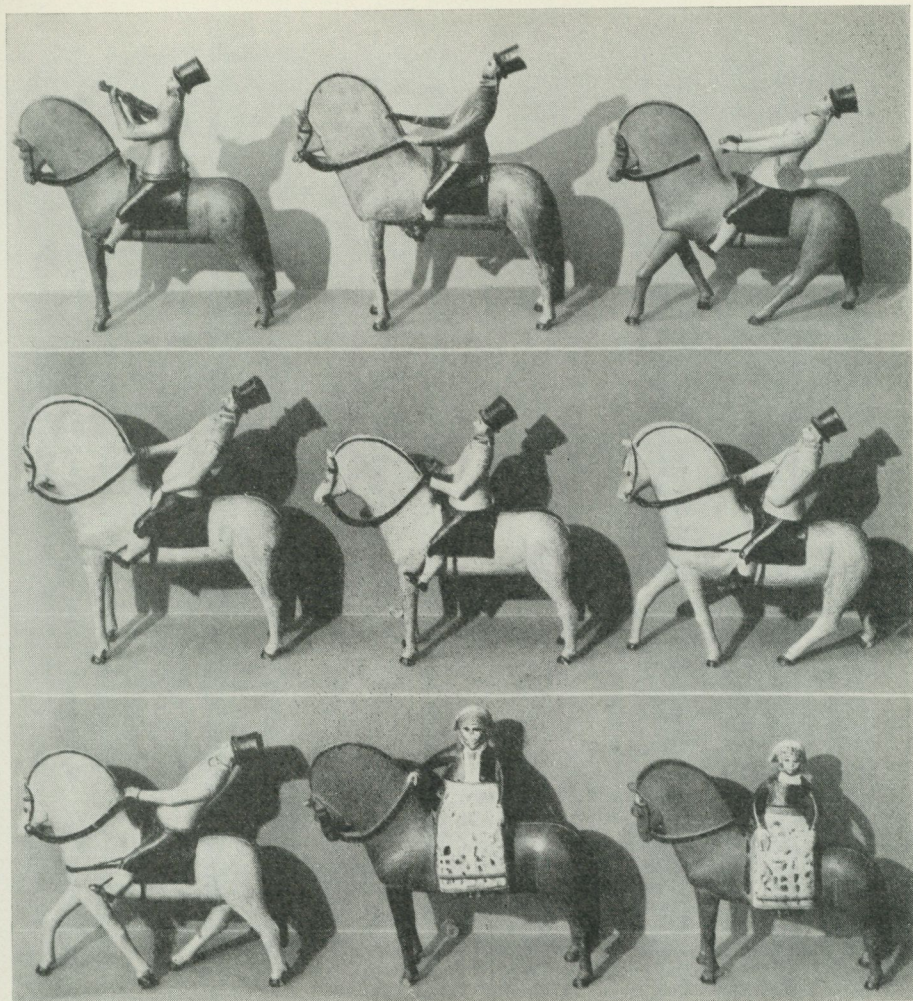

Bild 1. Brudföljet från Telemarken består av nio ryttare, skurna i trä, omkr. 18 cm höga och målade i klara färger. Brudgunnen rider närmast efter spelmannen i översta raden, men följets huvudperson, bruden själv, har tyvärr förkommit. — Nordiska museet, invt.-nr 45,710.

mogens maner, inte mot hakan utan mot vänster överarm eller axel. De övriga fem karlarna i följet ha givits varierande form, som utesluter stereotyp upprepning. En karl har t. ex. vid vänster sida en rund väska eller ett laggkärl, troligen avsett för någon dryck, en annan karl håller på att tappa sin höga hatt och trycker ner den med höger hand. De tre övriga ha genom hästarnas rörelser eller ryttarens placering givits olika attityder.

Ett mycket omväxlande intryck göra även hästarna, dels genom de varierande färgerna och dels genom djurens olika benställningar. Fem av de manliga ryttarna rida på gråvita hästar och två på gulblacker, medan de bägge kvinnorna färdas på rödbruna hästar. Av de hästar som återgivits i rörelse, äro två passgångare, men inget av de tre djuren med ben i rörelse är likt det andra.

På en gulblack och en rödbrun häst är en på höger sida nedhängande man inristad. Samtliga hästar bära långa svarta svansar. Alla djuren ha även framställts som valacker.

Det mest karakteristiska för hästarna är de kraftigt böjda nackarna, en konstnärlig överdrift vid återgivandet av de norska hästarnas korta, uppåtstående man. Samma drag kännetecknar de flesta norska trähästar — även sådana utan ryttare — såväl snidade som i väggmåleri. De svenska trähästarna ha betydligt lägre och rakare nacke. Det enda exemplet på svenska trähästar med liknande böjd nacke är en enstaka trähäst från Malung. Möjligen är denna häst norsk. I vilket fall som helst är det karakteristiskt, att hästen härstammar från Malung, en socken som är känd för sin hästhandel och sin trafik på norska marknader.

Förutom det niohövdade följet äger Nordiska museet en enstaka häst med ryttare, som anskaffades av Torjus Leifsson redan 1877 och som anges härstamma från Strandebarms prestigjeld i Sunnhordland. Den skiljer sig mycket starkt från telemarksföljet. Hästen är i detta fall kort och nästan överdrivet svullen. Ryttaren sitter i hög hatt, svart långrock och långbyxor. Tömmar saknas. Om detta utgör en enstaka figur eller om den ingått i något följe, kan icke avgöras.

Fylkesmuseet for Telemark og Grenland i Skien äger också

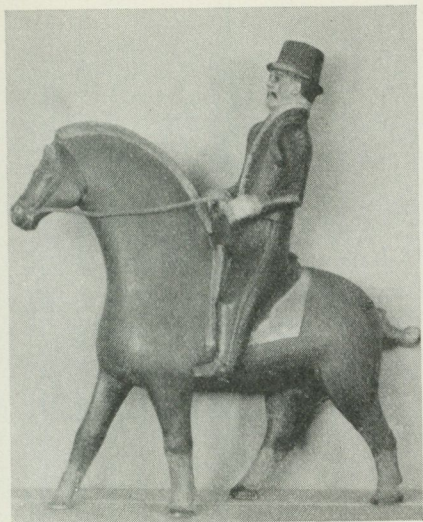

Bild 2. Ryttafigur med rörliga armar. De Sandvigske Samlinger, Lillehammer. — Bild 3. Ryttafigur. Norsk Folkemuseum, Oslo.

en enstaka häst med ryttare. Hästen är i detta fall blåaktig, ryttaren utrustad med hög hatt och mörkgrön jacka. Enligt uppgifter från Fylkesmuseet antyder dräkten, att figuren härstammar "sannsynligvis fra Hallingdal". Proveniensen saknas, men till museets uppgifter har även fogats ett förmodande, att ryttaren "kan skrive sig fra Nedre Telemark".

Tyvär är även en liknande ryttarefigur i De Sandvigske Samlinger, Lillehammer, i avsaknad av härkomstsuppgift. Här rider en mustaschpydd herre i hatt, svart jacka och långbyxor på en rödbrun häst. Som en kuriositet kan nämnas, att ryttarens armar äro rörliga i axelleden, bild 2.

Ett mycket stort antal hästar och ryttare har räddats till Norsk Folkemuseum, Oslo. De sju hästarna utan ryttare ha i detta sammanhang mindre betydelse, liksom deras dussintals svenska motsvarigheter i Nordiska museet. Folkemuseet äger emellertid även 10 mer eller mindre skadade hästar med ryttare.

En numera huvudlös ryttare från gården Kveste, Valle sogn

i Setesdal (Norsk Folkemuseum 1138—11) har samma dräkt och rider på en rund häst av exakt samma typ som Nordiska museets häst från Sunnhordland.

En annan ryttare, där hästens ben saknas, kommer från Rendalen i Nordmøre (Norsk Folkemuseum 469—27). En liten hund är målad på hästens vänstra sida. Från Rendalen härstammar även en mera karikatymässig ryttare i militär dräkt. Här är hunden helt utskuren och placerad på samma träplatta som ryttaren. Både genom det karikatymässiga utförandet och genom anbringandet på en träplatta skiljer sig dock denna ryttare från samtliga övriga, bild 4.

En ryttarfigur av ganska särpräglad och stiliserat utförande saknar tyvärr härkomstuppgifter (Norsk Folkemuseum E 930—06), bild 3.

Från Telemarken härstammar en ryttare i officersuniform från slutet av 1700-talet (Norsk Folkemuseum E 423—06) samt en serie figurer, som tillsammans utgöra ett brudfölje. Figurerna äro fem till antalet: brudgum, brud, två "brudekoner" och en "kjögemester". Om sviten tidigare bestått av ytterligare några figurer är okänt. Dessa figurer från Bö i Telemarken skilja sig i flera avseenden från Nordiska museets bröllopfölje. Karlarna ha inte höga hattar utan de äldre toppmössorna samt kortare och ålderdomligare byxor. Brudgummen dricker ur en träskål, och bruden höjer en träpokal. Alla hästarna äro vita och av mera realistisk prägel än hästarna i Nordiska museets följe. Vid Norsk Folkemuseum dateras detta brudfölje till omkring år 1700, bild 5.

Brudföljet omnämnes 1880 av Yngvar Nielsen i dennes "Reisebreve og Folkelivs-studier", vari författaren (sid. 119) uppger, att det var skolläraren T. Nordendal i Undrumsdal som förvärvade de fem figurerna för Universitetets Etnografiska Samling. "Saadanne brudefærder", skriver Nielsen, "ere i Thelemarken meget bekjendte." Han nämner, att han vid sitt besök i trakten erhållit uppgift om var ytterligare dylika skulle vara att finna. Möjligen är det även Niensens datering, som föresvävat Norsk Folkemuseum, då följet uppgives härstamma från början av 1700-talet.

Bild 4. Ryttare med hund, träskulptur från Rendalen. Norsk Folkemuseum, Oslo.

Denna korta översikt visar tydligt, att det i den norska folkkonsten finns ett flertal exempel just på utskurna ryttarefigurer. Nordiska museets följe tillhör en särpräglad grupp av föremål, representerad i åtminstone tre norska museer. Att det kan uppstå en lust att skära ryttare, då man framställer hästar, är ganska naturligt. Det är snarare egendomligt, att man på svensk botten icke lockats till liknande uppgifter. På grund av de tidigare dåliga vägförhållandena torde ridandet i Norge varit ännu vanligare än i vårt land. Rytтарfigurerna synas dominera i Telemarken men förekomma även i andra provinser såsom Setesdal, Sunnhordland och Nordmøre. Man kan hos figurskärarna urskilja ett naturligt intresse för militärer och för brudföljen.

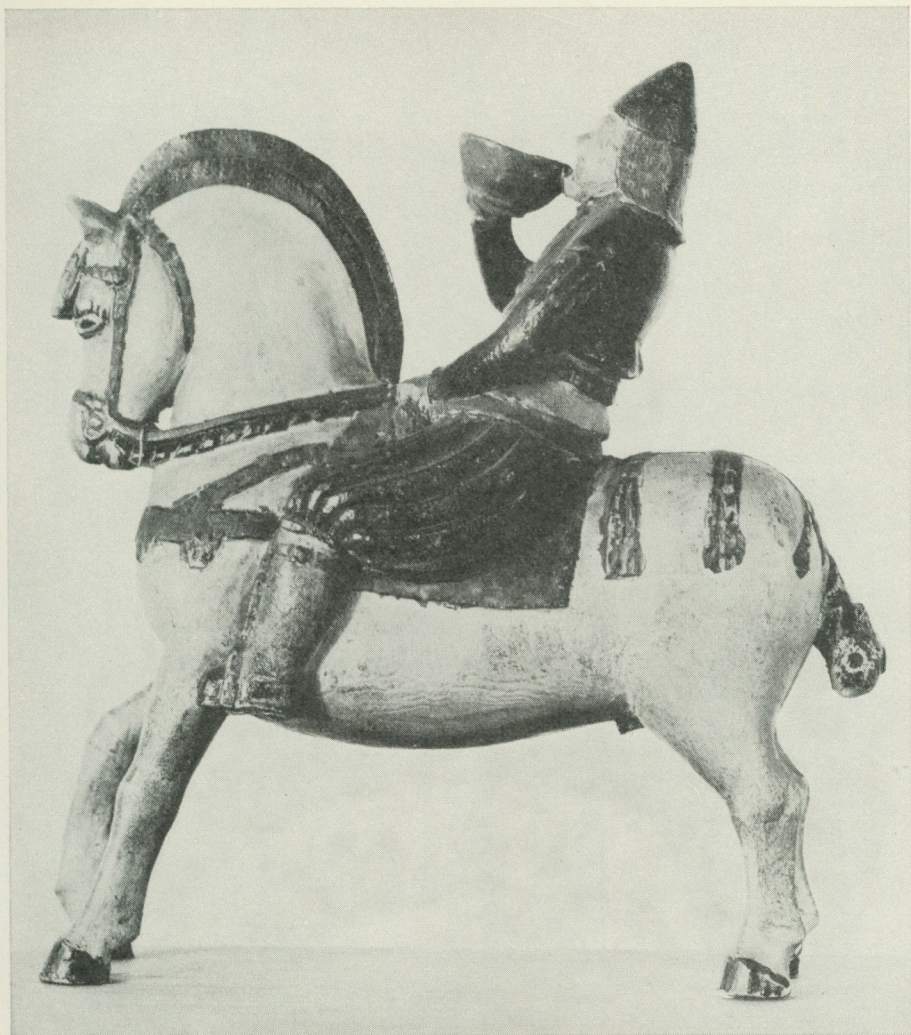
Intresset för det ridande brudföljet har också tagit sig andra uttryck just i Telemarken, bland annat i väggmåleriet. Richard

Berg har publicerat en dylik målning från år 1795 i Norsk folkekultur 1918. Följet består där av 10 personer, inberäknat bruden, alltså exakt samma antal som i Nordiska museets brudfärd, där dock bruden saknas. Brudens följekvinnor äro även här två. Spelmannen ackompanjeras av en trumslagare.

Säkerligen härröra flera av de i norska museer bevarade ryttarfigurerna från 1700-talet, medan Nordiska museets brudfölje tillverkats vid 1800-talets början. Konstnärerna eller tillverkarna äro okända, användningen likaså. Kanske ha de utförts både som prydnad och som prov på snidarens skicklighet. Genom sin form ha de dock snabbt glidit över till leksakernas värld, vilket de ofta defekta hästarna i de norska museerna vittna om.

En inventering av samtliga dylika ryttarfigurer i skandinaviska museer visar, att det sammanlagt finns 22 stycken. Den serie av nio figurer, som Nordiska museet äger, framträder som den fullständigaste sviten. Dess spelman äger icke någon motsvarighet på annat håll, men det är med stor sorg man måste konstatera att bruden själv saknas.

Då översikten lett till detta resultat, tillkommer ytterligare ett faktum av största intresse, icke bara för följet utan i vidare bemärkelse. År 1930 besöktes Nordiska museet av läraren Jon Hvitsand från Hörte i Telemarken, vilken sökte just efter detta brudfölje, som då var utställt i rum 39. Nio år senare meddelade Jon Hvitsand, att han fått kunskap om att detta brudfölje blivit skuret av en av hans förfäder, Anders Mattsson eller Mats Andersson, vilka voro hammarsmeder vid Hörte i Telemarken. Såväl traditioner som skriftliga källor omvittna, att dessa voro svenskar, invandrade från Dalarna. Enligt kyrkböckerna var Mats Andersson dalkarl, född 1665 och död på Ulefoss 1728. Eftersom figurerna med säkerhet icke kunna vara framställda före 1728, är det alltså omöjligt den som varit deras upphovsman. Däremot skulle det med hänsyn till tidpunkten kunna vara möjligt, att dennes sonson, hammarsmeden Mats Andersson Hörte (1732—1807), på ålderns dar har roat sig med sniderierna. Huru pålitlig den tradition är, som utpekar de svenska smederna som snidare, har ännu icke kunnat

Bild 5. Till brudföljet från Bö i Telemarken hör denna ryttarfigur, som framställer brudgummen drickande ur en träskål. Brudföljet, som består av fem ryttare, dateras till omkring år 1700. — Norsk Folkemuseum, Oslo.

avgöras. Eftersom det icke kan vara fråga om den svenskfödde Mats Andersson utan snarare någon av hans ättlingar, kunna de icke sägas vara någon svensk produkt. Ryttareföljet är också helt norskt till sin karaktär och utan motsvarigheter i Sverige. Det är alltså en norsk tradition, som möjligen förts vidare av en norsk smed med svensk härstamning.

Under sina forskningar rörande smidet i Dalarna har Olle Homman kunnat konstatera, att talrika produkter av Lima-tillverkning vunnit avsättning i Norge, något som är mycket naturligt med hänsyn till den livliga samfärdseln över gränsen i dessa bygder. Såväl från Lima som Mockfjärd finnas dessutom traditionsuppgifter om svenska smeder, som kommit att genom giftermål bli bosatta i Norge, vilket även bestyrkes av norska kyrkböcker. Möjligen har den svenska anfadern i denna släkt gått över till Norge för att slippa utskrivningar och andra svårigheter under Karl XII:s krig.

Det fantasieggande bröllopföljet, vars ställning i norsk folkkonst här skisserats, kan alltså rida vidare i Nordiska museets norska utställning, och dess vårdare kan glädja sig åt att sviten utgör den rikaste och fulltaligaste i sitt slag i Norden.

KNÄVLINGAR FRÅN BRANTEVIKS FISKELÄGE I SKÅNE

av *Albert Eskeröd*

I den år 1920 först ordnade avdelningen för samfundsväsen i Nordiska museet hänger på en vägg strax under den pampiga gilleskål av koppar, som en gång tjänat Risinge notlags festliga sammankomster, en serie små pinnar, uppträdda på en tråd. Den helt okunniges första association kanske blir ett primitivt halssmycke eller något ditåt. Etiketten omtalar, att det är "knävlingar från fiskeläge i Skåne" och att "varje gård hade en räknepinne varpå böter eller utskylder till fiskarlaget angavs med inskrifningar".

En närmare granskning visar, att det är 22 stycken mellan 11 och 17 cm långa, fyrkantiga pinnar, bild 1 och 2. De flesta äro vackert snidade, vanligen med ett markerat huvud, men i övrigt av former, som man har svårt att finna några direkta jämförelser till. Spjälorna i en gotikinfluerad stol eller ullkorg — det vackert snidade skaftet till en sked — ett linfästes utpyntade stav? Ingenting stämmer egentligen. Dessa små ting synas vara i hopplös avsaknad av några klara stilförslagor och kunna väl då snarast i sin ornamentala utformning fattas som spontana utslag av en primitiv drift att pryda. Något annat redskap än en enkel kniv har nog inte varit verksamt, då pinnarna formades. Flertalet ha bara nyckfulla men som regel likformiga inskrifningar på alla fyra sidor. Det finnes kryssmönster och rutmönster i karvsnitt. På några ser man bandformade ornament. De flesta ha årtal, och alla ha initialer.

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

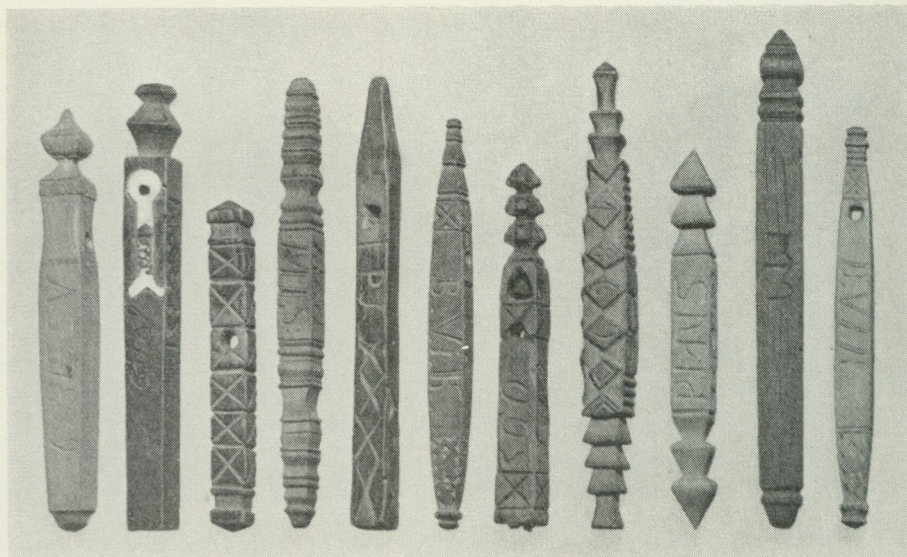

Bild 1. "Knävlingar" från Norra Branteviks fiskeläge på Skånes ostkusi. Nordiska museet 4,491—4,501.

Årtalen ligga mellan 1823 och 1873 — en period på ett halvt sekel. På en ser man ett tulpanornament, en fisk som tydligen skall vara en lax, ett ankare, siffrorna 65 och bokstäverna O M S. En annan har också ett ankare samt dessutom den ganska fullständiga upplysningen "År 1873 A A S BRANTEVIK". Redan på föremålen själva kan man således läsa ut, att de tillhört fiskare i Branteviks fiskeläge i Skåne. Närvaron av ankarets hoppfyllda symbol röjer också, att det inte bara är frågan om fiskare utan även om sjöfolk.

Jag lämnar därmed dessa små tings formala och dekorativa sida. Betydligt intressantare är att söka den funktion de haft inom det samfund av fiskare och sjöfolk de tillhört under föregående sekels mitt.

Det visar sig då först, att Nordiska museet har åtskilligt fler "knävlar" eller "knävlingar" från Brantevik. Båda orden ha i Skåne använts vid sidan om varandra. Knävlar har dock varit

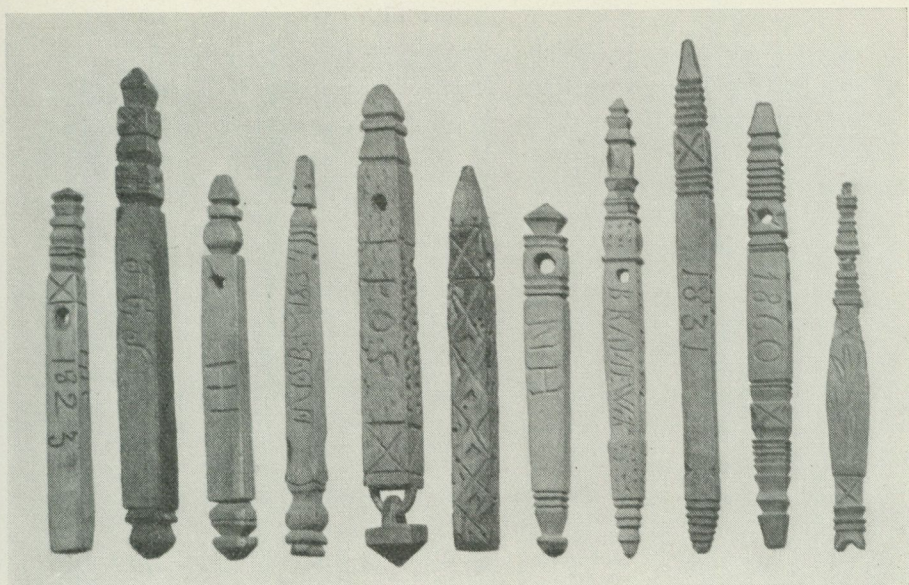

Bild 2. "Knävlingar" ur samma svit som å föregående bild. Nordiska museet 4,502—4,512.

vanligast. Ordet lever allmänt kvar i bygden i överförd bemärkelse. Man kan säga, att en person har "knevliga (dåliga) affärer".

Utom de ovan nämnda finns en annan samling på 7 stycken, daterad mellan åren 1825 och 1857. Alla dessa ha initialer och äro i stort sett lika de föregående men något grövre. En av dem har en kläpp skuren i ett stycke med pinnen. Här möter sålunda samma briljering med knivens skicklighet, som man ofta finner på fästmögavor — skedar, slevar, linfästen, skätteträn, räfsor och liknande ting.

Båda de nämnda grupperna tillhöra museets äldsta samlingar och ha skänkts dit, den mindre samlingen i september eller oktober 1873 och den större i maj 1874 av "fiskare i Branteviks fiskeläge gm. fru Maria Ribbing f. De Vylder i Simrishamn". I Brantevik skiljer man mellan Norra och Södra Brante-

vik, två byklasas med av ålder självständig organisation, den norra liggande inom Simris socken och den södra inom Ö. Nöbbelöv. Ortsuppgiften Simris socken för knävlingarna i museets huvudliggare antyder, att de skulle stamma från Norra Brantevik. Så är det emellertid inte. Vid en jämförelse med kyrkböckerna, som företagits av trädgårdsmästare Herman Andersson i Brantevik, har det visat sig, att av dessa båda serier åtta stycken ha tillhört S. Brantevik.

Detsamma är fallet med en serie på 18 stycken "knävlingar", som vid byundersökningarna i Skåne 1921 skänktes till Nordiska museet av ordföranden i N. Branteviks hamnlag. Av dessa äro endast tre daterade med årtalen 1854, 1857 och 1865. Samtliga äro försedda med initialer, som visar att tre synes ha tillhört S. Brantevik.

Det torde nu vara på sin plats att berätta något närmare om Brantevik. Detta är ett samhälle av fiskare och skeppare på Skånes sydostkust, strax norr om den av sjöfarare från alla världens hörn fruktade Sandhammaren. Men det är en ganska ung samhällsbildning. Brantevik finnes icke upptaget på Buhrmann-Fischers skånekarta från 1681—84. Församlingarnas kyrkböcker gå tillbaka till 1689. I dem förekommer namnet Brantevik redan år 1720. Att det funnits en mindre samhällsbildning vid denna tid framgår också därav, att en ofullständig hamnordning av år 1726 förvaras bland södra hamnlagets handlingar. På enskifteskartorna över Simris och Gislövs byar från 1800-talets början stöter man på en rad av hus utmed stranden — kärnan till nuvarande municipalsamhället Brantevik. På kartan över Simris by år 1819 ser man en rad på 13 hus liggande utmed stranden av Östersjön. Alla utom två vända fasaden mot sjön, bild 3. I planlägningsprotokollet till enskiftet av den 13 april 1819 redovisas en av tomtjordarna som "Nummererat Gatehus No 1 Augement under rustningsstammen No 55 äges av stranfogden Nils Tusson". Övriga tomtjordar med hus redovisas som "boastycken" och "boaskiften" och tilldelas samtliga de två hemmanen nr 16 på $\frac{1}{8}$ mantal skatte rusthåll i Simris. I fråga om Södra Brantevik visar kartan av år 1810 över skatte rusthållshemmanet nr 17 $\frac{3}{8}$ mantal i Gislövs by och

Nöbbelövs socken en rad på 10 hus utmed stranden, bild 3. Fyra ligga med gavlarna mot sjön, och liksom för Norra Brantevik anges marken mellan husraden och sjön vara "odugelig sand". Tomtjordarna redovisas i kartbeskrivningen som "Branteviks Lyckorna", vilket anger dem som hägnade intagor på utmarken. De tillfördes alla genom skiftet detta hemman, nr 17 i Gislöv.

Brantevik var sålunda vid 1800-talets början en samling av 23 gatehus på byarna Simris och Gislövs utmark. Det förhållandet, att marken vid enskiftet tilldelades endast ett hemmansnummer i vardera byn, visar ganska klart, att denna strandlinje icke hade några strandfischen, som intresserade bönderna. Det var en rad husmanshus byggda längs stranden av jordlösa, då var och en hade rätt att slå sig ner och odla på den samfälliga utmarken.

I början av 1800-talet hade Brantevik omkring 150 innevånare av vilka 22 var fiskare. Det fanns ett tjugotal båtar. Fisket kan vid denna tid beräknas i medeltal per år ha gett omkring 40 000 valar sill, 1 000 lispund lax, 2 000 lispund torsk och 600 lispund ål.

Det fanns fyra skeppare på läget. Man hade nio stycken småjakter på 6—10 registerton. Seglationen bestod i att frakta spannmål, som köpts upp på landsbygden, till Blekinge och att i returfrakt ta ved och andra trävaror.

På enskifteskartorna finner man ingen antydning till hamn eller båtkäser, men trots detta torde man, så snart fiske började bedrivas, genom enkla, upplagda stenbygggor ha sökt skaffa sig något skydd för båtarna. Vid hårt väder måste man, som överallt förr på den skånska kusten, draga båtarna upp på land. Den första ordentliga hamnen tillkom för södra delen av läget år 1836. Den byggdes och ägdes av fiskarna eller hamnlaget och inlöstes av samhället först år 1875 för 1 240 kr jämte 75 kr för "replaget", dvs. rep, tänger och andra verktyg för arbetet på hamnen. Den norra hamnen byggdes två år senare. Båda raserades svårt under den hårda stormen den 13 november 1872, men byggdes åter upp under åren 1873—77.

I avsaknad av mera faktiska källor om Brantevik utom kar-

tor och kyrkböcker låter jag folkets minnen tala. En "gammal fiskare" deltog år 1936 i en pristävling, som Lunds universitets folkminnesarkiv då ordnade tillsammans med Sydsvenska Dagbladet. Han berättar efter sina förfäder, att några soldater år 1760 flyttat från Simris till Brantevik. De arbetade hos bönderna och bodde i enkla hus med gråstensväggar och halmtak. Senare skola tyskar ha slagit sig ned på Brantevik för att fiska ål. De bodde ännu enklare — en del till och med i jordgrottor den första tiden. Det fanns ingen hamn utan man nöjde sig med att röja undan en del sten på stranden, så att man fick en ränna eller "kås", där man kunde dra in båten. Vid storm fick man dra båtarna upp på land i närheten av husen. Båtarna köptes från Blekinge, bild 4.

Vid Nordiska museets och Lunds universitets folkminnesarkivs gemensamma Skåneexpedition år 1932 gjordes en del uppteckningar, som synas kunna nå tillbaka till 1870-talet men knappast tidigare. På Brantevik bodde då både sjöfarare och fiskare. En händelse, som särskilt etsat sig in i befolkningens minne utmed hela denna kust, är novemberstormen 1872. Då förstördes den hamn som fanns. En del hus, som lågo nära sjön, tog stormen jämte veden och kolen och den sill man just höll på att salta. Sedan den nya hamnen tillkommit 1873—77, ha småjakter kunnat övervintra i Brantevik. Men långt dessförinnan kunde hemmafolket på läget igenkännande spana ut mot havet, där en brigg, en skonare eller ett barkskepp höll långt ut till havs för att klara Sandhammarens rev. Ty många sådana hörde hemma i Brantevik, och det var sjöfarten och visst inte fisket som gav läget dess burgenhet. Sjöfarten torde ha börjat som en enkel kustfraktfart, där spannmålslasterna till Blekinge från Österlens jordbruksbygd med timmer, tjära och slöjdprodukter i retur varit huvudsaken. Man har också anledning räkna med att en del av de burgna bondefamiljernas pengar kommit till användning i de yngre bondsönernas skepp. Näringen vidgades snabbt. En 78-årig meddelare berättade år 1932, att halva Brantevik tillkommit i hans tid. Och vid sekelskiftet ägde Brantevik Sveriges till antalet enheter största segelflotta eller inemot 120 skepp. Samtidigt hade man på Södra Brantevik tre

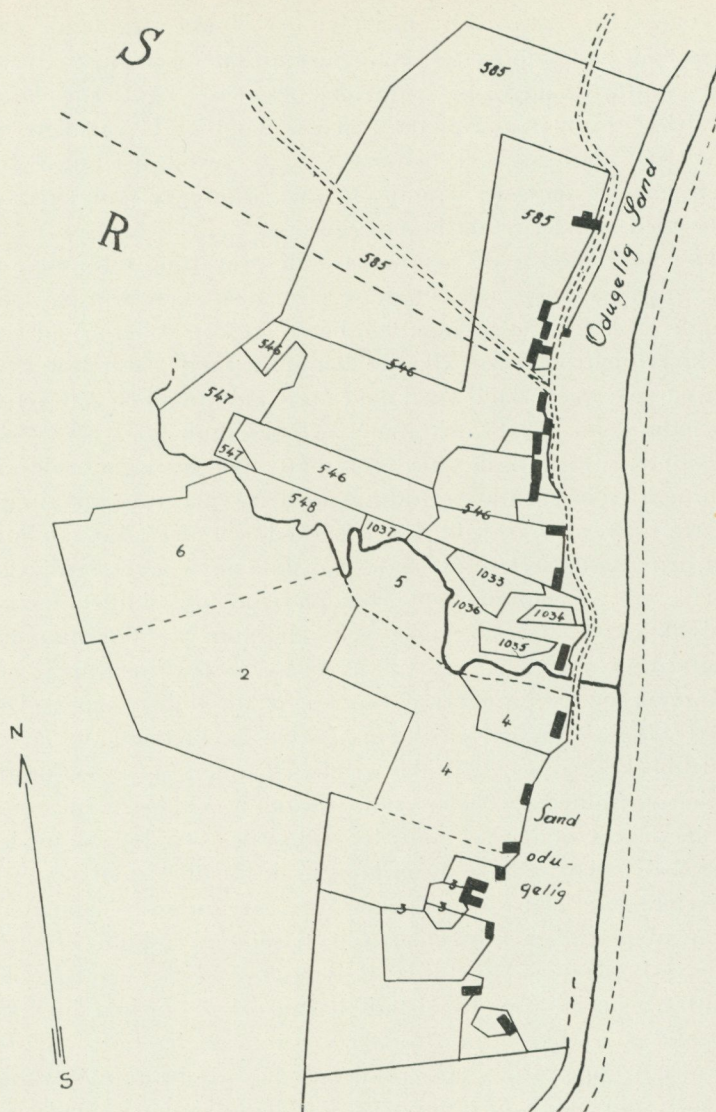

Bild 3. Karta över Norra och Södra Brantevik, sammanställd efter enskifteskartor av åren 1810 och 1819.

storbåtar för fisket och endast en på Norra Brantevik. Hela läget hade vid samma tid något mer än ett tusen invånare, och man förstår då något av sjöfartens betydelse. De flesta männen här hade trampat många däck och seglat på alla världens hav, innan de slogo sig ner hemma för att syssla litet med fiske eller leva på sparade slantar. Nu är Brantevik municipalsamhälle med ganska modern bebyggelse.

Det var i denna de hemmavarandes samfundsbildning, som knävlingarna hade sin betydelse. För den som for på främmande hav blev det inga skyldigheter att kontrollera med hjälp av knävlingarna, men alla de hemmavarande, som ägde hus och båt på läget, hade sin knävel hos åldermannen, en symbol för individens sociala rättigheter och skyldigheter.

Som så ofta är fallet med föremål i museer, ge inte de upplysningar, som erhållits samtidigt med förvärvet av knävlingarna från Brantevik, fullt klart besked om deras användning. Om den första serien av "åldermansknävlar" säges, att "varje innehavare av hemman eller båt på fiskeläge skulle innehava en dylik knävel. Motsvarande exemplar fanns hos åldermannen." Upplysningar erhållna vid förvärvet av övriga knävlingar från Brantevik nämna ingenting om en sådan dubbel serie. Från Skytts härad säger Nicolovius: "Dessa knävlingar, en art kontraböcker, som förvarades af åldermannen, woro fyrkantiga stockar, en aln långa och i tum tjocka, försedde en hwar med det hemmans bomärke, som den tillhörde, och hwarå medelst särskilta inskrifningar utmärktes uraktlåtenhet med stängsels underhållande eller wårdslöshet med kreaturs lössläppande i annan mans säd, för hwilka förbrytelser böter skulle erläggas, som wid Mårtensdags-tiden redowistes." Nils G. Bruzelius berättar i sin bok om Ingelstads härad också om knävlingarna, men de synas här, åtminstone i vissa byar, ha haft en mera begränsad uppgift att vara räknelängder för brott mot vångafreden. Som tillsyningsman över de odlade vångarna hade man "wångagömmaren", och denne gjorde en inskrifning på den bondes "knävling", som bröt mot vångafreden. Knävlingarna förvarades hos någon ansedd bonde eller hos åldermannen och granskades på bystämman vid Allhelgonamässan. Bruzelius om-

Bild 4. Hamnen i Södra Brantevik. Foto från tiden omkring sekelskiftet.

talar också, att man i flera byar hade en "bomärkesstock", där alla hemmanens nummer och bomärken voro inristade. Sådana stockar eller bystavar, som närmast utgjorde ett slags åbolängd för byn, äro kända från olika landskap. De ha också fått tjänstgöra som ämbetstecken för åldermannen eller för någon annan i byn med visst förtroendeuppdrag, vanligen efter omgång bland bönderna. Det har också förekommit, att sådana bystavar samtidigt tjänat som böteslängder, vari märken gjorts för brott mot byordningen, vilka märken ha skurits bort, sedan böterna erlagts vid bystämman. Bruzelius nämner, att han av en åbo fått en teckning av en sådan bomärkesstock från Ingelstorp med 38 bomärken. Tyvärr avbildar han icke denna stock. De tretton första märkena på den tillhörde hemman i Hammars by, vars jordar före enskiftet lågo tillsammans med Ingelstorps. År 1873 fick emellertid Nordiska museet från hemmansägaren Måns Svensson i Ingelstorp genom förmedling av Bruzelius en "bomärkestavla" med femton bomärken och initialer, daterad 1706, samt två serier knävlingar om fyra stycken i vardera, varav den

förra uppges vara från Hammars by. Ett studium av den senare gruppen visar följande inskriptioner på tre sidor: AMS No 1 1703, PSS No 4 1705, HOS No 12 1715 och Ans No 14 1710. Den fjärde sidan har ett bomärke och bokstäverna HM. Det förefaller inte särskilt djärvt att sluta sig till att HM betyder Hammar. Med hjälp av bomärke och initialer är det också lätt att hänföra dessa fyra knävlingar till fyra bomärken och initialer på bomärkestavlan av år 1706. Även denna är således från Hammars by, och vi ha därmed en verifiering i sak på Bruzelius' uppgift, att åbolängder och knävlingar funnits samtidigt. Av den andra gruppen knävlingar har en ett årtal, 1738, men den tillhör tydligen en senare generation av bönder i Hammars by och medger ingen identifiering med bomärkestavlan av år 1706. Två av de tidigare knävlingarna och alla de fyra senare äro kraftigt tillspetsade efter alla inskurna och åter bortskurna märken för böter.

Utöver ovan redovisade äger Nordiska museet en knävel från Ingelstorps by, en från Löderups by samt tre stycken från Viks fiskeläge.

Utöver vad som meddelats om knävlingarnas användning från Brantevik och av Nicolovius och Bruzelius finns det vissa uppgifter från andra fiskelägen på Skånes sydöstra kust. Från Kivik meddelar O. Cappelin, att man fördelade fiskeplatserna "fastelandsmända", fiskarnas stora gemensamma festdag. Då samlades mannarna hos åldermannen under presidium av hamnfogden och 4 bisittare och avhandlade de samhällliga angelägenheterna, varvid hamnfogden föredrog lägets och hamnens räkenskaper. Dessa voro gemensamma. I äldre tid hade han knävlingar med fiskarnes bomärke. För vars och ens försyndelser mot det allmänna och gemensamma blevo märken i dessa inskurna. Lagen, efter vilken man dömde, fanns uppptecknad."

Av denna lag, som under århundradenas lopp tillämpats i det gamla fiskeläget Kivik, äro flera varianter kända. De kunna ge en god inblick i den sedvanerätt, som tillämpats även i betydligt yngre fiskelägen såsom Brantevik. Från Kivik finnas dels en tingsförd "byelag" från år 1690, försvunnen ur fiskelägets handlingar men bevarad i en avskrift i häradets tingsbok, dels

i samhällets ägo — inskriven i en bunden bok — en "Fiskes Ordning vid Kivik". Denna innehåller bestämmelser, som tydligen nedskrivits vid olika tillfällen mellan åren 1822 och 1852 till gemensam efter rättelse efter någon äldre handling eller gammal hävd. Dessutom finnes en särskild hamnförordning, upprättad 1841, som dock bara innehåller bestämmelser om storleken av hamn- och broavgifter för olika båtar och fartyg. I samma bok finnas hamnfogdens årliga räkenskaper samt anteckningar om hamnrättens ombyte, ombyte med hornet och den blivande åldermannen, avgifter för åttaåriga och femtonåriga pojkar, ingångsöl för nygifta, plikter m. m.

Den gamla bylagen av år 1690 innehåller förbud mot gräl och slagsmål bland lägets folk och föreskrifter vid våldsdåd av främlingar, förbud mot vrakfiske på lördags- eller helgdagskvällar, bestämmelser om hur man skall sätta sina redskap i förhållande till grannen, om hittade redskap, om stöld av båtar och redskap, om hjälp av folk i sjönöd, om förbud att draga ut på fiske, innan åldermannen gett tecken, och om regler för åldermanssysslan. I den senare fiskeordningen är förbudet mot fiske vid sön- och helgdagar mera specialiserat. Vidare finner man förbud att köpa salt sill från andra lägen, förbud att lägga ut osläckt torvaska, att röka, att ha julhalm, påbud om brandvakt och förbud att göra upp eld före kl. 4 om vintern, förbud att kasta ut fiskavfall, förbud mot lösa svin, bestämmelser om ordning vid bryggan och om främmande, som ville bosätta sig på läget m. m. När man tänker på allt vad en fiskare i Kivik hade att iakttaga, så förstår man, att det även i Brantevik fanns många olika anledningar för åldermannen att skära ett och annat märke i fiskelagets knävlar. Enligt vad jag senare fått veta genom trädgårdsmästare Herman Andersson i Brantevik har den av Kungl. Maj:t "Förnyade Hamn-Ordningen" av år 1726 legat till grund för den hamnordning, som tillämpats i Brantevik. Denna hamnordning skiljer sig inte avsevärt från den "Hampne-Rätt", som utfärdades för hela riket redan 1669 och som Kiviks "byalag" i stor utsträckning följer.

Knävlarnas användning och betydelse är med Herman Anderssons hjälp på platsen fullt utredd. Att "varje gård hade en

räknepinne”, som etiketten till de i Nordiska museet utställda knävlingarna meddelar, är inte alldeles riktigt. Det var bara de gårdar, som använde sig av hamnen. Inträdesavgiften till hamnlaget innebar rättighet att använda sig av hamnen och skyldighet att bidra till dess underhåll. Knäveln lämnades till åldermannen samtidigt med att avgiften erlades och det fanns således bara en serie knävlar. De gällde för fiskare och även sjöfolk, som i stor utsträckning fiskade under vintern. Skräddare, skomakare, smed och andra som inte fiskade och inte använde hamnen, hade heller ingen knävel. Genom knävlarna kunde åldermannen således kontrollera, vilka som hade rättighet att använda hamnen och skyldighet att hjälpa till med dess underhåll. Den som uraktlät sin skyldighet fick ett bötesmärke i sin knävel. Förklaringen till att så få bötesmärken finnas på Branteviks knävlar är den, att det största flertalet medlemmar i hamnlaget voro måna om att fullgöra sina skyldigheter och om någon inte själv kunde infinna sig, lejde hon någon i sitt ställe. Men det kunde förekomma, att någon varken kunde komma själv eller hade råd att leja annan i sitt ställe. Man får sålunda erkänna, att knävlarna från Brantevik ge ett ovanligt gott frejdebetyg för detta samhälles medlemmar. En mera speciell användning av knävlarna meddelades ovan efter Bruzelius' skildring från Ingelstorp. Man hade där särskilda knävlar för att registrera brott mot vångafreden. En liknande begränsad användning är meddelad från Baskemölla. ”De knävlar, som användes i Baskemölla, utgjordes av knäp- alnslånga, raka käppar — på vissa platser vid kusten hade man knävlar bestående av käppar, som böjts samman och gjorts cirkelrunda — med ett borrat hål i ena ändan, i vilket ett snöre i form av en ögla var anbringat. Varje fiskare och åbo hade sin knävel med initialerna till namnet inristade. Samtliga knävlar förvarades hos hamnfogden och voro närmast avsedda att ha med vid arbetena på hamnen. Så snart en fiskare eller åbo utan laga förfall var borta från dessa, gjorde hamnfogden en skåra i knäveln, och när året var slut — året räknades från fastlagsmåndag och till fastlagsmåndag — var det bara att räkna skårorna, och så hade man antalet försummade arbets-

*Bild 5. Äldermannen i Norra Brantevik blåser till samling på den öppna platsen mellan hamnen och husraden längs sjön.
Foto Nordiska museet 1921.*

dagar vid hamnen fixerat." Knävlarna i Baskemölla voro i allmänt bruk under 1800-talets förra del, men år 1939 var det bara en då 94-årig fiskare, som hade personliga hågkomster av dem.

Av det sammanlagda antalet på 47 knävlar från Brantevik tillhöra, efter vad det visat sig vid jämförelse med kyrkböckerna, 35—36 Norra Brantevik och resterande 11—12 Södra Brantevik. Efter novemberstormen 1872 besöktes Brantevik av åtskilliga myndighetspersoner liksom de närmaste åren, då återuppbyggnadsprogrammet genomfördes. Det var i detta sammanhang som knävlarna överlämnades till Nordiska museet och man har då fått med sådana från båda hamnlagan. År 1921 då den sista serien av museets knävlar skänktes av N. Branteviks hamnlag var inte alla delägare villiga att lämna sina knävlar och en och annan är ännu bevarad i släkten. Knävlarnas praktiska roll upphörde emellertid, då samhället inlöste hamnarna år 1875.

Man kan fråga sig, varför bystock eller bytavla med dess fasta åbolängd inte förekommit i Brantevik. Och man kan våga ett svar, som förefaller ganska rimligt. I en bondby utgöra gårdarna och åboarna ett tämligen konstant antal, som regel med den enda utökning hemmansklyvningar inneburo. Brantevik åter var en boplats för jordlösa fiskare och sjöfolk, och det har varit i ständig tillväxt, ända sedan de första husen byggdes på utmarken vid havet, kanske någon gång vid 1700-talets början. En 78-årig fiskare meddelade år 1932, att halva samhället tillkommit i hans tid. Bystocken eller bytavlan skulle då behövt göras om många gånger, medan det inte innebar någon svårighet att träda en ny knävel på snöret hos åldermannen, då en ny medlem togs in i laget. De årtal, som finnas på knävlingarna, torde också betyda året för den nya medlemmens intagande.

Man talar inte om byalag utan om hamnlag i Brantevik. Detta betyder bara, att hamnen är och har varit den viktigaste gemensamheten.

Varje år på fastlagsmåndagen hade man det s. k. fastlagsgillet i sydöstra Skånes fiskelägen. Då blåste åldermannen till samling och fest hemma hos sig för alla dem, som hade sin knävling och därmed delägo i samhället, bild 5 och 6. Nya medlemmar intogos i laget, böterna kvitterades i anslutning till granskning av räkenskaperna, och en ny ålderman valdes. Brantevik var, särskilt med tanke på hamnens underhåll, indelat i ett antal rotar med var sin rotemästare, som också skulle väljas. Pojkarna intogos i hamnlaget redan vid 15 års ålder men blevo arbetspliktiga först vid 21 år. Avgiften var i senare tid 5 kronor för alla men tidigare mera specialiserad. Hemma bo erlade då 10 kronor, halvfrämpling, dvs. en utomboende som gift sig in i laget 20 kronor och en främpling, dvs. då både man och kvinna flyttat in, 30 kronor. I äldre tid tillkom dessutom en avgift in natura av 1 stop brännvin och 1 fjärding öl. Den nämnde 78-åringen berättade år 1932, att man då för sex år sedan lagt bort det gamla sättet att fira fastlagsmåndag med öl och brännvin och slagsmål. I stället har man en fin kaffefest med fruntimmer och ungdom och dans på sjöassuransen Hoppets lokal.

Bild 6. Hamnlaget samlas i Norra Brantevik, sedan åldermannen blåst i sin kopparlur. Foto Nordiska museet 1921.

Då N. Branteviks byhorn av koppar år 1921 hamnat på Nordiska museet, kunde inte åldermannen längre blåsa till samling. Men saknaden efter hornet blev för stark på fiskeläget och man skaffade sig efter några år ett nytt. Här var sålunda museimännen en aning för tidigt ute och lade vantarna på ett ting, som fortfarande fyllde en social uppgift. Nu har emellertid norra hamnlaget formellt upphört att existera. Man väljer inte längre ny ålderman för varje år, utan en person är vald för obestämd tid framåt. Hos honom förvaras det nya hornet och han kan ännu "blåsa" till samling, då så erfordras.

Södra hamnlaget i Brantevik existerar ännu, fast dess ursprungliga uppgift att svara för hamnens underhåll upphört. Laget har kvar sitt horn och Herman Andersson har letat rätt på den gamla åldermanslådan, som tyvärr förlorat sitt innehåll. Laget samlas också årligen fastlagsmåndagens förmiddag och samlingen sker genom att åldermannen går gata upp och gata ner och blåser i hornet. Vid sammanträdet väljes ordförande i hamnlaget, ålderman och revisorer för de få räkenskaper, som alltjämt finnas. Men det är dock nu mera en yttre ceremoni än en institution av djupgående social betydelse.

Tiderna förändras. Fast nog tycker man ibland, att det gamla

byalaget, där varje medlem som regel i tur och ordning fick förvalta äldermanssysslan med allt vad därmed följde av ansvar, pliktmedvetande och skolning i gemensamma angelägenheter, var en fin form av demokrati. Detta ord — vår tids lösen även om det ofta användes i falska sammanhang — kunde med fullaste rätt beteckna byalagets styrelseform. Men dess begränsade geografiska räckvidd var dess största svaghet.

Jag har med dessa sidor velat visa, att även ett enkelt föremål i ett museum öppnar vida perspektiv och ställer åtskilliga problem. Detta gäller kanske i särskild grad föremål tillhörande samfundslivet. Både för att kunna vidga perspektiven till levande sammanhang i en mänsklig miljö och för att kunna lösa problemen kräves som regel mycket mer än museiföremålen och de tyvärr ofta ofullständiga, ibland felaktiga upplysningar, som följt med dem. Ur den synpunkten är fältundersökningarnas material ovärderligt. Ännu värdefullare är det, att man fortfarande, trots den snabba nivelleringen, genom att söka kontakt med bygdens eget folk och de minnen, som ännu leva där, kan få hjälp vid försöken att sätta museiföremålen i relation till människorna och det mänskliga samfundet. Utan den relationen blir till sist även fina och dyrbara museisamlingar bara exempel på förgängelse.

Källor. För denna studie har anlitats Lantmäteristyrelsens arkiv samt uppteckningar i Nordiska museets arkiv och Lunds universitets folklivsarkiv. Utöver de klassiska skildringarna av Nicolovius och Bruzelius har Frans Lofström i sina båda böcker "Här ostpå" och "Från segelfartygens dagar" skildringar från Brantevik och Baskemölla. I John Ostermans skildring *Fisket på Skånes ostkust och fiskelägenas utveckling* (Hembygdskurserna i Simrishamn 1909, Lund 1912) finnas även viktiga sakupplysningar om Brantevik. Ola Cappelin har i två uppsatser i Skånes hembygdsförbunds årsbok (1933 och 1939) intressanta skildringar från Kivik om sociala förhållanden. Svenska turistföreningens årsskrift 1903 innehåller en kortfattad översikt över Skånes fiskelägen av R. Smedberg. Slutligen har trädgårdsmästare Herman Andersson i Brantevik i brev lämnat författaren mycket värdefulla upplysningar.

TILL FINRUMMETS HISTORIA

av Gösta von Schoultz

I 1940-talets bostadsdiskussion hör begreppet "finrum" till de ofta debatterade ämnena. Man har på arkitekthåll länge varit benägen att kategoriskt utdöma hela finrumssystemet med dess föga rationella utnyttjande av ett vanligen snävt begränsat bostadsutrymme, det gäller särskilt i städer och stadsliknande samhällen. På senare tid verkar det emellertid som en viss förskjutning i diskussionen ägt rum. Man finner nu även arkitekter som försvara finrummets idé och som huvudsakligen vilja inrikta sig på att skapa en mera modern och ändamålsenlig miljö i detta rum, så att det kan utnyttjas på ett annat sätt än hittills men ändå bevara huvudkaraktären av ett bättre rum.

Vad menas då med finrum, och hur ter det sig i olika delar av landet, nu och i äldre tid? För att utröna detta lät Nordiska museet år 1946 sända ut en frågelista om saken till sina meddelare ute i bygderna. På grundval av de svar, som på detta sätt kommo in, och jämfört med det material, som insamlats vid olika bostadsvaneundersökningar, särskilt den som samma år verkställdes av Statens forskningskommitté för lantmannabyggnader, bygger följande korta översikt över närmast landsbygdens finrum.

Det framgår tydligt av detta material från olika håll, att man ej kan karakterisera begreppet finrum genom något slags schematisk beskrivning över rummets möblering, även om stora likheter härutinnan gör sig gällande över hela landet. Ej heller är det fråga om något bestämt rum eller utrymme i huset, som avses med termen, utan det är som bekant främst användningen av detta rum, som ger karaktären. Gemensamt för alla slags

finrum är dess avstängdhet från vardagens liv, åtminstone förr vanligen markerat genom de ständigt neddragna gardinerna. Man använder det aldrig till vardags, knappast heller på söndagarna för den egna familjen. Nära grannar som komma på tillfälligt besök visas ej in i finrummet utan tas emot i köket, som ju fortfarande är det centrala rummet för det stora flertalet såväl i stad som på landsbygd. Först vid festliga tillfällen, såsom vid helger och de under detta århundrade allt vanligare kalasen vid födelse- och namnsdagar, tas det i anspråk för familjen och den närmare vänkretsen. Men dessutom skall det stå berett att när som helst ta emot främmande personer, som besöker huset i något ärende. Det är kanske framför allt denna funktion, som ger finrummet dess egenart av ett dött men ständigt städat och i övrigt representativt utrymme. "En husmor på landet", heter det i en uppteckning från Östergötland, "måste ha ett rum, som är representabelt vid alla tider på dygnet, ty på landet kan besök komma vid alla tider på dagen. Det stående ordet om finrummets nödvändighet torde förstås av orden 'om det kommer nån'. Ja, dvs. på landet kommer det oväntade besök, t. ex. resande släkt och vänner, lantmätare, skogvaktare, kronojägare, vandringsrättare, kanske t. o. m. prästen, lärarinnan, skolläraren, affärsmän för gårdens skull, och sist och inte minst vid bjudningar och helger för familjen, och var viss, det ligger helgd över finrummet" (EU 33.408). Liknande ordalag användas på flera håll och innebörden är densamma i samtliga svar. Så är alltså i stort sett förhållandet i hela landet, även om man ställvis, såsom en småländsk uppgiftslämnare påpekar, på senare tid kan iaktta en viss uppmjukning av den stränga avskildheten: "Gränsen mellan finrum och vardagsrum är emellertid numera ingalunda klar. Allt som oftast blir det s. k. finrummet utnyttjat även under veckans lopp, om någon skulle komma på besök — visst inte nödvändigt, att det är en långväga gäst. Att som för endast ett 25-tal år sedan — som jag själv minns — ha nedrullat för samtliga fönster till finrummet hela veckan och t. o. m. klisterremсор för dörrspringorna och vidare bomull i nyckelhålet för att utestänga sol och damm, förekommer knappast i våra dagar" (EU 33.468). Den

som reser omkring i olika delar av landet kan dock konstatera att de äldre förhållandena ännu mångenstädes alls icke äro ovanliga. Rent kritiska synpunkter på systemet förekomma också någon gång. En lantarbetare i Södermanland skriver sålunda: "Jag har talat med och 'skällt' på mina kamrater för deras stora dumhet. Dom hyr, alltså köper finrummet månatligen av husbonden, och inte använder det, det står på 'parad'. Dom står och vitsar med rummet, men använder det inte . . . Och jag har frågat dom, om det är klokt att köpa en kostym och så använda rock och väst men inte byxorna. Ja, det blir samma sak" (EU 33.140). Men inlägg av denna art är undantag, i övrigt accepteras systemet överlag.

För att fullständiga karakteristiken av det genomsnittliga finrummet bör också nämnas att det numera saknar synlig sovplats. Sängen är nästan helt försvunnen, men ofta ersatt av något slags bäddsoffa för att hysa främmande i. Många finrum sakna också en sådan och ha helt antagit salskaraktär. Förvaringsmöbler av typen kistor och höga klädskap m. m. ha till större delen försvunnit, men chiffonjéer, skänkar, byfféer eller sideboards för mindre husgeråd o. d. är det däremot vanligt att ha i detta rum. Likaledes förekommer det ofta att man rent tillfälligt lägger in till förvaring saker och ting, som lätt gå att flytta undan, om det kommer någon. Manglad tvätt kan läggas ut på stolarna till tork, även kläder och matvaror kunna tillfälligt förvaras där. På höstarna dofta finrummen stundom aromatiskt av gårdens äppelskörd, som är inställd där.

Hur långt tillbaka i tiden går systemet med finrum i nutida bemärkelse? Självva termen "finrum" är ej särskilt gammal. I tryck förekommer den måhända för första gången 1918 i Gustaf Steffens Bostadsfrågan i Sverige, i den dåvarande bostadskommissionens utredningar, men återkommer senare flerstädes såsom ett vedertaget begrepp. Såsom uttryck har det naturligtvis förekommit något tidigare, enligt flera uppgifter redan före sekelskiftet vid sidan av andra termer med liknande innebörd. Längre tillbaka användes ord såsom "högtidsrum" o. d., vilka dock avsåg även andra slags rum, som ej hade vardagskaraktär, men som ej heller voro finrum i nutida bemär-

kelse och utformning. Dessa ha emellertid sitt stora intresse såsom föregångare till de nutida finrummen. Söker man efter ursprunget till de senare kan man därigenom följa systemet ganska långt tillbaka, samtidigt som man observerar hur impulser från flera håll påverkat finrummets gestaltning och funktion. Det är strängt taget fem olika slags rum, som på skilda vis lämnat bidrag till det moderna finrummets uppkomst och utveckling: de gamla bondgårdarnas gäststugor, nattstugor och kamrar samt de högre ståndens förmak och matsalar.

Gäststugan utgjorde ofta ena halvan i en parstuga, där den andra upptogs av vardagsstugan, som i norra Sverige samtidigt var kök, medan söderut förstukammaren i husets mitt så småningom kom att bli ett särskilt kök. Inredningen av denna gäststuga — "ander-stuga", "helgdagsstuga", "nystuga", "uti-stugu" eller vad den nu kallades — kunde växla något men var i allmänhet tämligen sparsam, vilket är helt naturligt då rummet leder sin härkomst från ett bodutrymme såsom man ännu kan se i vissa äldre parstugubyggnader. Denna dess bodkaraktär är kanske det mest karakteristiska och ger också förklaring till det sentida finrummets delvis likartade funktion. Bland gäststugans möbler märks främst det stora gäststugubordet och de väggfasta bänkarna — denna utrustning är särskilt kännetecknande för de dalska gäststugorna, som ofta rikt smyckats med dekorativa väggmålningar. Ibland kunde en säng förekomma, men detta var icke regel. Även eldstad saknades stundom. Andra möbler, såsom skåp och kistor, hade ibland sin plats här liksom upphängda eller upplagda kläder. Med tiden utbyttes givetvis den fasta inredningen mot lösa möbler. Stolar och sittsoffor ersatte bänkarna, och den väggfasta sängen utbyttes mot en högt uppbäddad gustaviansk säng. Denna var dock inte avsedd för husets folk utan stod som reserv för främmande. Rummet som helhet var ett högtidsrum för fester, ej ett städat och representativt finrum, berett att ta emot tillfälliga besök när som helst.

Nattstugan var ursprungligen namnet på en självständig byggnad eller bod, avsedd som sovutrymme för gäster. En ståtlig sådan nattstuga från 1600-talet — en loftbod från Nås i

Bild 1. De gamla gäststugorna med sina långbord och ofta festligt målade väggar äro ett slags föregångare till finrummen. I vardagslag voro de oeldade och användes till förvaringsrum, särskilt för kläder o. d., men till skillnad från finrummen stodo de ej städade och parata att ta emot tillfälliga besök. Först vid högtider rustades de upp. — "Utistugu" i Kusgården i Boda socken, Dalarna, med väggar dekorerade av en bodamålare år 1858. (O. Ekberg foto 1925.)

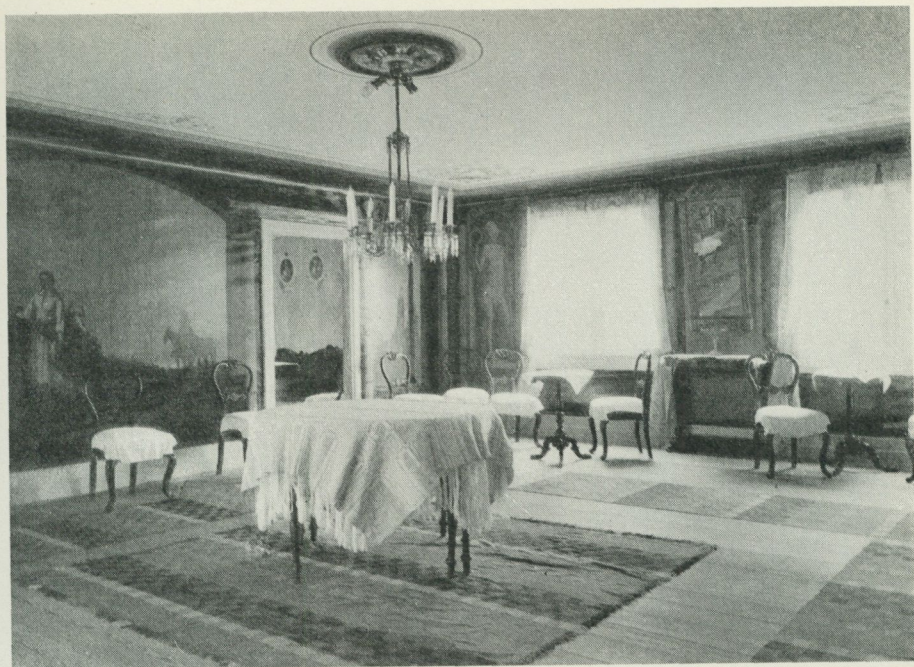
Dalarna — finns nu bevarad på Skansen, och i äldre arkivhandlingar möter man ofta termen. Nattstuga och gäststuga äro för övrigt rätt likartade utrymmen, i den senare termen läggs tonvikten på måltidsfunktionen, i den förra på sovrumsfunktionen. När på 1700- och 1800-talen bondgårdarna mer allmänt började byggas i två våningar, överflyttades både begrepp och

funktion till ett av boningshusets rum, vanligen ett gavelrum i övervåningen. Den viktigaste möbelen i nattstugan var sålunda sängen, och den försvinner ej heller i och med rummets omvandling till ett finrum. Ty även om man i våra dagar undviker att ha en synlig säng i finrummet och över huvud taget ingen sovmöbel alls, är detta inte ursprungligt utan ett sent drag. Ännu för ett par decennier sedan var den högt uppbäddade gustavianska sängen eller imperialsängen en stående möbel i finrummen över hela landet.

Ett slags motsvarighet till nattstugan var kammaren i mindre hus. Vardagens liv levedes i stugan-köket och kammaren användes ofta ej annat än som bod — den saknade ibland eldstad — eller i varje fall som ett biutrymme, möblerat med en säng, ett bord, några stolar, en byrå eller en kista o. d. Lantmätare och andra förrättningsmän kunde få ligga där, vid barnsöd och sjukdom hade man där en fredad vrå, och ibland kunde den bli de gamlas rum. Men något finrum i egentlig mening var den knappast i äldre tid, även om dess friare möblering kanske kan sägas ha förebådat detta.

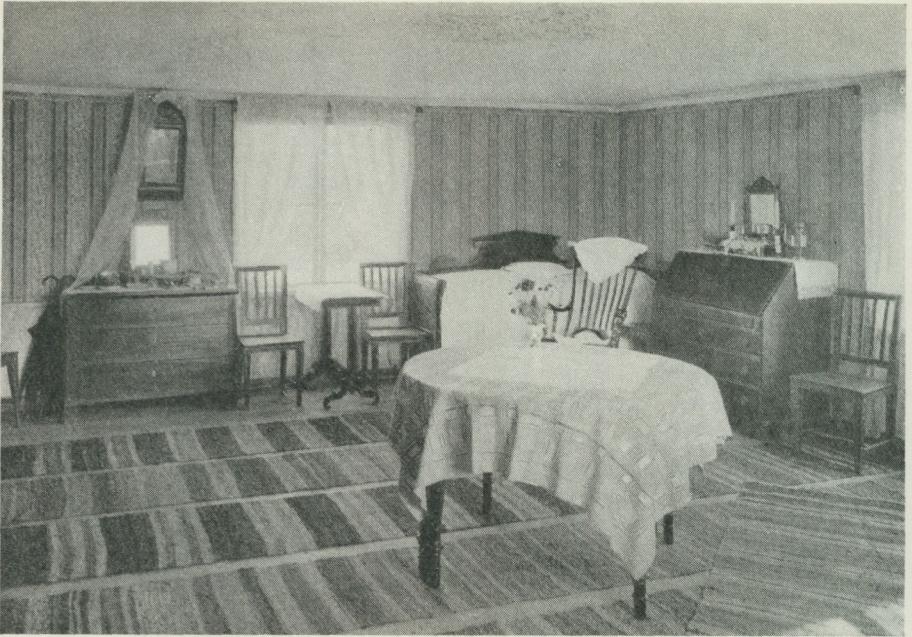
Ett rum helt skapat för representativt umgänge var däremot förmaket hos de högre stånden. I äldre herremanshem var det närmast ett entrérum framför sängkammare och mer privata kabinet, och i 1800-talets gestaltning blev det sällskapsrummet framför andra, gärna möblerat i garnityr med alla möbler i enhetligt utförande och dominerat av soffgruppen med ett divansbord framför. Denna grupp är ett element som segt lever kvar i senare tiders finrum — ännu i våra dagar, ehuru vanligen blott som ett inslag i ett för övrigt matsalspräglat rum.

Ty det är salen, matsalen, som framför allt gett prägel åt de svenska finrummen. Det är i mindre grad fråga om 1700-talets och det tidiga 1800-talets öppna sal med fri golvyta och väggbunden, tämligen symmetrisk möblering, där matsalsbordet — vanligen ett par halvbord eller slagbord med smal mittdel — flyttades bort efter måltiderna. Detta möbleringsschema, som närmast grundade sig på salens roll såsom ett representativt passagerum i husets centrum, var redan i utdöende, då fin-

Bild 2. På storgårdarna inreddes tidigt ett större rum till "sal" efter borgerliga förebilder. Möbleringen var länge strikt väggbunden, blott det runda mittbordet antyder här ett nytt möbleringsschema. — Interiör från Jämshögs socken i Blekinge med väggmålningar av Bengt Nordenberg, utförda 1849—1851. (J. Lindros foto 1924.)

rummen efter 1800-talets mitt blevo mer allmänna i övriga samhällsklasser. Det är därför naturligt att det blev det sena 1800-talets matsal med runt, senare firsidigt mittbord, som kom att bli förebilden. "Sal" är också den vanligaste benämningen på finrummet över hela landet. Att det blev den stelt representativa salen och ej det mer ledigt sällskapsbetonade förmaket eller salongen, som kom att påverka finrummen, beror kanske dels på traditionen från helgdagsstugan med dess gäststugubord, dels och framför allt på den praktiska motiveringen av finrummet såsom lokal för festliga måltider, vilka på lands-

Bild 3. Den högt uppbäddade sängen, gungstolen, byrån med sina många småsaker och det karakteristiska arrangemanget med spegeln ovanför, inramad av en slöja, allt är typiskt för en finrumsinredning från sekelskiftet. — Sal från Yxnerums socken i Östergötland. (Axel Nilsson foto 1908.)

bygden mer än annorstädes dominerat samvaron. Innehavet av sal blev dessutom ett socialt graderingsmärke, vilket förklarar dess snabba genombrott och vidsträckt spridning icke blott till burgnare kretsar utan efter hand till alla kategorier. Härtill kommer naturligtvis att processen till tiden sammanföll med de färdigköpta möblernas allmänna genombrott, vilket underlättade det hela. Man kan nästan säga att de fanerade och poletrade fabriksmöblerna från denna tid i sig själva bidrogo till skapandet av avskilda finrum, då de genom hela sin karaktär, särskilt sedd i jämförelse med de tidigare målade furumöblerna av allmogesnitt, förmedlade en borgerlig livsstil, som de nya

Bild 4. Finrummets användning begränsas till enstaka högtidligare bjudningar. Det under detta århundrade alltmer spridda bruket att fira födelsedags- och namnsdagskalas har givit rummet en något mer ökad användning. Men för vardagens liv är det fortfarande stängt. — Interiör från "kammarn" i en gård i Laxarby socken i Dalsland. (N. I. Svensson foto 1929.)

ägarna ej utan vidare kunde följa i vardagens liv, men som det låg i deras ambition att uppnå när det gällde representationen utåt.

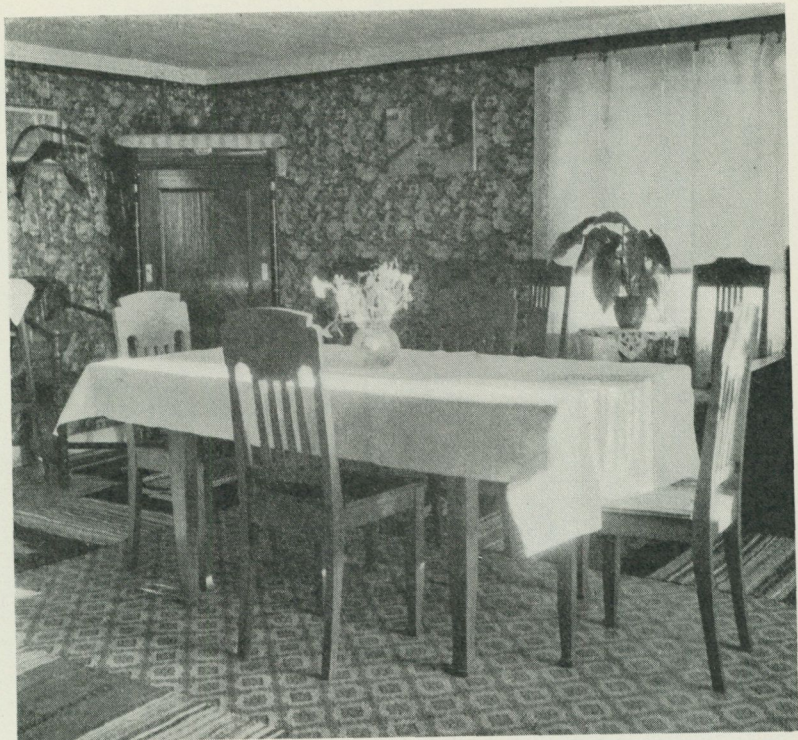
Finrummets beroende av ett socialt prestigebehov framgår också tydligt av jämförelsen med en del andra nya rumstyper, som de mer uppdelade husplanerna vid 1800-talets slut gävo upphov till. Särskilda sängkamarar kommo i bruk vid samma tid, men ha ju ej på långt när nått samma utbredning. Tvärtom är den frivilliga trångboddhet, som består i att man hellre ligger

tillsammans i köket och eventuellt något smårum än utnyttjar husets finrum — i regel husets största rum — till sovrum, ännu i dag en påtaglig realitet. Dubbla finrum är däremot ingenting ovanligt, åtminstone i större hus på landet. Man kan för övrigt säga att redan bruket med tvåvåningshus är ett utslag av samma anda, ty även i dessa förblevo ju länge nästan samtliga bostadsfunktioner koncentrerade till vardagsstugan eller bostadsköket.

Sociala prestigehänsyn ha alltså drivit fram och vidmakthållit finrumssystemet, och detta har också satt sin prägel på dess utformning och valet av möbler. De olika förebilderna kunna som nämnts spåras i de flesta finrum, stundom tämligen rent, men vanligen som detaljinslag, där finrummet utgör en kombination av olika rumsfunktioner. Den tidiga matsalstypen med alla stolarna runt väggarna och ett rörligt matbord finner man naturligt nog huvudsakligen i det äldre materialet och då ifrån storgårdar och burgnare hem, med andra ord de enda gårdar som vid den tiden höllo sig med finrum. De avbildade interiörerna från Blekinge och Bergslagen ge en uppfattning om denna typ, som ännu inte är helt utdöd. Skillnaden gentemot de ursprungliga, borgerliga förebilderna består i dessa salar egentligen blott däri, att bordet här konstant blir stående i rummets mitt, även om det till typen ofta är ett par flyttbara halvbord eller ett slagbord utan stolar omkring.

Motsvarande äldre förmaksmöblering med sittsoffa och divansbord samt för övrigt väggbunden placering av stolar, fönsterbord, byråar eller chiffonjéer m. m. kan förekomma ren, särskilt i mindre rum och framför allt i hus, där man håller sig med dubbla finrum, där då det andra har salskaraktär. I det nutida materialet är typen ej särskilt vanlig.

Sekelskiftets matsal med firsidigt mittbord och stolar omkring, skänk eller buffé, serverings-, fönster- och blomsterbord samt någon sittsoffa utan bord har delvis genom de färdiggjorda garnityren kanske vunnit den största spridningen av de mer renodlade typerna. Garnityrsystemet har därvid haft den betydelsen att det gav en given stomme åt rummet, som dessutom ofta kunde köpas tämligen billigt. Ännu i det nutida ma-

Bild 5. Matsalen är det rum som mer än något annat satt sin prägel på den svenska finrumsmöbleringen. I äldre tid fanns vanligen också en säng för gäster i detta rum, men efter första världskriget började den alltmera utbytas mot en bäddsoffa eller helt försvinna. Rummet fick då helt matsalens representationskaraktär. — "Nattstuga" från Järbo socken i Dalsland. (G. von Schoultz foto 1947.)

teriolet intar denna typ en dominerande plats. Nya möbelformer ha givetvis tillkommit, men planen och den något stela uppställningen, ofta på äldre maner utan snedställning över hörn, är densamma.

Vanligare är emellertid att den matsalspräglade interiören uppblandats med inslag från förmak, kammare och nattstuga. Framför allt är som nämnts sängen i äldre tid obligatorisk.

En högt uppbäddad gustaviansk säng med sitt vita överkast fyllde dessutom i många bygder den funktionen, att diskret exponera husets rikedom på bolstrar och täcken. "... ju burgnare hemmet var, ju mera och dyrbarare sängkläder, fjäderbolstrar och fjäderdynor. Det ansågs som ett tecken på att det var ett förmöget hem. Var då sängen så full av sängkläder att den nådde till taket, så var det ändå säkrare att hemmet var förmöget", heter det från Orust i Bohuslän (EU 33.166). Efter första världskriget försvunno dessa sängar mer och mer — sängklädernas ekonomiska värde och tecken på rikedom ersattes av andra ting — och nu har man vanligen en inventions- eller bäddsoffa som reservsovplats för gäster, om någon sådan över huvud taget är placerad i finrummet. Så länge sängen fanns, var också en kommod eller lavoar ej ovanlig här.

Från förmaket tog man soffgruppen och placerade den i salen, och på senare år har den utökats med fåtöljer och eventuellt också med en mindre sittgrupp med läslampa för sig. Från sällskapsrummet hämtades också orgeln, mera sällan ett piano, typiska prestigemöbler som man sällan spelade på. "Men den var så bra att lägga hattarna på", som man säger i Göteborgs skärgård, där fiskarna under förra kriget allmänt skaffade sig sådana. En liknande möbel är skrivbordet, som vid ungefär samma tid gjorde sin entré i finrummet. Funktionen blev dock ofta endast blomsterbordets. Ty rummet fylldes ju vanligen med krukväxter — nerium, myrten, pelargonia, fuchsia, aspedistra och många andra — och till dessa förslogo ej alltid de små fönsterborden. Särskilt i Småland har man i början av århundradet allmänt haft trappstegsbyggda "trädstolar" för ändamålet.

Bland typiska finrumsmöbler märks också gungstolen med sin hemvävda gungstolsmatta. Sådana stolar började tillverkas redan vid 1800-talets mitt, men först under århundradets sista decennier vunno de mer allmän spridning. Den amerikanska typen, som kom på nittioalet, blev däremot ej så vanlig. "Men lanthandlare och någon bondpatron skulle förstås ha en tocken" heter det från Östergötland (EU 20.482).

I burgnare hem kunde vid seklets början inflytande från

Bild 6. Blandningen av matsals- och sällskapsrumsmöbler är mycket vanlig i 1900-talets finrum. Snedställningen av möblerna över hörn i detta rum antyder dess tämligen sena karaktär. — Sal från Krokstads socken i Bohuslän. (SFL:s unders. 1946.)

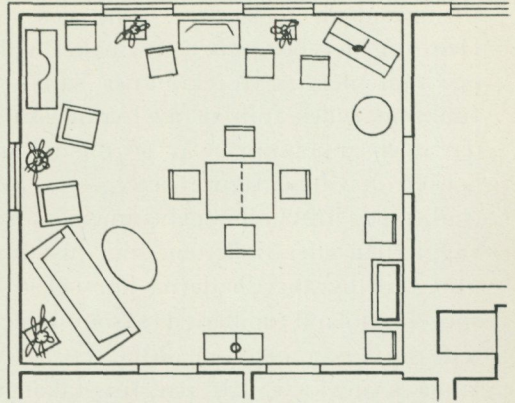

Bild 7. Den mer renodlade förmaksmöbleringen av finrummet förekommer egentligen blott när man håller sig med dubbla finrum. Det ena möbleras då som sal, det andra som sällskapsrum. Observera likväl den traditionella gustavianiska sängen i hörnet av detta rum. — Gavelrum i övervåningen från Färgelanda socken i Dalmland. (O. Homman 1947.)

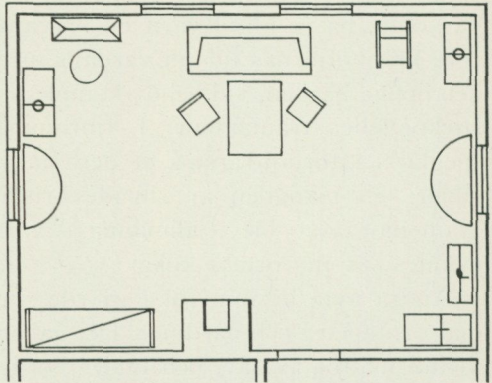
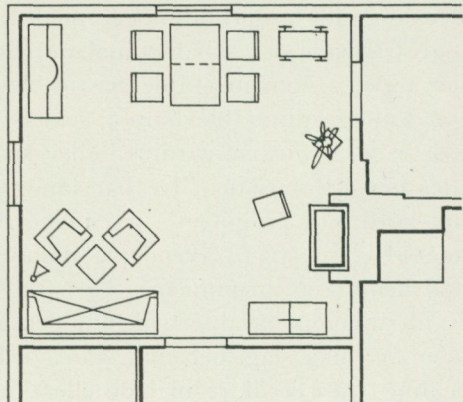

Bild 8. Den moderna vardagsrumsmöbleringen med en sittgrupp i ett hörn och matbordet skjuttet fram till fönstret har i enstaka fall spritt sig till finrummet. Det innebär dock ingen väsentlig förändring av rummets karaktär, ty i vardagslag användes det ej mera för det. — Sal, inredd 1945, från Sättna socken i Medelpad. (SFL:s unders. 1946.)

förmaksidealet också ta sig uttryck i ett vitmålat möblemang. Den för det borgerliga förmaket vid 1800-talets slut så typiska ateniennen förekommer sällan i finrummen men dess funktion fylles fullt ut av byrån, skänken eller senare byffén, där dock anhopningen av en mängd småsaker — dosor, vaser, böcker, prydnadsfigurer etc. — också kan bygga på gamla traditioner från allmogehemmen, nämligen på den lilla öppna vägghyllan eller tavletten, som just brukade fyllas av liknande ting. Till byråprydnaderna hör också den nästan obligatoriska spegeln, ibland omhängd såsom bilden av den östgötska interiören visar med en slöja, ett 1700-talsarrangemang, som länge levde kvar. Ett par ljusstakar med obrända stearinljus är också ett från sekelskiftet stående inslag. Ljusen, särskilt de köpta, ha ju alltid varit en lyxvara hos allmogen, där man före brännoljornas tid till vardags mest nyttjat ljusskenet från den öppna härden, vid behov kompletterat med osande torrvedstickor eller tranlampor. I finrummen ge också byfféernas speglar en förhöjd glans åt den ståtliga kaffeservisen av nysilver och mängden av slipade kristallskålar och vaser, som fram mot 1920 blevo allmänna. Vardagsporlinet däremot inrymdes såsom förut i köket.

Andra nyheter som först gjorde sin entré i finrummet voro mattor, tapeter och gardiner. Det gäller framför allt trasmattor, ibland mattor av säv, och under bordet mitt på golvet var det mycket vanligt med en bit linoleum. Till skillnad från äldre tiders högtidsrum hos allmogen med dekorerade träväggar eller senare rappade och schablonmålade väggar ha finrummen vanligen tapeter, som ju vid denna tid blevo billiga och lättillgängliga. Långgardiner blevo mot seklets slut karakteristiska för dessa rum jämte rullgardiner eller spånjalusier. På nittioalet sades det i Bohuslän: "De har långgardiner för fönstren och trint bord mitt på golvet", när man ville framhålla hur fint de hade (EU 33.565). Även fina dukar på borden hör i första hand hemma i finrummen.

Till rummets karakteristik hör också mängden av väggprydnader av olika slag, och man kan i fråga om dem följa en utveckling från de äldre målade eller klippta minnestavlorna via

Bild 9. Förmaksmöblerat finrum med björkmöbler från 1800-talets mitt av samma slag som avbildas på möbleringsplanen, bild 7.

litografier och oljetryck till senare tidens fotoförstoringar och bilder av släkt och gård m. m., nu ofta färg.

I denna översikt har det ej gjorts någon nämnvärd åtskillnad mellan olika sociala grupper och olika landsdelar. En sådan finns givetvis men är i uppteckningsmaterialet ej tillräckligt tydligt markerad. De ekonomiska villkoren bestämde kvalitén och omfattningen av finrummets inredning och framför allt naturligtvis om man över huvud taget skaffade sig ett sådant

rum eller ej. Svaren på museets frågelista säga på denna punkt tydligt ifrån, att medan det vid sekelskiftet endast var de större och rikare gårdarna, som höllo sig med finrum, detta sedermera har blivit regel även på smärre ställen, en naturlig följd av levnadsstandardens allmänna höjning.

Som väntat äro ej heller olikheterna mellan skilda bygder särskilt märkbara; finrummen ha därvid utgjort stötgruppen i den allmänna nivellering av inredning och möbelskick, som präglar främst 1900-talet. Visserligen synes den äldre typen med markerad säng m. m. ha levt kvar längre i Norrland än annorstädes, och visserligen kan den moderna vardagsrumsmiljön med matgrupp vid fönstret och sittgrupp i ett hörn med fåtöljer och läslampa skönjas på spridda håll, men detta är ju blott olika stadier i utvecklingen, ej lokala särdrag. Undersökningen av Stockholms möbelmarknad visade ju liknande variationer t. o. m. inom staden, mellan de norra och södra stadsdelarna. Snarare betyder då finrummets läge i våningsplanen mera. Skillnaden mellan ett kammare-finrum i ett västsvenskt dubbelhus och en gavelsal i en norrländsk parstuga är givetvis trots likheten i möblering avsevärd. Men dels förekomma rumsformer av detta och liknande slag fullkomligt omblandade geografiskt sett, dels ha de nya och över hela landet spridda korsformade husplanerna ännu mera främjat likheterna.

Även en kort översikt som denna visar sålunda, att finrummen äro starkt förankrade i tradition och vanor hos hela folket och att systemet överlevt skiftningar både i hus- och möbeltyper. Att enbart bekämpa det såsom en irrationell osed synes därför vara dömt att misslyckas. Men frågan är om blott en förändring av finrummets inredning nämnvärt påverkar användningen. Matsalen var i förstone förebilden för dess möblering, men därav följde ej att måltiderna förlades dit. Ej heller medförde inslagen av förmaks- och sällskapsrumsmöbler att rummet mer användes för dessa funktioner i vardagslag. Den övergång från matsals- till vardagsrumskaraktär, som nu svagt kan skönjas i fyrtiotalets finrumsmöblering behöver sålunda ej innebära att vardagslivet mer än hittills förlägges dit. Bostads-vaneundersökningarnas material är ännu för otillräckligt på

Bild 10. Denna wilhelmssonska stämningsbild kan i förstone ge intryck av en finrumsmiljö. Men sådana möbler som dragsofforna och slagbordet vid fönstret liksom symaskinen och den lilla hållaren i taket för varpstängen motsäga detta. Bilden är alltså tagen i ett högtidsklätt bostadskök och visas här som en motsats till de genuina finrumsinteriörerna. — Stuga från Gesäters socken i Dalsland. (P. Johansson foto 1925.)

denna punkt, men tycks i varje fall ej peka i nämnda riktning. Praktiska orsaker, som tidigare ansetts förhindra finrummens rätta utnyttjande, främst arbetet och kostnaderna för uppvärmning vintertid, äro utan större betydelse då det visar sig att även i de centraluppvärmda husen finrummens avstängda karaktär i stort sett förblir densamma. Likaså bör argumentet om garnityrköpens betydelse för finrumssystemets uppkomst väga lätt med tanke på att många av de äldre finrummen av enklare slag möblerades just med billiga styckemöbler från fabriker och saluslöjdare på landsbygden. Reformen av finrummets

möblering hän mot en ledigare stil synas därför ha mindre betydelse, både därför att utvecklingen i detta stycke sköter sig själv genom att man efter hand tar upp ledande möblerings- och möbelformer och framför allt därför att detta ej nämnvärt påverkar rummets användning. Är detta riktigt blir resultatet sålunda, att det måste vara viktigare att inrikta intresset på de utrymmen som verkligen brukas i det dagliga livet, särskilt då köket och ett därtill anslutet dagligrum, eventuellt ett bostadskök, och att ge dem en rationell utformning och inte minst ett proportionellt mycket större utrymme, medan däremot finrummet i och för sig ej behöver utgöra något större problem. Denna inriktning tyckes också under senare år ha vunnit en allmännare anslutning.

Källor och litteratur: Svaren på Nordiska museets specialfrågelistor 190 Finrum, 73 Högkonjunktur och nya levnadsvanor samt frågelista 103 Industriprodukternas begynnelse i bygderna, m. fl. i Etnologiska undersökningens arkiv (EU). — Primärmaterialet till Statens Forskningskommittés för Lantmannabyggnader bostadsvaneundersökning (SFL). (En redogörelse och bearbetning av detta kommer under år 1950 att publiceras av G. Aspe, E. Hamrin och I. Zachrisson). — G. F. Steffen, Bostadsfrågan i Sverige, 1918. — Bostadssociala utredningens betänkande, SOU 1935:49. — Särskilda folkräkningen 1935/36, del III, 1938. — Möbelmarknaden, SAR:s och SSF:s bostadsutredning, 1941. — Erik Lundberg, Svensk bostad, 1942. — Jöran Curman, Industriens arbetarbostäder, 1944. — Sigurd Erixon, Svensk byggnadskultur, 1947. — Brynolf Hellner, Garnityrmöbelen, Fataburen 1950. — Strödda notiser i ämnet förekomma stundom i övrig litteratur om möbler och bostadsförhållanden från 1930- och 1940-talen.

GEORG STIERNHIELM OCH DE KUBISKA MÅLKÄRLEN

av Sam Owen Jansson

Hösten 1911 införlivades med Nordiska museets samlingar under inv.-nr 116.718 ett från privat håll inköpt kubiskt kärl av tennplåt (utvändigt mått ca 11,2 cm) med följande inskription, bild 1:

I Stop

IV { Quart Stokholm
Libræ Rom ▽
100 Lod Stok.

Anno 1664

N° II

GS.

G.S. är Georg Stiernhielms initialer, och föremålet utgör sålunda ett av Stiernhielm år 1664 förfärdigat stopmått, ytterligare bestämt till sin storlek ($1\frac{1}{3}$ liter) genom två viktangivelser: det skall rymma vatten — ▽ betecknar vatten — till en vikt av 4 romerska skålpund eller 100 lod stockholmsvikt. I det svenska till 1863 gällande måttssystemet delades stopet, som inskriptionen också anger, i 4 kvarter; närmast större rymdmått var kannan = 2 stop.

N° II antyder, att stopmättet ingår i en serie, och vilken denna är kan utan svårighet fastställas. De övriga målkärnen i serien (bl. a. kannan, halvstop och jumfru) tillhöra nämligen den historiska instrumentsamlingen i Lunds universitets fysiska

---

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

(tidigare matematiska) institution, och där befann sig också Nordiska museets mått år 1856, då professor Carl Johan Hill — målarens fader— använde sig av dem för att söka bestämma längden av det fotmått, som Georg Stiernhielm utgick från, när han i början av 1660-talet hade förmyndarregeringens uppdrag att reformera det svenska mått- och viktsystemet.

I Nordiska museets metrologiska samling intager det kubiska tennkärlet ett synnerligen viktigt rum. Stiernhielms insatser beteckna en ny epok i våra mätts historia, och detta skulle på ett öövertäffligt sätt antydast av hans modellmått, om man ville i utställningens form skildra denna historia.

Georg Stiernhielm sysselsatte sig ivrigt med matematiska och metrologiska studier under flera perioder av sitt växlingsrika liv. Från 1630-talet och början av 1640-talet äro åtskilliga matematiska manuskript bevarade, där Stiernhielm för övrigt bland mycket annat behandlar den då tämligen nya decimalräkningen. Endast ett fysikaliskt-matematiskt arbete från denna period blev tryckt, hans "Archimedes reformatus" (1644). När han emellertid i början av 1650-talet blir fri från ytterligare litterära uppdrag vid drottning Kristinas hov, tar han upp de matematiska problemen på nytt och då särskilt de metrologiska. Det är väl i den relativt lugna och till forskning inspirerande miljön på Porosok-Stiernlund och Vasula, hans bägge baltiska gods, som före ryssarnas infall sommaren 1656 den inventiösa mätstaven Carlstaf fullbordas och den nyskapade längdenheten Linea Carolina utexperimenteras. Att Stiernhielm redan i början av 1640-talet arbetade på sin "baculus metricus" (mätstav) framgår av ett brev till Axel Oxenstierna från år 1645. Efter flykten till Sverige utarbetade han flera versioner på latin och svenska av en beskrivning över sin mätstav och uppvaktade därmed våren 1658 (samma vår som han till slut tryckte sitt poem "Hercules") konung Karl Gustav, efter vilken han uppkallat Carlstaven och Linea Carolina. Ingen av dessa versioner blev tryckt under Stiernhielms livstid, men Åke Rålamb lämnade i sin "Adelig Öfnings första Tom" (1690) ett sammandrag av "Carl Stafs Skick, Bruk och Nyttä"

Bild 1. Kubiskt stopmätt (1,3 l) av tennplåt, tillverkat av Georg Stiernhielm 1664. Höjd 11,2 cm. Nordiska museet 116,718.

och bifogade en gravyr av mätstaven. Flera exemplar i olika utförande finnas ännu i behåll, och ett sådant exemplar, som tillhör Lunds universitets fysiska institution, har med sina 24 för olika ändamål utstuckna mätskalor 1921 analyserats av John Tandberg. Den svenska foten finnes ej mindre än sjutton gånger angiven på mätskalorna men dessutom också Linea Carolina jämte en serie avledningar därav med geometrisk betydelse. Linea Carolina har vid 0° längden 36,167 cm och definieras av Stiernhielm såsom kantlängden av en kub, som rymmer 1 miljon ass vatten (ca 48 liter). Ass var en vid denna tid över större delen av Europa känd och använd myntvikt (omkr. 48 milligram), som man ansåg vara så noggrant bestämd, att riksrådet Bengt Horn, medlem av en 1666—1668 sittande kommission för utredning av det svenska viktsystemets grunder, kunde yttra: "Asset är såsom nummer en, och det kan man intet ändra."

Innebörden av Stiernhielms reformidéer om ett på Linea Carolina grundat mått- och viktsystem sammanfattas av John Tandberg sålunda:

1. Decimalsystemet lägges till grund för all indelning i enheter.
2. Vikten göres till primärenhet.
3. Vattnet definierar sambandet mellan mått, mål och vikt.

Man kunde ytterligare tillägga:

4. Genom att utgå från asset bygger man systemet på en viktsenhet, som har egenskapen att vara universell.

Stiernhielm var givetvis känd som den ende svenske vetenskapsman, som spekulerat över metrologiska frågor, när Karl XI:s förmyndarregering grep sig an med att söka förbättra mått- och viktsystemet och justeringsväsendet på grund av de klagomål, som vid flera riksdagar framförts mot det otillfredsställande tillståndet på detta område. Vi finna också det nyutnämnda krigsrådet Stiernhielm redan 1662 fullt engagerad i utredningsarbetet och i skarp strid med Anthony Grill, vilken bland andra åligganden som riksguardin också hade att justera mått och vikter i hela (!) landet. I slutet av påföljande år hade Stiernhielm lyckats få Kungl. Maj:t att beröva Grill "inspektionen över allt mål i riket så ock öfver fetalie och annan svår och grof vigt", endast ädelmetallvikten skulle Grill ännu få befatta sig med, eftersom detta åliggande hade nära samband med riksguardinens övriga uppgifter: att kontrollera guld- och silverarbeten och inspektera kronans silver- och myntverk. Striden slutade emellertid med att riksguardinen 1667 skildes från all befattning med rikets mål, mått och vikt, som i stället helt anförtroddes åt Stiernhielm med titeln generaldirektör, vilken han bar till sin död 1672.

En så radikal reform som det skulle ha inneburit att avskaffa hela det gamla systemet och lägga Linea Carolina till grund för ett helt nytt svenskt mått- och viktsystem synes Stiernhielm icke ha tänkt sig möjlig att genomföra. I motsatsställning till Grill kommer han, då han i sin strävan att ge det gällande systemet en solid vetenskaplig grund av teoretiska skäl obetydligt förändrar vissa enheter. Grill anklagade honom för förfalskning.

Stiernhielm hade räknat ut de gällande rymdmåttens storlek i kubikdecimaltum och minskade nu kannans volym en

aning till jämnt 100 kubikdecimaltum. Hans mening var att få längd och rymdmätt i konnektion med varandra — alldeles som sedermera i metersystemet — och kunna med kannan bibehållen som grundenhet och med tillämpande av decimalräkningen skapa ett nytt system av rymdmätt. Detta nya system fick han emellertid aldrig genomföra — det dröjde nära 200 år, innan statsmakterna vågade sig på att utföra denna del av Stiernhielms reform i praktiken (kubikfot i stället för skäppa osv.) — men hans nya kanna blev dock i 1665 års plakat om mått och vikt påtvingad det svenska folket.

Fyllde man denna kannan med vatten, så vägde vattnet — efter en liten obetydlig höjning av skålpundsvikten, som Stiernhielm också lyckades genomdriva — jämnt 100 uns, dvs. sex skålpund och åtta lod stockholmsvikt (ett uns = två lod). Genom denna viktangivelse, som sedan infördes i 1733 års förordning om mått och vikt, skapade Stiernhielm konnektion mellan rymdmätt och vikt. Han hade sålunda uppfyllt det abstrakta matematiska tänkandets anspråk på ett vetenskapligt funtat mått- och viktsystem, att dess samtliga enheter, till vilken kategori de än höra, vikt, längd eller rymd, skola kunna härledas ur varandra. Dessutom fastställde riksrådet 1667 den storlek av skålpundet, som han föreslagit, beräknad i ass.

Göra vi nu en jämförelse med de ovan refererade fyra principerna för Stiernhielms eget tänkta mått- och viktsystem, finna vi att ovan anförda åtgärder inspirerats av samma tankar: decimalräkning, samband mellan rymdmätt och vikt genom vattnet, vikthenhetens definition i ass; det är blott den i punkt 2 uppställda principen, som inte kunnat tillämpas. Men sammanflätat med dessa vetenskapliga principer finns hos Stiernhielm ett annat inslag i tankebyggnaden, som belyses just av det föremål vi nu behandla. Vi lägga märke till att han på stopmättet anger, att det rymmer 4 romerska skålpund vatten. Stiernhielm hade också bedrivit omfattande antikvariska studier inom metrologien. Det är egendomligt att finna, att en så fullödig representant för tidens götiska historieromantik ändock är övertygad om att den romerska foten och det romerska pundet är fundamentet för alla mått- och viktsystem och således också

för det svenska. Men det är ju samma växelspel mellan göticism och klassicism i tidens estetiska åskådning. Fråga är om inte Stiernhielm tänkte sig, att han genom sin reform återställt de nedärvda rätta proportionerna mellan måtts- och viktheterna.

Henrik Schück uttalar i ett sammanhang i sin skildring av Vitterhetsakademiens förhistoria (II, sid. 7): "Såsom ämbetsman var Stiernhielm ytterst försumlig och hade alls inga chefsenskaper. Han var poet, filosof, privatlörd, men icke någon administrativ förmåga." Mot bakgrunden av vad vi veta om hans medelålders ämbetsmannaverksamhet i Baltikum är detta uttalande alltför onyanserat. Stiernhielms åtgärder som reformator på det område, som nu är i fråga, förråda också en praktisk blick utöver det vanliga. Ett mått- och viktsystems grunder ha visserligen i det praktiska livet inte den minsta betydelse; där är huvudsaken att berörda parter kunna vara övertygade om att de anlitade mättnings- och vägningsredskapen äro, vad de ge sig ut för att vara. Särskilt de runda spannmålsmåttan lämna därvid rum för all möjlig kritik; de äro svåra att kontrollera och svåra att justera. Stiernhielms lösning av den brännande frågan, hur man skulle åstadkomma mått för torra varor, som voro lätta att justera t. ö. m. för utbildat folk, innebar införandet av kubiska målkärl. Dessa voro synnerligen enkla att kontrollera; man behövde ju blott veta ett mått, nämligen längden av innerkanten, och de olika målkärlens kantlängder kunde man lätt avsätta på en mätsticka. Redan Carlstaven upptager kantlängderna på olika kubiska mått, dels de gängse rydmmåttan för våta resp. för torra varor, dels en serie mått baserade på decimalsystem. Tydligt är det dessa stereometriskt mått, som givit Stiernhielm uppslaget till de kubiska målkärl, som vi veta att han redan 1662 demonstrerade för kammarkollegiet i närvaro av Anthony Grill.

Troligen är det som ett led i strävandena att få förmyndarregeringen med på noterna, som Stiernhielm nu förfärdigar ett antal kubiska modellmått av tenn. Sådana hade han tidigare konstruerat under sina antikvariska studier av det gamla ro-

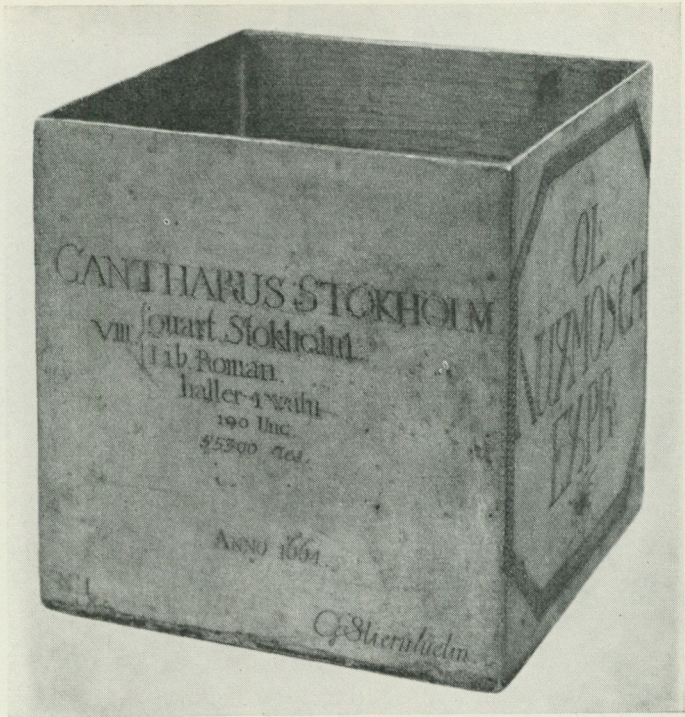
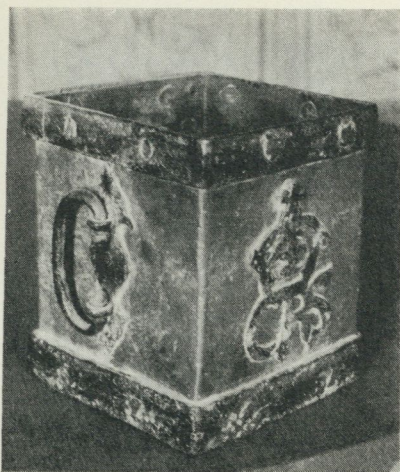

Bild 2. Kubiskt kannmätt (2,6 l) ur en annan serie, tillverkad av Stiernhielm. Höjd 14,5 cm. — Serien har på 1700-talet återats till apotekskärl. — Vetenskapsakademien.

merska mått- och viktsystemet; det framgår av ett brev till Matthias Börnclou år 1656. Kannmättet i den serie, till vilken Nordiska museets kubiska tennstop hör, är nämligen försett med en dedikation till riksdrotsen Per Brahe d. y., och ytterligare en serie i behåll, också daterad 1664, nu tillhörig Vetenskapsakademien, har tillägnats riksamiralen Gustav Otto Stenbock, bild 2. Av en bevarad anteckning i ett Stiernhielmsmanuskript framgår, att även rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie fått en uppsättning. 1664 fick också kammarkollegium order att till alla länsstyrelser sända kubiska likaremätt av koppar; ett sådant kappmätt är ännu bevarat i Kalmar museum,

Bild 3. Kappmått (4,6 l) av koppar med järnbeslag och Karl XI:s namnchiffer. Höjd 21 cm. Kalmar museum 9,083. — Bild 4. Kubisk kappe av trä med järnbeslag. Från Öje kapellförsamling, Dalarna. Höjd 19 cm. Nordiska museet 17,280.

bild 3. Av dessa skulle sedan kopior göras för varje stad och varje kyrksocken på landet. Nordiska museet äger flera sådana, utförda i trä med järnbeslag under de närmast följande åren, bild 4 och 5. Sedan dessa kubiska målkärl spritts som likare över landet, tog man 1733 steget fullt ut och förbjöd med vissa undantag bruket av runda målkärl för torra varor. Så lyckades Stiernhielm alltså med sina kubiska målkärl skapa en karaktéristiskt svensk tradition (jfr förf:s uppsats i *Fataburen* 1936). De måttstockar för probering av kantlängderna i dessa målkärl, som så ofta påträffas tillsammans med likarealnar i våra landskyrkors inventarium, härröra väl i allmänhet tidigast från 1730-talet, men idén till dem är troligen också Stiernhielms.

Fastän Georg Stiernhielm icke förmådde omgestalta det svenska mått- och viktsystemet i enlighet med sina idéer på mer än ett par punkter och fastän dessa idéer trots sin genialitet i själva verket voro i hög grad tidsbundna, betecknar hans in-

*Bild 5. Kubisk
halvtunna (73,5 l)
dat. 1665. Från
Nås socken, Dalar-
na. Höjd 44 cm.
Nordiska museet
50,910.*

grepp ändå förebudet av en ny tid, de teoretiska måttsystemens epok. Metersystemet, som vid årsskiftet 1948/49 kunde fira svenskt 60-årsjubileum, är i sin ursprungliga utformning skol-exemplet på ett teoretiskt måttsystem, i vilket alla längd-, rymd- och viktenheter kunna härledas ur en universell, oföränderlig grundenhet, i detta fall 40-miljondelen av meridianbågen. Liksom hos Stiernhielm var det vattnet, som definierade sambandet mellan vikt och rymd. Egendomligt är att noggrannare vetenskapliga undersökningar i bägge fallen undanröjde systemets teoretiska fundament. Metersystemets upphovsmän byggde på en oriktig beräkning av meridianen och kunde icke med dåtida hjälpmedel tillverka en kilogramprototyp, som exakt stämde med definitionen; därför bortser man sedan 1878 helt från de ursprungliga definitionerna och utgår från de en gång gjorda ur-likarna. Likadant gick det i Sverige. 65 år efter Stiernhielms död fann man, att assvikten, som var hans fundament, ingalunda var lika i olika länder och att det ass, han utgått från, ej hade någon motsvarighet i Europa, och vidare att hans

kalkyler av vattnets vikt voro behäftade med det felet, att han ej beaktat vare sig luftens upptryck, vattnets olika täthet vid temperaturvariationer o. dyl., helt naturligt eftersom dessa fenomen ej hade aktualitet för den tidens fysik.

Men det var ej sådana fel som kommo vårt gamla av Stiernhielm reformerade mått- och viktsystem att duka under i konkurrensen. Om de teoretiska grunderna var det ej tal, när den första motionen 1853 framlämnades i svenska riksdagen, att Sverige skulle anta metersystemet. Endast det praktiska värdet av ett internationellt system var avgörande för motionären — hans namn var A. O. Wallenberg.

Det bör kanske till sist tilläggas, att Stiernhielms metrologiska teoribyggnad ingalunda står isolerad i det vetenskapliga tänkandets utveckling på 1600-talet. Han hade föregångare (holländaren Snellius 1617), som liksom han ville definiera längdenheten med hjälp av myntvikten. Vid slutet av hans levnad var spekulationen redan framme vid lika abstrakta längdenheter som sedermera franska revolutionens meter: meridianbågens minut (fransmannen Mouton 1670) och sekundpendeln (holländaren Huygens 1673). Närmast Stiernhielms principer står dock den geniale danske astronomen Ole Rømers med ännu lyckligare handlag år 1683 och 1698 i två etapper genomförda, radikala reform av det danska mått- och viktsystemet.

Georg Stiernhielms ovan sid. 112 f. berörda manipulationer med kannans och skålpundets bestämningar utreddes först av L. J. Wallmark, *Bidrag till svenska fotens, kannans och skålpundets historia* (Öfversigt af Vetenskapsakademins förhandlingar 1854). Tillägg till hans utredning gjordes av H. Forssell, *Om mynt och varupris i Sverige från begynnelsen af 16:de seklet* (1872). På nytt behandlades ämnet av L. B. Falkman i andra delen av hans arbete *Om mått och vikt i Sverige* (1885).

C. J. D. Hills ovan anförda uppsats *Rydaholmsalnen* och dess likare ingår i *Nordisk universitetstidskrift* 1856. Om Stiernhielms efterlämnade matematiska och metrologiska manuskript se F. W. Hultman, *Svenska aritmetikens historia*. 8. Georg Stiernhielm (*Tidskrift för matematik och fysik* 1870) och H. J. Heyman, *Stiernhielms skrifter om mått och vikt* (Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921).

J. Tandbergs analys av Stiernhielms modellmått och hans mätstav är tryckt i *Kosmos* 1922. Jfr också hans uppsats *Vad väger 1 kubikdecimeter vatten?* (*Tidskrift för elementär matematik, fysik och kemi* 1933).

De biografiska uppgifterna i ovanstående uppsats äro hämtade ur P. Wieselgren, *Georg Stiernhielm* (1948); Wieselgren har också utgivit *Stiernhielms brev* (1937—48) i serien *Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet*.

NÅGOT OM LAXFISKET I LIDS- FORSEN

APROPÅ ETT KULTURMINNESMÄRKE I PRÄSTBÄCKEN

av John Granlund

Vid Nämforsen i Ådalslidens socken i Ångermanland finns på norra sidan en förgrening, Laxbäcken, som i en kraftig böjning avskiljer en ö, kallad Laxön. Nämforsen i sin tur grenas genom två öar, Brådön och Notön, i tre strömmar och fall, bild 7. Forsen och dess förgreningar träffar man i gamla handlingar under namnet Lidsforsen. Huvudfåran efter södra landet kallas dock redan tidigt Nämforsen. I all synnerhet har fallet mellan Laxön och Brådön varit berömt för sitt laxfiske. Den väldiga katarakten, nästan omöjlig att forcera, brukade på sommaren vid sin fot samla en olympiad av silvergläsande laxar, vilande i gropar eller liggande i träning för ett jättehop. De som tröttnade i de kokande och virvlande vattenmassorna eller otåligt sökte en framkomligare väg, funno en sådan i Laxbäcken. Bäckens hör till ett fångstsystem som haft till syfte att avfiska Nämforsen.

Om vi bortse från tinorna, varom mera nedan, ha bäckens nutida gestaltning och fångstredskapen i den sina traditioner från Frisendahlarnas tid. V. B. Frisendahl utnämndes till kyrkoherde i Lidens pastorat år 1880. Hans fader Nils Frisendahl var komminister i Liden sedan år 1836. Gamla fru Göransson i Näsåker, en släkting till V. B. Frisendahl, minns ännu och har berättat för mig, att det var år 1884 som Frisendahl lät spränga i bäcken för att vidga strömfåran ett stycke söder om laxkaren. Han avsåg att få bättre tryck på vattnet för att kunna fiska hela sommaren. Sedan lät han rensa upp bäcken, sätta

karen i stånd och skaffa grindar till bäckmynningen längst i norr. Laxbäcken flyter på prästgårdens mark och fisket där har varit prästens enskilda, så långt vi kunna följa det tillbaka i tiden.

Över grindarna vid bäckmynningen ledde en liten bro. Från dessa gick en kanal ut i forsen. Den var så anbragt, att laxen, när han gick mot forsen, skulle få känning av strömmen från Laxbäcken och så ta den fåran i stället för att ge sig upp i fallet.

Tanken på att spränga i bäcken var dock icke originell. Kyrkvaktmästare Liedgren berättade, att sprängning skett en gång tidigare, men det skulle ha varit så länge sedan, att man då bröt berg med eld och vatten. På prosten Frisendahls tid fiskades på följande sätt. Två man skickades av prästen att vittja. Först stängdes stoppgrindarna vid norra mynningen av en man som därefter gav signal till den andre att slå igen dammluckorna längst uppe. "Innan de som vittjade hunno till karen", berättar Liedgren, "var bäcken nästan tömd på vatten. Det bara skvalade lite mellan stenarna. Laxen sökte sig mot stoppgrindarna. Det kunde stå tolv till femton stycken, huvud invid huvud, vid grindarna. De togos med häv, ja, ibland med bara händerna. Den lax som gått i karen togs upp med en krok genom luckan i taket." Metoden erinrar om den som Fritjof Nilsson-Piraten skildrat i sin bok *Bombi, Bitt och jag* och som där fick så förödande verkningar, men i Laxbäcken var den satt i system och rationaliserad. Vricklunds fantastiska dänningsarbete motsvarades här av dammluckorna, och när dessa efter vittjningen öppnades, strömmade vattnet åter in i bäckfåran och allt blev som förut. Drängarna vittjade i karen och vid grindarna varje afton. Dammen skulle vara öppen hela söndagsdygnet, men V. B. Frisendahl säges inte ha följt denna bestämmelse och får därför skulden för att det blev slut med fisket längre upp.

Prästbäcken, fångstredskapen i den och en i bäcken belägen kvarn är genom förre riksantikvariern Sigurd Curmans försorg och på bekostnad av Kungl. Vattenfallsstyrelsen sedan 1948 ett kulturminnesmärke, avsett att bevaras för framtiden.

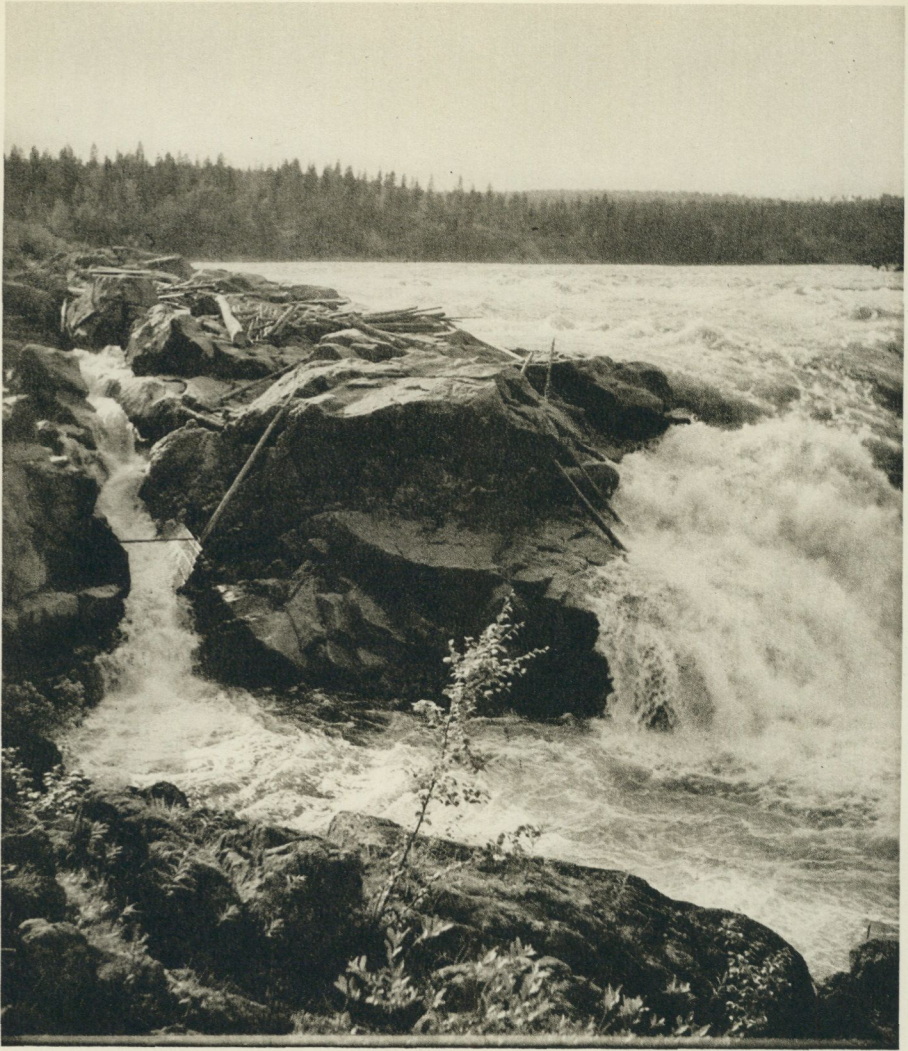
Bild 1. Nämforsen från nordost. Kraftverket till höger i bakgrunden. Storedsudden till höger i förgrunden. Brådön mitt i forsens. Foto Ingalill Grantlund 1948.

*Bild 2. Laxkaren i Laxbäcken från nordväst. Jfr bild 8 och 10.
Foto Ingalill Granlund 1949 (efter restaureringen).*

*Bild 3. Den sydligaste tinån i Laxbäcken sedd från nordnordväst.
Foto Ingalill Granlund 1948.*

Bild 4. Jokkfallet i Överkalix socken i Norrbotten. Till vänster i den lilla forsen är »lippan» utsatt. Vattnet ledes genom en träränna och den lax, som i hoppet faller igenom strålen härifrån, blir fånge i den avbalkning, »korg», som byggts under. Foto Ingalill Granlund 1946.

Bild 5. Korgen har dragits upp något, och laxöringen tagēs med ett ljuster. Kuerlinkka, Kolari socken i Finska Lappland. Foto Ingalill Granlund 1948.

Bild 6. Laxbäcken i förgrunden. Nämforsen i bakgrunden. Foto från stoppgrinden i Laxbäcken mot Håvskottet, som syns till höger. Foto Ingalill Granlund 1948.

Mig veterligt är det första gången en fiskeanläggning på detta sätt blivit bevarad på sin ursprungliga plats. Endast det mindre östra karet var vid restaureringens början i gott stånd. Det större västra karet är rekonstruerat på grundval av de ramslåar med hålrader för spjalorna, som dels lågo kvar på sin plats, dels återfunnos bortsköljda längre ned i den för tillfället torrlagda bäckfåran. Tack vare dessa rester, som tämligen exakt gävo den osymmetriska ingångsvinkeln, möjliggjordes en säker rekonstruktion. Karens konstruktion framgår av bild 8, 10. För närvarande kan anläggningen inte fylla sina gamla funktioner. Nämforsen och den några mil nedanför belägna Edsforsen ha som bekant tagits i elektrifieringens tjänst. Visserligen experimenteras på ett storslaget sätt med att rädda laxen förbi kraftverken, men framgången torde ännu vara oviss. I varje fall är det kanske icke alldeles omotiverat att i samband med detta kulturminnesmärkes tillkomst i all korthet ägna någon uppmärksamhet åt de gamla laxfiskemetoderna i Nämforsen, av vilka Prästbäcken är en del.

Till Frisendahlarnas fiske hörde också det vid Håvskottet. Så kallades en fiskeplats vid Laxöns östra sida i Nämforsen. Där fiskades med en väldig håv med bågar av en och spunna enrötter omkring, 180 à 200 cm i diameter och 1 m djup. Skaftet till håven var långt och grovt som hässjetro. I vinkel mot det grova skaftet var en töm anbragt. Håven användes när "det var lagvatten", dvs. den kunde skjutas ut endast vid lämpligt vattenstånd. Den sköttes av två man, en vid skaftet och en vid tömmen. Håven sköts mot själva stupet rätt ut, snett efter kanten på en snibb, som gick ut i vattnet. Håven skulle gå ikring och dragas in mot norra kanten. Själva bryggan gick på hitre sidan. En del sten är bortsprängd nu, så att terrängen har blivit ändrad. I Håvskottet togs också laxen med snara. Håvskottet var så rikt givande att det hände, att prästen bjöd ut det något dygn till det fiskelag, som beskrives nedan.

Samtidigt med att Frisendahl hade sitt fiske i Prästbäcken och Håvskottet, dygnade sex gubbar om fisket på Brådön. Sin rätt till fångst i Nämforsen hade de kronlöst, dvs. skatte-

köpt, sägs det år 1853. De sex bönderna voro: 1. A. Sjöström, Västanbäck; 2. Märten Liedmark d. ä., Västanbäck; 3. Per Jakobsson, Rå; 4. Joel Göransson, Kläpp; 5. Gamle J. P. Westin, Västanbäck; 6. Gamle J. P. Pallin, Kläpp. Vid den tiden dygnade nummer 1 och 4 tillsammans, nr 2 och 3 samt nr 5 och 6.

Deras märkligaste redskap var en "korg", som de hängde ut i fallet och där laxen hamnade efter ett misslyckat försök att ta sig upp för forsen. Korgen var spunnen av tågor, sägs det, nästan så stor som en laxtina. I korgen var ett rep, på tre håll fäst i korgringen, så att det gick ihop i en spets upp-till. En dag som avtalats, när det blivit lagvatten, samlades de sex gubbarna, togo brådöbåten — en båt dubbelt så stor som de vanliga båtarna och med dubbla håar på var sida — och foro ut till fångstplatsen. Det var vid en sten, där vattnet rinner på vänstra sidan nedför Brådön. Där fanns redan förut byggt på det gamla stenkaret en stock, som låg över de andra något högre. Rakt ut från denna stock var anbragt en hävstång, och i denna fästes korgen med ett rep, som knöts fast vid korgens repspets. Stången svängdes därefter in emot fallet, under själva fallet, så att strömmen kom att ligga i korgen. Man sade, att laxen inte tog sig uppför fallet utan gick i den mindre strömmen på båda sidor upp i en laxgrop ovanför fallet, och där stod den och hoppade, och det gick inte att komma längre. När han tröttnade på den leken, släppte han sig ned och hamnade då i korgen. När man vittjade, kunde där finnas både en och tio laxar.

Till brådöfisket hörde två à tre laxgropar på östsidan och västsidan några meter under själva fallet, där det kokade och virvlade som allra värst. Där togs laxen med snara. Det gällde att stå på benen, om man fick en lax på ett par lispund. Den som snarade hade rep om livet, och repet var fäst i en stång, som var nedsatt i någon klyfta. Om en sådan ej fanns, stod en kamrat och höll repet.

Utanför Brådön fiskade detta lag också med nät mellan strömmarna. Det sades vara det finaste nätstället i hela forsen. Strömmarna kommo från två håll. I en kil mellan

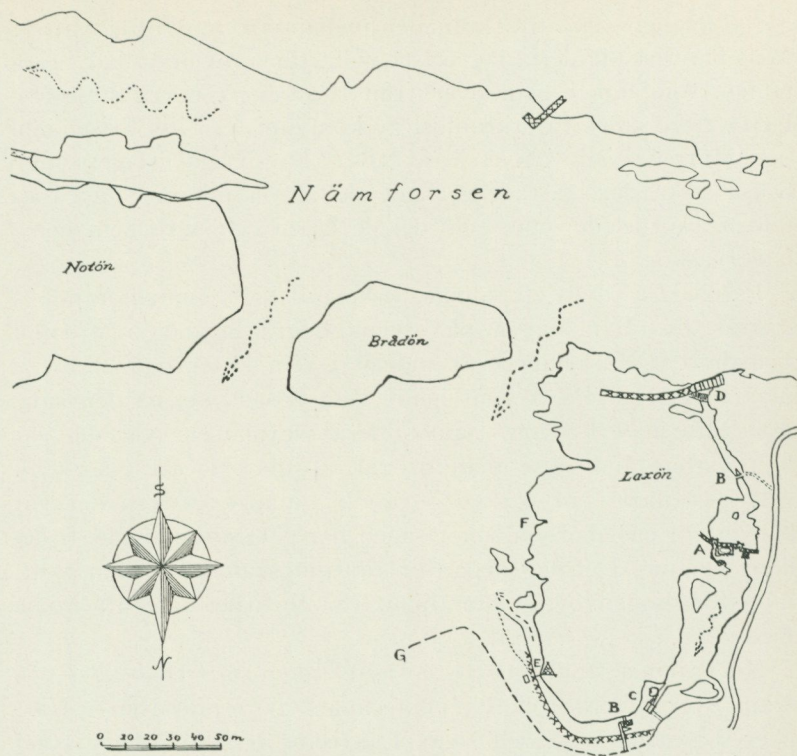

Bild 7. Detaljkarta över Nämforsen. Nedtill till höger dess förgrening Laxbäcken, som avskiljer Laxön. A laxkaren; B tinor, en tina söderut och en norrut i Laxbäcken; C skvaltkvarn; D dammlucka; E grindarna, som när de äro stängda under vittjningen stå tvärs över bäcken; annars öppna för att släppa upp laxen i Laxbäcken — trekanten väster om grindarna är en stenkista — rektangeln öster om dem markerar en fisksump; F håvskottet; G högvattenslinje. Stenkistor och skoningar ha markerats med kryss. Efter Riksantikvarieämbetets karta 1944, kompletterad av Olle Homman 1948.

strömmarna var det lugnvatten, och där skulle näten gå. Näten, som voro 18 meter långa och 14 à 16 fot djupa med en maskstorlek ej under 3 tum, försedda med stenar i näver till sänken och näverflöten, roddes ut med båt mot strömmen. Näten

gingo av sig själva till skillnaden mellan ström och lugnvatten. Med nät fiskade detta lag också vid Udden, även kallad Stora udden, som ligger gent över från Brådön på norra stranden. Detta fiske sades vara kronlöst av komminister Nils Frisendahl och Mårten Liedmark d. ä. år 1851. De övriga i laget fingo också fiska där, fast de ej hade deltagit i inlösen. På Stora udden gjorde de upp och delade laxen och buro hem den i näverväskor.

På Notön höll ett annat fiskelag till, hemmahörande i Forsås by. Byn ligger på älvens högra strand mitt emot Prästbordet. Fiskelaget var indelat i fem lotter och 28 dygn plus 1 uddygn. På Notöns nedre sida drogs not; på den sida, som vätte mot Brådön, funnos flera snarplatser. När det var lågt vattenstånd satte man ut nät — dock ej på Näsäkerssidan — men i ån var en ”grunna”, utanför vilken det var bakvatten, en eda, som man säger här. Dessutom hade fiskelaget en tina. Den låg nedanför flottningsrännan. Sedan flottningsföreningen byggt om tinan, var tinfisket inte att räkna med.

Nu nämnda traditioner, som avse tiden från 1850-talet och fram över sekelskiftet, ha upptecknats av författaren i Näsåker somrarna 1948 och 1949. Laxfisket är självfallet mycket äldre, och jag vill nu försöka att i största korthet följa dess historia bakåt i tiden.

Vi vända oss åter till Laxbäcken. Kyrkvaktmästare Liedgren berättar såsom nämnt, att någon sprängt i Prästbäcken tidigare än Frisendahl. Denna folktradition låter sig också bekräfta. Nils Gisler (Rön om Laxens Natur och Fiskande i de Norrländska Älfvarna) skriver år 1752: ”Den lilla holmen vid norra åbrädden är med konst gjord. En Kyrkoherde, vid namn SEM, ville ock gärna smaka det feta af Laxen; ty tog han sig före, at i stranden spränga en canal i hårda bärget, eller, som berättes, bränna, hvartil han skal hafva brukat Tran och Fläsk. Han vant sin önskan och fick vattnet in, som sedan, der lös botten var, snart gjorde sig sjelf väg, större på somliga ställen, än han ville, hvarföre ock längre neder sten-kistor måste hållas, at förhindra vattnets utskärande . . . Vid

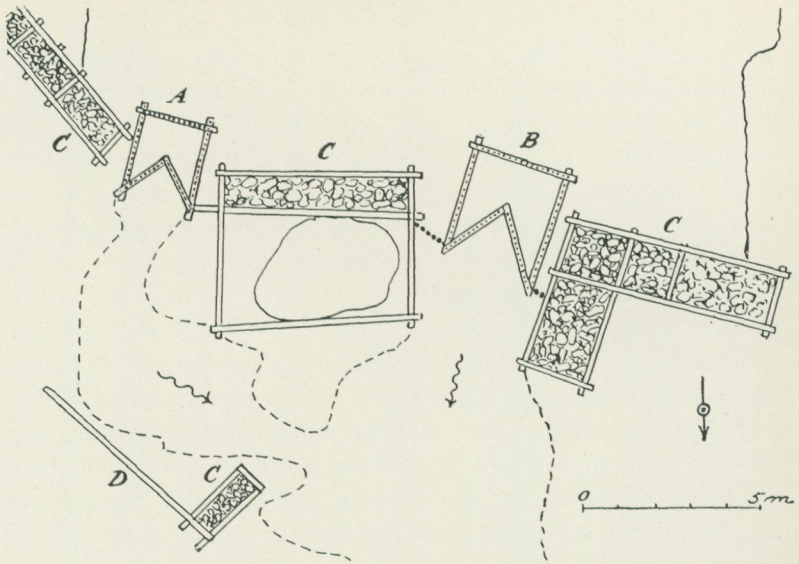

Bild 8. De båda laxkaren och deras stenkistor i Laxbäcken. A det mindre, östra laxkaret; B det större, västra laxkaret; C stenkista; D strömledare. Uppmätning av Olle Homman 1948.

inloppet uti denna bäck är en damm öfver hela bäcken, at afböja öfverflödigt vatten, när flod kommer, samt vrak-ved och annat dylikt, som kunde skada det nedanföre anlagda fisket, som består af tvänne fisk-hus med katisse ingång, hvilken vändes utföre strömmen, der vattnet vid ingången gör et litet fall. När fisken der inkommit, upptages han hvarje afton med dertil gjorde krokar."

Det folkminne, Gisler återger, var vid nedtecknandet nära 250 år. Intet hindrar, att det återger en i huvudsak riktig tradition men någon urkund, som bekräftar, att Herr Sem var initiativtagare, har jag inte kunnat återfinna. Sem var emellertid kyrkoherde i Resele 1503—1509. Vi veta, att han var invecklad i stridigheter om laxfisket. En del bönder hade förövat nidingsverk i kyrkoherdens "laxnotewarp" på Lidens prästgård år 1503, och målet kom åter upp år 1506. Handling-

arna i målet äro refererade av bl. a. N. E. Ritzén (Ur Öfre Ådalens folkklif, 1912, sid. 110 ff.). En del andra omständigheter gör det sannolikt, att det i varje fall kan ha varit vid denna tid, som Prästbäcken kommit till. Det vilar en 1500-talets företaganda över tillkomsten. Det har nämligen funnits flera banbrytare, som förstätt sig på att genom sprängning skaffa sig nya laxfiskeplatser, just på 1500-talet eller kanske tidigare. I 1552 års register på åar och strömfiske (tryckt av Nordlander i Norrländska samlingar, h. 13) omtalas, att i Edsforsen — nära våra dagars Forsmo — hade man "brentt igenåm berggid ett thene fiiske, heter Lisle fårss". I samma register är antecknat för Matfors vid Ljungan (Tuna socken i Medelpad): "ligger ther en berg holme miitt i fårssen, såm och står tiil ad brenne, så at ther bliffuer gått stelle både tiill kar och vrack huss, huilkid såm nu i vår skal byggies och besteltt bliffue." Evald Lidén (Ordstudier 1937) pekar på, att metoden att bränna även spåras i namn på en laxfiskeplats sådan som Laxbrändgården i Ume älv. Vem det nu var som sprängde upp rännan, gav han sig i varje fall på den stora hällen ut mot Nämforsen. Den ligger som en renspolad barriär, skyddande de lägre delarna av fastlandet mot norr och nordost. Ett stort antal hållristningar gingo sannolikt samtidigt förlorade, eftersom hållristningar återfunnits på båda sidor om den nuvarande dammluckan. Antikvarie Gustaf Hallström har påpekat för mig, att en orsak till denna sprängning kan ha varit iakttagelsen, att vattnet vid högvatten gick över denna barriär både vid nuvarande Laxbäcken och längre österut. Ville man göra dessa vattenflöden, som då runno över och banade sig väg norr över vid Laxbäckens nuvarande fåra, permanenta, kan tanken på nedbrytandet av en del av hällen uppkommit.

Att för fiskets skull skaffa sig en ny fåra, som prästen i Lid gjorde, är icke heller enastående. Jag erinrar bara som ett exempel om ett motsvarande företag nära Bogeviden på Gotland, där den sista av de bekanta Sju strömmar uppgrävdes och uppmuddrades år 1547 för fiskets skull.

I nyssnämnda 1552 års register på åar och strömfisken upptages Prästbäcken under benämningen Tältte beck, skattlagd

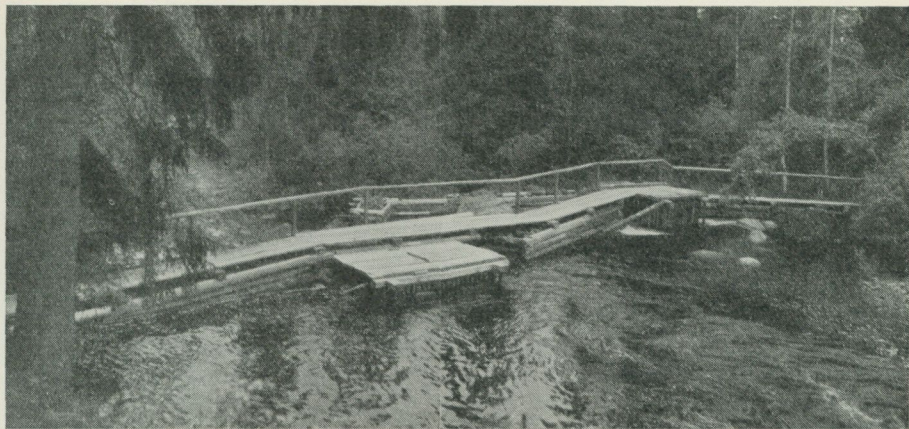

Bild 9. Dammluckan och stenkistorna, där Laxbäcken viker av ur Nämforsen. Laxbäcken i förgrunden. Stenkistorna ligga på Laxön. I bakgrunden Brådön och till vänster Notön, där bortom ser man norra stranden. Foto Ingalill Granlund 1948.

för 6 öre "fiich ther anno 50: 30 laxer, anno 51: 21 laxer, anno 52: 14 laxer". Det omtvistade notvarpet som nidingar fördärvade för prästen, säges här ligga strax "neden før same bæck . . . fiich ther anno 50: 18 laxer".

Prästbäcken eller Tolftebäck, som den då kallas, uppges år 1558 vara försedd med bara ett laxkar, men redan på Gislers tid var det två. Omöjligt är emellertid inte, att ett laxkar år 1558 betyder en anläggning med laxkar, som har kunnat rymma två kar. Laxkaren äro av en traditionsfast typ, spridd hit upp söderifrån. Så långt jag kunnat finna hittills äro nämligen laxkaren i Prästbäcken de nordligaste i Sverige. I 1552 års register föreslå visserligen synemännen, att ett laxkar skulle kunna byggas i Ledån i Nordmalings socken i Ångermanland. Om så skett har det dock icke blivit bestående. Ekman (Norrlands jakt och fiske, 1910, sid. 371) säger också, att laxkaren icke träffas i Norrlands nordliga hälft. Däremot voro laxkar vid mitten av 1500-talet i funktion i Medelpad i Matfors, i Jämtland i Fors, i Hälsingland i Holmån, i Gästrikland såväl i Gavelån som i Testeboån, i Uppland vid Älvkarleby samt dessutom i södra Skandinavians laxrikaste älvar. Från Sverige, säger U. T. Sirelius (Über die Sperrfischerei bei den Finnisch-ugrischen Völkern, sid. 378), ha laxkaren spritt sig till några forsar i Finland. Vägarna till Sverige från Mellaneuropa äro däremot för närvarande knappast möjliga att följa. Janko (Herkunft der Magyarischen Fischerei, Budapest 1900, fig. 21) avbildar ett fiskekar från Kubán, som i de tekniska detaljerna nära överensstämmer med det laxkar, som tidigare använts i Lagan och som nu bevaras på Kulturen i Lund. En gemensam mellaneuropeisk tradition är sannolik.

Grinden och metoden att torrlägga bäcken i samband med vittjningen ha av allt att döma tillkommit på V. B. Frisendahls initiativ. Paralleller finnas emellertid. Vid Ströms bruk i Harmånger i Hälsingland var före 1888 ett stort laxkar placerat nedanför smedjorna. Även en tina var uppsatt i närheten. Icke förty lyckades en och annan lax ta sig förbi, men den fångades genom att man stängde dammluckorna och tog laxen i en djuphölj i strömmen (EU 27807). På ungefär samma sätt gick

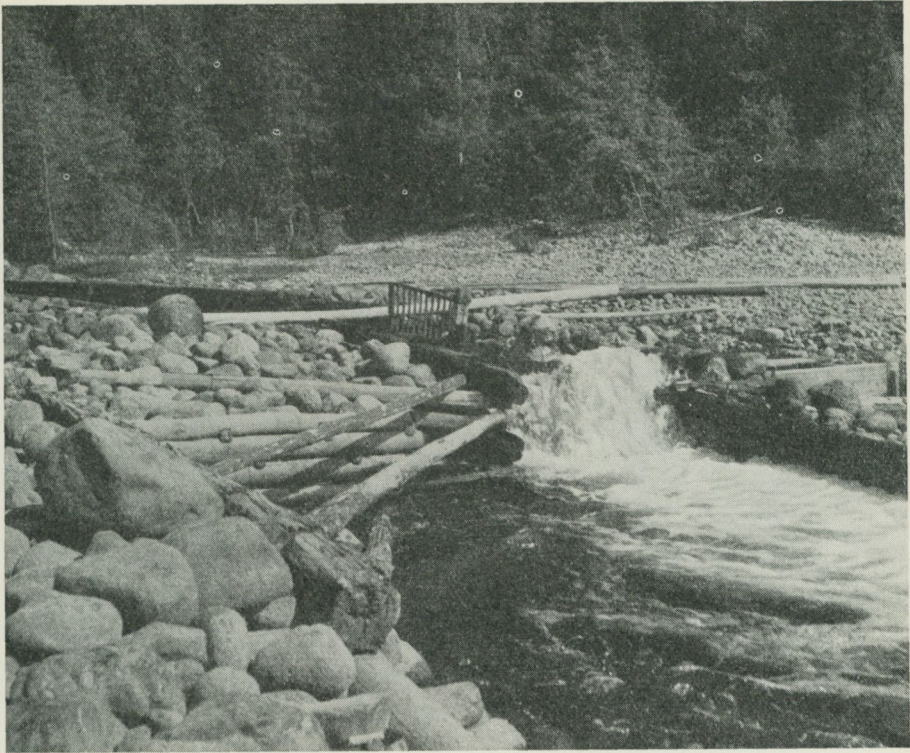
Bild 10. Den mellersta anläggningen i Laxbäcken med de båda laxkaren, sedda bakifrån. Ingångarna vetta framåt. Anläggningen med stenkistorna tvärs över bäckfåran gör att vattnet har väg endast genom laxkaren och därför verkar uppdamt i förgrunden. Foto Ingalill Granlund 1949 (efter restaureringen).

man tillväga i Sunds socken i Östergötland. Under tiden laxen gick till, passade man på att undersöka höljerna i forsen, när stigborden till kvarnen slogos till, och laxen, om det fanns någon, togs upp med håv. I nutidens laxminfiskeri i Ume älv äro i uppströmsändan "anbragta dels dammluckor genom vilkas stängande minan kan åtminstone i det närmaste torrläggas i och för vittjande, dels grindar för att hindra laxen att gå ut genom luckorna". Nils Rosén, Om laxar och laxfisket i Västerbottens län, 1918, sid. 22.

Tinorna i Prästbäcken äro främmande tillskott, då de byggts så sent som 1936. Att de nu komma att bevaras, är dock i viss mån berättigat, då de representera den traditionella typ med vindspel, som varit inhemsk i Norrlands älvar från och med Dalälven i söder till och med Skellefteälv i norr. Dessa jämförelsevis stora komplex med i regel byggda stenkistor eller andra spärrande anordningar representera en utveckling av enklare tinanläggningar. De enklaste bestå av en lyftrams-

mjärde, nedsatt i lämpliga tinlägen mellan två stenar eller dylikt. Tinor i form av lyftramsmjärddar eller med lyftramen jämförlig upptagningsanordning ha haft större spridning. De ha funnits både söder och norr om nyssnämnda utbredningsområde, dessutom i Norge (Huitfeldt-Kaas, Mjøsens fisker og fiskerier sid. 124 ff.) och i Finland (Sirelius a. a., sid. 419 f.). I 1552 års register omtalas i Nämforsen på södra landet "ett theene fiiske, heter Øie fårss" samt "ett theene fiiske, heter Badstufårss". Dessa tinfisken ha ej med säkerhet kunnat identifieras. Var tinfisket i funktion på Gislers tid, räknar han in det bland dem som "äro ej av värde". Han beskriver dock utförligt konstruktionen av tinor med vindspel, vilken beskrivning, så vitt jag vet, är den äldsta utförliga. Så spridd och ensartad som typen är, anser jag det sannolikt, att vi ha att räkna med den även för 1500-talets vidkommande.

Håvskottet omtalas också av Gisler i ovannämnda arbete. Platsen, där fiskarna stå, beskriver han som "en smal hällerygg, emellan hvilken och ön äro tvänne små lugna vikar . . . Håfven är oval, spitsigare åt ändan såsom en not-kil, vid pass två alnar hög i mynningen, och bredden i proportion derefter större. Midt öfver samma mynning är en tvärså, och midt på slån fästadt et vidje-rep. Skaftet på håfven 2 til 3 alnar . . . När håfven skal dragas, går en med sjelfva håfven ut på hälle-kanten; den andra karlen står innerst i viken och håller repet. Så snart den förra stödt ned håfven i strömmen, måste den andra i hast, dock jämnt, draga håfven til sig. Den som håller håfven, bör noga akta sig, at han ej faller i strömmen, som ej sällan händt. På detta sättet drogos fordom 8, 12 til 15 Laxar på en gång i land, hvaraf dock desse tider ej kunna berömma sig". Legendariska fångstsiffror för håvfisket nämner också Valerius-Ström i dissertationen *De Angermannia* 1705, sid. 21 f.: "Gamla män berätta, att en gång med detta redskap eller med ett håfwande 15 laxar blifvit uppdragna och detta just af en präst, som på den tiden var pastor i socknen." Erik Modin, som 1905 översatt dissertationen skriver i en not följande efter att ha beskrivit håven: "Förr har fisket i Håfskottet varit mycket gifvande men nu icke så. En

*Bild 11. Stoppgrinden nedtill i Laxbäcken, sedd från söder.
Foto Ingalill Granlund 1948.*

gammal dräng å prästbordet, hvarunder detta fiske hörer, vet berätta, hurusom han år 1852 var med om att i ett enda drag fånga 15 laxar, af hvilka ingen var under 1 lispund i vikt, och $\frac{1}{2}$ timma senare ytterligare 7 stora laxar. Det dygnet fångades i Håfskottet 50 laxar.”

Håvskottet omtalas också år 1552 i ovannämnda register under namn av ”hååffue ffiiske”; likaså i Länsregistret år 1558. Från samma tid uppgivas håvfisken i Öre älv i Ångermanland, i Torrböle by i ”en ffårss, benempd Bølis ffårss”, vidare i Timeforsen i Skellefte älv och i Fällforsen i Åby å.

Från nutiden uppger Ekman (a. a. sid 389), att lax fångas med håv i Faxälvens nedersta lopp. Bekant i nutiden är också håvfisket i Mörrums å, och även i Torne älv fiskas med håv.

Jag vill icke trötta läsaren med att här gå igenom alla de laxfiskemetoder, som användas i Nämforsen. Det märkliga korgfisket, som jag ovan beskrivit, bör dock icke lämnas utan några kommentarer. Det beskrevs utförligt av Gisler på följande sätt: "Ifrån holmen äro utsatte långs under fallet fem sten-kistor uti en rad ända ut, dock litet mot strömmen. Öppningarne emellan kistorna äro alle, förutan den innersta, aldeles tilstängde med skrank och grindor, så at Laxen ej slipper annorstädes fram, än emellan yttersta sten-karet och en hälla der utanföre, som lemna lagom öppning. Här går Laxen up, och gifver sig längre in under fallet, at pröfva om han någorstädes kan arbeta sig upföre. Men när han der med fåfångt sökande förspillt sina krafter, drifves han tillbaka in uti en vrak-ränna, som uti lågt vatten insättes, emellan de två innersta sten-kistorna. Samma ränna består af två breda plankor til botten, hvilke, när de sluta, tager en korg vid, gjord af sprötar, uti hvilken, vattnet faller utur rännan: vattnet utsilas genom sprötarna och lemna fisken torr i korgen. När det är brist på vatten, pläga grindorna emellan sten-karen, klädas innantil med gran-barkar, hvaraf vattnet updämnes, så at det kan blifva tilräkligt, både för upgången och vrak-rännan. En och annan gång händer, at Laxar finnas kastade döde in på kistorna, hvilket kan förekommas, i det man styrer strömmens starkaste fart directe til rännan."

Efter Gislars tid har detta fiske delvis blivit förstört. Hülphers skyller på timmerflottningen, "ty stora stockar bryta den sönder". (Samlingar til en Beskrifning öfver Norrland, 1780, sid. 188 f.) Uppgifter från nutida tradition avvika också från Gislars, vilket visar att "korgfisket" på Brådön blivit ombyggt. I sin nya gestalt erinrar det mera om korgfisket i Eds-forsen som Gisler likaledes beskrivit: "Vid Eds Krono-fors uti Ångerman älfven, intager Lax-byggningen, til tre fjerdedelar af åns bredd. Vid ändan af byggningen är et något lägre fall, der Laxarne bjuda til at springa öfver. At vända sig

jämväl detta til någon nytta, hafva fiskarena gjort en korg af vidjor och sprötar, nästan såsom våra kål-fat. Denna korg sätta de, förmedelst långa stänger, under kanten af skuf-dammen, så at strömmen faller in i korgen, då alla Laxar, som göra olyckligt språng, drifvas tillbaka och falla i korgen, derest de, sedan de en gång äro slagne på sida, ej mer kunna rätta sig; för strömmens ständiga påtryckande."

Korgfisket på Brådön är sannolikt en nyhet från 1700-talets förra hälft. Det har tillkommit som en parallell till den "stryta", som redan på 1500-talet fanns vid Nämforsen på södra landet. En stryta var ett så kallat hoppfiske om ock av en annan konstruktion. Laxen skulle här ta sig upp för hällan och skulle ha kunnat komma förbi fallet, om man inte hade byggt för passets smalaste del och genom en raffinerad spärr skrämt laxen, så att han rutschade baklänges ned i en korg. Strytan på södra sidan var ett inbringande fiske, men den ödelades genom en våldsam vårflod år 1815 och har nu gått ur mans minne. Vid 1500-talets mitt var strytfisket emellertid en populär fiskemetod i Ångermanälven. Utom i Edsforsen återfinner man i 1558 års länsräkenskaper strytor i fyra forsar i Långsele socken: Nye-, Häle-, Qwisle- och Lillefors. Vidare fanns i Älvkarleby en även från senare tid bekant "springemierda", som byggde på samma fångstprincip. Alla dessa äro nu borta sedan länge tillbaka.

Från nutida tradition omtalar Ekman (a. a. sid 380 ff.), att i Lödge älv i Ångermanland begagnades "fyra stycken 8 fots långa lådor, upphängda i forsen" (Kvarnforsen). Jag känner också det i översta Norrland bekanta hoppfisket i Jokkfallet i Kalix älv. I en smal passage på fallets västra sida regleras vattnet genom en s. k. lave, en träränna. Då laxen hoppar, faller han genom den tunna vattenstrålen ned i ett slags korg av störrar, kallad lippa. Konstruktion och funktion torde framgå av bild 4. En meddelare från en finsktalande familj i Jock kallade vid vårt besök där år 1946 korgen icke bara "lippa", som var den allmänna benämningen utan också "molli". Vid ett hoppfiske i Kuerlinkka i Kolari socken i finska Lappland mötte oss termen konti på en i fallet utsatt korg, bild 5. Kiljan

Friman, som grundade Kuoppa gård på 1880-talet, säges ha börjat med korgen. Tidigare har man här spänt ett grovt nät under fallet nära vattenytan.

För södra Sveriges vidkommande har denna fiskemetod skildrats av Ivar Arwidsson som publicerade sin undersökning av en s. k. laxho i Karseforsen i Lagan (Fataburen, 1909, sid. 113). Som jämförelsematerial nämnes där laxhoarna eller laxkorgarna vid Oskarsström i Nissan och en i Skipparsån vid Hafängen i Ravlunda socken i Skåne. I ett annat arbete beskriver Arwidsson utförligt flera laxhoar (Halländska laxfisken, 1927, sid. 49, 67 och 87). Slutligen vill jag nämna, att även i Mörrumsån korgfiske förekommer strax norr om Kungsbron (EU 9755, uppteckning av Barbro Lidström 1936). Det fångande redskapet, "korgen", är nu moderniserat men bestod förr av tenor, liknande liggande bikupor med mynningen vänd mot strömmen, fasthållna på sin plats av pålar, neddrivna i skrevor. Även i Habo socken i Östergötland, i ån som kommer från Höksjön och mynnar i Vättern, fångas laxen genom en stor och timmerkrävande anordning, som tjänstgör som ett hoppfiske (EU 8908).

Fisken av den typ som jag nu talat om kallar Ekman (a. a., sid. 380 ff.) "vrakfisken för uppgående lax". Han menar, att de äro "sporadiska till sin förekomst, och delvis sannolikt också utan något inbördes sammanhang". Tanken att dessa fisken skulle vara tillkomna utan traditionssammanhang torde dock knappast gå att upprätthålla, så många drag ha de tekniskt och språkligt gemensamt. Jag räknar med att "mulli" och konti är en översättning av det svenska ordet korg. Men därtill kommer ännu en omständighet. Metoden spåras i Mellaneuropa, närmare bestämt i Elbe nära Opatovic. Seligo beskriver den på följande sätt: "Vid slussarna, som laxarna söka hoppa över, hänges videokorgar upp på sidan (seitwärts), i vilka laxarna slungas tillbaka av vattnet; mestadels finner man laxarna döda i korgarna." (Die Fischerei in den Fliessen... Mitteleuropas, 1926, sid. 221.) Jag tror icke man behöver tveka om att vi ha att göra med en sammanhängande tradition, som av utbredningen att döma kan gå tillbaka till förhistorisk tid.

LINNÉMINNEN I NORDISKA MUSEET

av Sigurd Wallin

För namnet Linné lystrar nästan varje svensk. Det är ett världsberömt namn — ett av de få svenska — och därför om ej för något annat känner man det och vet, att det är en stor mans namn. När man då möter Linné i rummet för Fredrik I:s tid i Nordiska museets högreståndsavdelning, och han där uppträder som ägare av en av de pjäser, som illustrera tidsperiodens stilformer, ger det kända namnet en anknytning mellan historisk kunskap och åskådlig stilundervisning. Den världsberömde botanikern Carl von Linné som ägare till en spegel i rätt märklig senbarockform, det ställer in personen i tidsmiljön men gör också den store mannen till en bohagsägare och ger därmed en antydning om hans borgerliga tillvaro som vanlig människa bland sina medmänniskor.

Finner man sedan några rum längre fram bland rokokoperiodens möbler ytterligare ett par pjäser, som representera olika utvecklingsstadier av inhemskt rokokosnickeri och med Linné som ägare, då ha dessa ägarebestämningar ännu ytterligare flätat in ett så högintressant personöde i stilutvecklingen. Den historiska personligheten har placerats in i följderna av stilperioder, som omfatta hans bofasta levnadslopp från giftermålet och bosättningen i Stockholm som praktiserande läkare under senbarocktid och fram genom den långa professorstiden i Uppsala under rokokoperioden intill ålderdomen på det årtionde, då gustaviansk stil började omskapa den yttre formvärlden.

I själva verket har Linnés och hans familjs materiella omgivning bevarats och hållits samman på ett helt mirakulöst sätt

som släkta- och i offentlig ägo. Hans sommarbostad Hammarby inlöstes av staten direkt ur familjens händer, och till hans ämbetsbostad i den botaniska trädgården i Uppsala ha stora delar av hans bohag, som vandrat i olika arvslotter, numera återsamlats till en rik och allsidig hemmiljö av påfallande mångsidighet.

Även den lilla gruppen av linnéminnen i Nordiska museet har sin arvshistoria klar och har kommit till museet tämligen direkt från linnéättlingarna, i ett par fall med arvsföljden bestyrkt av dessa själva genom sedlar som med sigill förenats med föremålen.

Spegeln, bild 1, har ärvts av Linnés äldsta dotter, Elisabeth Christina gift Bergencrantz, hennes dotter Sara Elisabeth gift Martin, hennes son provinsialläkaren Carl Roland Martin och hans dotter fröken Elisabeth Martin, vilken meddelat denna arvsföljd. Genom konsthandeln kom spegeln år 1909 till museet.

Från Linnés andra dotter, Lovisa von Linné, död ogift år 1839 som den sista av namnet, kommer ett av Linnés glas med linnearankan, bild 2. Det har ärvts av fröken Lovisas systerdotter, den nyssnämnda Sara Elisabeth Bergencrantz gift Martin och hennes dotter Maria Martin gift Fougberg, som 1868 sålde glaset till juveleraren Christian Hammer. Från hans auktion 1894 kom det till museet.

Linnés tredje dotter, Sara Christina, kaptenskan Duse, dog barnlös på Gränby i Vaksala socken år 1835. På auktion efter henne inropade ingenjör Jean Bolinder de linnésaker, som genom hans testamente kommo till Nordiska museet år 1899. Jean Bolinder var son till komministern i Vaksala Erik Bolinder och alltså granne till kaptenskan Duse. Efter fem års elevanställning hos bergsrådet G. Broling blev han, 22-årig, år 1835 verkmästare vid K. Myntet.

I detta sistnämnda parti ingår emellertid också ett glas med linnearankan, som blivit försett med ett fodral med påskrift att fröken Lovisa von Linné den 8 maj 1835 skänkt glaset till Gustaf Emil af Sillén, en ung son till en av familjens grannar, hovkamrer Per Vilhelm af Sillén på Jälla i Vaksala. Hade

Bild 1. Spegel i valnötsfanerad ram med överstycke i lövsågeri. Den har gått i arv från Linné till hans dotterdotters sondotter. Nordiska museet 113,507.

Bild 2. Glas med linnearanka. Det såldes av Linnés dotterdotter till juvelerare Christian Hammer. Nordiska museet 79.595.

Bild 3—5. Skål av ostindiskt porslin, dekorerad i färger och guld.
Nordiska museet 86,132.

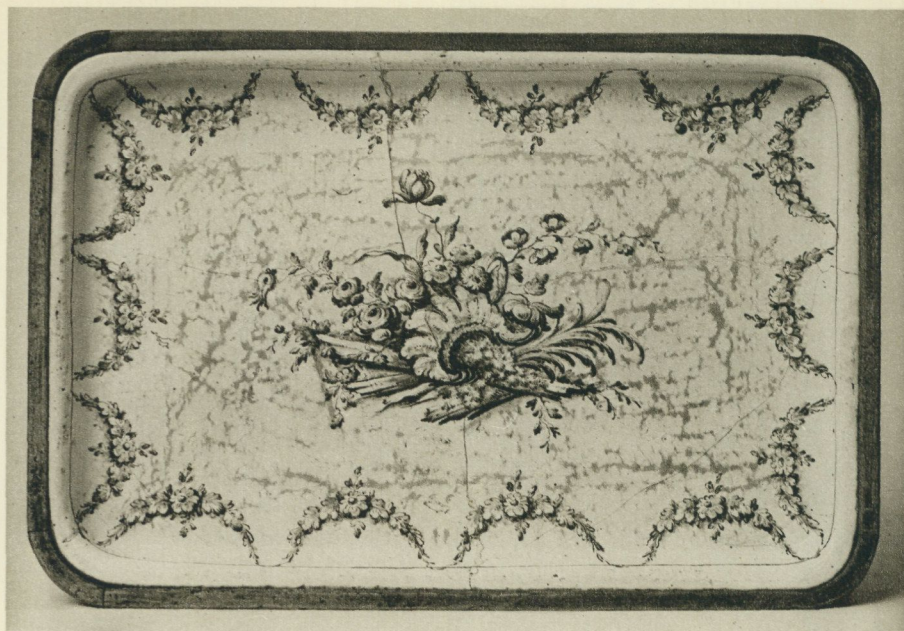

Bild 6 och 7. Brickbord, brunmålat. Fajansbrickan av stockholms-tillverkning med rokokodekor i blått. Nordiska museet 86,131.

Bild 8. Skrivbyrå, fanerad i valnöt och med förgyllda beslag med ornering i låg relief. Nordiska museet 86,129.

Bild 9. Sekretär, fanerad i rutmönster. Bland de sinsemellan omaka gustavianska beslagen märkas dropparna, som placèrats på låd-fasaden. Nordiska museet 86,130.

fröken Lovisa fått glaset i arv efter kaptenskan Duse, som dog den 17 januari 1835, och såldes det sedan på auktionen i Gränby, eller förvärvade ingenjör Bolinder detsamma vid annat tillfälle? Mottagaren av gåvan dog år 1847 just i Gränby. Det framgår ej fullt klart av dessa omständigheter, om man kan tolka ursprungsuppgiften i ingenjör Bolinders testamente alldeles efter ordalydelsen.

Partiet från Gränby innehåller vidare ett par silverskedar med Sara Christina von Linnés initialer, gjorda 1794, dvs. det år då hon gifte sig. Dessa skedar ha alltså ingått i hennes hemgift tillsammans med andra skedar, som bära samma stämplar och märkning. Några smyckesaker, som ej äro direkt bestämbara till ålder och första ägare, få även de hänföras till familjens kvinnliga medlemmar. Men till Linnés eget hushåll höra några serviskärl av svensk fajans och ostindiskt porslin. Att döma av vad som ännu på flera håll är bevarat, har hans hus varit mycket rikt försett på detta område. Kaffeservisen med linnearankan är allmänt känd och berömd. Den beställdes i Kina två olika gånger, emedan den första sändningen till stor del förolyckats under transporten och dessutom visat sig mindre lyckad som botanisk bild. Därav finns emellertid intet bland kompaniporslinet från kaptenskan Duse.

Några av hennes pjäser höra till serviser, som man känner igen från andra arvslotter eller som t. o. m. i form av skärvor hamnat i trädgårdens jord i Uppsala. De tillhöra det allmänna handelsgodset, som importerades utan föregående individuell beställning. Men en skål med lock, bild 4, är gjord på svensk beställning, om av Linné eller annan uppdragsgivare är ej känt. I dess dekorerings i färger och guld ingår bl. a. en trofégrupp med vapen och fanor, somliga med svenska emblem, omgivande Minerva med kompassros och diverse mätinstrument, bild 3.

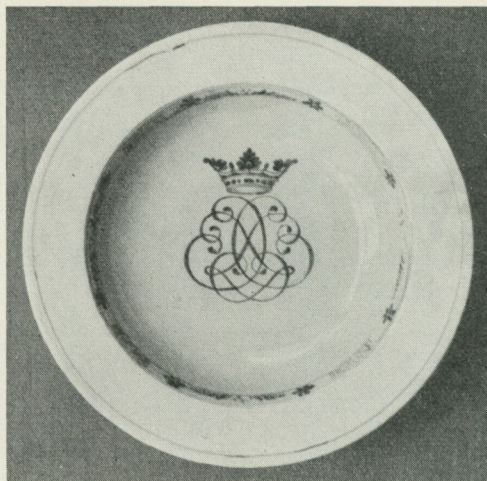
Bland Linnés rörstrandsfajanser i Uppsala finnas exempel på personligt beställda pjäser med linnearankan och deviser. Dessutom ägde han två serviser i blått och bianco sopra bianco, den ena med nordstjärnemönstret, den andra med initialerna i krönt spegelmonogram, bild 10. Man har satt anskaffandet av den förra, som var allmän handelsvara, i samband med att Linné

blev nordstjärneriddare, den andra med hans adlande. Men det har väckt undran, att tallrikarna med det krönte monogrammet, av vilka två finnas i kaptenskan Duses auktionsgods, äro dateerade 1748, medan Linné adlades först 1761. Man har förmodat, att servisen varit gjord för annan person med samma initialer och sedermera inköpts av Linné. Huruvida bruket av en öppen krona över ett monogram vid denna tid varit strängt förbehållet adeln torde kräva en närmare utredning, om man skall kunna bedöma denna fråga. Att det ej var främmande för Linné att göra direkta beställningar i Rörstrandsfabriken är redan nämnt.

Med ett så pass fylligt bevarat möblemang som familjen Linnés är det möjligt att med ganska stor säkerhet bestämma karaktären av bohagets sammansättning. Man gör då den observationen att förutom enstaka pjäser av så att säga fullt huvudstadsmässig kvalitet den större delen av möblerna äro rätt enkla, stundom rent grova, tydiligen utgångna ur verkstäder med enklare resurser, sådana man kan tänka sig som medelnivå i mindre städer. Ur denna synpunkt är den lilla gruppen linnémöbler i Nordiska museet fullt representativ. Den innehåller en ganska vårdad och skickligt arbetad pjäs, den ovannämnda spegeln, under det att de övriga som möbelsnickeri äro mer primitiva. Mest kanske denna egenskap faller i ögonen i fråga om stället till en tebordsbricka i fajans av stockholms-tillverkning, bild 6. Detta ställ är gjort i rokokoformer men utan den precision i linjeföringen, som man annars kan få se även i enkla rokokomöbler. Benen se nära nog tillyxade ut, och bordstället är för övrigt ej fanerat utan brunmålat, bild 7.

De återstående två pjäserna äro enkla fanermöbler. Det ena är en skrivbyrå med snedklaff, bild 8, helt rak och enkel i formen men med så pass uppmjukade former, att den tydligt skiljer sig från det tidiga 1700-talets skarpkantade senbarock-pjäser. Även i fråga om bronsbeslagen står den dock kvar i senbarocken, ej som många andra raka byråar, vilkas utbildade rokokobeslag skvallra om en tillverkning av rätlinjiga pjäser parallellt med de bukiga. Denna Linnés klaffbyrå skulle man helst gissa vara tillkommen i en miljö sådan som Uppsalas och vid den tidpunkt, då rokokostilen var så förberedd

Bild 10. Fajanstallrik med CL i spegelmonogram, signerad Stockholm 1748, med dekor i blått och bianco sopra bianco. Nordiska museet, inv.-nr 77,254.

även här, att den snart nog tog överhand över föregångsformerna.

Den sista pjäsen är en liten smäcker sekretär med snedklaff på höga svängda ben, bild 9. Den har — säkerligen sekundärt — blivit utstyrd med några rent gustavianska beslag, som påsatts helt utan hänsyn till deras tilltänka ändamål. Men när man granskar möbelns formgivning, finner man kvarstående senbarockdrag, samtidigt som man närmast är böjd att föra den till rokokotidens slutskede. Den följer rokokosnickarnas ordinarie program i fanerläggningen, rutfaner på klaffen, ramverken fanerade på tvären och benen på snedden. Men möbelns former äro gjorda i den förenklade rokoko, som endast buktar planen i en riktning, ej skulpterar fritt från hänsyn till hyvel och linjal. Och vid denna förenkling har det barockdrag återkommit, som markerar övergången från sarg till ben med en bestämd rak gräns, ej som den genomförda rokokon låter linjen flyta mjukt utan avbrott. Möbeln förutsätter således rokokon men tillämpar den på ett förenklat och delvis stilretarderande sätt, som samtidigt går den begynnande gustavianska formkänslan något till mötes.

Den begränsade grupp av bohagsting ur Linnés efter hand mycket välförsedda hem, som hamnat i Nordiska museets samlingar, illustrerar, såsom ovanstående antydningar velat belysa, hemmets olika stadier. Linnés första bosättning skedde, när han efter giftermålet 1739 inflyttade i eget hem i Stockholm. Efter endast två år flyttade han 1741 till Uppsala. Senbarockformerna ha präglat det bohag, som vid dessa tillfällen nyanskaffades. År 1758, sedan fru Linnés arv utfallit, köptes Hammarby, varvid hemmets utrymmen fördubblades. Det nya bohag, som då kom till, bör ha varit gjort i rokokostil, och naturligt är att huvudparten köpts i Uppsala. Linné dog år 1778. Kompletteringar av hemmets bestånd under de senaste åren kunna sålunda redan under hans levnad ha fört in gustavianskt förmåde ting, men flertalet dylika i det bevarade linnearvet har väl förvärvat av familjen efter husfaderns frånfalle.

Att Linné livligt delade frihetstidens starka intresse för ostindisk import och inhemskt konsthantverk exemplifieras också av dessa museets linnéminnen liksom hans lust att smycka sina bohagsting med sitt emblem linnearkan. Som påminnelser om hans kontakt med sin samtids smakriktningar och ekonomiska bemödanden, hans aktiva intresse för frihetstidens formkulturarbete motsvarar den lilla gruppen av linnéminnen i Nordiska museet mycket väl sin uppgift. Den fyller det angelägna ändamålet att binda tidstendenserna åskådligt samman med tidens ledande personer. Den som i landets centrala kulturhistoriska museum studerar den stilbundna utvecklingsföljden på hemkulturens område finner hållpunkter från sin historiekunskap icke blott i kunganamnen utan också i de ledande kulturpersonerna. Det måste betraktas som lyckligt att namnet Linné är på ett passande sätt representerat på denna centrala plats, samtidigt som det existerar sådana vallfartsorter som Linnés Hammarby och Linnémuseet i Uppsala, där hans minne är det centrala och träder fram i fyllig miljöskildring av osedvanligt direkt och påtaglig åskådlighet.

CHRISTIAN HAMMERS SKISSBÖCKER

av Bengt Bengtsson

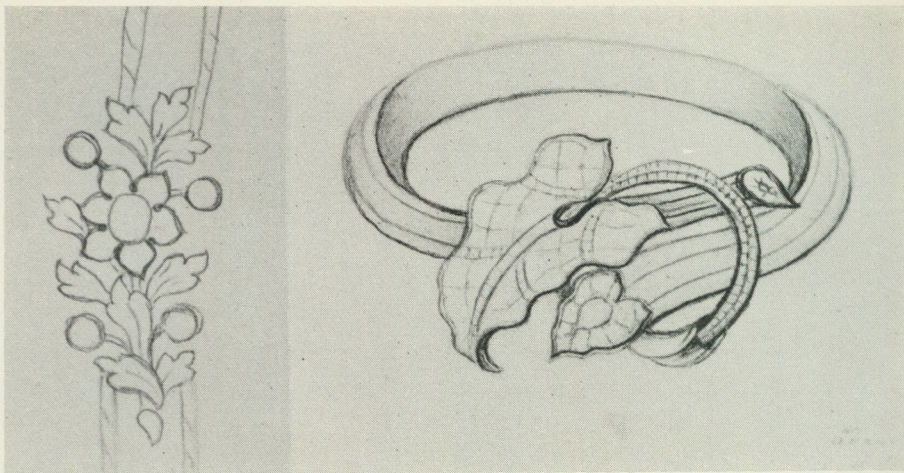
I Skansens guldsmedsverkstad, på mästarens skrivbord, ligga två böcker med ritningar och skisser till smycken. Böckerna ha tillhört hovjuveleraren Christian Hammer, det vid sidan av Gustaf Möllenberg största namnet bland Stockholms guldsmeder vid 1800-talets mitt. Möllenberg var den främste och mest produktive silversmeden, men rörande smycken hade han en stark medtävlare i Hammer. I guldsmedsverkstaden, där Möllenburgs namn eljest dominerar, erinna dessa skissböcker om den rika smyckeproduktionen vid 1800-talets mitt, och deras talrika mönsterritningar och skisser ge ett fylligt vittnesbörd om den tidigare ägarens kvalifikationer som konsthantverkare.

Det dyrbara materialet i guldsmyckena är — tvärtemot vad man skulle vänta sig — ett hot mot deras bevarande. Smycken äro underkastade modets växlingar i lika hög grad som andra detaljer i damernas dräkt, men man lägger i allmänhet inte undan dem, när de kommit ur modet, utan man låter göra om dem efter de nya lagarna. Beståndet av äldre, dyrbara smycken är på detta sätt synnerligen begränsat och följaktligen ökas i hög grad värdet av bevarade avbildningar och ritningar.

Guldsmedsritningar äro relativt sällsynta, framför allt sådana ritningar som utförts av hantverkaren själv såsom förslag till kunderna eller förlaga för arbetet eller bådadera. Den kända guldsmedsfamiljen Vougt i Kristianstad har efterlämnat ett par skissböcker, där minst tre generationer ha satt spår i form av övnings- och arbetsritningar, de senare till såväl enkla som

---

Denna uppsats ingår i en handskriften festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

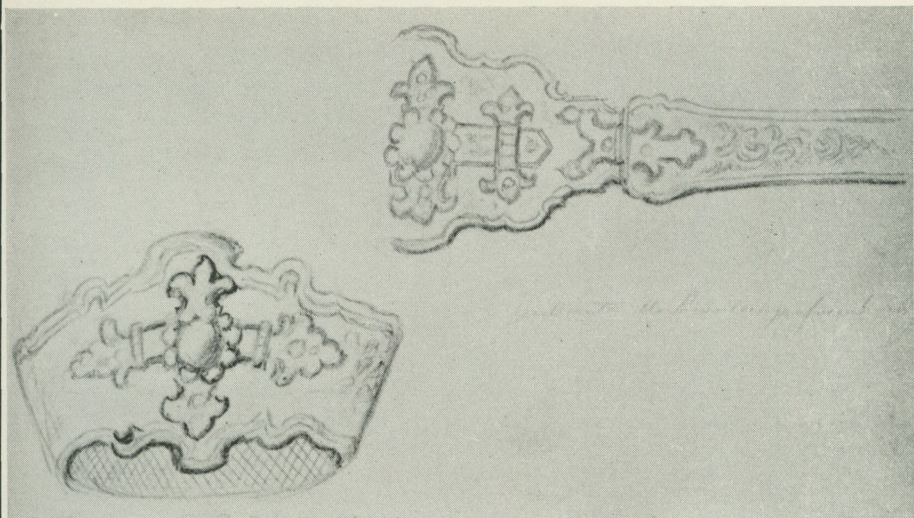

Bild 1. Skisser till armband åt Jenny Lind, ritade den 12 juni 1850.

mera påkostade ting. Bl. a. finnas många teckningar till graverade mönster. Från 1800-talet äro åtskilliga arbetsritningar bevarade, bl. a. från den Möllenborgska firman. När guldmederna under 1800-talets senare hälft alltmera arbetade efter förlagor, som ritats av konstnärer, får givetvis ritningen en helt annan betydelse än förut. "Dessinatören" har gjort sin entré, och hantverkaren är inte längre den främst ansvarige för sina egna händers arbete.

Denna utveckling berör nästan uteslutande de större och tongivande verkstäderna, men samtidigt måste man komma ihåg, att dessa växte ut till en omfattning utan tidigare motsvarighet. Möllenborgs verkstad sysselsatte 1850 ett fyrtiotal arbetare, som försågo en god del av den svenska marknaden med silver. Landsortens guldsmeder saknade nu skråväsendets stöd vid utbildningen, och kvalitén på deras arbeten sjönk. De förvandlades så småningom till återförsäljare och reparatörer.

De få toppfigurerna inom yrket voro inte endast hantverkare utan även framstående affärsmän, och deras framgångar bottna

*Bild 2. Skisser till armband åt Jenny Lind,
ritade den 12 juni 1850.*

till största delen i förmågan att utnyttja den labilitet på arbetsmarknaden, som blev en följd av näringsfrihetsförordningarna. Gustaf Möllenborgs utbildning och etablerande ägde rum under skräföörordningarnas beskärm och enligt urgammal tradition. Christian Hammer representerar en ny typ av hantverkare; han var företagaren och affärsmannen. Hans begåvning låg otvivelaktigt även åt det konstnärliga hållet, men hans merkantila och tekniska utbildning är dock utslagsgivande för hans framgångar som juvelerare.

Christian Hammer föddes år 1818 på Storhamars gård i Hamar i Norge. Hans far var bonden Måns Andreas Hammer. Om Christian i vanlig ordning kom i lära hos någon guldsmed, därom ge källorna ingen upplysning, däremot var han vid 1830-talets mitt elev vid Tekniska skolan i Kristiania. År 1837 kom han till Köpenhamn och inskrevs vid Polyteknisk Læreanstalt, som då förestods av ingen mindre än Hans Christian Ørsted. Hammars begåvning väckte den mäktige mannens intresse, och

yngligen fick genom sin beskyddare en rad förmåner. Han fick fritt åtnjuta universitetets och Konstakademiens undervisning och som studenternas jämlike bedriva studier på universitetsbiblioteket. Sina praktiska färdigheter övade och fullkomnade han på Metallarbetareinstitutet.

År 1840 var Hammer mogen för studier i Paris, smycketillverkningens högborg. Han studerade där bl. a. i Industri-museet och hade även här en mäktig gynnare, statistikern och matematikern Charles Dupin. Antagligen hade han Ørsted att tacka för denna värdefulla förbindelse. Efter en treårig vistelse i Paris, varunder han synes ha delat sin tid mellan konstnärliga och tekniska studier, blev han resande för parisiska juvelerarfirmer och besökte i denna egenskap bl. a. Sverige. Vi veta ännu inte, vad som föranledde honom att slå sig ned i Stockholm, om det inte helt enkelt var att han insåg vilka stora möjligheter denna stad erbjöd.

Den 23 februari 1846 förklarades Christian Hammer för mästare i Stockholms guldsmedsämbe. Hans mästestycke är inte nämnt i protokollet, varför vi inte veta, om han redan nu siktat på juvelarbeten som specialitet. Hans verksamhet innefattade enligt Myntverkets kontrollprotokoll såväl silver- som guld- och juvelarbeten.

Hammer hade en ovanligt fin näsa för affärer och fick snart en rangplats bland huvudstadens juvelerare, men sin förmögenhet skapade han framför allt genom fastighetsspekulationer. Hans antikvariska intressen slogo ut i full blom, när han väl skapat det ekonomiska underlaget härför. Hans bibliotek och privata museum rymde fantastiska mängder av skatter, och när han efter misslyckade försök att erbjuda sitt museum till staten beslöt sälja dess samlingar, ansågs Sverige allt för obetydligt för att en verkligt köpstark publik skulle tänkas bevista auktionerna, varför dessa förlades till Köln 1892. Hans bibliotek skingrades först efter hans död.

Hammer dog 1905 och efterlämnade en stor förmögenhet. Enbart hans fastigheter i Stockholm voro taxerade till 970 000 kronor, en stor summa efter den tidens låga taxeringsnormer.

Hans samlingar, hans teater ("Hammerska ladan") och hans

Bild 3. Örhängen, signerad skiss av Christian Hammer.

förmögenhet ha för eftervärlden ställt hans egentliga yrke i skymundan. Åtskilliga bevarade smycken vittna dock om hans duglighet, och om vi bläddra i de två bevarade mönsterböckerna, få vi verklig respekt för hans tekniska och konstnärliga kunnande.

Den första boken är en mycket liten volym, 12 × 18 cm till formatet. Hammers firmastämpel pryder försättsbladet, och hans namn förekommer på åtskilliga ställen i boken som signatur på egenhändiga teckningar. Att döma av dessa var Hammer en skicklig tecknare med stor uppfinningsförmåga och säker känsla för material och teknik. Han tecknar vanligen med blyerts, någon gång med tusch och akvarellfärger, särskilt vid emaljarbeten. Teckningarna äro ofta försedda med små anteckningar, vars handstil kan identifieras som Hammers tack vare smärre stavfel, som hänföra sig till hans norska härstamning ("mykke" i stället för "mycket"), och någon gång rent

norska ord såsom "hul" (= ihålig). Men åtskilliga andra tecknare finnas representerade. Många lösa lappar med skisser ha klistrats in, och vissa anteckningar på tyska kunna tyda på att Hammer haft en tysk tecknare anställd.

På några av bladen, där synnerligen vackra smycken tecknats i blyerts, står med mikroskopisk stil skrivet: "Ritat hos Jenny Lind den 12 juni 1850", bild 1 och 2. Den världsberömda sångerskan befann sig då i Stockholm sedan den 12 maj. Hon hade vistats i England och Tyskland sedan våren 1848 och var på ett kort besök hemma i Sverige före sin resa till Amerika. Redan den 27 juni lämnade hon Stockholm.

Jenny Linds beställning — om det nu var en sådan — gällde några armband. Två av dem äro komponerade i den romantiska stil, som kännetecknas av naturalistiska växtformer, bild 1. Det ena har ett blad, byggt av briljanter men med ådror av rubiner, medan det andra synes vara helt arbetat i guld, men med några pärlor uppträdda som bär ibland blommor och blad. Ett tredje armbandsförslag, som utförts i två alternativ, uppvisar en egendomlig blandning av rokoko och renässanselement, bild 2. Det centrala i dekorationen är briljantprydda "beslag" i blå emalj, formade efter renässansens järnbeslag. Guldets släta ytor äro överströdda med graverade ornament i rik nyrokoko.

Den lilla boken ger en synnerligen fyllig bild av den rika fantasi, eleganta stil och konstnärliga förmåga, som utmärkte Christian Hammer. Den tycks ha använts endast under 1850-talet. Bokens första del domineras av den förut nämnda växtornamentiken, som i buketter och rankor tilläts blomstra i full prakt med hjälp av guldfärgning, emalj, rubiner och smaragder, bild 3. Längre fram, vid årtiondets mitt, trängde den karaktéristiska bandornamentiken så småningom igenom, bild 4. Nu tecknar Hammer sina smycken i en strängare, mera geometrisk stil, där de breda banden ringla sig i mjuka men behärskade kurvor.

I själva verket bottnar även denna stil i ett slags naturalism. Det är läderremmars och vävda snodders karaktéristiska rytmik i kurvor och vågor, som eftergjorts i ädel metall. Söljorna äro ofta med, men lika ofta omgjorda till abstrakta ornament.

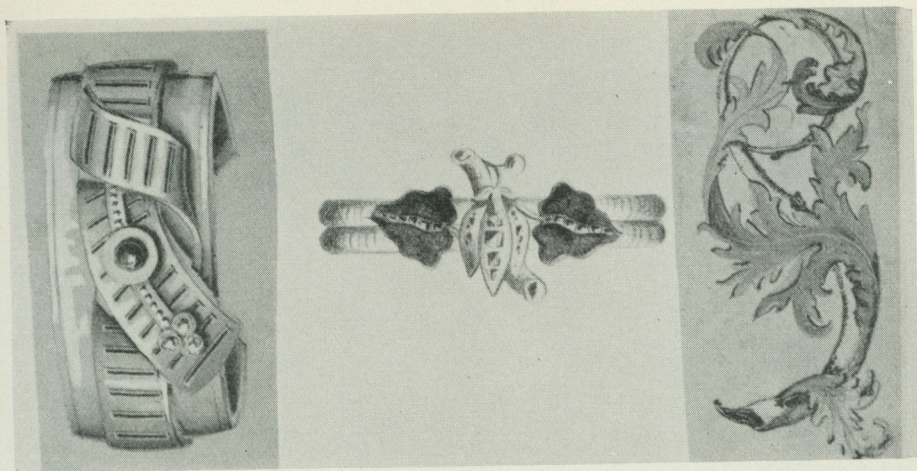

Bild 4. Armband i 1860-talets "remstil" och naturalistiska växtornament. Blad i Hammers mindre skissbok.

Broschen börjar nu bli en av de dominerande smyckeformerna. Romantikens naturalistiska blad och blommor förekomma fortfarande, men ganska sparsamt och oftast i förbindelse med de så karakteristiska, ringlande banden. Det är svårt att bestämt datera de enskilda teckningarna, då de inklistrats ganska planlöst, men det ser ut, som om hela 50-talet vore representerat.

Den större av de båda böckerna mäter 18×24 cm och innehåller inemot 100 blad, varav 70 äro försedda med teckningar. Dessa äro utförda med blyerts på det förstklassiga ritpapperet. Man kan tidfästa bokens användning genom tre data. Papperet i boken är enligt vattenstämpeln tillverkat 1857. Vidare står på pärmens insida skrivet 30/9 1862, och på det första blanka bladet efter teckningarna står likaså i blyerts WK 28.8.89. Våga vi lita på dessa siffror, skulle alltså boken ha varit i bruk i 27 år.

Teckningarna omfatta mest smycken. De första fem bladen upptaga guldbroscher i den bandteknik, som var på modet under 1850-talet och 1860-talets början, bild 5. Det är en mycket

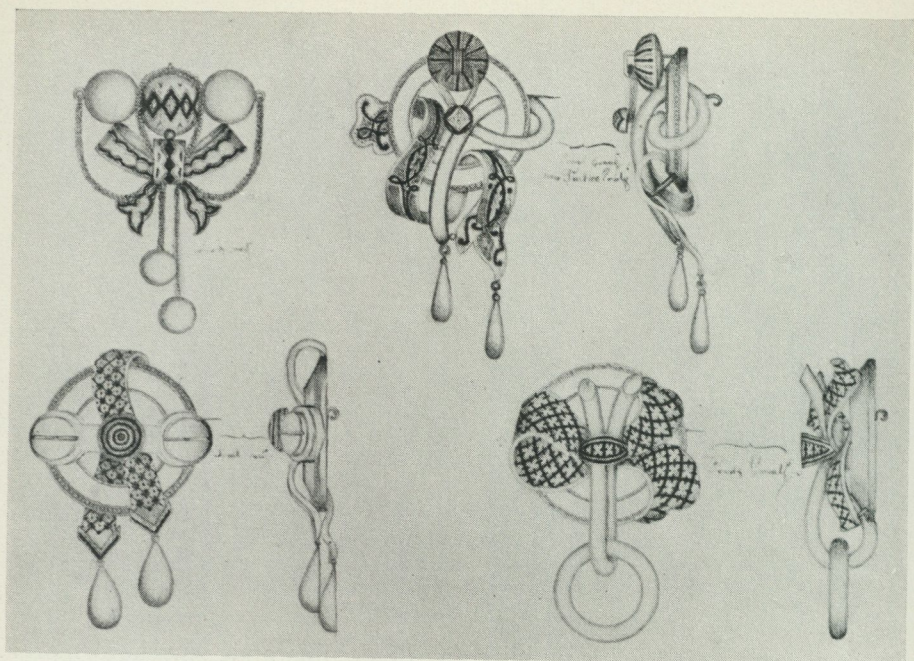

Bild 5. Skisser till broscher, 1860-talet. I den större skissboken.

säker hand, som fört pennan, och detaljerna äro noggrant utritade. Varje föremål ses från minst två håll, och med mycket fin stil tillfogas uppgifter om emaljfärg, stenar, färgning etc. Brosch och örhängen avses ofta bilda garnityr. Breda armband i guld och emalj förekomma också. Ett mycket vackert garnityr av armband, brosch och örhängen i guld, svart emalj och briljanter (varav 65 enbart på broschen) tillhör det dyrbaraste i boken, bild 6. Ibland brytes den i denna skissbok något enahanda "bandstilen" av naturalistiskt gjorda blombuketter i guld, emalj och briljanter. En bukett av silver med 154 större och mindre briljanter är inte bara dyrbar, utan även synnerligen vackert tecknad.

Framemot 1870 utbytas de svängda och ringlande guldbanden emot en stelare, mera rätlinjig och ytbetonad stil. Cirkelformade

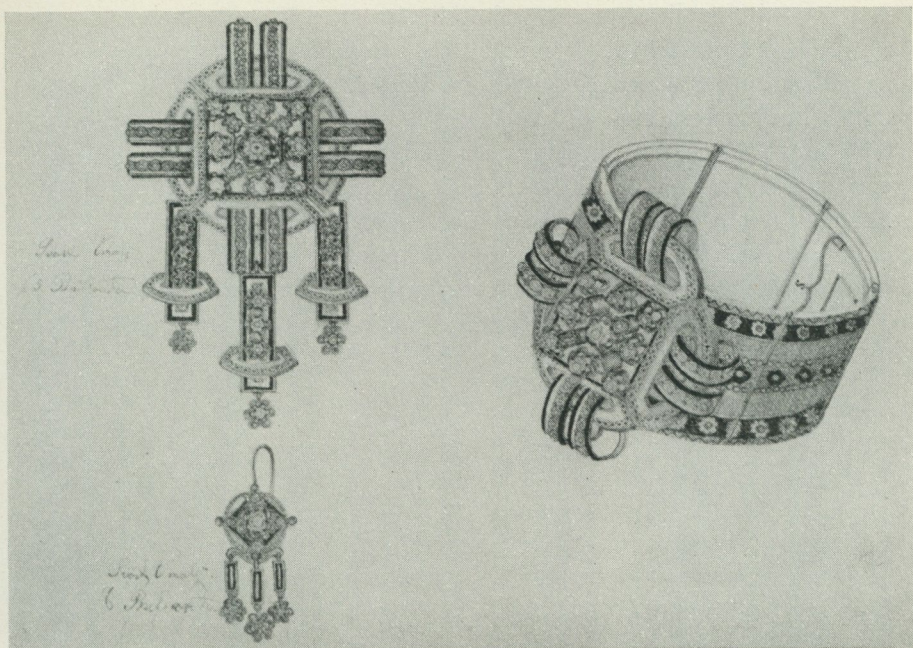

Bild 6. Garnityr, bestående av armband, brosch och örhängen, prytt med briljanter och svart emalj. I den större skissboken.

broscher med omväxlande blanka och matta guldytor och dekorerade med geometriska figurer i emalj bli nu vanliga. Det är en sorts nyklassicism, som gör sig gällande, även om förebilderna mera synas hämtade från Louis XVI än från antiken. 1870-talets så svårtydda stilflora blomstrar i mångfaldig yppighet. Man märker en gradvis övergång till en mera av renässans-element påverkad dekorationsstil. Kartuscher av rikt varierad form samt heraldiska motiv förekomma nu allt ymnigare. Vapensköldar med namnchiffer, riddarhjälmars och hillebarders i briljanter pryda broscher och armband, och nu möter oss i boken en teckning till ett Oskar II:s namnchiffer, nästan symboliskt för 1880-talets stil.

En av bokens sista skisser visar kronsprinsparet Gustafs och

Viktorias initialer, krönta av en furstlig krona och synbarligen utgörande dekoration till ett armband. Över huvud taget framgår tydligt av dessa och liknande teckningar, att Hammer var kunglig hovjuvelerare.

Det ser inte ut som om Hammer själv skulle ha lagt hand vid någon teckning i denna bok. Antingen har någon till hans verkstad knuten tecknare använt den, eller har boken i sitt nuvarande skick kommit i hans ägo från någon annan juvelerare. Först när någon av teckningarna kan identifieras i ett verkligt smycke, tillverkat efter teckningen, kommer klarhet att vinnas i denna fråga.

BRODERADE HÄNGKLÄDEN FRÅN BLEKINGE

av *Elisabeth Strömberg*

Efterföljande rader avse att i all anspråkslöshet ge ett litet prov på det slags förvärvande av kunskap till husbehov, som utgör en stor del av det dagliga arbetet vid Nordiska museet. Bedömande av nyförvärv, allmänhetens krav på upplysning, tillfälliga utställningar, konserveringsproblem osv. aktualisera den ena gruppen föremål efter den andra och framtinga ett, låt vara ytligt, studium. De iakttagelser angående en speciell typ av folkliga broderier från Blekinge, som här meddelas, skulle väl knappast vara värda att skrivas ner, om de inte kunde betraktas just som en glimt av dagligt liv i Nordiska museet. De grunda sig uteslutande på material, originalföremål, avbildningar och uppteckningar, som befinner sig inom museets murar. Åtminstone inom den folkliga textilkonstens område finns det knappast någon företeelse, som inte kan studeras på liknande sätt. Det behöver väl inte sägas, att det endast är samlingar av utomordentlig kvalitet och omfattning, som erbjuda sådana möjligheter.

Hängklädenas allmänna utseende och användning förutsättes här vara bekant. Emelie von Walterstorff har påpekat det tycke av lantligt svenskt 1700-tal hela typen har, med rokokons livliga färger och det tydligt gustavianska i uppställningen samt en och annan kvardröjande, i stark upplösning stadd detalj från barocken.

Betraktar man det bevarade beståndet, kan man snart konstatera följande. De broderade hängklädena kunna alla lokali-

---

Denna uppsats ingår i en handskreven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

seras till Blekinges båda västra härad, Bräkne och Lister. Där ha de, kanske sedan 1780-talets början, spelat en roll jämsides med de äldre vävda. Om deras tidigaste historia vet man tyvärr mycket litet. De få daterade exemplaren fram till 1819 (det äldsta årtalet 1784 är osäkert) äro alla av den typ bild 5 visar. De ha ofta just denna inramande bård av veckade band med rosetter och bärvistar, den blå färgen är betydligt ljusare än den senare använda, och inslaget av rosa är sparsamt. Alla äro emellertid dåligt tecknade och oskickligt sydda och ge ett starkt intryck av efterklang.

Omkring 1820 kommer tydligen en genomgripande förnyelse, och efter den tiden är det bevarade materialet överflödande rikt. Formatet växer på höjden, en mängd nya motiv introduceras, även om uppställningen bibehålles och helhetskaraktären förblir densamma. Mönsterteckningen blir säkrare och elegantare, och det broderitekniska utförandet varierar visserligen men står genomgående på en högre nivå. Från och med 1820 urskiljer man också fyra bestämda grupper eller skolor, om man så vill, vilka måste hänföras till lika många tillverkningscentra. Bilderna 1—4 visa det karakteristiska för dessa olika grupper, vilka här i brist på bättre kallas grupp I—IV. Om dem alla gäller, att de tyckas uppstå ungefär samtidigt fullt färdiga och sedan existera sida vid sida intill 1850. De sista exemplaren, daterade in på 50-talet, äro redan tämligen degenererade, och senare upphör tillverkningen. Under sin trettioåriga blomstringstid undergå de knappast någon märkbar förändring. Det äldsta och det yngsta broderiet inom samma grupp visa inga större olikheter.

Att det här inte är fråga om hemslöjd i egentlig mening utan om verk av mer eller mindre yrkesbetonade specialister är tämligen klart. De enda två traditionsuppteckningar om deras tillverkning, som finnas, bestyrka detta.

Den ena omtalar, att det i Asarum ännu på 1870-talet levde en fru Ådahl eller Åmark, som i sin ungdom ritat och sytt hängkläden på beställning. Bild 7 visar en detalj från ett av hennes arbeten, ett hängkläde som tillhört klockarefamiljen i Asarum (meddelat av fru Sigrid Linde, Nättraby).

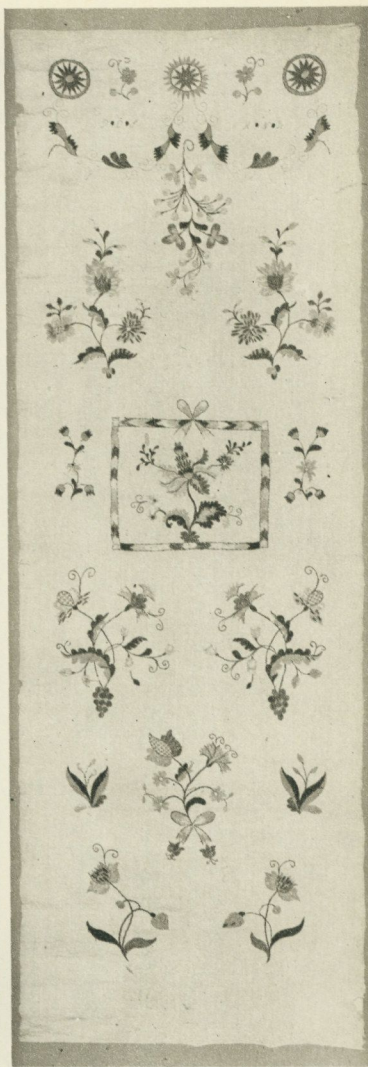

Bild 1. Ett hängkläde från Ringamåla, sytt i schattersöm, får illustrera grupp I. Zickermans bildverk 6,664. — Bild 2. Hängkläde, tillhörande den stora och skiftande grupp II. Nordiska museet 196,970.

Bild 3. Hängkläde från Hällaryd, typiskt för grupp III. Daterat 1835. Nordiska museet 16,197. — Bild 4. Hängkläde ur grupp IV, daterat 1848. Nordiska museet 232,890.

Den andra återges bäst med meddelarens egna ord, sådana Ruth Nelsson upptecknat dem (Blekingeboken 1938). Det är slöjdlärarinnan Anna Månsdotter, född 1846, som talar:

”Såna hängkläden sydde min mor, när hon var ung och tjänade hos bönder i Åryd socken. Hon flyttade från gård till gård och hennes lön var på grund av hennes konst litet högre än de andra pigornas. Mest var det hos bönder, som flyttade ut efter storskiftet och byggde nya hus, som hon broderade hängkläden. Där vävdes linneräckor och färgades garn tills mor kom, berättade hon.” På fråga om modern också ritade mönstren svarade hon: ”Nej mönstren ritades av en prästdotter från Hällaryd.”

Vad prästdottern hette hade hon emellertid glömt eller kanske aldrig hört. Modern hette Elna Jonsdotter, var född i Åryd och bosatt där hela sitt liv.

Upphovsmannen eller kanske rättare -kvinnan till grupp I måste ha arbetat på samma sätt som prästdottern i Hällaryd. En och samma person har tydligen ritat mönstren. Motiven äro uppstickna efter samma mönsterteckningar. Broderiet har däremot utförts av flera olika människor. Medan den ena, troligen mönsterriterskan själv, syr högklassig schattersöm, nöjer sig den andra med att fylla blad och blomformer med bottnar i läggsöm. Intrycket blir väsentligt annorlunda, jämför bilderna 1 och 7. Detta gör att gruppen verkar mindre enhetlig än den egentligen är. Motiven äro i verkligheten mycket få, utom de här avbildade endast en vas med blommor och en blomkorg, en stor ensam blomma och ett stort ensamt blad. Särskilt karakteristiska äro kvistarna av 1600-talskaraktär med några få kraftiga blommor och blad liksom inskrivna i en tänkt oval, bild 1. Någon hel omramning förekommer inte, men ibland den lilla bandbården upptill eller en liknande smal, rak bård sammansatt av blommor och blad. Gruppen är ganska fåtalig. Tyvärr är inte något hängkläde daterat, men olika omständigheter tyda på att i varje fall de, som nu finnas kvar, inte kunna vara mycket äldre än 1820.

Grupp II, som här representeras av bild 2, är den största och den mest skiftande. Den omfattar till synes mycket olika före-

mål, som emellertid ha en större samhörighet än vad man vid första anblicken tror. De äro uppritade efter samma mönster-teckningar, men ritterskan, vem hon nu har varit, har haft stor förmåga att trolla med små medel. Hon vänder sina blomkvistar upp och ned, hon styckar buketter och sprider dem i smådelar över ytan, hon flyttar fåglar och blomster ut och in i de små tavelramarna. Men man känner hela tiden igen de ursprungliga motiven, trots hennes trollkonster och de olika brodösernas tillägg ur egen fatatur. Hennes kvistar äro luftiga och graciösa, men om de äro tafatt sydda, bli de lätt spretiga och torra. Hennes signatur, kan man nästan säga, är de båda blomkvistar, som på bild 2 återfinnas närmast under bården. De saknas nästan aldrig inom denna grupp. Mycket vanliga äro också nejlikorna, som växa upp ur en druvklasliknande trekant, likaså kvisten med rosett på stjälken. Bården upptill bildas av bladrankor hängande i festoner antingen från en sol eller från en liten blomma med två blad. Den varierar på många sätt, men beståndsdelarna äro alltid desamma. Dateringar äro sällsynta, men tillräckliga för att fastställa, att 1830-talet är gruppens glansperiod.

Grupp III är däremot i regel ritad och sydd av samma person. Mönstren äro här ritade helt på fri hand, och det finns inte exempel på att två hängkläden äro lika ens i detaljer, och ändå är karaktären synnerligen konstant. Deras tillverkare har utvecklats stor fantasi, när det gäller korgar och krukor med eller utan fötter och ben. Ur dessa växa alltid två motställda stänglar med blommor, som ofta äro litet bulliga i formen. Kompositionen har sällan någon mittfigur utan delas mycket märkbart i två spegelvända delar. Likformigheten understrykes också av att bården på ett par undantag när utgöres av det spiral- eller meanderliknande ornament, som återfinnes på bild 3, och därav att det blå och det rosa garnet ofta blandas för att ge violett. Nästan alla hängkläden äro daterade och bilda en så gott som fullständig svit från 1821 till 1840.

Grupp IV är också mycket enhetlig, ritad av en, men broderad av flera. Den inramande bård, som bild 4 visar — eller variationer av den — är den konsekvent använda, och detta

Bild 5. Hängkläde daterat 1806, tillhör den äldsta mycket litet kända traditionen före förnyelsen omkring 1820. Nordiska museet 120,285. — Bild 6. Ett hängkläde av det enklaste slaget, konstillöst tecknat och illa sytt. Zickermans bildverk 6,250.

gör att överensstämmelsen med den äldsta traditionen lätt faller i ögonen. Skillnaden i kvalitet och utförande är dock mycket stor och inte svår att urskilja. Alla hängkläden tillhörande gruppen ha samma lilla kartusch för initialer eller årtal överst. Motiven på bild 4 bilda tillsammans med ett par andra kärnan i mönsterförrådet. Nästan alla äro daterade, från 1821 till 1849.

Bland de hängkläden, som i kvalitet kunna jämföras med de här behandlade, är det ytterst få — i det genomgångna materialet endast tre stycken — som inte ansluta sig till den ena eller andra av ovannämnda grupper. Med den väldiga popularitet, som tycks ha kommit dem till del, måste man alltid räkna med personliga hugskott och engångsföreteelser. Däremot åtföljes varje grupp av ett litet antal efterbildningar gjorda med en karikatymässig talanglöshet. Bild 6 visar en typisk sådan sak. Dateringarna visa, att sådana arbeten existera hela tiden vid sidan av de bättre utförda, och att de inte få betraktas som senare urartningar.

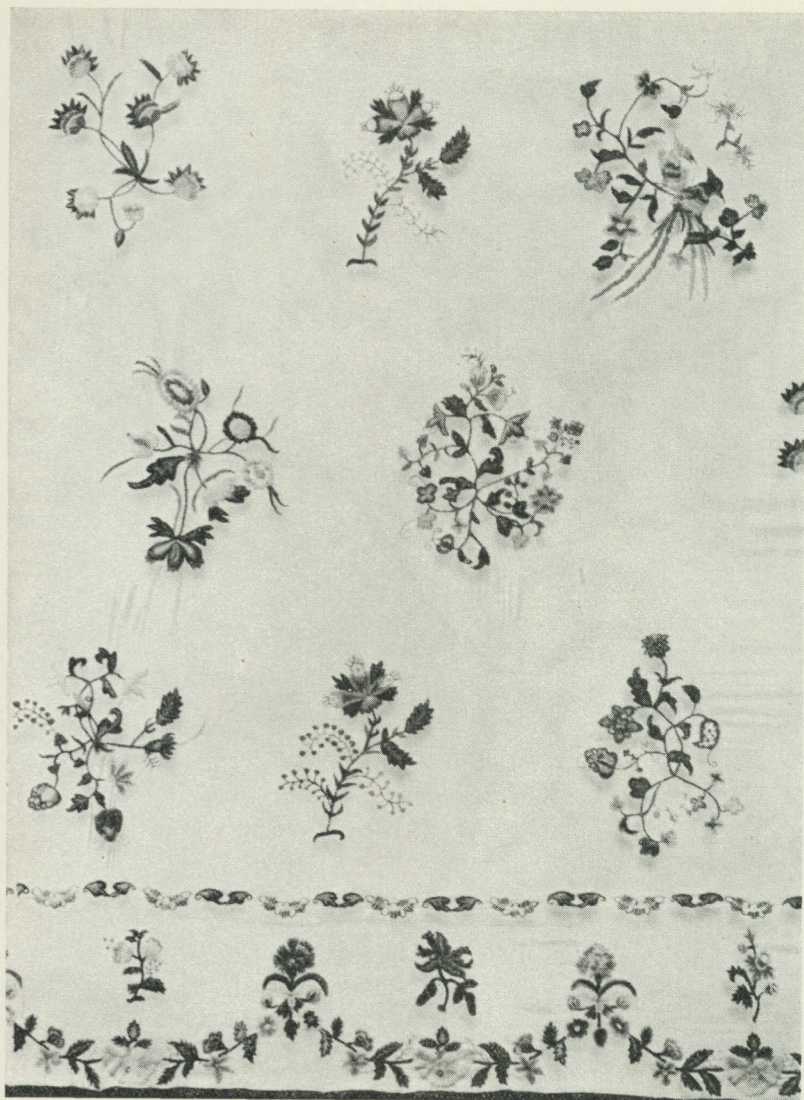
Tyvärr går det knappast att med vår nuvarande kunskap knyta någondera gruppen till någon av de två brodöser man känner till namnet, men det kommer väl att lyckas med tiden. Av prästdotterns från Hällaryd och Elna Jonsdotters gemensamma verk är i varje fall ett känt, men det är inte tillgängligt för studium. Antagligen ger det nyckeln till vilken grupp som bör tillskrivas dem.

De flesta broderierna äro numera utan ursprungsbeteckning — beroende på att de tidigt blevo föremål för ett intensivt samlande. Detta kanske dock inte är en så stor förlust, då det rör sig om ett så begränsat och så tätt befolkat område. De olika tillverkningarna ha säkert redan från början spritts över hela området.

Den märkbara återuppblomstring, som hängklädesbroderiet genomgår omkring 1820—1850, beror väl delvis på en höjning av bostadsstandarden och ökad efterfrågan i samband med de många nybyggda gårdarna efter storskiftet, men samtidigt ha tydligen några personer med tillgång till mönster och erfarenhet av prydnadssöm i borgerliga kretsar eller av ateljéarbete funnit ett levebröd som mönsterriterskor. Deras insats är inte

Bild 7. Detalj av ett broderat hängkläde från Asarums socken i Blekinge. Hela färgytan i ensidig plattsöm och olika botten-sömmar ersätta den mera krävande schattersömmen. Två toner blått, rosa och något gult är här liksom alltid i hängkläderna de enda använda färgerna. Nordiska museet 199,598.

*Bild 8. Detalj av ett sängomhänge från 1700-talets förra hälft.
Broderi med ullgarn på linne. Svenskt arbete.
Nordiska museet 207,051.*

Bild 9. Detalj av ett täcke från 1700-talets början. Broderi med ullgarn på linne. Engelskt arbete. Victoria and Albert Museum, London.

nyskapande men stimulerande; den sätter stil och form på det som redan finns och höjer arbetsskickligheten.

Den anmärkningsvärt exotiska flora, som breder ut sig över hängkläderna, får väl betraktas som en sen utlöpare av den broderistil, som först utbildades i England under 1600-talet, influerad av tygtryck och broderier från Orienten, och som sedan dess tillhört den europeiska broderikonstens allmångods. Särskilt kommer man att tänka på de berömda engelska sängomhängena från 1600- och 1700-talen, vilka broderats med ullgarn på vit linne- eller bomullsbotten. Bild 9 visar ett sådant broderi från 1700-talets förra del. Denna broderityp blev mycket populär även i Norden. Den broderade sängklädseln i Tottieska malmgården på Skansen, daterad 1740 (avbildad i Fataburen 1937, plansch 4), är ett gott exempel, likaså ett toalettbordsomhänge i Nordiska museet (avbildat i Fataburen 1935, sid. 253). Särskilt sängomhängena, som i storlek och format stå hängkläderna nära och som ju hade en liknande effekt såsom dekorativa element i rummet, ligga nära till hands att tänka på som en möjlig inspirationskälla. Den allmänna överensstämmelsen mellan hängkläderna och sängklädselar av den typ, som bild 8 visar, är så pass stor, att det knappast vore ägnat att förvåna, om man en dag fann ett högreståndsföremål med yllebroderi på linne, som visade sig vara den direkta förebilden till de blekingebroderier, som här berörts.

KRING CARL ELDHS JUVELSKRIN

av Bo Lagercrantz

På våren 1948 förvärfvade Nordiska museet vid en bukowski-auktion ett juvelskrin av silver, signerat "C. J. Eldh Paris 1898", bild 4 och 5. Det är ungefär så stort som ett av dessa blankpolerade cigarrskrin, med vilka man brukar hylla 50-årsjubilarer men skiljer sig i alla andra avseenden från dylika pjäser. Icke en kvadratcentimeter av ytan är regelbunden. Det ser ut, som om vatten kvälde fram ur en osynlig källa i lockets mitt och rann över kanten fullständigt övergjutande skrinets alla sidor. I detta rika flöde vältrar sig sjöjungfrur eller kanske rättare källnymfer. En av dem vänder sig lättjefullt på sidan, där hon simmar tvärs över locket, medan en annan krupit upp på en sten för att spela på sin lyra. Ytterligare fyra nymfer klänger sig fast under det fallande vattnet på skrinets framsida. En av dem lyssnar hängivet till den spröda musiken ovanifrån, den mellersta är mera passivt inåtvänd, medan de övriga två ger sig hän i en känslomättad omfamning. Vänder vi på skrinet, återfinner vi på baksidan en faun, som just väckts av strängaspelet. Hans två kamrater vid skrinets hörn har hunnit längre i sina reaktioner. Den ena börjar klänga upp på locket med hjälp av lyrspelerskans slöja, medan den andre lockar med sin flöjt och faller in i hennes toner.

Nära nog vem som helst skulle kunna tidsbestämma detta arbete till det senaste sekelskiftet. Man misstar sig icke på detta stämningsinnehåll och på dessa mjuka kurvor, som upphäver varje kantighet. Jugendstilen är för länge sedan infogad i raden

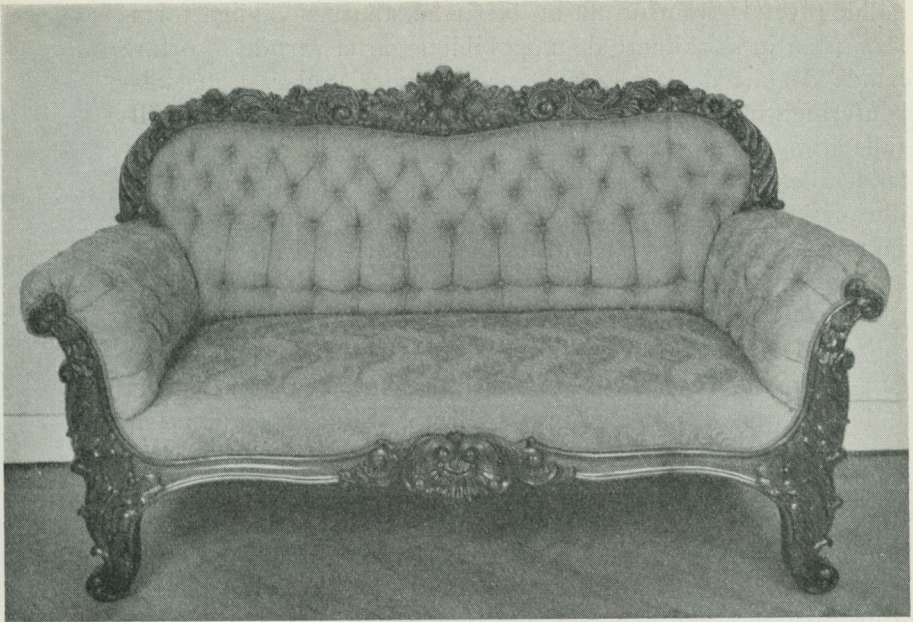

Denna uppsats ingår i en handskreven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

av våra historiska stilar. Men den har endast i obetydlig utsträckning tagits upp till vetenskaplig behandling annat än i mera översiktliga framställningar. Man har konstaterat dess existens men knappast börjat förklara den.

Det ligger nära till hands att försöka komma jugendstilens problem närmare via fjolårets museala nyförvärv. Därvid har man en avgörande hjälp av att Carl Eldh själv kan kommentera sitt verk. Han börjar med att korrigera både Karl Asp-lunds uppgift (i biografien över Eldh, sid. 299) om tillkomst-året och sin egen signatur. Skrinet kom till icke 1902, icke heller 1898 utan 1897. I denna punkt tvekar konstnären icke ett ögonblick. Han kom till Paris på hösten 1897, och detta var ett av hans första självständiga arbeten där. Signaturens årtal får sin mycket naturliga förklaring av att skrinet stod i gips hos konstnären över vintern, tills en köpare uppenbarade sig följande år och möjliggjorde gjutningen i silver. Denna förskjutning ett år bakåt har en avgörande betydelse. Den bekräftar konstnärens påstående, att han praktiskt taget inte hunnit se något av den nya franska konsten, när han började arbeta på sitt skrin. Det gällde efter ankomsten till Paris att så snart som möjligt skaffa ett levebröd för dagen. Det fann Carl Eldh visserligen snart nog som träsnidare på möbelverkstäderna kring Place de la République, där hans förmåga rönt stor uppskattning. Men detta innebar också att anpassningen i den nya och främmande miljön var mera komplicerad för honom än för andra. Det dröjde innan han fick några konstnärliga kontakter, och han kunde icke heller börja sina studier på Académie Colarossi förrän bortåt ett år efter sin ankomst till Paris. Franska lärdomar kan sålunda knappast förklara juvelskrinets form. Man måste gräva djupare.

Carl Eldhs utbildning som hantverkare gav honom icke bara möjligheter att existera i Paris. Den är i långt större utsträckning avgörande för hans konstnärliga utveckling. Den första metropol han kom till vid tretton års ålder från sin uppländska hembygd, var Uppsala, där han vid det stora domkyrkobygget fick den bästa lärare i den skicklige ornamentbildhuggaren Emil Wetterlund, som var berömd för sin förmåga att efter ytterst

Bild 1. Även Per Hasselberg började som hantverkare i nyrokoksens tjänst liksom så många andra av det senare 1800-talets skulptörer. Denna praktfulla mahognysoffa skulpterade han på 70-talet som gesäll hos en snickarmästare i det avlägsna Karlshamn.

summariska skisser skära figurer i komplicerade ställningar direkt ur trästycket. Eldh hade visserligen hunnit långt på egen hand, men det var skillnad mellan att skära pappersknivar och brevställ åt bönderna i Film eller för distingen i Uppsala och att engageras i ett av tidens största konstnärliga företag. Från Uppsala ledde vägen vidare till Stockholm och Tekniska skolan. Men alltjämt kunde han endast ägna kvällarna åt studierna. Hela dagarna skar han ornament på Melins verkstad vid Kamakaregatan, där ofta tjugo bildhuggare arbetade samtidigt. De många nya östermalmshusen krävde enorma kvantiteter ornament i sten, stucc och trä. Det snabbt växande Stockholm gav en blivande skulptör arbetstillfällen som aldrig förr. Det

gällde givetvis framför allt att behärska stilarnas väldiga formlära. Men ju skickligare de unga bildhuggarna var, desto oftare hände det att de kördes med något lösare tyglar. I matsalsboaseringarna och i de eleganta sängkamrarna kunde de få tillfälle att spela upp sina små privata virtuosnummer, vilka oftast tenderade mot naturalismen. Fruktagirländer och knippen av vilt, illusoriskt upphängda på en spik, var populära ämnen. I detta sammanhang noterar man med särskilt intresse Eldhs uppgift, att rinnande vatten i skilda sammanhang var ett särskilt omtyckt motiv.

Men det låg ett tvivelaktigt värde i den frihet, som endast gav utrymme för tekniska excesser utan att den konstnärliga ambitionen fick motsvarande spelrum. Situationen innebar uppenbarligen en stor fara. Det var inte lätt att bibehålla sin konstnärliga egenart och ännu svårare att vidareutveckla den. Emil Wetterlund hörde till dem som aldrig orkade lämna ornamenten bakom sig. Ville man slå sig fri, var det bäst att bokstavligen rymma fältet och bege sig utomlands. Det blev också Eldhs metod, sedan han från sitt fjortonde till sitt tjugofjärde år övat upp handlaget på ornamenten.

Till skillnad från sina jämnåriga på akademien hade han genom sitt arbete och sina studier knappast fått någon kontakt med det samtida konstlivet. Givetvis kan man förutsätta, att han hungrigt utnyttjade varje tillfälle att lära känna Konstnärsförbundets konst. Men alltjämt var Carl Eldh en hantverkare som längtade över till konsten, där han ännu icke fått något fotfäste.

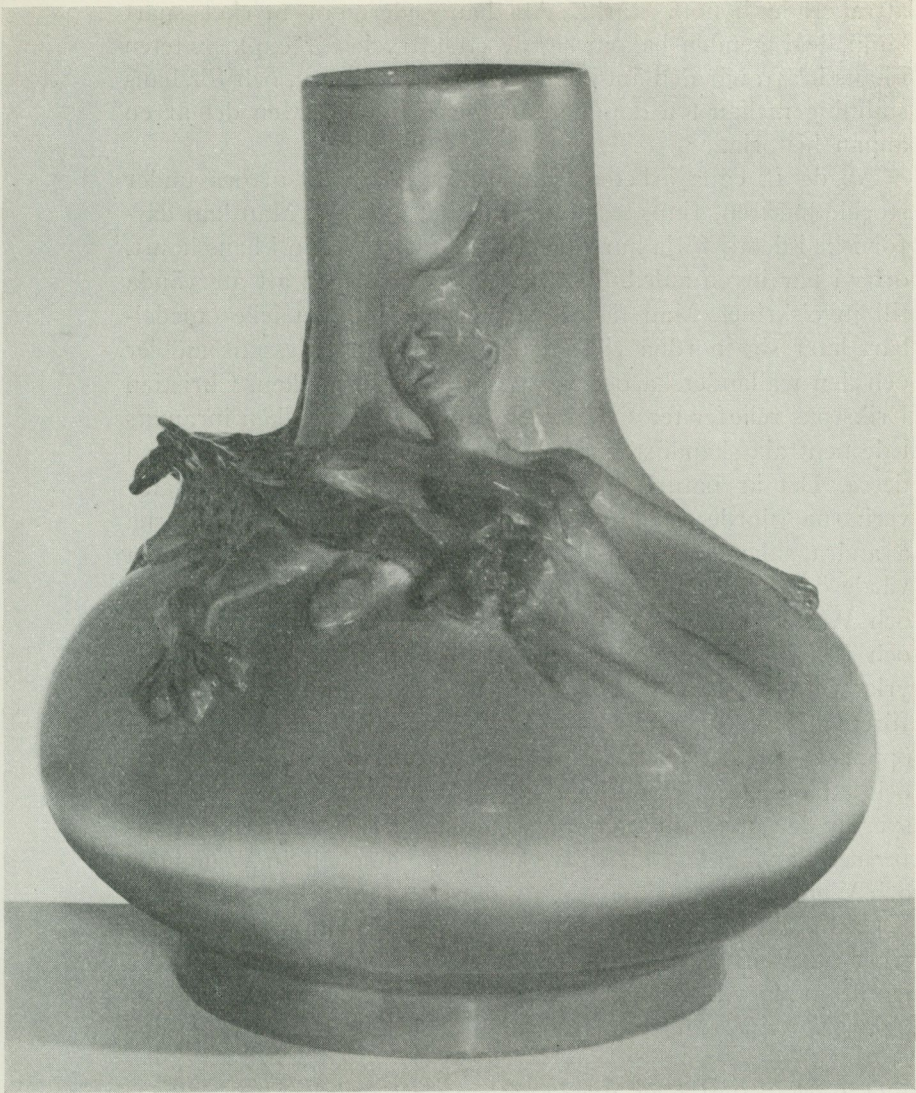
Det är framför allt ur den synvinkeln, som hans tidigare obeaktade möte med 1897 års Stockholmsutställning är av intresse. Där fick jugendstilen sitt svenska genombrott, och det måste framför allt ha varit där som Carl Eldh inhämtade de kunskaper i fråga om jugend, som han förde med sig till Paris. Närmaste sambandet med hans egen verksamhet hade de värmländska bröderna Erikssons möbler. Där fick han uppleva möbelkonstens pånyttfödelse i en kärv form, som innehöll tydliga reminiscenser från de gamla svenska allmogemöblerna. Det nya låg icke minst i den snidade dekoren, som skulptören

Bild 2. Från Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897. Rörstrand hade sin exposition på en framträdande plats i Industrihallen. Den dominerades av den nya jugendproduktionen som till större delen hade Alf Wallander till upphovsman.

bland bröderna, Christian Eriksson, skapade. Den bestod antingen av naturalistiska figurframställningar eller av lätt stilerade växtornament. Den grova formen saknade den polerade och okänsliga finish, som Eldh och hans kolleger ofta tvingades ge sina arbeten. Den lät träet komma till sin rätt. Ännu bjärtare stack det nya av mot det gamla i Gustafsbergs och Rörstrands expositioner, där Gunnar Wennerbergs och Alf Wallanders alster visades för första gången. Där var jugendstilen fullt utbildad och renodlad. Rosor och liljor i eleganta slingor eller krabbor och fåglar klängde längs kärlens sidor. De var antingen utförda i raffinerad underglasyrsmålning eller i relief, men dekoren smög sig alltid lika följsamt efter vasernas mjuka kurvor. I ett fall kunde Carl Eldh se, hur Wallander låtit en simmande flicka smidigt välva sig på rygg med handen och nacken mot vasens skuldra, som om hon vilade ut ett ögonblick på toppen av en dyning.

Men kvantitativt spelade den nya stilen icke en avgörande roll på utställningen. Det gamla konsthantverket av det stilimiterande slaget dominerade, och jämförelsen gav sig osökt. Bland möblerna hade framför allt louis-seizen och empiren tillämpats virtuosmässigt. Även silversmederna hade tagit vara på teknikens framsteg men endast för att göra renässansen och barocken formrikare än någonsin. För Carl Eldh var valet icke svårt. Han var själv en skicklig hantverkare, men han var utled vid själlösheten i sin egen tekniska fulländning. Här fick han se målare till synes lekande lätt bemästra den keramiska tekniken och ställa den i den nya formens tjänst. För honom, som redan behärskade tekniken, var det självklart att följa efter i deras fotspår. Framför konstnärsförbundarnas konst hade han vagt kunnat känna, hur hans egna konstnärliga planer började klarna. Det omedelbart påtagliga i varje konststart är dess yttre form och icke dess innehåll. Den som är osäker på sina uttrycksmedel och som dessutom länge slavat under en själlös forms herravälde måste vara särskilt mottaglig för formala impulser. Här mötte Carl Eldh den nya formen för första gången renodlad, och han kände att den kunde ge honom täckning för det innehåll han bar på. Det är naturligt att den

Bild 3. Vas av Alf Wallander, utställd i Rörstrands exposition på utställningen i Stockholm 1897. Liksom senare i Carl Eldhs skrin anpassar sig dekoren smidigt efter kärlets form samtidigt som den har ett självständigt bildinnehåll. Höjd 32 cm. Nationalmuseum.

attraherade honom starkt. Att han sedermera mycket snart lämnade jugenden bakom sig är ett uttryck för explosiviteten i hans kraft, när den äntligen nådde urladdningen, och för hans ställning mellan två dominerande generationer. Men det är en annan historia.

Av de få egna arbeten, som Carl Eldh hann utföra under stockholmsåren, finns så gott som intet bevarat. Man kan därför icke i detalj följa hur ungdomformerna växte in i hans konst, och vi har ingen anledning att längre dröja med att återvända till juvelskrinet. Man fäster sig snart vid att det icke omedelbart låter sig inordna vid sidan av bröderna Ericssons möbler och den wallanderska och wannerbergska keramiken. Christian Erikssons reliefer ter sig snarast som fri konst, vilken inramats i de neutrala skåpdörrarna. De saknar organiskt samband med dessa. Det är naturligt att skulptörens samarbete med hantverkarna gjorde möblerna oenhetliga. De keramiska pjäserna å andra sidan är helgjutna nyttoföremål, vilkas konstnärliga värde övervägande ligger på det dekorativa planet. Wallander och Wennerberg hade studerat den dekorativa konstens teori och förmådde konsekvent fullfölja övergången från målarens yrke till konsthantverkarens. Carl Eldhs skrin är ett nyttoföremål, men man märker först så småningom att det kan öppnas — att det är ett skrin. Det är samtidigt ett nyttoföremål och ett stycke friskulptur med ett bildmässigt innehåll. Det speglar den unge bildhuggarens längtan till konsten. Till ungdomsformen har han lagt ett större belopp av innehåll än Wallander och Wennerberg.

Carl Eldh har själv lämnat ett avgörande bidrag till förklaringen av sitt juvelskrins bildinnehåll. Han berättar att det gamla motivet med Näcken föresvävade honom, när han arbetade på skrinet under de mörka höstkvällarna i Paris. Hem-

---

Bild 4 och 5. Carl Eldh eftersträfvade att dölja klyftan mellan skrinets krassa nyttofunktion och skulpturens bildinnehåll. Han valde att camouflera nyttan och förtäta innehållet. Därmed blev naturen dominerande. Skrinet doldes under ett naturstycke med en starkt lyrisk-dramatisk ton. — Silver, bredd 24 cm. Nordiska museet 234,824.

sjukan var av naturliga skäl stark, och konstnären är fullt medveten om att situationen har många analogier. Men när Hemsöborna kom till tio år tidigare under liknande förutsättningar, blev boken den första realistiska bygderomanen på svenska. Och konstnärsförbundarnas nationalromantiska 90-talsmåleri innebar visserligen en idealisering, men det utfördes med verkligheten bokstavligen inför målarnas ögon, där de satt vid sina stafflin ute i naturen. Först hos Carl Eldh är den sortens verklighet övergiven och utbytt mot folksagans värld.

Älvornas och Näckens roll i 1800-talets svenska konsthistoria vore värd ett särskilt studium. De viktigaste länkarna i kedjan representeras av Nils Johan Blommérs, August Malmströms och Ernst Josephsons namn. Men det ligger ingen monoton i upprepningen. Varje generation har sin speciella syn på det gamla motivet. Medan verkligheten bakom drömbilden icke innebar något problem för Blommér och Malmström, stupade Strömkarlens skapare på den oförenliga motsättningen mellan realismen och symbolinnehållet i sitt verk. I Carl Eldhs juvelskrin har pendeln fullbordat sin rörelse åt andra hållet. Motsättningen är borta, och symbolismen, som bärs upp av jugendkurvorna och ger dem deras innehåll, är renodlad. Eldh har velat framhäva bildinnehållet, som hotades redan av skrinets funktion. Därför har han avstått från att låta jugendformerna komma till alltför påtagligt uttryck i de sedvanliga blomsterstänglarna. Han har i stället föredragit vattenmassornas obestämda och diffusa böljespel, som bättre underordnar sig och samspelar med stämningsinnehållet.

Bild 6. Christian Eriksson behandlade redan 1889 i sin vas Tjusning praktiskt taget samma motiv som Carl Eldh senare tog upp. Blomsterkvistarna och de små grodorna markerar den intima kontakten med naturen, där flickan och pojken tycks höra hemma snarare än bland människorna. Det var spänningen mellan naturen och den av människohand formade vasen som intresserade Christian Eriksson. Därför eftersträvade han icke ett organiskt samband mellan vasens nyttofunktion och skulpturens bildinnehåll. — Brons, höjd 58 cm. Nationalmuseum.

Sällan kan man i sekelskiftets konst så tydligt som i Carl Eldhs juvelskrin, vilket i sig förenar bildkonsten och konsthantverket, studera förhållandet mellan innehåll och form — mellan symbolism och jugend. De två komponenterna har alltför ofta isolerats från varandra. Man har vant sig vid att hänföra symbolismen till bildkonsten och jugendstilen till konsthantverket. Metoden är alltför ensidig. Innehåll utan form är otänkbart, och det finns icke heller någon anledning att förbise innehållet i de fall, då formen dominerar.

Hellre än att följa den strikta uppdelningen i arkitektur, bildkonst och konsthantverk, borde man koncentrera uppmärksamheten på sambandet mellan de tre konstgrenarna. Så länge man försöker förklara jugendkurvan med hänvisningar till Ruskin och Morris eller till vissa amerikanska och europeiska arkitekter, måste resultatet bli otillfredsställande. Varken engelsmännens reformprogram eller jugendarkitekturens historia ger tillräckligt material. Skulle man däremot mera oberoende av den traditionella uppdelningen följa formen i dess relation till symbolismen, nådde man sannolikt betydligt längre.

Försöket skulle måhända bl. a. leda till att både det symboliska innehållet och den veka formen i Auguste Rodins Kopparåldern kunde beläggas såsom förebud till jugendstilen. På forskningens nuvarande ståndpunkt och i detta sammanhang kan språnget förefalla en smula lättsinnigt. Men just när vi har Carl Eldhs ungdom i färskt minne har det fog för sig. Är det en tillfällighet, att Rodins långa kamp om levebrödet som bildhuggare i nyrokoks tjänst före genombrottet med Kopparåldern påminner så mycket om Eldhs magra år på Melins verkstad? Eller hade måhända just skulptörerna en viktig del i uppkomsten av den nya formen?

En vag föreställning får ett schematiskt uttryck, då det stundom sägs att konsten speglar samtiden. Denna generella sanning gäller givetvis också den epok som vi här rör oss inom. Men är icke reflexen där övervägande indirekt? Mera än den normbundna bourgeoisiekulturen själv speglar impressionisternas flanörattityd och de andra realisternas flykt till naturen konstnärernas asociala ställning. Målarna var antingen ekonomiskt

oberoende, vilket gällde flera av de ledande impressionisterna, eller också vilsna bohemer. De stod antingen över eller utanför det övriga samhället. Det avspeglar sig lika tydligt i deras konst som i deras förhållande till publiken och i deras flykt från storstaden till konstnärskolonierna på landet.

Skulptörernas situation var helt annorlunda. Vad vi redan iakttagit beträffande Carl Eldh gällde icke endast Christian Eriksson och Rodin utan också en rad av tidens övriga skulptörer. Antingen var de engagerade som bildhuggare i den moderna storstadens väldiga expansion — i Hausmanns Paris såväl som i Lindhagens Stockholm — eller också livnärde de sig på att framställa *objets d'art* i den konventionella stilen för bronsgjutare och silversmeder eller sentimentala statyetter, som ofta spredos i massupplagor utan att upphovsmannen fick mera än en spottstyver. Även det senare blev för övrigt Carl Eldhs öde i Paris. I hans fall har vi försökt tänka oss in i vad slaveriet i de gamla stilarnas tjänst innebar både som formfostran och som kontakt med konsthantverket.

Men följer man skulptörernas bana ytterligare ett stycke, visar det sig att de förblev nästan lika ofria, även sedan de slagit igenom och fått möjlighet att ägna sig odelat åt konsten. Ytterst beror denna ofrihet på att skulptören är kvantitativt så mycket mindre produktiv än målaren. Varje skulptur kräver oerhört mycket mera arbete och kostnader än en tavla. Därmed står också så mycket mera på spel för skulptören för varje nytt arbete han presenterar. Detta ger en förklaring till varför salongsskulpturen under 1800-talets senare hälft var så mycket mera bunden till den konventionella formen och motivkretsen än måleriet, som samtidigt genomgick en revolutionär utveckling. Utställningskatalogerna redovisar otaliga Ledor, Evor, Ariadner, Venusar, Floror och Innocenser mellan Carpeaux's Flora av år 1866 och Eldhs Innocense 1900. Monotonin ger visserligen en våldsamt schematiserad bild av situationen, men den ligger icke helt på sidan om verkligheten.

Skulptörerna var bundna vid staden med otaliga band och deltog icke i konstnärskoloniernas bohemliv. Som hantverkare var de kuggar i samhällsmaskineriet, och som konstnärer vilade

deras öden påtagligare än målarnas i publikens händer. Vi kan här icke gå in på det komplicerade problemet, hur de utnyttjade det snäva svängrum, som salongsskulpturen medgav. Men är det icke troligt, att deras konstnärliga problem kan ha fört dem fram emot jugendkurvaturen tämligen oberoende av dess samtida framväxt på andra håll? Läger man härtill skulptörernas hantverksmässiga formskolning och deras intima beroende av samhället på alla fronter, är det tydligt att de hade större förutsättningar än målarbohemerna att delta i skapandet av den sociala företeelse som en ny tidsstil innebär.

Blir på så sätt jugenddrag belagda i Kopparåldern måste vi också återfinna dem i den nordiska systemen till Rodins ungdomsverk — i Per Hasselbergs Snödroppen. Och därifrån är steget icke långt till gesimsskulpturerna i Pontus Fürstenbergs galleri. Där möter vi återigen symbolismen och realismen förenade liksom i Strömkarlen. Men det är icke endast symbolismen som vi återfinner i det fürstenbergska taket. Mera bokstavligt har väl aldrig salongsskulptur hängts uppåt väggarna, men tydligare kunde icke heller Hasselberg ha röjt sina dekorativa ambitioner. Symbolism — dekorativa tendenser. Står vi här i jugendstilens gränsland? Den mjukt böljande kurvan är visserligen svårare att återfinna, men en av våra uppgifter blir just att urskilja den nya stilen, där den ännu knappast synes.

EN SIDENVÄVERSKA BERÄTTAR

av *Linnéa Andemar*

Sidentillverkningen erhöll som bekant aldrig någon varaktig hemvist i vårt land, trots geniala föregångsmän, sådana som Knut August Almgren och dennes son Oskar Mauritz, innehavare av det sista av landets sidenväverier. Orsakerna härtill ha, liksom sidenväveriet självt i dess konsthistoriska sammanhang, varit föremål för lärda uppsatser av skilda författare och skola icke här beröras. I stället lämnas på följande sidor några antydningar om de människor, som arbetade i yrket och som man ofta glömmer, när man i museer och andra samlingar studerar deras alster. Men det är hög tid — den äldsta av de få sidenväverskor, som ännu leva, är född den 10 mars 1873 och sålunda snart 76 år.

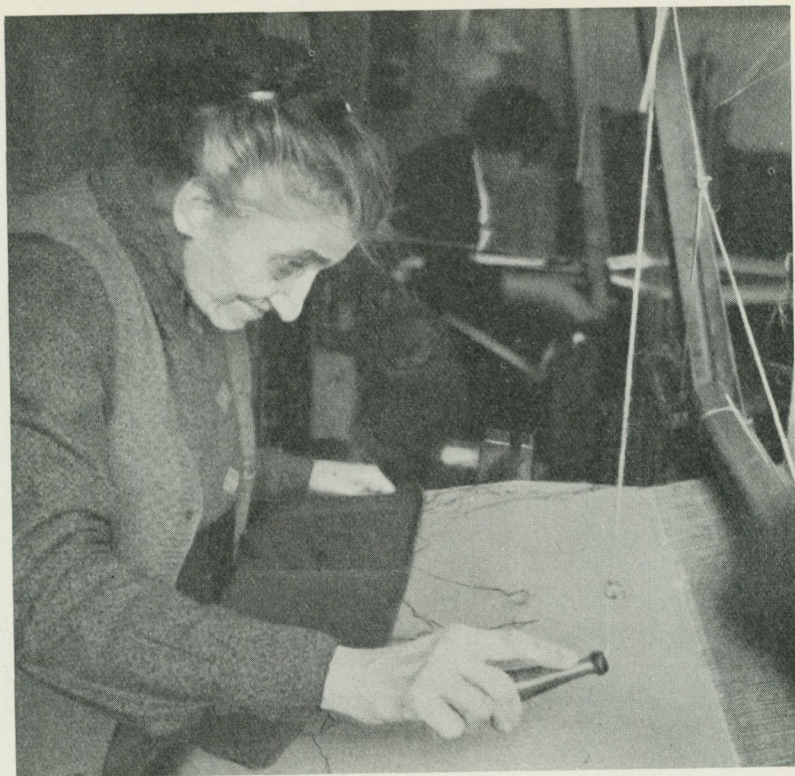
År 1891 finna vi alltså fröken Jenny Lindberg vid en vävstol i Casparsson & Schmidts sidenfabrik, Prästgårdsgatan 1 i Stockholm. Hon hade nyss blivit väverska, ty man skulle vara 18 år fyllda, innan man fick trampa en vävstol. Hon väver "amier" på en "liten mekanik" med en trampa. Det är fyrkantiga dukar i en kyprad vävnad med svart botten, svartvita bårder och inslag i olika färger, av vilka de silvergrå hade största åtgången. De brukades mest av herrar att ha om halsen mot kyla, men användes även som huvuddukar, s. k. schaletter, till vardags. Arbetslönen var 35 öre per styck. Då det var 3.000 "trår i en kätt" och nästan lika många skott

---

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

i varje duk, måste hon trampa 3.000 gånger för 35 öre och väva 30 dukar för att tjäna kr 10:50. Trots att hon var ung och stark, orkade hon inte varje vecka med en sådan arbetstakt, ty för att komma upp i det antalet måste vävstolen gå från 7 på morgonen till 7 på kvällen med ett uppehåll endast för middagsmålet. Emedan det var ackordsarbete, kunde hon komma och gå när hon ville, men hon måste försörja sig och hade inget annat val. Efter ett år ansågs hon slutligen värdig en stor jaquardmaskin och vävde kravatttyg i olika färger och mönster till omkring 1897. Till Allmänna konst- och industriutställningen samma år vävde hon till firmans monter i Industrihallen mönstrat klänningssiden, som var så tjockt att "det stod för sig självt". Det var helsvart och vitt eller helvitt med gult inslag i ett mönster, bestående av stora blomsterbuketter utströdda över ytan. Efter 1897 fick hon en annan jaquardmaskin och vävde på den damassédukar, som betalades med 70 öre i arbetslön. Maskinen var nyuppsatt och lättarbetad, så att veckoförtjänsten kunde gå upp till 10 à 12 kr. En sorts schaletter kallades "generalsdukar" och användes av schartauanerna på västkusten. Det var släta, mycket tjocka dukar — de kunde aldrig bli tjocka nog — helt i svart med en smal bård. Hennes fem år äldre syster vävde sådana, och själv gjorde hon exakt likadana, sedan hon börjat hos Almgrens sidenväveri 1904. Brokatelldukarna vävdes alltid av de manliga vävarna, kanske därför att de betalades bäst, nämligen med kr 1:25 per duk. Casparsson & Schmidt hade då många manliga vävare, men det fanns inte en enda kvar 1902.

Systemen Karolina hade just slutat de fem läroåren, då Jenny 1886 antogs till spolflicka. Systemen fick under de tre följande åren 6 kr i veckan för att gå handräckning i "vävverken", som vävsalarna kallades, och arbetslönerna stego inte under alla åren till 1902. Spolflickornas veckolön var 2 à 5 kr, beroende på anställningstiden. De antogs av föreståndarinnan, som hade uppsyn över dem och ansvarade för silket, som skulle spolås. Silket utlämnades till spolerskor och vinderskor av fröken Augusta Horngren på magasinskontoret. Hon hade

Bild. 1. Sidenväverskan Jenny Lindberg vid en slöpstygstol på Almgrens sidenväveri i Stockholm. Foto L. af Petersens 1943.

redan som 16-åring kommit till Casparsson & Schmidt, där hon stannade till sin död vid omkring 70 års ålder 1899.¹

Fabrikör Hallström, som varje år ända tills han fyllt 80 reste utrikes och köpte upp silke, bestämde allt om arbetet, såväl om inslaget som om varpen, och gav sedan order till fröken Horngren. Silket kom på den tiden in ofärgat i stora

¹ Hon var den yngsta i den stora syskonkrets, till vilken hörde Lars Gabriel Horngren (1795—1865), på sin tid verkmästare och dessinör i Almgrens sidenfabrik, och Karl Horngren, verkmästare hos Casparsson & Schmidt. Jfr Marita Lindgren-Fridell: Sidenfirman K. A. Almgren (Samfundet S:t Eriks Årsbok 1943), sid. 134.

balar och förvarades i ett mörkt valv, beläget i källaren under huset. Detta skulle hålla en viss temperatur, varken för hög eller för låg. Genom en järndörr kom man in i "silkesvalvet", till vilket fabrikören själv hade nycklarna. Han var alltid med, när kontorsvaktmästaren varje onsdag lämnade ut "masterna", som silkeshärvorna kallades, till färgarna Schmiedte vid Danviken och Folcker på Kungsholmen. Vinderskorna hade sedan det tålmodsprövande arbetet att reda ut masterna, som ofta återlämnades ganska tilltrasslade. Fabrikör Hallström var allmänt avhållen, aldrig högdragen. Han brukade alltid dua oss som hade börjat som barn, berättar fröken Lindberg, men slutade därmed, sedan Social-Demokraten haft en notis om saken, vilket mycket bekymrade oss. Han märkte detta, och det var en verklig lättnad för oss, när han sedan återtog sin gamla tilltalsform.

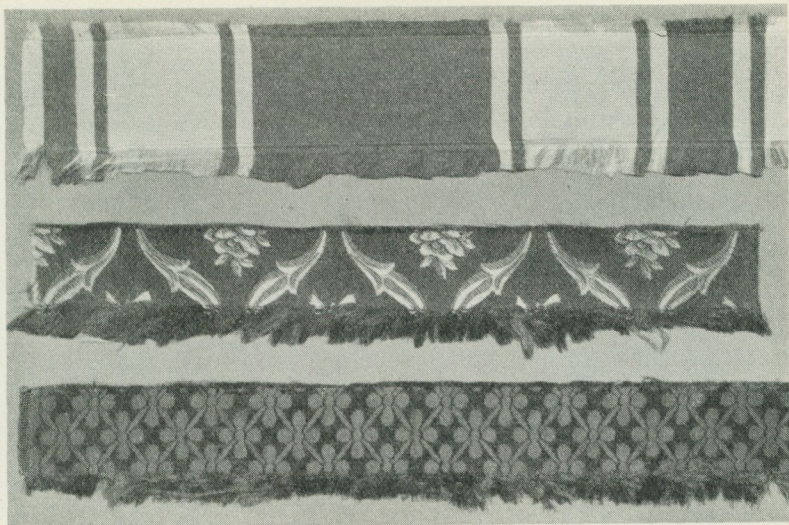
Spolningen tillgick så, att man satt på en lång, smal pall, som man liksom kunde åka på, framför "spolmöhlen", som framtill i bordshöjd hade en avbalkning för de tomma spolrören. Till höger om spolerskan var ett stort hjul på möhlen, vilket drev möhlen med en rem, när spolerskan trampade. De färdiga spolarna togos från "spelen" och sattes upp på en bräda med plats för 120 spolar. Sedan alla bräden fyllda och placerats i korgar, var det de senast anställda spolflickornas sak att bära dessa till vävverken. Arbetsdagen, som började klockan 7 — med en kvart till frukost, vilken bestod av ett franskt bröd utan smör och pålägg, och en timme till middag — slutade klockan 7. Exakt tid kunde inte hållas, därför att man alltid måste spola färdigt, innan man fick gå. I spolflickornas arbete ingick också att städa vävverken. Först bestänktes golven med i vatten blötta granviskor, för att det inte skulle damma. Granviskorna köptes av ett gammalt par, som kom körande med häst och vagn från Huddinge. Det köptes 20 åt gången för 2 kr. "Gumman bjöd mig ut till dem en gång, men pappa avrådde bestämt, han ville inte, att jag skulle bege mig ut på de obanade och dåliga vägarna. Jag avstod därför från det vågsamma företaget", säger fröken Lindberg.

Fadern var utkörare på Wengströms snickerifabrik, S:t

Bild 2. Skärerskan Karolina Lindberg vid en "spolmöhl" på Almgrens sidenväveri. Skärkronan mäter 4 m i omkrets. Foto omkring 1924.

Paulsgatan 26. Innan han gifte sig, hade han varit dräng hos farfadern på torpet Ektop, där han är född och som var ett av de sex torpen under Örby gård i Brännkyrka socken. Torpen i "torparraden" hette: Bjule, Skotorp, Långåker, Ektop, Bäckén och Bandhagen. Sedan han gift sig, blev han statdräng under major von Plomgren på Örby gård och körde då ofta in till staden med hö till bryggerier och andra beställare. Föräldrarna bodde då i statarbyggnaden mitt emot Örby slott, och där föddes systemen Karolina 1868. Jenny är född i Stockholm, dit föräldrarna hade flyttat året förut. Prästgårdsgatan 24 bestod av ett tvåvånings stenhus med tegeltak, inrymmande fyra enrumslägenheter, och en gulmålad envånings träbyggnad. Där bodde familjen till 1899, då Rosenlundsgatans framdragande nödvändiggjorde husens rivning. Men kontakten med Örby bibehölls. I huset fanns det inga jämnåriga barn, och den under de första åren ganska välskötta lilla trädgården var förbjuden mark för dem. För säkerhets skull var den omgärdad med ett staket med ett i vitt målat hjärta upptill på varje spjåla. Jenny och systemen följde gärna med mjölkskjutsen till Örby, i synnerhet sommartid, då farbrodern, som övertagit torpet, körde in till staden med mjölk onsdagar och lördagar. Skjutsen stannade alltid på Mosebacketorg vid Svartens gata. De reste också till mormodern, som sedan hon blivit änka fått behålla torpet Bjursätra under Älvsjö gård. Varje tisdag och lördag åkte morbrodern in med mjölk och grädde, och då det var ont om mjölk i Stockholm på den tiden, lämnade han alltid upp litet till sina släktingar. Man tog också emot tvätt från staden, ty det var omöjligt att leva enbart av torpets avkastning. På torpet Bäckén bodde faderns enda syster och hennes man, torparen Fredrik Österberg. Jenny och systemen hade därför under barndomen tillfälle till landsvistelse, som modern återgäldade med sömnad till slakten i Örby och Älvsjö. Hon sydde för hand vid en liten blecklampa, som brann med gasolja. Man hade också en 10 linjers fotogenlampa, men fotogen var en lyxvara för dem, och den tyckte modern blev för dyr att bränna. Det var inte lätt att sköta hushåll på den tiden. Köket hade öppen spis,

Bild 3—5. Möbeltyger, vävda av Jenny Lindberg på Almgrens sidenväveri i Stockholm. Nordiska museet.

som rökte in; först efter moderns död 1880 sattes det in en järnspis. Det fanns varken garderob, skafferi eller vattenledning. Modern spann garn av ull, som mormodern skickade eller som hon klippte av fårhuvuden, inköpta på "Köttorget", Mälartorget. Från vindstrappan, där modern sommartid brukade sitta och sy och sticka, hade man utsikt över trädgården. Böjde man sig ut genom järnluckan på vinden, såg man ända till Kungsholmen. Jenny och Lina betraktade därifrån det sällsamma skådespelet, när Eldkvarnen brann. Jenny var förbjuden av modern att gå ut utan systemens sällskap. Man kände förstås bara fattiga barn, men de kunde inte springa ute så mycket, då de måste spara på kläder och skodon. I Maria folkskola tilldelades de fattigaste barnen kängor med träbottnar gratis.

Barndomsminnen sitta i. I träkåkarna vid Prästgårdsgatan 31—33 bodde folk i vedbodas under bostadsnöden 1877—78. Trettioettan låg mittemot Jennys hus, och hon minns sådana

bostäder utan fönster, där man försökt göra det prydligt och snyggt med dukar och pynt. När modern en kall vinterdag hade varit ute och hämtat vatten vid pumpen, berättade hon bekymrad, att hon hört barngråt från en sådan tillfällig bostad. Men drottning Sophia skänkte medel till uppförande av en barack vid Prästgårdsgatan 28 för husvilla familjer. Huset gick parallellt med Grålmakargränd från Prästgårdsgatan till Wolmar Yxkullsgatan. Då Oscar II skulle inviga baracken, kom han i vagn med förridare i granna plymer. Jenny, som då ännu inte hade börjat skolan, låg i fönstret och såg förridaren komma. Det var en upplevelse. Hon ropade till modern: "Det for en mjölksurra förbi med en sån grann halsduk, får jag springa ner i porten och titta?" — Hon var förbjuden att gå ut utan lov, men i 7, 8-årsåldern, när systemen hade börjat arbeta, blev hon skickad att hämta vatten vid pumpen nedanför Prästgårdsgatans backe. Hon fick hjälp med kopparflaskan av en 14-årig kamrat, som bodde i ett rum i baracken.

Vi återvända nu till sidenfabriken. Av dottern till förre torparen från Örby hade blivit en skicklig sidenväverska. Men tillverkningen minskade, och firman måste avskeda folk. Systemen Karolina, som var äldst, fick stanna, men Jenny blev "i anledning av fabriken förminskande" uppsagd av fabrikschefen Hallström. Hon erhöll dock 6 kr i veckan under fem månader för att kunna lära sig ett annat yrke. Men hon trivdes inte vare sig med linnesömnad eller med klädsömnad, hennes håg stod till vävstolen. Då det till slut blev dåligt med arbetsförtjänsten, gick hon upp till Almgrens sidenväveri, talade med grosshandlaren och fick börja där som väverska. Det var den 10 november 1904, samma år som Carparsson & Schmidt upphörde som sidenväveri och överlät rörelsen till Almgrens firma. Hon vävde här ordensband och övergick sedan till schaletter i alla möjliga mönster, både blommiga och släta. De släta vävdes på en vanlig handvävstol, de blommiga på olika jaquardvävstolar. År 1909 satt hon i ett stånd på Utställningen för konsthantverk och konstindustri i Frisens park och vävde vyer av Kungl. slottet, Riksdagshuset och entrén till utställningen samt efter utställningens slut Gustav V:s porträtt.

Bild 6. Sidentyg, nu tapet och möbeltyg, i Oskar II:s rum i Nordiska museet, komponerad av Anna Boberg och vävt 1906 på Almgrens sidenväveri i Stockholm.

Många äro de magnifika möbeltyger, som under årens lopp gått igenom hennes händer, bild 3—5. Att hon under senare år varit den enda som kunnat väva möbelsiden, intygas ej endast av verkmästare Erik Holmberg utan även av direktör Victor Brattberg. Den senare framhåller, att Almgrens sidenväveri haft två verkmästare, far och son, under 116 år, av vilka sonen Erik Holmberg fortfarande är i tjänst. Han har ritat och komponerat många av de mönster, som utgått från firman.

Jenny Lindberg har vävt möbeltyget "Tre kronor", komponerat redan på 1700-talet av Jean Eric Rehn och kopierat av Erik Holmberg, i flera omgångar till Stockholms slott och

Drottningholm, sista gångerna dels i rosa och dels i grönt, 1937 och 1938. Systemen, som sedan blev varperska i firman, satte upp varpen till dessa möbeltyg. Intendenten Gunnar Mascoll Silfverstolpe ringde och tackade väverskan. Det hade bara en enda gjort förut, nämligen Agnes Branting, för ett tyg, som vävts till Göteborgsutställningen 1923, ett s. k. standartyg, som sedan skulle broderas på Licium. Jenny Lindberg har också vävt möbeltyg till markisen Lagergren på Tyresö.

Bland gamla väverskor nämner fröken Lindberg även Sofia Berggren, som började hos Meyersons och dog 1926 vid 82 års ålder. Hon vävde bl. a. möbeltyget till Oscar II:s rum, nu i Nordiska museet, bild 6.

Att sidenväverskan trivdes med sitt yrke, berodde mycket på att hon rädde sig själv. Dugar, schaletter och släta dukar vävdes på ackord, endast möbeltyger betalades med veckolön, 30 kr efter första världskriget, före denna tid 12, 14 och 16 kr. Därtill kom ett tillägg, som utbetalades kvartalsvis med viss procent på vecko- eller ackordslönen och som blev en hjälp till hyran.

Grosshandlare Almgren var en man, som man kunde se upp till, slutar fröken Lindberg, som nu efter systemens bortgång 1945 ensam bebor deras lilla lägenhet nära Sofia kyrka på Söder, den stadsdel som hon hela sitt liv förblivit trogen. Hon slutade väva 1943 och har aldrig haft någon semester. Utom sin folkpension innehar hon en av Oscar I instiftad liten pension för skickliga och förtjänta väverskor. Hon kan med stolthet se tillbaka på sitt strävsamma liv och veta, att hon gjort sin plikt.

Materialet till denna skildring bygger på uppteckningar gjorda av förf. 1947—48.

SILBONAH

NÅGRA FÄLTANTECKNINGAR FRÅN RÖDINGS-
TRÄSK 1949

av Ernst Manker

Inne i skogslandet mellan Lule och Pite älvar nedanför lappmarksgränsen ligger Rödningsträsk, halvannan mil från Lule älv, närmare två mil från Pite älv och inemot en mil till de närmaste ödemarksgårdarna. Lappmarksgränsen drar förbi mer exakt 13 km i nordväst; där möter Jokkmokks socken med Udtja skogslappby, till vilken Rödningsträsk räknas som en fristående grupp, kommunalt hörande till Edefors.

Naturgeografiskt är Rödningsträsk en sjö, som ligger som ett stort silverblänke mitt i det buktande grågröna skogslandet. Kulturgeografiskt är det en liten grupp gårdar, som ligger på en ås i nordost över sjön. Till en mycket ringa del livnär sig här folket på den magra slättervallen men desto mer på en renstam, som under de senare åren blivit känd som landets bästa. Här finns de största renarna, och de försök som nu görs till renstammens förädling sker med avelsdjur från Rödningsträsk.

Renskötarna emellan talas det inte så mycket om Rödningsträsk — i varje fall har det inte skett tidigare — utan om Silbo och om silbo nah — Silbo-folket. Enligt traditionen härleder sig detta namn från en herre med det fina namnet Silfversparre, som en gång skulle ha grundat byn och renskötseln här. Det är den även i lappmarken rätt vanliga myten om en förnäm anfader, som möter oss i denna variant. Denna jävas här ej heller av folkmaterialet, som företer vissa rätt aristokratiska typer. Den lapska arvsmassan gör sig emellertid också gällande.

Man får numera leta efter gamla lapska föremål i Rödings-träsk. När man kommer från andra sidan sjön, ser man inte ett lappviste utan en bondby uppe på åsen, och gårdarna ser rätt imponerande ut. På närmare håll finner man, att det inte kan vara mycket bevänt med jordbruket. Den dag i mitten av juli då vi först kom dit, slipades liarna, men gräset var glest och kortsnaggigt. För att få något att hänga på hässjorna hade man väntat med slåttern i det längsta, men detta ledde bara till att gräset var ganska torrt och saftlöst också. Så nog ville det till, att liarna hade gott bett. De små potatislandden var sorgkantade av nattfrost. Runt åkerns kanter var den ännu späda blasten svartbränd, medan plantorna längre in klarat sig bättre — vad det nu kunde bero på. Man hade en god förklaring till fenomenet: utmed kanterna, där dagfukten från gräset spreds ett stycke in över potatislandet, bet frosten i blasten, inne på åkern, där luften var torrare och solen kanske bättre värmt upp myllan, blev kylan inte så bitande. Men även om man kunde förklara olyckan, så var den lika kännbar. Det skulle bli ont om potatis i vinter. Nej, detta var inget land för bönder, konstaterade man, trots att folket här i flera generationer sett ut som bönder.

All materiell utrustning man här först såg var också böndernas: manbyggnader, ladugårdar, bodar och en och annan lada. Mot lagårdsväggen stod slipstenen — denna rätt invecklade slipstensanläggning man har där det sjunger i liarna långa sommarveckor. På en gård hade man monterat upp en sönderkörd slättermaskinsstomme och satt slipstenen på det ena hjulets plats, medan det andra fick tjäna till drivhjul. Det var god drift i det hjulet, och axeln gick lätt. Liar, räfsor, slädar och trygor för häst var annars det man först fick ögonen på. Än fanns det ingen körväg till bys på sommaren, men på vintern kunde man ju åka efter häst.

Även inne i stugorna var det svårt att upptäcka något lapskt. Vanlig möblering med till och med en och annan funkispjäs bland de gamla nybyggarmöblerna. Och uppe i hörnen under taket satt far och mor — kanske far- eller morföräldrarna — i jättestora inramade färgförstoringar och tittade med tidlösa

Renarna får ströva fritt i Rödingsträskkogarna, utom när de några gånger om året samlas och drivas in i en renhage för märkning, kastrering, slakt eller andra arbeten. — Foto Ernst Manker.

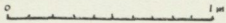
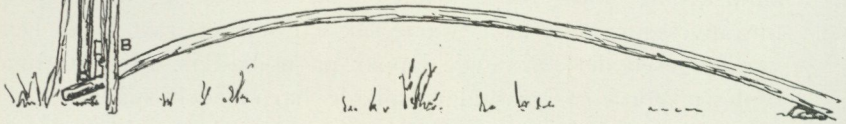
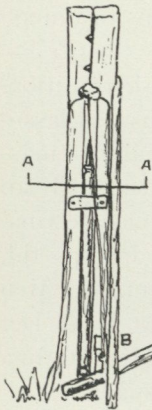
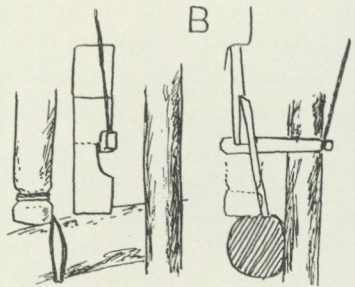
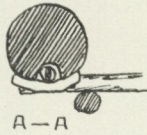
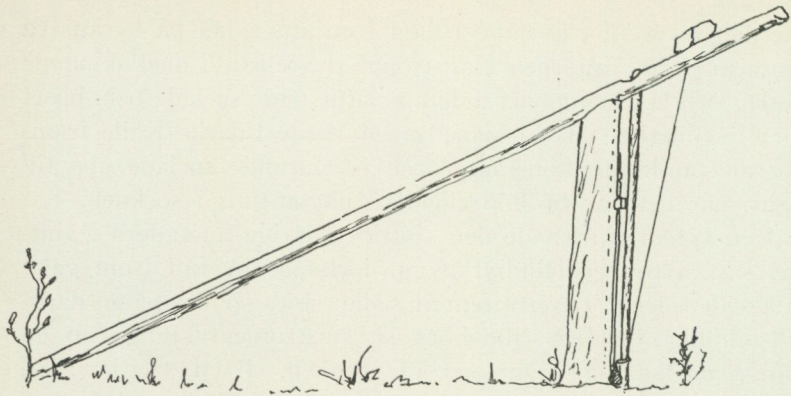
*Skogsrenarna i Rödingträsk har blivit kända som landets största.
En tjur av denna renstam är också ett praktfullt djur. — Foto
Ernst Manker.*

ateljéögon ned på livet av i dag. I en stuga låg på byrån två stora moderna dragspel, Hagströms "Excellent", med skinande beslag och högst imponerande klaviatur. Här spelade hela huset men i synnerhet far och mor, som dyrkade Jularbo-Kalle framför alla andra tonkonstnärer och fortfarande spelade upp till dans, när det var bröllop eller bal någonstans i socknen.

I en annan gård hade den sjuttiofyraårige husfadern i vint-ras satt nytt, egenhändigt byggt lock på sin fiol, som varit tyst sedan den för trettiofem år sedan slogs sönder på en dans-tillställning. Gubben ville höra sitt instrument sjunga än en gång, medan han kunde röra stråken. I en tredje gård lyste idrottspriser i nysilver och tenn från byråldor och hyllor. Här bodde Sivert Mattsson, ett av det unga 30-talets största skidlöparnamn och Utterströms kamrat i Lake Placid. Hade en reservskida funnits till hands, då han i en hård dust med ett par finska medtävlare bröt ena skidan, hade kanske även han kommit hem med olympiaguld. Nu var han såsom exklusiv renskötare och skogsmänniska den lilla renskötarbyns ordningsman.

Hos honom fann vi de första föremålen av lapsk tradition. Det var skopor av björkmasur och knivslidor, nålhus och lassoringar m. m. av renhorn, flera gjorda av honom själv — mästerligt, så att det kändes som en smekning i handen. Och än mer kom så småningom fram ur de andra gårdarnas skrymslen: flätade askar och renostformar från mormödrarnas tid, bandskedar, skidhyvlar, färdkisor och renseldon m. m. Men inte mycket var det hela. Varje sak var som ett rart fynd. Det var längesen det här levde lappar på nomadvis. Men ståtliga renhorn, torrkött, renhudar, spilade härnor och spånade belingar var det gott om — sådant som hörde renskötselns till av i dag och alltid.

En dag gjorde vi en exkursion ut över renarnas höstland, Slättberget. Vi ville se, om några kulturlämningar kunde gömma sig även ute i markerna. Gamle Mikaelson, gubben med fiolen och byns äldste, var nu vår ciceron och sagesman. Lätt som en getarpojke gick han före över de barrhala skogsliderna, de gungande mosstuvorna och de kilometerlånga myrspäng-

Runo Johanson

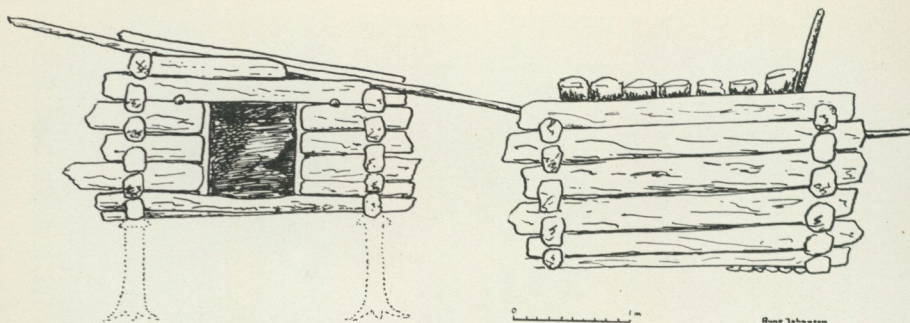
Järvgiller på Slättberget, Rödningsträsk. Beskrivning sid. 206.
Teckningar av Runo Johanson.

Järvgillrets sprättbåge (se sid. 204) driver ett spjut upp genom hålet i stockparet. Foto förf.

erna. Han ville visa oss några järvgiller, som han gjort för trettio år sedan. Det var under förra världskriget som järven senast härjade så förskräckligt här. Den besten var överallt framme men svår att komma åt. Han slet upp halsen på renarna, och ofta bet han av huvudet helt och hållet och satte det högt uppe i ett träd — alldeles som lapparna en gång gömde sitt renkött uppe i en njalla. Mikaelson förundrade sig över den rackarens styrka, för han är ju inte så stor. En gång hade han sålunda slitit av huvudet på en av de största härkarna, och det var på hösten, när hornen var som störst. Med den där besvärliga bördan hade han ränt uppför en granstam, genom allt grenverket, och satt fast bytet högt uppemot toppen. Men man gillrade och sköt och lyckades till slut bli av med den plågan. Då kom i stället lon, och den har man inte alldeles blivit kvitt än. Men järven var värre.

Trots de trettio åren stod järvgillren kvar, tre stycken. Inte utgjorde de någon fara för järven längre, men vi kunde mycket

En aite, köttbod, som en gång stått på fyra rotstolpar. Slättberget, Rödningsträsk. Teckningar av Runo Johanson.

väl se, hur de var beskaffade. Gillren var av gammal känd typ, jägarlistigt utspekulerad, tillämpad med smärre variationer på skilda håll. Här var i samtliga fall ett par 4 m långa stockar lagda i ca 30 graders vinkel mot en 1,5 m hög stubbe. I stubben gick en ränna nerifrån roten mot ett hål i stockparet, och i denna ränna löpte ett spjut med järnspets, drivet av en gillrad sprättbåge av stammen från en hård myrgran. Lockbetet hade varit anbringat utemot stockparets ände, så pass bortom spjuthålet, att när järven slet i det och gillret utlöstes, rändes spjutet underifrån genom hålet in i djurets kropp.

Vi gjorde även andra fynd från gammal tid. En knuttimrad köttbod, en lapsk aite, som en gång stått på fyra stolpar, låg nu nere i mossan. Och skogslapparnas gamla timmerhage fann vi belägg för även här med ett en gång säkert praktfullt exemplar, 75 m i diameter och med 32 stocklängder. Här hade stora hjordar varit inne, byns samlade renmassa.

Mer gåtfull var en mindre hage, som trädde i dagen först vid en närmare undersökning. Här hade en stenhage legat till grund, och över denna hade knutats en timmerhage. Diametern var högst 25 m. Här hade sannolikt endast en enskild familj haft sina renar för mjölkning, och sålunda var detta — liksom ostformarna inne i bodarna — ett vittnesbörd om gammal in-

Här som överallt bland lapparna skär renskötaren med vissa snitt sitt märke i kalvarnas eller ungdjurens öron. Renmärket är lagligen inregistrerat. — Foto Ernst Manker.

*Rödningsträsk saknar inte musikaliska talanger. I sin isolering för-
nöjer man sig med både dragspel och fiol. Paret Edman trakterar
briljant sina instrument, och . . .*

... gamle Abel Mikaelsson tar upp de gamla melodierna på sin fiol, sedan han satt nytt lock på den. — Foto Ernst Manker.

Jättebjörken i Rödningsträsk — byns vådräd — är kanske den största björken i hela Skandinavien. — Foto Ernst Manker.

tensiv rensköttsel. Som ett monument stod en jättelik stubbe med uthuggna hål, en grindstolpe till hagen.

Läget, terrängen och markens beskaffenhet vittnade om en i övrigt utplånad lappvall. Många sådana kan mer eller mindre aningsvis skönjas i Silbo-folkets marker. Vi såg fler, och sagesmännen talade därom.

Men längesen är nu kåtalivet slut. Och renskötseIn försig- går enligt moderna principer. Renhjorden strövar i extensiv frihet hela sommaren och drives i hage — moderna hagar av järntrådsnät och slator — för kalvmärkning och kastrering fyra eller fem gånger under sommaren och för slakt på hösten och vintern. Endast på vintern sker egentlig vallning. Då kan man ibland få hålla undan fjällapparnas renhjordar. Annars har man året om sitt område så avskilt för sig, att sammanblandning med andra hjordar och slitsamma renskillningar inte behöver ske.

Även om man under sommaren inte vallar renarna och inte sliter med dem i skillnings- och mjölkningshagar, så släpper man dem ändå inte vind för våg. Man följer dem med ögonen, ser hur de trivs och artar sig, lägger märke till goda avelstjurar, och vid samlingarna kastrerar man undan de mindre goda. Denna rätt så rationella avel och de tämligen ostörda betesmarkerna torde förklara rödingsträskrenarnas storlek och anseende.

På sistone hade man dock blivit något orolig för sin närings bestånd. Det hade från kringliggande bondbyar kommit klagomål över höskador — mer än tidigare. Man ansåg knappast klagomålen berättigade, men så här nedanför lappmarksgränsen fick man bedriva rensköttsel endast med myndigheternas välvilliga tillstånd, liksom av nåd, även om man kunde falla tillbaka på gammal hävd. Och därför kunde det vara farligt med konflikter och trassel.

Skulle renskötseIn upphöra, var det slut med alla existens- möjligheter i Rödingsträsk. Ungdomen hade börjat ge sig därifrån. I gårdarna var det mest gammalt folk och folk utan barn. Två av de sex gårdarna stod redan öde, köpta av skogsspeku- lanter.

Men det fanns också livskraftiga familjer. Och mitt uppe på vallen stod som ett vårdträd en jättebjörk, kanske den största i hela Nordskandinavien. Två man kunde nätt och jämnt famna om stammen. Närmare bestämt mätte den 317 cm i omkrets vid brösthöjd. Den var en djurgårdsekarnas like, och vi undrade, om den inte borde fridlysas. — Den fridlyser sig själv, svarade ägaren. Flera gånger hade han tänkt ta bort den, för den drog för mycket näring ur vallen. Men den tjocka och masurvresiga stammen syntes honom för svår. Den hade till och med trotsat åskan, som trots de förskräckligaste nedslag endast rispat barken. Nej, nu fick nog den stora björken stå. Den var vallens och byns medelpunkt, och hade traditionen rätt, skulle den första gården ha legat just där, med björken framför farstun.

Varje gård hade väl sin rönn framför gaveln — de nordliga bygdernas heliga träd — men över byn och hela åsen höjde den gamla björken sin väldiga krona, synlig på långt håll. Den var inte bara ett botaniskt naturminnesmärke, utan den bar på byns historia och stod som en symbol för det bestående, en helt lugnande symbol för den som kände oro för byn — om ock *dess* bestånd mer berodde på renstammens fortsatta höga kvalitet.

SVINDERSVIK

av *Andreas Lindblom*

Problemet Svindersvik hade under årtionden sysselsatt svenska kulturminnesvårdare och skönhetsälskare. Det gällde huruvida ett såväl genom naturskönhet och minnesrikedom som exploateringsvärde enastående markområde invid huvudstadens knutar skulle i något så när orört skick kunna räddas åt framtida generationer. Efter det att i senare tid en del mer eller mindre omöjliga förslag sett dagen, lyckades Nordiska museets nämnd att under det gångna året definitivt lösa problemet.

Svindersvik, som numera omfattar 15,8 hektar, är beläget på Nacka-landet två kilometer öster om Danvikstull i Stockholm vid den vik som skiljer fastlandet från Hästholmen där Kooperativa förbundets stora anläggningar befinner sig. Lägenheten framträder i historien vid 1600-talets mitt, då en holländare Hans van (von) Swindern förvärvar området och med privilegium av Kronan anlägger beck- och tjärbruk på ön mittemot. Det i Stockholms ekonomiska historia välbekanta Grillska handelshuset köper området 1721 och Claes Grill, känd som en av frihetstidens främsta företagare och därtill som god patriot, bebygger platsen på 1740-talet med den utsökta manbyggnad m. m. som ännu bevarats i praktiskt taget orört skick. På 1780-talet när egendomen övergått till änkefriherrinnan Catharina Charlotta De Geer fullbordas den stora paviljongbyggnaden närmare stranden.

Idyllen härute har i stort sett förblivit orubbad tack vare den pietet som senare ägare, huvudsakligen medlemmar av släkterna Aspelin och Almgren, visat. När frågan om Svinders-

viks försäljning blev högaktuell på nyåret 1949, dryftade Nordiska museets nämnd vad som borde göras för det minnesrika områdets räddning undan den mer eller mindre hänsynslösa exploatering som kunde väntas. Då nämnden ej såg sig i stånd att anskaffa den stora köpeskillingen, trädde dess ledamot byggmästaren Olle Engkvist emellan och inköpte området men förband sig att före årets slut till museet på gynnsamma villkor överlåta de minnesrika byggnaderna jämte ett skyddsområde däromkring. Samtidigt gjorde Samfundet Nordiska museets Vänner sin insats genom att för museets räkning förvärva det kulturhistoriskt mycket värdefulla möbelbeståndet i byggnaderna i syfte att detta för kommande tider skulle bevaras på platsen. Desslikes beviljade Knut och Alice Wallenbergs stiftelse 150 000 kr som bidrag till byggnadernas konservering, vartill även en av museets gynnare lämnade ett tillskott av 25 000 kr. Tack vare anslag av lotterimedel och ytterligare donationer från enskilda kunde också före årsskiftet museets inköp av Svindersviks reservatområde — vars areal är 2,25 hektar — komma till stånd. Förvisso är härmed ingalunda alla bekymmer avlastade beträffande Svindersviks framtid varken i fråga om dess underhåll eller sättet för dess förvandling till ett levande museum. Men tack vare den storslagna hjälp som museet fått från staten samt enskilda personer och institutioner har dock en fast grund blivit lagd för det fortsatta räddningsarbetet. Det är museet kärt att till alla dem som i skilda hänseenden räckt en stödande hand här frambära uttrycket för sin djupa tacksamhet.

Nordiska museet kommer i en följande årgång av Fataburen att på olika sätt närmare belysa det konst-, kultur- och naturhistoriska värdet av det nu gjorda förvärvet.

*Svinderviks huvudbyggnad uppfördes — troligen på 1740-talet —
av Carl Hårleman för den förmögne direktören Claes Grill. Foto
Sigurd Wallin 1937.*

Förmaket i Svindersviks huvudbyggnad har målade ostindiska papperstapeter och blådekorerad kakelugn. Foto Sigurd Wallin 1937.

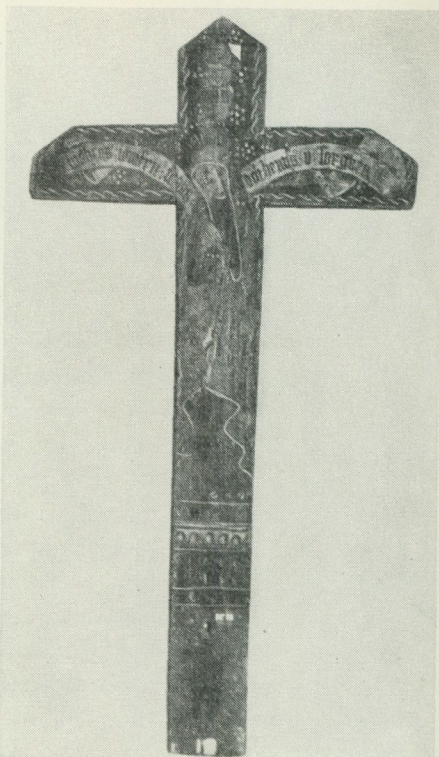
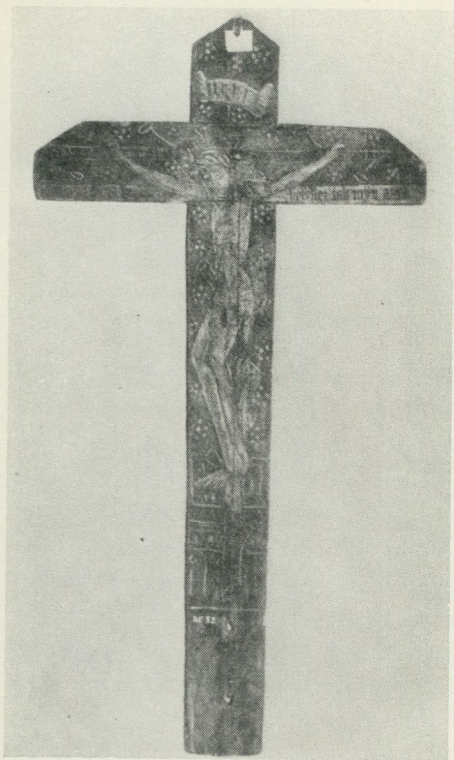
KORS MED MÅLADE BILDER

av Olle Homman

De medeltida inredningsföremålen i Dalarnas kyrkor äro med få undantag importerade från söder eller från Hakon Gulleasons verkstad i Hälsingland. Inför ett och annat av dem står man tveksam, om ursprunget är Hakon Gulleason eller bygdens folk. Hit hör en särskild typ av kors med målade — ej skulpterade — bilder med på ena sidan den korsfäste Kristus och på den andra Jungfru Maria. Samtliga kors äro sammansatta av enkla, smala bräder utan kantprofil, blott en stillsam och enkel målad dekoration på stammen och tvärrarmen, där ytan ej upptas av bilderna. De hittills upptäckta exemplaren synas tillhöra samma tid, omkring 1500. Vissa detaljer i dekorationerna, såsom kretsarna av runda vita prickar med en prick i mitten (Vänjankorset), ha sin motsvarighet på profana föremål från 1500-talets slut i Hälsingland och på allmogemöbler intill mitten av 1800-talet i övre eller mellersta Dalarna. Inom Dalarna ha de hittills kända korsen tillhört kapellförsamlingskyrkor, vilket aktualiserar frågan, om de från början kommit från moderkyrkan eller om redan vid medeltidens slut kapellbyggnader existerat i motsvarande områden. Det mest bekanta och förnämsta av dessa kors är det, som kyrkoherden i Vänjan år 1864 överlämnade till Dala fornsal jämte uppgiften att det enligt sägen skulle ha stått vid en skogsstig mellan Mora och Vänjan. Redaktör Anders Pers har försökt få närmare reda på platsen men ej lyckats. Han antar, att det kan

---

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

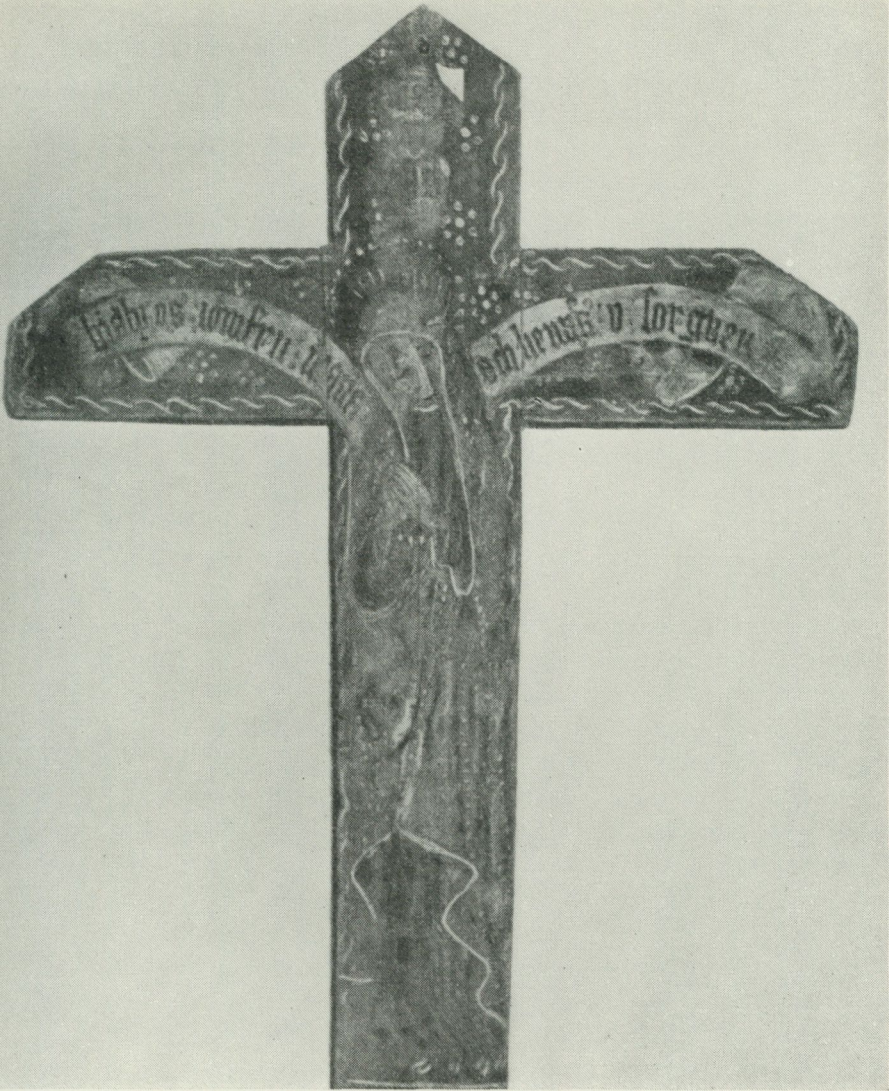

Bild 1 och 2. Kors från Vänjans kyrka i Dalarna med målade bilder av Kristus och jungfru Maria. Höjd 80 cm. Dala Fornsal.

ha varit Axi fäbodrar vid den gamla bekanta ridvägen från Mora till dess forna kapellförsamling Vänjan.¹

Ett liknande kors bevaras ännu i Evertsbergs kapell i Älvdalen (enligt Nordiska museets uppgift och ritning 1926 och Gunnar Hansbacks artikel i Svenska Dagbladet 1940). Dess målning är, så långt skissen i Nordiska museet visar, förvillande lik Vänjanskorsset — fränsett inskriften — det har tak, och stammens nedre ände avsmalnar svagt, tydligen för att tjäna som tapp för fotfäste.

¹ K. T(rotzig), Vägkors, i Dalarnas hembygdsbok 1936, sid. 171—177.

Bild 3. Detalj av korset från Vänjan med den heliga Jungfruns bild och språkband.

I Öje kapell, Malungs socken, förvaras det tredje korset. Liksom på de två övriga ser man även här en med oljefärg utförd bild av Kristus och på andra sidan Jungfru Maria. Över Kristusbilden är ett språkband tecknat, men text tycks saknas på båda sidorna, och bilderna äro kanske ej så finkänsligt tecknade som på de föregående. Inga spår av tak på stam och tvärså finnas.

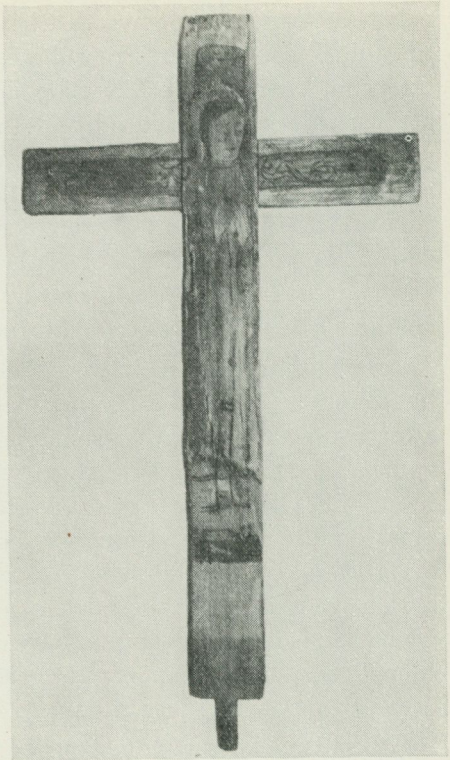
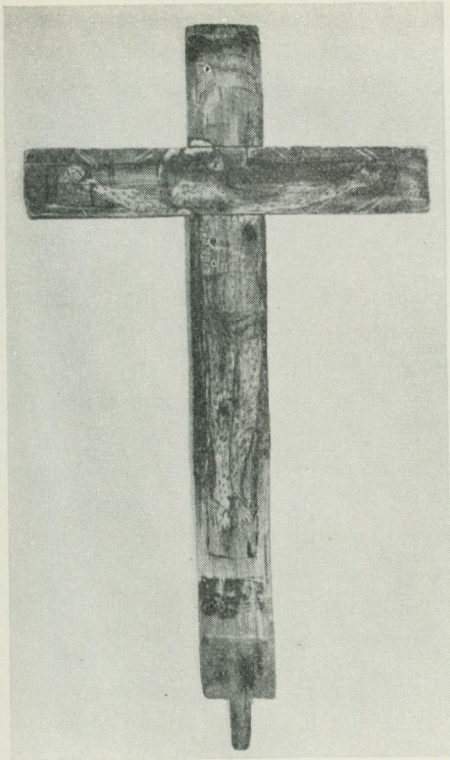
Lidens kyrka i Medelpad äger ett kors, som kan förtjäna att uppmärksammas i detta sammanhang, då det är av samma storlek som de dalska och endast har målade bilder, en på varje sida, med tillhörande namn: "S. Martina" i biskopsmössa och vid hans fötter den arme mannen. På andra sidan står "S. Margreta" med stavkors i hand. Vidare inskrift saknas. Ej heller detta kors har haft tak.

Korset från Evertsberg är utom taket 63 cm högt, tvärså 40 cm, för korset från Vänjan äro motsvarande mått 80 och 42 cm, för korset från Öje 104 och 60 cm och för korset från Liden 67 och 46 cm.

I övre Västerdalarna har man in i vår tid berättat om andaktskors, som stått ute i det fria och dit man borde gå, bland annat då man ej kunde komma till kyrkans gudstjänster. Tyvärr är det ganska säkert, att ingenting av dem återstår, och ingen känner deras utseende.

De gotländska gårdskorsen med sin 5 à 10 m höga stam, alldeles lika de tyska gårdskorsen som man ser på teckningar från 1400-talet, voro fasta andaktskors i det fria, någon gång med en grovt skulpterad Kristusbild och ingenting mer, aldrig målade.

Fastän Vänjanskorset nu saknar tak, synes sådant ha funnits tidigare, och det kan enbart av detta skäl ha ansetts som självfallet, att korset haft sin plats utomhus. Ytterligare bevis för liknande placering även i fråga om Öjekorset anser Karl Trotzig föreligga genom den delvis utplånade målningen och anfrätningen på träytan. Skall man döma efter bilden i Trotzigs uppsats, så tycks inte skadan vara så betydande. Detta kors har aldrig haft tak och kan därför knappast från början ha varit avsett att stå utomhus. Då dess målning säkert är

*Bild 4 och 5. Kors från Öje kapell i Dalarna. Höjd 104 cm.
Dala Fornsal.*

ursprunglig, hade i annat fall tak varit behövt. Emellertid kan korset i senare tid ha varit uppsatt på någon plats, där det blivit påverkat av väder och vind. Har det stått under bar himmel, så kan detta inte ha varat mer än ett år, ty annars borde målningen vara i mycket sämre skick. Vänjanskorsets färger äro fullständigt bevarade. Det kan endast tillfälligtvis ha tagits ut. Dess lilla tak har då givit tillräckligt skydd.

Evertsbergskorset har liksom de övriga målning på båda sidor. Färgen är, skriver Hansback, delvis halvt utplånad. Taket består av ett par bräder. Om det är ursprungligt, så kan ej för-

nekas, att korset varit avsett att brukas i det fria, men endast tillfälligt. Taket skjuter ej tillräckligt långt ut för att skydda träet mot vittring, och i längden skulle det ha blivit nödvändigt att förvara korset helt inbyggt. Vi ha många exempel på i vilken hög grad oljemålning inom 90 à 100 år kan utplånas på förstukviströsten med ungefär motsvarande takutskott. Blott genom vittringsspåren i träet kan man skönja konturen av dekorationer, initialer och årtal. Hansback meddelar, att korset har stått över offerkistan, och tänker sig, att det under medeltiden kan ha burits över åkrarna, då grödan välsignades.

Att målningen är så litet skadad på Vänjanskorset skall enligt Trotzigs antagande bero på att det flyttades in i kyrkan efter reformationen. Men sannolikare är, om korset verkligen någonsin stått vid en skogsstig i vildmarken eller t. ex. vid ett fäbodställe flera mil från närmaste bygd vid Siljan och Vänjansjön, att någon flyttning av religiösa skäl inte behövt komma ifråga, då befolkningen troget höll fast vid den gamla kyrkan genom hela 1500-talet, och kanske skulle inbyggarna i denna landsdel ännu långt senare — in på 1800-talet — inte gärna velat avstå från ett föremål, som i århundraden varit dem och deras förfäder till skydd och tröst.

Att sådana kors någon gång burits ut till vissa platser, såsom fäbodar, är kanske tänkbart, då vi veta, att prästerna i övre Dalarna ännu på 1700-talet besökte fäbodarna, t. ex. i Gagnef och Älvdalen, där andaktsstunder ordnades och predikan förekom.

Några av korsen ha spikhål för nedre änden. Om dessa äro ursprungliga, så kan det knappast ha varit meningen att de skulle tagas loss för processioner m. m., som ju förekommo flera gånger om året. Trotzig förmodar, att korsen kunna ha varit fästa vid en lång stav. De borde då helst ha varit betydligt mindre i enlighet med de processionskors vi ha kvar från medeltiden och dem som ännu brukas i romerska kyrkan. Sådana sakna dessutom tak.

Någon² kallar Vänjanskorset "det enda bevarade pilgrims-

² B. Hage i Vecko-Journalen, 1937, nr 40.

Bild 6. Ett av träsnitten i Olaus Magnus' Historia om de nordiska folken visar ett meterhögt krucifix på ett synbarligen flyttbart podium eller altare.

korset från Dalarna" utan vidare förklaring, varifrån den benämningen är hämtad.

I vissa trakter var det ännu vid slutet av 1800-talet sed att bära ett stavkors framför begravningsståget. Detta torde vara den enda användning man hade för de gamla korsen, och ha de dalska korsen tjänat något ändamål under senare århundraden, så är väl begravningsprocessionen det enda tänkbara. I så fall äro bilderna på de dalska korsen och inskriften på Vänjanskorset på rätt plats i rätt stund.³ I samband med ett sådant bruk passar också taket väl, och korset erinrar ju i förbigående genom denna tillsats om ett gravkors. Men kvar står likväl, att denna användning icke kan vara ursprunglig, då ett eller två spikhål nedtill på stammen tala för, att korset tidigare måste ha haft en fast plats.

Korset från Liden har ej ägnat sig så väl för begravingar. Dess bild av S. Martin gör det mer lämpat för en plats i kyrkan, där gåvor lämnades (jfr ovan om Evertsbergskorset).

³ Inskriften på Vänjanskorset: "Fadher i thina hendher befaller iak mijn aandhe", och på dess Mariasida: "hialp us iomfru maria och henn's u sorgher." På Evertsbergskorset: "Hjelp jungfru Maria." Över Kristusbilden INRI. Öjekorset saknar inskrift, men ett skriftband kan urskiljas över den korsfästes huvud.

Anmärkningsvärd är den på samtliga dalska kors återkommande bildkombinationen Jesus och Maria. Den torde få fattas så, att de hade en särskild uppgift och användning. Maria såsom Jesu moder måste dela korsets pina med sin son. Därför avbildades hon på detta sätt nästan korsfäst med Kristus. Korsets form, storlek, utstyrsel och anfastningsspår äro sådana, att man till sist måste tänka sig, att de dalska korsen och det medelpadiska ursprungligen varit fastgjorda antingen på korskrankets övre kant eller på ett altare, som låg så fritt i kyrkorummet, så att man kunde se korsets båda sidor — alltså någonting motsvarande ett helgakorsaltare eller ett altare, där församlingsborna kunde tända sina ljus, såsom det ännu sker i katolska kyrkor utanför Skandinavien. Även Trotzig anser det som möjligt, att korset kan ha haft en fast plats inom kyrkan på bjälken som avgränsar koret från långhuset.

Den sällsynta och märkliga bildsammanställningen Kristus på ena sidan och Maria på den andra är dock inte något speciellt för Dalarna. I domkyrkan i Doberau, Nordtyskland, står nämligen ett kors på lekmannaaltaret, som på framsidan har en skulpterad bild av Kristus och på baksidan en Mariabild. Det anses ha utförts i Bertrands verkstad vid mitten av 1300-talet (H. Cornell, *Biblia pauperum*, sid. 193).

Såvitt jag vet, förekomma ingenstädes några dubbelsidigt bildförsedda processionskors eller andaktskrucifix i det fria med Mariabild på baksidan.

FOLKUNIVERSITETSKURSEN VID NORDISKA MUSEET 1949

TRADITIONEN OCH DET MODERNA SAMHÄLLET

av Mats Rehnberg

Ar 1947 hölls den första folkuniversitetskursen vid Nordiska museet efter kriget med dess lamsläende verkan på verksamhet av detta slag (se Fataburen 1948, sid. 209 ff.). Det framfördes som ett stort önskemål från deltagarna vid detta tillfälle, att liknande kurser skulle återkomma med tätare mellanrum än tidigare. Då det av olika skäl inte ansågs önskvärt att varje år upprepa kursen i huvudstaden utan att det kunde vara lämpligt att även hålla mera lokalt betonade kurser på olika håll i landet, har Nordiska museets undervisningsavdelning samverkat med flera hembygdsförbund, som arrangerat lokala kurser i egen regi. Därigenom har det uppstått en fruktbar växling mellan större folkuniversitetskurs i Stockholm, avsedda för deltagare från hela landet, och smärre provinsiella kurser för deltagare från det egna länet. Så hölls 1946 vid Smålands museum i Växjö en kurs för Kronobergs län, 1947 en större folkuniversitetskurs i Stockholm, 1948 en provinskurs vid Dala Fornsal för Kopparbergs län och slutligen 1949 åter en större folkuniversitetskurs i Stockholm.

Liksom fallet var 1947 anordnades även 1949 års folkuniversitetskurs vid Nordiska museet i intimt samarbete med Riksantikvarieämbetet, vars talrika ombud liksom Nordiska museets meddelare äro kulturminnesvårdens oersättliga medhjälpare i alla delar av landet.

Genom att ett antal hembygdsförbund och motsvarande organisationer lämnade resestipendier till representanter från respektive län, kan man säga att samarbete även ägde rum med Blekinge läns hembygdsförbund, Kronobergs läns hembygdsförbund, Kalmar läns fornminnes- och hembygdsförbund, Jönköpings läns fornminnes- och hembygdsförbund, Gotlands fornväner, Gotlands hembygdsförbund, Föreningen Örebro läns museum, Södermanlands läns hembygdsförbund, Upplands fornminnesförening, Föreningen Heimbygda, Östersund, Medelpads hembygds- och fornminnesförening och Västerbottens läns hembygdsförbund.

Till ekonomiseringen bidrog i främsta rummet Folkuniversitetetsföreningen genom det anslag, som möjliggjorde kursens genomförande. Det hade emellertid icke varit möjligt att ge den dess omfattning och form utan betydande ekonomiska bidrag såväl från Nordiska museet som från Riksantikvarieämbetet.

Genom kursledningens försorg kunde nu på olika vägar omkring 75 % av kursdeltagarna erhålla ett mindre stipendium såsom bidrag till täckande av kostnaderna för resor och uppehälle. Av de återstående kursdeltagarna torde flera ha erhållit understöd från sina respektive hembygdsföreningar. Många deltagare ha dock betalat allt själva utan understöd från något håll.

För att icke avvika från formen för tidigare folkuniversitetskurser erhöll även denna ett namn, som samtidigt utgjorde en innehållsförklaring eller ett motto, nämligen "Traditionen och det moderna samhället", vilket även var titeln på den föreläsning, med vilken Nordiska museets styresman inledde kursen.

Sedan 1947 års folkuniversitetskurs avslutats, tillställdes samtliga deltagare en rundfråga, i vilken de ombådos att mot bakgrunden av färsk erfarenheter framställa önskemål eller synpunkter på kursens program och uppläggning. Härvid framkommo åtskilliga förslag till ämnen och arbetsformer, vilka vid 1949 års kurs kunde utnyttjas.

Kursdeltagarna bestodo huvudsakligen av tre olika kategorier,

nämligen representanter för landets hembygdsföreningar, Riksantikvarieämbetets ombud och Nordiska museets upptecknare. I åtskilliga fall har givetvis en och samma person förenat två och undantagsvis alla tre av dessa egenskaper. Alla kategorierna förenas emellertid av ett gemensamt huvudintresse, nämligen att inom sitt lokala område företräda kulturminnesvården och folklivsforskningen. Genom att representanter för de olika intresseriktningarna sammanträffade under kursen, ha deras synpunkter på arbetsuppgifterna vidgats och genom det intima samarbetet mellan Nordiska museet och Riksantikvarieämbetet vid kursens genomförande, ha de frivilliga medarbetarna själva fått erfara de värdefulla resultat som kunna uppnås genom ett gemensamt uppträdande av de centrala institutionerna på detta område.

Det vore omdömeslöst att tro, att en kurs på 5 dagar skulle kunna vara ägnad att sprida lärdom och bibringa kursdeltagarna en större kvantitet vetande. Det skulle troligen inte heller stå i kursdeltagarnas makt att tillgodogöra sig en bråkdel av kunskapsstoffet, om man försökte att endast medelst föreläsningmetoden lära ut kulturhistoria.

Från kursledningens sida avsåg man att föreläsningarna i främsta hand skulle inrikta deltagarnas intresse på olika aktuella problemställningar, framför allt på sådant som möter dem i deras frivilliga arbete i kulturminnesvårdens tjänst ute i bygderna.

Programmet hade därför följande utseende. Måndagen den 27 juni föreläste professor Andreas Lindblom om "Traditionen och det moderna samhället". Under eftermiddagen voro deltagarna uppdelade på smärre grupper, som under några timmars tid fingo studera Skansens hus och gårdar under ledning av intendenterna André, Bengtsson, Nylén och von Schoultz samt amanuensen Tunander. Med hänsyn till att åtskilliga kursdeltagare färdats i sittvagn föregående natt gjordes programmet mindre tungt denna första dag med endast en föreläsning före lunch och rörliga demonstrationer på eftermiddagen.

För att de olika kategorierna bland kursdeltagarna skulle få del också av mera speciella problem inom vederbörandes intresse-

område hade de tvenne eftermiddagar uppdelats på sektioner, varvid den ena gruppen i Riksantikvarieämbetets regi fick studera fornminnesproblem, medan den andra gruppen i Nordiska museet uppehöll sig vid kulturhistoriska frågor.

Tisdagen den 28 juni höll förste antikvarien K. A. Gustawsson föreläsning om "Det svenska kulturlandskapet" och intendenten Mats Rehnberg om "Hembygdsgårdarna och verkligheten". De arkeologiskt intresserade fingo på eftermiddagen höra museilektor C.-A. Moberg skildra "Er bygd i Antikvariskt-topografiska arkivet och Historiska museet" och antikvarie P. O. Westlund redogöra för "Ruiner ovan och under jord". Samtidigt höll i Nordiska museet förste intendenten Albert Eskeröd en föreläsning om "Byn som samhälle förr och nu", varjämte intendenten Anna-Maja Nylén uppehöll sig vid problemet "Vad är folkdräkt".

Vid tidigare kurser hade det visat sig, att de timmar som anslagits för demonstrationer alltid överskredos och vållade rubbningar i programmet. Denna gång voro därför museibesöken förlagda till aftnarna, då man hade obegränsad tillgång till tid. Den 28 juni på kvällen fingo kursdeltagarna sålunda under flera timmars tid tillfälle att bese Historiska museet under ledning av riksantikvarien Martin Olsson, professor Birger Nerman, förste antikvarierna N. L. Rasmusson, K. A. Gustawsson och Mårten Stenberger, antikvarierna Sverker Janson, Olle Källström, Erik B. Lundberg, Monica Rydbeck och P. O. Westlund, museilektor C.-A. Moberg och amanuensen Dagmar Selling.

Onsdagen den 29 juni gjordes ett avbrott i raden av katederföreläsningar genom att hela kursen i omnibussar reste till Uppsala och Gamla Uppsala. På vägen dit gjordes uppehåll vid ett typiskt uppländskt bygravfält vid Järvaområdet samt vid Kung Nordians hög i Norrsunda. I Uppsala rullade bussarna ända upp till Slottet, varifrån man till fots gick ner genom staden och bl. a. besökte domkyrkan och Linnéträdgården i Svartbäcken.

I Gamla Uppsala var det givetvis högarna och kyrkan som stodo i förgrunden för intresset. Som färdledare fungerade

förste antikvarien K. A. Gustawsson, antikvarien Sverker Janson, museilektor C.-A. Moberg och författaren till denna redogörelse.

Vid inbjudan till kursen erbjödos kursdeltagarna att själva hålla kortare föredrag som inledning till diskussioner. Endast ett par mera allmänna dylika föredrag kunde beredas plats i programmet, nämligen av direktör D. Medeen, Danderyd, om hembygdsföreningens arbete på platsen, samt lantbrukaren Paul Olsson, Västra Ämtervik, om erfarenheter och synpunkter från uppteckningsarbetet.

På eftermiddagen företogo de arkeologiskt intresserade en utflykt "Med förortsbana till forntiden" och besågo en del gravfält i Ängby villastad under ledning av förste antikvarien K. A. Gustawsson och museilektor C.-A. Moberg. På Nordiska museet föreläste samtidigt förste intendenten Gösta Berg om "Folklivsforskning och kulturminnesvård före Hazelius", varefter Nordiska museets filmer "Kryckeståt" samt "Älgjakt i Dalarna" förevisades.

På aftonen samlades deltagarna i Nordiska museet och besågo i grupper olika avdelningar av Nordiska museet. Som ciceroner fungerade därvid intendenterna Andrén, Bengtsson, Lagerquist, Lundwall, Nylén, Rehnberg och von Schoultz samt amanuens Tunander och kandidat Hallerdt.

Fredagen den 1 juli var kursens sista dag. Då man kunde beräkna, att deltagarna nu började bli lite trötta, upptog programmet på förmiddagen inga föreläsningar utan endast visuell undervisning i det att olika filmer förevisades, bl. a. Nordiska museets film "Svedjebruk" och Riksantikvarieämbetets film "Hur vår forntid räddas". Dessutom lät en av kursdeltagarna förevisa en amatörfilm, upptagen genom en hembygdsförening på Öland.

På eftermiddagen hade föreläsningarna gjorts kortare, 20 à 30 minuter, för att inte verka tröttande. Dessa föreläsningar utgjorde i olika avseenden en avslutning och sammanfattning av vad som tidigare behandlats under kursen. Museilektor Moberg talade om "God hjälp och försuttna tillfällen", intendenten Rehnberg om "I sista minuten — innan traditionerna dött ut"

och antikvarien Sverker Janson om "Hur långt räcker våra resurser".

I den moderna undervisningen är man helt på det klara med att det talade ordet, föreläsningar av olika slag, är den undervisningsform, som är den minst effektiva. I en kurs av detta slag, där deltagarnas ålder, utbildning, intressen m. m. äro så skiftande, torde emellertid andra former vara ganska svår genomförbara. Det gällde därför att få föreläsningarna så effektiva som möjligt, vare sig de ägde rum i museisalarna eller i katedern med hjälp av ljusbilder, färgbilder el. dyl. Dessutom måste deras antal och placering i dagens program ske med hänsyn till deltagarnas absorberingsförmåga.

Avsikten med föreläsningarna var främst att sätta tankeverksamheten i rörelse och att utgöra inledningar till diskussioner. Efter varje föreläsning var i programmet särskild tid reserverad, aldrig under 45 minuter, för diskussion. Deltagarnas egna föredrag voro på samma sätt avsedda som diskussionsinledningar och den sista dagen var en särskild diskussionstimme annonserad i programmet, varvid vem som helst fick fråga om vad som helst.

Detta utrymme för diskussioner visade sig utgöra det mest positiva inslaget i programmet. Samtliga diskussionsperioder begagnades, och flera gånger måste diskussionen avblåsas eller uppskjutas till längre fram för att programmets tider skulle kunna hållas. Härvid fingo många kursdeltagare direkta svar på sina frågor, och åhörarna kunde få problemen belysta ur betydligt flera och ofta mera konkreta synpunkter än vad enbart föreläsningar kunde givit. Huvudsaken var alltså de timplånga samtalen dagligen mellan vetenskapsmännen och deras frivilliga medhjälpare ute i byggena.

En icke obetydlig del av värdet med en kurs av detta slag är den anda och stämning som råder och det kamratskap som utbildas mellan kursdeltagarna och kursledningen. Genom flera samkväm understöddes detta inslag i kursen. Redan första dagen bjöd Nordiska museet alla till gemensam lunch på Skansen. Vid middagen var det Kursen som stod för värdskapet, och redan första dagen torde de flesta blivit goda vänner genom det fria

umgänget vid dessa tillfällen. Tisdagen den 28 juni kunde man åter råkas kring matbordet, då Riksantivarieämbetet efter vandringarna i Historiska museet bjöd på supé i ämbetslokaler. Under Uppsalafärden samlades man till gemensam lunch i Domtrappkällaren och till kafferep på Odinsborg, och kursen avslutades den 1 juli med en subskriberad middag på Hälsingegården, där Skansens spelmän utförde taffelmusiken, medan kursdeltagarna bänkades kring långborderna på gårdsplanen.

Av de omkring 100 kursdeltagarna utgjorde det kvinnliga inslaget endast omkring 10 %. Den äldsta deltagaren var 78 år och den yngsta 33 år. En granskning av kursdeltagarnas ålder visar följande siffror:

över 70 år	10 %	40—50 år	24 %
60—70 „	28 %	33—40 „	4 %
50—60 „	34 %		

Kursdeltagarna representerade ett flertal yrken från lantarbetare och metallarbetare till godsägare och prostar. Den största gruppen utgjorde skolfolket, rektorer, kantorer och framför allt folkskollärare, vilka tillsammans utgjorde icke mindre än 35 %. I mycket stor utsträckning beror detta dels på de allmänna kulturella intressena hos denna kategori, men även på deras ekonomiska ställning och kanske framför allt på deras sommarledighet.

Lantbrukarna, som enligt registren över institutionernas frivilliga medarbetare äro ett mycket stort antal, utgjorde endast 10 % av kursdeltagarna, beroende på svårigheterna att skaffa ersättare i arbetet. Arbetare av olika kategorier, såsom lant-, metall-, skogs-, måleri- m. fl. grupper, utgjorde sammanlagt knappt 10 %, vilket i hög grad berodde på att dessa samhällsgrupper i mycket liten utsträckning själva kunna välja semester-tid utan måste uttaga den, då industrien har total semester för alla anställda. Präster och frikyrkliga pastorer utgjorde sammanlagt 9 %. Förmän såsom vaktmästare, skogvaktare, postmästare etc. uppgingo till 7 %. Affärsmän och handlande utgjorde sammanlagt omkring 10 %. De övriga tillhörde

skiftande kategorier, varvid de 10 % kvinnliga deltagarna representerade lantbrukare och olika borgerliga yrken.

Att 18 % voro över pensionsåldern och 35 % folkskollärare beror främst på att de pensionerade eller äldre personerna samt skolfolket med sin sommarledighet bättre förfogar över sin tid. Det är emellertid så mycket mera glädjande att närmare hälften av deltagarantalet var personer, som offrat sin fritid och pengar på att utbilda sig till att bättre kunna tjäna den lokala eller centrala kulturminnesvården.

Man kan inte ta miste på det mycket starka intresse för kulturminnesvården, som flertalet av kursdeltagarna hyste. De flesta ha även utfört en värdefull gärning inom olika grenar av detta arbetsfält. Av naturliga skäl har det personliga intresset i övervägande grad varit inriktat på den egna bygden, som därför fullt naturligt någon gång kommit att överdimensioneras i vederbörandes föreställningsvärld. Det sätt på vilket alla under den korta kursen villigt läto sina vyer vidgas visar bäst, att även ett sådant lokalt intresse lätt kan få en allmännare syftning.

Det är fullt förklarligt, att det många gånger visade sig att äldre vetenskapliga teorier och resultat voro bättre kända och omfattade än nyare rön, dels beroende på att ett så stort antal var äldre personer, men dels även på att det ofta dröjer en avsevärd tid, innan forskningens senaste resultat få tillräcklig spridning, ens bland de mest intresserade lekmännen. Detta beror i hög grad på avsaknaden av litteratur och upplysning av olika slag. Det visade sig vid alla diskussioner, att man kände ett starkt behov av att i lättillgänglig litteratur få del av den kulturhistoriska forskningens nya landvinningar. Vad som framlägges i doktorsavhandlingar eller specialuppsatser i vetenskapliga skriftserier förblir alltför länge tillgängligt endast för forskarnas trängre krets. Att vid sidan av kurser av detta slag verka för framställningen av god och vederhäftig upplysningslitteratur synes därför höra till de angelägnaste uppgifterna för våra kulturminnesvårdande institutioner.

NORDISKA MUSEETS NYA FÖRELÄSNINGSSAL

av Erik Andréén

Till ett nutida museums önskvärda behov hör onekligen en föreläsningssal. Intresset för konst- och kulturhistorisk kunskap är i våra dagar så stort, att undervisningen måste bli en av de viktigare museala uppgifterna. Och därmed följer önskvärdheten av att museimannen kan bjuda allmänheten en lokal med goda sittplatser och möjligheter att visa ljusbilder och film. De större nybyggda museerna har i regel tillgodosett detta behov i en eller annan form, medan de äldre vanligen är sämre lottade.

Nordiska museet var redan före sekelskiftet försett med en "hörsal" med 145 kvm golvyta. Denna motsvarar dock på intet sätt våra dagars krav på en dylik lokal. Den saknar goda förbindelser med museets entré, den har plant golv och två skymmande murpelare i mittaxeln, och den är illa ventilerad. En modern föreläsningssal bör ligga så nära museets vestibul att extra vakthållning kan begränsas, den bör ha sluttande golv och bekväma sittplatser, den bör ha god akustik och vara väl ventilerad — med ett ord: den bör i stort sätt motsvara de krav på komfort och bekvämlighet, som allmänheten är van att ställa på en modern biograflokal.

Hörsalen i Nordiska museets bottenvåning har inte på långa tider fyllt sin avsedda uppgift utan tjänstgjort såsom arkivförråd. Behovet av föreläsningssal har under trettio- och fyrtiotalen i stället tillgodosetts med olika provisoriska arrangemang, alla behäftade med betydande nackdelar.

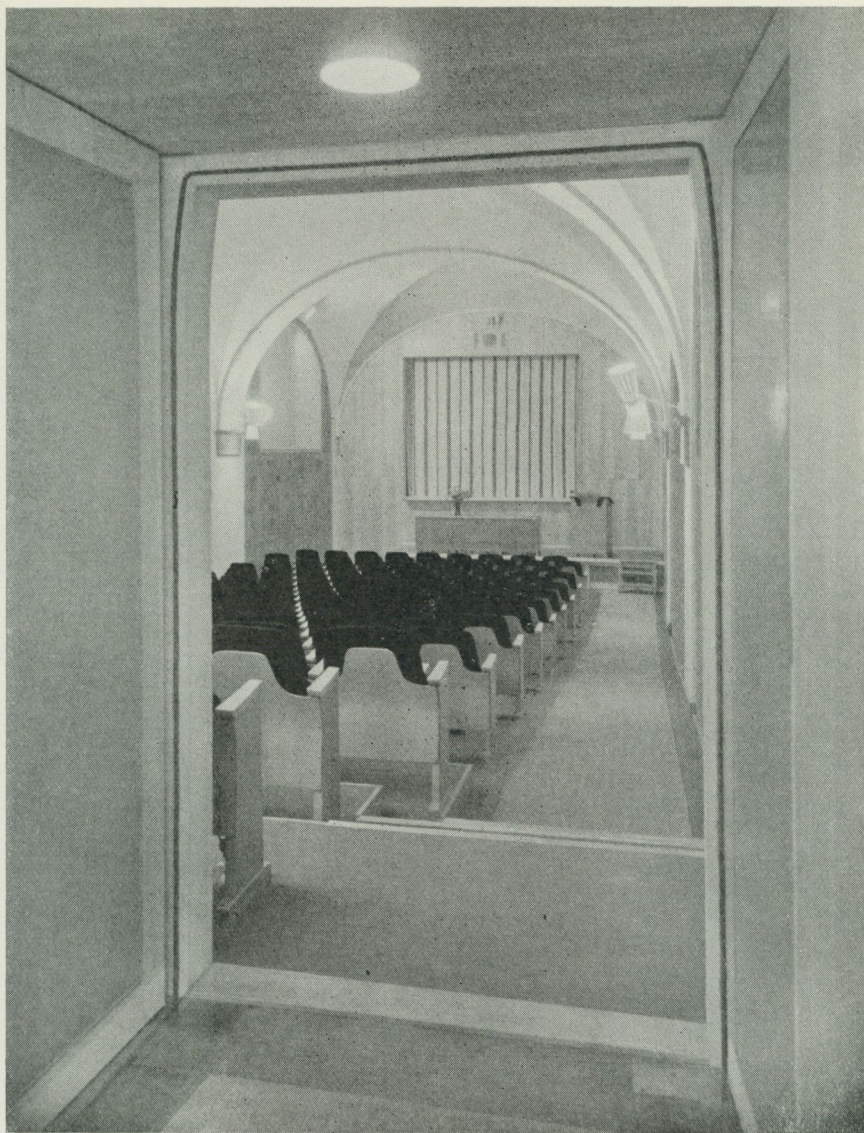
Då frågan om en ny föreläsningssal på hösten 1947 blev

aktuell, uppdrogs åt arkitekten Carl-Axel Acking att utarbeta alternativa förslag till placering av denna i södra delen av museibygnadens bottenvåning. Utredningen visade dels att salens kapacitet måste begränsas till mindre än 200 åhörare, dels att den lämpligaste placeringen var söder om trappan från entréhallen. Här kunde fyra valkvadrater disponeras för ändamålet — själva föreläsningssalen motsvarar tre valv, och under det fjärde, närmast trappan belägna valvet kunde projektiionsrummet och en diminutiv foajé inrymmas.

Erfarenheter från museets tidigare föreläsningsverksamhet talade snarast för en lokal med bortåt 300 sittplatser. Museibygnadens konstruktion tillåter emellertid ingenstans — frånsett stora hallen — en större fri bredd än 7 m. Och då salens längd av flera skäl (projektionstekniska, akustiska, estetiska etc.) icke bör överstiga 20 m, motsvarande tre valv, måste golvytan begränsas till 140 kvm och sittplatsernas antal till 180.

Sedan föreläsningssalens disposition i princip blivit fastställd, har arkitekt Acking utarbetat detaljritningar inte bara till de olika rummen och deras fasta inredning utan även till klaffstolar, fondparti, talarstol, armatur etc. Salen har sluttande golv, belagt med linoleum. De tre fönstren är försedda med lameller av furu, snedställda, så att ljuset kastas framåt podiet utan att blända publiken. Mörkläggnig sker med motordrivna rullgardiner. Det elektriska ljuset tändes och släckes gradvis; då lokalen är mörklägd finns på varannan bänkrad ett dämpat ledljus, som gör det möjligt för senkomna åhörare att uppsöka sina platser utan att snubbla.

Mörkläggnig, belysning, ridå etc. kan skötas såväl från talarstolen som från projektiionsrummet. Talaren kan meddela sig med maskinisten dels genom summer och ljussignaler, dels genom lokaltelefon, men därjämte kan maskinisten hela tiden följa föreläsningen genom en särskild högtalare. Denna högtalaranläggning kan vid behov utnyttjas för publiken, liksom den naturligtvis fungerar vid ljudfilmsföreställningar. Genom partiell användning av poröst väggmaterial är dock akustiken så god att högtalare icke behöver användas vid vanliga föreläsningar.

*Den nya föreläsningssalen i Nordiska museets bottenvåning,
sedd från entrén.*

Klaffstolarna är levererade av Ernst Bergholm i Västervik — till stolsitsar och ryggar har man i stället för vanlig stoppning använt elastiska gummidynor, s. k. Dunlopillodynor, från Dunlop Rubber Co., Norrköping — ridåmaskineri och ljusregulator har levererats av AB Kinoteknik, mörkläggningsanordningen av firma Åhs & Jegborg och armaturen av AB Arvid Böhlmarks lampfabrik. Anordningar för värme och ventilation har installerats av AB Svenska fläktfabriken. Frånsett dylika specialarbeten har inredningen utförts med museets egen arbetskraft. — Föreläsningssalen togs i bruk redan för en sommarkurs under veckan efter midsommar men invigdes först den 18 oktober med museets föreläsningsserie om möbelstilarna.

Vid utformningen av interiören har arkitekt Acking i flera avseenden låtit tekniska realiteter inspirera till den estetiska formgivningen. Så till exempel har han valt håltegel till innerväggarna för att uppnå en dragfri ventilation och samtidigt en god akustik, och detta har inspirerat honom till färgeffekten tegelröda väggfält mot vitkalkade pilastrar och valv. Likaså har de för projekteringsrummet använda cementplattorna fått ge upphov till den rustik, som ger liv åt foajéns väggytor. Över huvud taget har hela interiören mer av romantik än man brukar finna i nutida byggnads- och inredningskonst — en parallell till den riddarromantik, som präglar den clasonska museibygnaden. Och man är benägen att instämna med Gotthard Johansson (Sv. D. 19/10 1949): "Nordiska museet har fullbordat ännu en etapp i sin pågående inre ombyggnad, och den fogar sig arkitektoniskt smidigare än någon av de föregående in i den ursprungliga arkitekturen."

ANNA RUDBECK IN MEMORIAM

Förre amanuensen vid Nordiska museet fröken Anna Rudbeck avled den 29 juni 1949. Hon var född den 20 juni 1878 och dotter till generalmajoren friherre Zachris Rudbeck och hans maka Ebba Ulfsparre af Broxvik.

Efter utbildning vid Tekniska skolan och textilt arbete i Ateljé Licium under Agnes Brantings insiktsfulla ledning anställdes hon den 6 maj 1909 vid museet, där hon fick sin tjänstgöring förlagd till Skansen, varifrån hon avgick med pension den 31 december 1942 ehuru hon ännu under närmare tre år kvarstod i tjänst.

Med Anna Rudbecks bortgång försvann en gedigen och markant personlighet, känd och älskad av tiotusentals svenskar vilka betraktade henne som en personifiering av Skansen. Hon tillhörde ej den första generationen av Hazelius' medhjälpare, men hennes mor friherrinnan Ebba Rudbeck var en av de frivilliga krafter som under nittioalet trofast bistod friluftsmuseets skapare med uppoffrande arbete. Anna Rudbeck blev typisk för den andra generationen av museets tjänstemän, de som kände förvaltningen av det hazelianska arvet som en helig förpliktelse och som svartsjukt vakade över att inga traditioner förfuskades och att det nya släpptes in med största försiktighet.

För de otaliga stockholmare som under trettiofem år i de mest skilda ärenden och angelägenheter besökte Skansens expedition och klädkammare, var Anna Rudbeck intill sin avgång den mångvetande och alltid beredvilliga hjälparen. Hennes offervilja hade ingen gräns. Under sommarmånadernas hektiska programperiod som sätter vår personal på så hårda prov tjänstgjorde hon bokstavligen dag och natt. För byråkratiska småtterier av typen fastställd arbetstid, tjänsteskrivelser o. d.

hyste den impulsiva Anna Rudbeck djupt förakt. "Men, not measures", är ett gammalt anglosaxiskt handlingsprogram. Att ständigt ställa sin personlighet helt till förfogande, att i ur och skur göra sin insats var för den bortgångna något självklart. För henne var arbetsglädjen en naturlig livsform, den blev bara ett uttryck för det äkta mänskliga. Hon fyllde sin kallelse på ett självklart sätt, avskydde publicitet och självreklam, men visste alltid med naturlig värdighet inta sin rätta plats. Som den frodiga, hela människa hon var älskade hon livets goda: trofasta vänner, skönhet och kvalitet, hos människorna såväl som i tingen.

Anna Rudbeck förvärvade med åren en rik människokänedom, som i förening med hennes på gammaldags förfinad uppfostran grundade taktkänsla gjorde henne skickad att umgås med hög och låg. Hennes vänlighet var av det slaget som rev ner murar. Hur väl behövs inte sådana människor!

Andreas Lindblom

FRÅN LANDSKAPSMUSEER OCH HEMBYGDSGÅRDAR

EN ÖVERSIKT FÖR ÅR 1949

Enligt lagen om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader (Svensk författningssamling 1942:354) ha följande byggnader under år 1949 blivit registrerade som byggnadsminnesmärken: Gunnebo slott, Mölndal, Västergötland; Binnebergs tingshus, Binneberg, Västergötland; Västra Tunhems prästgård, Västergötland; Gamla bruksgården, Masugnsbyn, Kiruna; "Kafé Bron", kvarteret Skeppsbron 5, Visby; Ullaberg (Karreby 1²), Svärta socken, Södermanland; Bergengrenska gården, kv. Kocken nr 23, Simrishamn.

Skåne

Till Onsjö härads hembygdsförening har dess ordförande greve C. Bonde, Trolleholm, skänkt två väderkvarnar, Östraby kvarn i Torrlösa socken, av holländsk typ byggd 1861, samt Olstorps kvarn i Reslövs socken, en stabbamölla byggd 1689. Av Kungl. Domänverket har Frosta härads hembygdsförening erhållit en ryggåsstuga med härbärgshus i Boarp, Norra Rörums socken, för flyttning till lämplig hembygdsgård. Brandstads gamla prästgård har under året restaurerats genom Färs härads hembygdsförenings försorg, varvid anläggningens västra länga dock av brist på medel måst rivas. En äldre manbyggnad, som tidigare ingått i klockaregården i Hammenhög har genomgått viss konservering genom Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne. Samma förening har genom sin hembygdsrets i Tranås omhändertagit Tranås gamla gästgivargård samt restaurerat en "brydestuga" inom socknen. Gärds härads hembygdsförening har för överflyttning till Degeberga hembygdspark inköpt fyra av de äldre längorna i annexbostället Djurröd nr 2 i Djurröds socken. Med bistånd

av Skånes hembygdsförbund ha Ljunits och Herrestads samt Harjagers häraders hembygdsföreningar låtit konservera samlingarna i Stora Herrestads tingshus och i Pålstorp i Kävlinge. En ny hembygdsförening har bildats i Hästveda. I Bjärnum har en skolbyggnad från 1800-talet flyttats till en park och inretts till hembygdsmuseum, varvid bottenvåningen bibehållits i ursprungligt skick som skola.

H a l l a n d

På friluftsmuseet Hallandsgården i Halmstad har uppförts ett stånd från Gunnarps marknadsplats. Södra Hallands hembygds- och fornminnesförenings gård Bollaltebygget i Knäred har restaurerats liksom även föreningens ryggåsstuga Vippen-torpet i Ysby. Veinge hembygds- och fornminnesförening har rekonstruerats och föreningen har förberett flyttning till Veinge kyrkby av en äldre loftsbyggnad från Östra Karup.

Ö l a n d

Kvarnkommittén har även detta år restaurerat ett antal kvarnar. En större tullkvarn vid Torngård har inköpts. Hembygds-gårdar planeras i Böda, Högby och Algutsrum. Ölands södra kontrakts hembygdsförening har nybildats med avdelningar i resp. socknar.

S m å l a n d

Kalmar län: Vissefjärda hembygdsförening har omhändertagit och restaurerat socknens kyrkstallar. Hembygdsföreningen i Gullabo har reorganiserats. Stranda härads hembygdsförening i Mönsterås har restaurerat den s. k. Sunnastugan samt en vattenkvarn i Döderhult. Långemåla hembygdsförening har påbörjat restaurering av Bötterums gästgivargård. Hultsfreds hembygdsförening har förvärvat en större bondgårdsbyggnad för flyttning. Sevedebygdens fornminnesförening i Vimmerby har förvärvat en äldre stadsbyggnad, avsedd att uppföras i friluftsmuseet Gästgivarhagen. Kristdala hembygdsförening har reorganiserats och hembygdsgårdens hus ha restaurerats. Misterhults hembygdsgård har uppmätts och samlingarna fack-

mässigt katalogiserats. I Tunaläns härad har en förening bildats för omhändertagande av Ishults gamla tingshus. Locknevi hembygdsgård har invigts. Hembygdsföreningen i Hallingeberg har fått en av Ankarsrums bruks gamla smedstugor och planerar att uppföra en hembygdsgård med allmogebyggnader.

Kronobergs län: Nya hembygdsföreningar ha bildats i Ekeberga, Lamhult, Herråkra och Ör. Örs hembygdsförening har förvärvat ett soldattorp från Knappatorp. Göteryds hembygdsförening har anskaffat ett torp i Brokhult. Agunnaryds hembygdsförening har förvärvat och på platsen restaurerat en ryggåsstuga vid Tjurkö by. Virestads hembygdsförening har flyttat en ladugård från Framnästorp, Spånhults säteri, till hembygdsgården. Lidhults hembygdsförening har flyttat en högloftsstuga från Snörhult till sin nya hembygdspark. Norra Allbo hembygdsförening har för 50 000 kr inköpt den s. k. Riksdagsmannagården i Alvesta. Hembygdsföreningen i Urs-hult har inköpt Lunnebacken, där föreningens stuga är be-lägen.

Jönköpings län: Gislavedsortens hembygdsförening har upp-fört den s. k. Veståkrastugan. Malmbäcks hembygdsförening har erhållit en linbastu. Holavedens hembygds- och fornminnes-förening i Tranås har restaurerat Hagströmska gården. Kors-bergaortens hembygdssällskap har nybildats.

V ä s t e r g ö t l a n d

Skaraborgs län: Stola slott i Strö socken har restaurerats. Till Västergötlands museums friluftsanläggning i Skara har flyttats ett ryttaretorp från Enebacken i Holmestads socken. Skara stad har låtit restaurera det gamla spruthuset av sten från 1700-talet och upplåtit detsamma till brandskyddsmuseum.

Älvsborgs län: Nya hembygdsföreningar ha bildats i Skepp-landa och Stora Lundby.

D a l s l a n d

Bengtsforstraktens Fornminnes- och hembygdsförening har flyttat en tvåvånings parstuga från Strand i Ed till hembygds-gården i Bengtsfors. Byggnaden är avsedd att användas som

vandrarhem. Nya hembygdsföreningar ha bildats i Frändefors och Högsäter.

Östergötland

En parstuga från Ö. Torp i Rystad har uppförts vid friluftsmuseet Valla, Linköping. Sockenmuseets samlingar i Risinge ha omordnats, och Ödeshögs hembygdsmuseums samlingar ha katalogiserats. Det Berghska skolmuseet har invigts.

Sörmland

Gruvfogdebostaden vid Koppartorp i Tunabergs socken har restaurerats, varvid den gamla skolsalen har iordningställts som samlings-sal. I byggnaden inrymms även sockenbiblioteket.

Uppland

Nya hembygdsföreningar ha bildats i Litslena, Söderfors och Valö-Forsmark. Litslena hembygdsförening har erhållit ett dragontorp med tillhörande rustbod vid Åby, en bastu vid Kälsta samt en väderkvarn vid Hummelsta, vilka byggnader skola bevaras på sina ursprungliga platser. I Söderfors har på brukets bekostnad en smedbostad från 1700-talet restaurerats och inretts för att visa en arbetarbostad vid 1800-talets slut. Valö-Forsmarks hembygdsförening har inköpt en mangårdsbyggnad från 1800-talet och iordningställt den till museum och samlingslokal. Gamla Grenome herrgårdsbyggnad i Olands-Stavby socken, som 1945 donerades till Södra Olands hembygdsgille av akademifogden John Eriksson, har till sitt yttre färdigställts i 1700-talsskick och försetts med inredning av högreståndskarakter. Möbler har skänkts av fil. dr O. Lundberg, Uppsala. Grenome har tänkts som studiegård i den uppländska hembygdsrörelsens tjänst. Roslagens fornminnes- och hembygdsförening har inköpt den intill museibygnaden (Gamla gevärsfaktoriet) belägna Zettersténgården i Norrtälje, en herrgårdsliknande byggnad från början av 1800-talet. — Sundbybergs hembygdsförening har ordnat Carl Fagerbergsdonationen av skulpturer och modeller och invigt ett hembygdsarkiv, inrymt i huset Järnvägsgatan 50.

Västmanland

Grythyttans turist- och hembygdsförening har flyttat en svalgångsbod till en tomt vid sjön Torrvarpen. Boden har inretts till samlingslokal, vandrarhem och museum.

Närke

Västernärkes hembygdsförening har förvärvat en backstuga vid Hult, Västra Granhammars by i Vintrosa socken, avsedd att bevaras på sin ursprungliga plats.

Värmland

Filipstads Bergslags hembygdsförening har flyttat en bergsmansgård från Asphyttan till Munkebergsparken i Filipstad. Storbroyttan vid Filipstad har under året restaurerats.

Gästrikland

Smärre ekonomibyggnader ha flyttats till hembygdsmuseerna i Hille, Årsunda och Ockelbo.

Hälsingland

Mangårdsbyggnaden från Simanbo har uppförts vid Per-Arvidsgården i Ljusdal. I Söderhamn har kvarnen vid Oxtorget restaurerats. En del föremål från Enångers gamla kyrka ha överförts till Hälsinglands museum, Hudiksvall. Ny hembygdsförening har bildats i Norrbo socken. Ett härbre har flyttats till Bergsjö hembygdsgård. Jättendals hembygdsförening har av socknen erhållit en mangårdsbyggnad, som skall kvarligga på ursprunglig plats och tjäna som hembygdsgård. Ett eldhus har inköpts till Ovanåkers hembygdsgård och ett härbre har uppsatts vid Mårtensgården i Edsbyn. Rengsjö hembygdsförening har övertagit sockenstugan och ett härbre.

Medelpad

Vid Medelpads fornhem har en storhässja uppförts jämte en bastu från Västerböle och en smedja från Norrböle i Attmars socken.

Jämtland

Nya hembygdsföreningar ha bildats i Offerdal och Klövsjö.

Ångermanland

Nya hembygdsföreningar ha bildats i Vibyggerå och Viksjö. Tåsjö hembygdsförening har förvärvat en mangårdsbyggnad, som flyttats och uppförts som hembygdsgård tillsammans med ett härbre och en skvaltkvarn. Ullångers hembygdsgård har till Mäjaberget sammanfört fyra kokhus och en ladugård från fäbodan inom socknen.

Västerbotten

Bygdeå hembygdsförening har restaurerat en portbyggnad till kaptensbostället Bygdeåborg. Ny hembygdsförening har bildats för Umeå stad och socken.

Lappland

Ny hembygdsförening har bildats i Stensele. Sorsele turist- och hembygdsförening har restaurerat en byggnad inrymmande vattenkvarn och benmjölsstamp.

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1949

Allmogea vdelningen

Inom avdelningen sker en fortgående genomarbetning av samlingarna syftande till översikter, som gör det lättare att bedöma behovet av nyförvärv inom olika föremålsgrupper och från olika bygder inom landet. Utom de enstaka tillfällighetsfynden, som erbjudas museet som gåva eller inköp och större slutna samlingar, som ibland erbjudas av privata samlare, sker därför avdelningens förvärv i fältet i anslutning till redan gjorda översikter.

Under året ha inom näringslivets föremålsbestånd tyngre jordbruksredskap såsom årder, plogar och rister anskaffats från Västergötland, Värmland och Dalarna samt en del lättare jordbruksredskap t. ex. skärar, slagor, rissel, kastskovlar, från Småland, Halland, Härjedalen, Västergötland och Uppland. Olika ting tillhörande boskapsskötseln ha inkommit från Härjedalen och Värmland. En mera omfattande samling av fiskedon och särskilt till strömmingsfisket hörande ting ha förvärvats från Trysunda och Ulvöhamns fiskelägen i Ångermanland. Dessa förvärv äro resultatet av strävanden att i museets samlingar få några representativa och i möjligaste mån fullständiga föremålsgrupper från särskilt typiska platser. Mera sporadiskt ha fiskedon förvärvats från Bohuslän, Småland och Uppland. En hermelinfälla har inkommit från Dalarna. Ett fåtal ting från landsbygdens hantverk ha inkommit från Bohuslän, Värmland och Östergötland.

Bland avdelningens förvärv av möbler märkas bl. a. en imperialsäng, en vaggga och en kärllhylla, ingående i den Westersforska gåvan från Skagershults socken (se nedan). Från Små-

land ha förvärvats en del finrumsmöbler från 1800-talets senare del såsom ett par fönsterbord, ett divansbord, en buffé m. fl. Från Regna socken i Östergötland har museet som gåva erhållit en gustaviansk säng tillverkad 1890 av en där verksam bygdesnickare, Johan Karlsson Hector, 1822—1897, jämte uppgifter om honom och hans verksamhet. Samtliga dessa förvärv fylla luckor i museets samlingar, som beträffande denna sena tidsperiod ej äro särskilt välförsedda vad gäller möbler från landsbygdshem av olika social karaktär.

En intressant byggnadsdetalj har erhållits från Frändefors socken i Dalsland, nämligen prov på ett innertak med trossning av lera och halm, lindat kring käppar, en teknik, som omnämnes bl. a. i husesyner från omkring 1800.

Inom gruppen *h u s g e r å d* har en relativt omfattande förvärvsverksamhet bedrivits, avseende kompletteringar inför en planerad nyuppställning av denna grupp inom museet. Det har härvid särskilt gällt att fylla ut samlingarna av föremål från 1800-talets slut. Förvärven ha i huvudsak gällt Småland, där ett särskilt verksamt ombud arbetat.

Av *f o l k k ö n s t* har avdelningen tillförts en hel serie av åtta målade väggfält från en större bondgård i Småland samt en s. k. gyltigelonad från Halland.

Bland årets förvärv av textilier märkes en rya från Edsele socken i Ångermanland, daterad 1788. Dess mönster, tre stora rosor växande upp ur en urna inom en vågformigt begränsad bård med strödda blomkvistar, återfinnes i olika stadier av omformning och stilisering i en hel liten grupp av senare ryor i landskapet. Även i Österbotten i Finland finner man ryor med mönsterdetaljer, som otvivelaktigt höra till samma grupp. Bakom det nu förvärvade exemplaret ligger säkerligen i sin tur en nu försvunnen rya med den traditionella barockkompositionen återgiven mera stilriktigt. Det är som exempel på en första översättning i lantlig miljö av stilbunden konst, vilken sedan ger upphov till en rad folkliga omtolkningar, som detta förvärv har intresse.

I fråga om *d r ä k t e r* har den insamling, som påbörjats tidigare och syftar till en komplettering av beståndet från

1800-talets mitt, fortsatt i tämligen stor omfattning. I förra årsredogörelsen klarlades principerna för denna insamling.

Av s a m f u n d s v ä s e n är att nämna en sexmansklubba för budsändning inom byalaget från Byholma på Vaddö, Uppland.

Bland gruppen för folklig tro och sed kan nämnas en s. k. "julbock", en leksak av ett gåsbröst från Ösel av en typ som tidigare är känd i Skåne, samt julljusstake och ljuskrona av trä från Småland. Prover på begravnings-, bröllops- och dopkonfekt ha inkommit från Stockholm och Småland. Från Skåne har förvärvats en samling gravfynd från en kyrkogård, visande exempel på att gravgåvornas mångtusenåriga tradition levat fram till vår egen tid.

Som ett led i strävandena att anskaffa ett i möjligaste mån komplett inventarium till Skansens gårdar, i detta fall finnsgården, har ett antal redskap och husgeråd förvärvats från Lekvattnet, Nyskoga och Södra Finnskoga i Värmland. Samtidigt har en undersökning gjorts om den äldre finska bebyggelsen i dessa trakter.

Slutligen bör nämnas en sluten, större samling, bestående av möbler, husgeråd, redskap för lantbruk och hantverk, textilier, dräkter m. m., som under året skänkts till museet av distriktsköterskan Eva Westerfors, Hasselfors. Gruppen stammar från Skagershults socken i Närke med omnejd och utgör ett värdefullt tillskott till museets ganska begränsade samlingar från denna del av landet.

Allmogeavdelningens föreståndare har varit förste intendenten Eskeröd. Dessutom ha vid avdelningen tjänstgjort intendenterna von Schoultz och Nylén, amanuensen Strömberg samt som tillfälliga arbetskrafter fil. kand. Ulla Leijonhufvud och fil. kand. Marianne Olsson.

L a p s k a a v d e l n i n g e n. Liksom föregående år har avdelningen framför allt ägnat sin verksamhet åt forskningsuppgifter i fältet, se Fältarbeten. Diverse fynd och förvärv ha därunder tillförts samlingarna. Bland dessa märkas en med diverse utskärningar, bl. a. renmärken, försedd täljd bräda från

en gammal torvkåta i Pessinki, Karesuando socken, en gammal kniv med utsirat renhornsskaft från en kalvmärkningsplats vid Pätsaure i Jokkmokks socken samt offerplatsfynd från Udtja, Jokkmokks socken, och trakten söder om Råsele, Vilhelmina socken.

Såsom gåvor har avdelningen bl. a. fått mottaga av förste bibliotekarien Torsten Kolmodin en tennträdsbroderad bröstlapp och av advokat Ernst Nathorst-Böös ett praktfullt exemplar av skopstav. Genom inköp ha samlingarna även utökats med bl. a. ett tennträdsbroderat mansbälte och en samling silverringar från 1840-talet.

Lapska avdelningens föreståndare har varit intendenten Manker.

Högreståndsavdelningens nyförvärv

Behovet av att intensifiera insamlandet av den industrialistiska genombrottsepokens kvarlevor har med åren blivit alltmera uppenbart. Då det gäller 1800-talets sista decennier böra våra efterkommande ha alla utsikter att få en långt klarare bild om insamlandet börjar, medan epoken ännu lever i friskt minne. Därmed ökas möjligheterna — men också svårigheterna. Icke bara uppgifterna utan även föremålsbeståndet är oändligt rikt och brokigt. Det nya varuöverflödet tillhör industrialismens karakteristiska drag, som inte får utsuddas genom alltför grov sovring under insamlingen.

Problemet att nå överskådlighet trots mångfalden är svåröst. Årets nyförvärv exemplifiera emellertid en metod som bidrar till en systematisering. De omfatta bl. a. två synnerligen innehållsrika samlingar bruks- och prydnadsföremål, vilka härröra från två 1800-talshem som först nyligen upplösts. Där förekomma de husgerädsföremål som äro så enkla att de endast i undantagsfall bevaras, bric-à-brac av det allra förgängligaste och numera ofta impopuläraste slaget, skrivbordsutensilier, spel, leksaker, sykorgar och pappersarbeten utförda vid aftonlampan jämte mycket annat. I viss utsträckning finner man sålunda i dessa samlingar ting som äro så obetydliga att de knappast

skulle observeras tagna var för sig, men som få ett helt annat värde när sambandet mellan dem blir bevarat.

Helheten — hemmet — är den rätta mätaren av delarnas betydelse. Det är fröken Maria Almgrens efterlevande och fröken Emma af Schmidt som lämnat dessa i sin art fullständiga bidrag till museets samlingar.

1600-talet. Årets äldsta nyförvärv är ett väggur av 1500-talstyp avsett att placeras på en konsol med fritt hängande pendel och lod. Fodret är av järnplåt och bemålat på sidorna med solens och månens sinnebilder. Uret har kunnat spåras till Mariefred och det förefaller icke otänkbart, att det kan häröra från Gripsholm. Från Torsebro i Småland kommer en serie gyllenläderstapeter, förvärvade genom testamentariskt förordnande av framlidne disponenten Hjalmar Ståhle. De ha emellertid t. v. deponerats för att pryda den fastighet där de f. n. befinna sig. Av Samfundet Nordiska museets Vänner har museet som gåva fått mottaga en praktfull dryckeskanna av Johan Nützel, som var mästare i Stockholm 1676—1715.

Namnet Tottie för tankarna i första hand till 1700-talet och Tottieska malmgården på Skansen. En av de ledande bland släktens nuvarande medlemmar, kanslirådet Anders Tottie, har visat museet sin välvilja genom att i museet deponera själva kärnan i det märkliga familjefideikommisset, den s. k. Danckwardt-Lillieströmska porträttsamlingen. Det gäller sex porträtt av officerare i Claes Danckwardt-Lillieströms värvade regementes regementsstab, vilka de porträtterade själva skänkte sin chef vid regementets upplösning. Vid sidan av den utomordentliga lilla gruppbild av Carl Gustav Wrangels regementsstab från år 1649, som sedan länge är i museets ägo, torde denna serie porträtt av unga och bistra kombattanter i Karl X Gustavs krig vara tämligen unik i sitt slag.

Enligt förordnande av förra amanuensen vid Skansen framlidna fröken Anna Rudbeck ha hennes arvingar överlämnat en omfattande gåva, som dominerar årets nyförvärv från 1700-talet. Den omfattar en rik samling släktporträtt, möbler och gravyrer. Särskilt välkomna tillskott till museets samlingar äro ett skrivskåp från Fredrik I:s tid och en sengustaviansk län-

stol av den typ som Louis Masreliez ritade för Gustav III:s paviljong på Haga. Två taburetter från samma tid och med samma kraftiga sväng på benen äro signerade av Erik Öhrström. Två dragkistor representera tidens enklaste och därför mera sällan bevarade bruksmöbler.

Fredrik I:s tid. Från seklets förra hälft härrör sannolikt en läderklädd barnstol av märklig typ som museet fått motta som gåva av direktör Tom D. Smith. Från samma tid härstammar sannolikt en rökmössa vävd av silke och metalltråd i flamskväv och med en lång silkestofs av crepiner. Den är en gåva från borgmästare C. A. Fröbergs stärbhus. Vår samling av 1700-talssilver har fått ett tillskott av hög klass genom framlidne civilingenjörens och fru Orvar Laquists testamente i form av en filigranarbetad dosa stämplad 1725 av Hans P:son Ekstrand i Hälsingborg.

R o k o k o. Ett praktfullt tillskott till silversamlingen bildar också en kaffekanna gjord av stockholmsmästaren Petter Ene-roth 1775, som överingenjören Rolf Gunnar Rosenbröijer, Helsingfors, välvilligt deponerat på museet. Kannan har sannolikt sedan sin tillkomst ärvts inom ätten Rosenbröijer och är stämplad i botten med dess vapen.

Fru Wilma von Björnmarck har låtit en släktklenod få sin fristad i museet. Den består av ett fanerat tobaksskrin i fullt utbildad rokoko med det björnmarckska vapnet inlagt i locket, som kaptenen Nils von Björnmarck bör ha låtit göra åt sig strax efter det han adlades 1751. Från samma tid härrör sannolikt en gåva från Samfundet Nordiska museets Vänner, som är ett av årets viktigaste förvärv. Det är en avdelningsskärm i pressat och rikt färglagt läderarbete med kinesiserande motiv, som importerats redan under 1700-talet. Om skärmen införts av Ostindiska kompaniet och alltså är ett äkta kinesiskt arbete eller om den gjorts i kinesisk stil i Europa är en fråga som alltjämt står öppen men som väl så småningom kommer att få sitt svar.

Genom testamentariskt förordnande av framlidna fröken Jenny Swederus har i museet hamnat två porträtt i originalramar av den vederhäftige porträttisten Anders Eklund före-

ställande drottning Lovisa Ulrikas hovmästare Wilhelm Venus med maka. Såväl konstnärligt som dräkthistoriskt äro de av stort värde. En extra poäng tillkommer dem onekligen genom den lustiga påminnelse de ge om 1700-talets ofta ganska egenartade namnskick.

En av museets goda vänner, friherrinnan Louise Leuhusen, har som gåva överlämnat de två rokokodräkter, vilka som deposition länge varit utställda i museets dräktgalleri. Det är med stor glädje som museet nu får räkna dem som sina egna: både den blommiga vitbottnade brokadroben, som burits som bruddräkt av grevinnan Anna Christina Fleming 1764 och den mönstervävda sammetsdräkt, som bars av hennes brudgum, greve Nils Bonde af Björnö. Dräkterna äro utmärkt väl bevarade och synnerligen representativa för sin tid. Brudens lilla släta vigselring medföljde även gåvan.

Från samma tid är den brudstubb av gul sidenatlas med stick-söm, som använts av domprosten Johan Lostboms i Uppsala maka Christina Elisabeth Kammecker. Den är en gåva av fru Sigrid Sellergren.

Fröken Maria Herzman, Stockholm, har förutom andra värdefulla gåvor lämnat ett intressant bidrag till textilsamlingen. Den består av tre sidendrougeter från den Fritziska och den And. Dalmansonska fabriken i Stockholm, vilka äro hallstämplade 1762 och 1763 (jfr Fataburen 1926, sid. 65 ff.).

G u s t a v i a n s k t i d. Museets trogne gynnare major Alf Amundson har detta år berikat samlingarna med två dukatvågar, som sannolikt härröra från 1700-talets senare del. Även några enklare bruksföremål av stort kulturhistoriskt värde ha tillförts samlingarna. En rangplats bland dem intar en täljstensmortel i ett stort äggkoppsformat underrede av trä, vilken stammar från Carl Gustaf Tessins Åkerö. Den är en gåva av framlidna fröken Hedda Leijonhufvuds stärbhus.

Den stora smyckeutställningen har givit anledning till gåvor från intresserade besökare. Från 1700-talet stammar en inköpt agraff av silver besatt med bergkristaller liksom fröken Greta Salenius' miniatyrporträtt av en blond pojke. En intressant samling av ordens- och sällskapsdekorationer, delvis härrörande

från 1700-talet, har av fil. dr Sanfrid Welin i Skara överlämnats till museet.

1800-talet. Anna Rudbecks värdefulla gåva innehåller även några släktporträtt från 1800-talet samt ett dussin förnämliga Karl Johansstolar av mahogny. Från samma tid härrör ett elegant litet konsolbord av björk med en stänkmålad fotplatta, som inköpts under året. Friherrinnan Magna Skogman har till sina tidigare gåvor av minnen från presidenten Carl David Skogman detta år fogat en mahognyspegel och ett bokskåp av mahogny samt två mariner målade av A. A. Plageman. I mån av utrymme ha dessa föremål placerats i Skogmanrummet i Sparbankshuset på Skansen.

Samlingen av 1800-talssilver har genom framlidna fru Fanny Carlssons, Stockholm, testamente fått ett synnerligen förnämligt tillskott i en ståtlig kaffekanna som är stämplad Gustaf Möllenberg 1835 och som har tillhört Emilie Högquist. Till det enklare servisgodset höra två Rörstrandstillrikar, vilka äro utförda i ett av de vanliga orientaliska mönstren, men trots detta märkliga därför att den ena är signerad så tidigt som 1833. En tryckplåt av koppar för Rörstrands mönster "Singapore" har samtidigt förvärvats från annat håll. Fru Anna Österberg, Stockholm, har skänkt ett halvt dussin skedar av pinsback, vilka torde härröra från 1700-talets slut eller 1800-talets början, då detta material var i allmänt bruk. Prostinnan Amelie Bratt-Fredlund, Uppsala, har skänkt några äldre ljusstakar och servisdelar av flintporslin från seklets början jämte en samling duktyg och linne från samma tid.

En textilgåva bör särskilt omnämnas och det är den stora samlingen av omkring 300 nummer från fröken Emma af Schmidt. Den är intressant ur många synpunkter. Från 1700-talets förra del sträcker den sig fram till våra dagar, och den innehåller en mångfald av sådana textilier som när de tjänat ut oftast hamna bland lump och mattasor. I närmare 60 år har fröken S. bott i samma lägenhet och hon har där sparat allt som på något sätt varit användbart från gångna generationer. Det är med andra ord ett sådant hem som musealt sett är en guldgruva. Därigenom har den kommit att innehålla alla

dessa enklare inredningstextilier av hemvävda randiga stolsöverdrag i blått och vitt, brunt och vitt och rött och vitt från 1700-talets slut till de helvita med röda passpoaler på 1860—1870-talen. Rutiga linnegardiner och färggranna kattuner till sängomhängen, randiga tageltyger, blommiga ylledamaster i rött och grönt till möbelklädslar, allt finnes i många varianter. Fönstergardinens hela utveckling under 1800-talet kan följas i provlapparnas rad: småmönstrade genombrutna linonger, rutiga bomullstyger, storblommiga linonger och tambursöm på bomull och tyllbottnar, trådgardiner och sist prover från 1900-talets början. Till köksbruk finnas bevarade de enkla handdukar som äro sällsyntare än kanske något annat, av grov linnelärft, kyprade eller randade, sydda ur metervara. Till provsamlingen ha dessutom erhållits fransar, band, snodder och mindre prover av dräkt- och inredningstextilier till ett antal av flera hundra.

Från 1700-talets slut finner man i denna samling långa randiga herrstrumpor av fin silketrikå och även ett par byxor och strumpor sammanhängande av gulvit silketrikå. Fina handsydda linneskjortor med veckade skjortbröst och tillhörande halsdukar av vit linong eller med tryckt mönster från 1800-talets förra del ingå i samlingen. Långa rader av brokiga snusnäsdukar, både hemvävda och med tryckta mönster, bruka säl- lan som här ha blivit bevarade.

Av damdräkter äro två empireklänningar de äldsta och fullständigaste, i övrigt ingå här även underkläder, allehanda strumpor, näsdukar, fischyer och kragar. Arbetsförkläden och enkla stora förkläden av olika modeller samt tillhörande huvudsnibbar ha ingått i köksutrustningen. Den eleganta burnusen i vitt ylle har varit ytterplagg till en krinolinbärande dam. Bland de äldsta föremålen i den af Schmidtska samlingen är en barnmössa av linne med bottensömmar och insydda snodder från 1700-talets förra del och ett livstykke för ett litet barn sytt av grön taft med parkumsfoder och gröna knytband.

Dräktsamlingen från 1800-talet har även berikats genom gåvor av bland annat fröken Elsa Thorman och fröken Ingrid Sundström. Av Amaranterorden ha genom överstekammarherren friherre Reinhold Rudbecks förmedling överlämnats de

livréer som burits på ordens fester under 1800-talet. Det är blåa klädesrockar med silvergaloner, västar och knäbyxor av orangefärgad schagg.

Riksantikvarien Oscar Montelius bar på 1870-talets baler i Stockholm en domino av svart sidentaft av samma typ, som var i bruk redan på 1700-talet. Museet har tidigare saknat detta typiska festplagg för de mera informella hov- och societetsbalerna.

Av häradshövding Ragnar von Kock har överlämnats en större samling dräkter, vilka använts av konstnären Richert Vogt von Kock. Dräkterna representera olika tidsepoker men äro i allmänhet uppsydda i början av 1880-talet, dock finnas även en del originaldräkter i samlingen, bl. a. en fullständig damdräkt av grön sidenatlas från 1700-talets mitt, samt Tyrolerdräkter inköpta i München. Dräkterna ha av ägaren uthyrts till samtida konstnärer och av dem använts för historiska framställningar.

1900-talet. Nyförvärven från det sista halvsekleet domineras av tre inköp. Äldst är Gunnar G:son Wennerbergs gullviveservis i benporslin som var en av hans och Gustavsbergs stora nyheter på Stockholmsutställningen 1897. Från Kosta härstammar ett annat Jugendalster — en vas i Galléteknik av den typ som producerades i tämligen stor skala under 1910-talet. En glasskål med graverade backanter signerad Simon Gate, Orrefors 1925, representerar till sist det moderna svenska glasets genombrottsskede.

Goda tillskott till dräktsamlingen för 1900-talets första hälft ha skänkts av bland andra herr Karl Axel Broman, fröken Astrid Broman och fröken Ninette de Castro Feijo. Särskilt välkomna äro här gåvor från 40-talet, då även helt nära liggande moder kunna vara svåra att få till samlingarna. Fru Karlfeldt har överlämnat en fullständig bonjourkostym från 1905 som burits av Erik Axel Karlfeldt.

Från doktor Lilly Sandström har museet i samband med årets stora Strindbergsjubileum fått motta ett läsglas som låg på August Strindbergs skrivbord vid hans död. Det kommer nu givetvis att återförenas med sin ursprungliga miljö.

Leksaker. I den af Schmidtska gåvan ingick även en större samling leksaker, serviser av flintgods och porslin, tillbehör till dockskåp, fina uppsättningar av tennsoldater m. m.

Förutom föreståndaren, förste intendenten Hellner, ha under året intendenterna Bengtsson och Lagerquist samt amanuenserna Hazelius-Berg och Lagercrantz tjänstgjort vid högreståndsavdelningen.

Skansen

Kulturhistoriska avdelningen. I Tottieska malmgårdens övre våning finnas några rum, som sakna gammal inredning och som sedan 1935 inrymt samlingar tillhörande Sällskapet Bellmans minne. Det större av dessa rum har under året försetts med en biblioteksinredning, avsedd att hysa en märklig boksamling från 1700-talet, som deponerats i museet. Boksamlingen har tillhört Gustav III:s syster, prinsessan Sofia Albertina, och utgör till större delen ett arv efter modern, drottning Lovisa Ulrika. Vid Sofia Albertinas död 1829 övergick biblioteket genom testamentariskt förordnande till grevinnan Lolotte Stenbock och hennes son Magnus. Den testamentariska gåvan, som utom själva boksamlingen på omkring 4 000 volymer även omfattade en gravyrssamling, ett biblioteksbord och en serie av tolv porträtt, erhöll samtidigt fideikommisskaraktär. Genom överenskommelse med den nuvarande fideikommissarien, greve Otto Stenbock, har museet temporärt övertagit vården av boksamlingen, som kommer att närmare presenteras i nästa årsbok.

Förutsättningen för att rummen kunde tas i anspråk till detta ändamål var att Sällskapet Bellmans minne i början av år 1949 förklarade sig önska överflytta sina samlingar till Stockholms stadsmuseum, vilket också under sommaren skedde.

Biblioteksrummet i Tottieska malmgården har utformats av arkitekten Carl-Axel Acking, vilken ritat hyllinredningen i en stil som utan att vara pastisch ansluter sig till den gustavianska tidens smakideal. Hyllorna äro utförda i hondurasmahogny av snickarmästaren Hj. Jackson i Stockholm.

Den vackra biblioteksinredningen har till största delen be- kostats med medel som genom Samfundet Nordiska museets Vänner ställts till museets förfogande.

Bland de reparations- och underhållsarbeten, som de kultur- historiska byggnaderna under året genomgått, kan nämnas att på Bollnässtugan fönstren lagats och hela vedtaket förnyats. Vidare har Hällestadsstapeln tjärstrukits liksom spåntaken på Fatburen och Skogaholm.

Avdelningens byggnadskontor svarar även för underhållet av Skansens restaurang- och ekonomibyggnader. Årets arbeten ha bl. a. omfattat en grundlig ombyggnad av Högloftets köks- avdelning, som nu har kakelklädda väggar, bänkar av rostfri plåt, nya diskmaskiner etc. Samtidigt har personalens omkläd- nads- och duschrum ombyggts och förbättrats.

Restaurangkontoret, som tidigare varit inrymt i Nyloftets bottenvåning, har flyttats till den öster om Högloftet belägna Noraboden, en rödfärgad timmerbyggnad som i gammal tid tjänstgjort såsom arbogaköpmännens salubod i Nora.

Skansens impregneringsanstalt, vilken varit i funktion sedan våren 1938, har ombyggts till väsentligt ökad kapacitet. Här impregneras allt sådant virke, som hotas av rötsvampar och trämask — såväl när det gäller kulturhistoriska byggnader som andra arbeten.

Bland de under året utförda parkarbetena kan nämnas, att den sedan 1947 pågående asfaltbeläggningen av vissa starkt trafikerade vägar nu utsträckts att omfatta den sluttande ter- rängen på ömse sidor om Hasselbacksporten. Vidare har häst- hagen flyttats från området invid Trojeborgen till grusplanen sydväst om Hällestadsstapeln. Hästhagens gamla område har utlagts till gräsmatta.

Vården av Nordiska museets byggnader i landsorten, som ävenledes sorterar under avdelningen, har liksom under före- gående år främst berört den gamla komministergården i Härke- berga. De 1947 påbröjade underhållsarbeten, som möjliggjorts genom anslag av lotterimedel och som avse att sätta hela gårds- komplexet i stånd, ha under året omfattat ladugården och lidret i västra längan. Nu liksom tidigare har herr Albin Rylander

på ett synnerligen förtjänstfullt sätt biträtt vid planläggningen av årets arbeten och vid den direkta arbetsledningen.

I Seglora kyrka har högmässogudstjänst varit anordnad varje söndag under året, varvid ett stort antal präster såväl från Stockholm som utifrån landet medverkat. Under sommar-månaderna ha i samarbete med Stockholms Kyrkobröder hållits aftonböner. Vidare har kyrkan sammanlagt 83 gånger varit upplåten för vigslar.

Skansens klädkammare har under året bedrivit en omfattande uthyrningsverksamhet, varigenom den varit föreningar och sammanslutningar av olika slag behjälplig med dräkter till krönikespel, dräktparader o. d. Även till filminspelningar har ett stort antal dräkter utlånats. — Dräkter, som användas för internt bruk inom Skansen av folkdanslag, ringleksbarn etc. ha reparerats och i en del fall nyanskaffats. Klädkammaren har även iordningställt dräkter till vissa program på Skansen, bl. a. till lottornas parad den 6 juni. Vidare har ett antal stildräkter uppsyttts och några folkdräkter inköpts. Såsom gåvor har Klädkammaren fått mottaga dräkter och dräktdelar, uniformer etc. samt rekvisita, till största delen från senare hälften av 1800-talet.

Föreståndare för den kulturhistoriska avdelningen har varit förste intendenten André. Intendenten Gustafsson har under året åtnjutit sjukledighet. Assistenten Sjöqvist har handlagt ärenden rörande stugornas inredning och möblering, amanuenssen Tullander ärenden rörande Seglora kyrka. Skansens klädkammare har föreståtts av fru Solveig Palmé, f. Löthgren.

Naturhistoriska avdelningen. Av Skansens däggdjur ha följande fortplantat sig under året: babian, isbjörn, brun björn, älg, kronhjort, dovhjort, ren, visent, gotlandsruss, får och getter.

Bland fågelarterna har häckning förekommit hos häger, berguv, bläsgås, knölsvan, tamgäss och påfåglar.

Djursamlingen har även riktats genom gåvor och inköp. Bland gåvorna må nämnas några apor av olika arter och knöl-

svanar, bland inköpta djur ett par babianer, en ung älgdjur och en tjurkalv av älg samt änder av olika arter.

Den naturhistoriska avdelningens föreståndare har varit förste intendenten Carl Fries. På grund av dennes sjukdom har under större delen av året f. d. kommandörkapten Gustaf W:son Lilliehöök tjänstgjort som vikarie.

Skansens observatorium har under vinterhalvåret varje stjärnklar torsdagskväll varit tillgängligt för allmänheten. Föreläsningar ha även andra kvällar anordnats, bl. a. för skolungdom, under ledning av kamrer Gustaf Lundgren.

Högtidligheter, fester och övriga programinslag. Årsskiftet 1948—1949 firades på traditionellt sätt med nyårsbön i Seglora kyrka, eldar och klockringning. Skådespelare Olof Widgren läste Tennysons "Nyårsklockan" från Tingsvallen.

På grund av den dåliga snötillgången och milda väderleken voro Skansens ordinarie attraktioner under vinterhalvåret, såsom skridsko- och källbacksåkning m. m., helt inställda. Av samma anledning kunde ej heller den årliga skidtävlingen "Skansenloppet" gå av stapeln, och lappfamiljens traditionella besök måste även inhiberas.

Sleipners terränglopp gick på sedvanligt sätt den 18 april. I samband med en riksomfattande propaganda för Solstickan anordnades ett stort barntåg den 24 april.

Under vårsöndagarna i mars och april konserterade Flottans och Svea livgardes musikkårer. Allmänna dansen började den 23 april, restaurang Solliden öppnades den 29 april och Flottans musikkårs kvällskonserter började den 30 april. Valborgsmässöaftonen blev den stora premiärdagen och firades som vanligt med studentuppmarsch, tal till våren, studentsång, allsång, eldar och fyrverkeri.

De militära kamratföreningarnas vårparad ägde rum under livlig tillslutning den 15 maj och Norges nationaldag den 17 maj högtidlighölls av huvudstadens norska koloni med bl. a.

ett stort barntåg. Skådespelarnas Djurgårdsmässa anordnades den 21 och 22 maj.

Nykterhetsorganisationerna, som firade sitt 25-årsjubileum på Folknykterhetens dag den 26 maj, hade Kronprinsen som talare.

Söndagen den 29 maj hade de olika sångarförbunden samlats till "Sångens Dag", som firades med en stor sångkonsert.

Svenska flaggans dag högtidlighölls med konsert av Konsertföreningen, sång av Ebbe Cornelie, en ståtlig parad "Hyllning till Sveriges flagga" utförd av lottor från Sveriges Lottakårer samt gymnastikuppvisning av Stockholms gymnastikförenings manliga elittrupp.

Vid Årets studenters fest den 7 juni medverkade bl. a. Gösta Knutsson, Akademiska kören och Sven Arefeldt. Ett mycket stort antal studenter av årets kull hade mött upp till denna fest, som tydligen blivit en uppskattad tradition.

Lördagen den 11 juni hade Svenska Missionsförbundet samlat sina ungdomsorganisationer till möte på Orsakullen.

Stockholms Spelmansgille och Svenska Ungdomsringen hade tillsammans anordnat ett mycket uppskattat program med dräktparad, folkdans och fiolmusik den 12 juni. Fil. dr Brynolf Hellner var högtidstalare.

Ca 4 000 deltagare i Internationella Sjuksköterskekongressen samlades på Skansen den 16 juni till en vacker avslutningsfest.

Söndagen den 19 juni var Skansen skådeplatsen för ett stort evenemang, då Kooperativa Förbundet firade sitt 50-årsjubileum med ett heldagsprogram med tal, musikalisk underhållning m. m. Höjdpunkten nåddes vid kvällens festsoaré, där ett program kallat "Nordisk sommarnatt" uppfördes på en specialbyggd jättescen. Bland de medverkande var Jussi Björling och tal hölls av stadsfullmäktiges ordförande direktör Carl Albert Andersson.

Midsommarfirandet gick enligt gamla traditioner med lekar och dans kring majstången för gamla och unga, ehuru anslutningen på grund av ovanligt kylig väderlek ej var så stor som vanligt.

Den ena av årets landskapsdagar, Ångermanlands dag, fira-

des den 26 juni i närvaro av Prins Wilhelm, landshövding Ragnar Stattin samt en rad kända representanter för landskapet med fru Ingeborg Hedberg, framgångsrik initiativtagare till dagen, i spetsen. I det rikhaltiga och väl genomförda programmet ingick bl. a. en Ångermanlandskavalkad av Albert Viksten och ett folkskådespel av Lennart Bernadotte "Kam i Nesom" framfört av Nätraamatörerna.

Frälsningsarméns årshögtid ägde rum den 2 juli och en amerikansk fest under medverkan av Seth Svanholm och den amerikanska studentkören Yale Glee Club på nationaldagen den 4 juli, under det att Carl Mikael Bellmans minne högtidligt hölls den 26 juli. De i Lingiaden deltagande 5 000 husmorsgymnasterna hade en lyckad morgonsammankomst den 30 juli på Solliden, medan Stockholmspolisens hade sin "dag" den 31 juli.

Sommarens största fest var utan tvekan Värmlands dag, som firades den 6 och 7 augusti, anordnad på initiativ av och i samarbete med Wermländska sällskapet i Stockholm. I det gedigna programmet märktes bland talarna främst statsminister Tage Erlander och landshövding Acke Westling samt Jalmar Furuskog och Valdemar Dahlgren. Ett festtåg genom staden med alla medverkande och Kungl. Värmlands regementes musikkår i spetsen inledde söndagens program. "Värmlänningarna" av F. A. Dahlgren uppfördes av Arvikaamatörerna medan Kristinehamnsamatörerna spelade ett krönikespel "Stångjärnshammaren". Victor Sjöström läste ur Selma Lagerlöfs skrifter. I övrigt medverkade folkdanslag, spelmän och historieberättare samt en rad kända värmlänningar. Värmlands hemslöjd, Karlstad, hade ordnat en mycket vacker och uppskattad utställning i Trapphallen. Värmlands dag var den sextonde "landskapsdagen" som firats på Skansen.

Baptistungdomens Skansenkväll högtidligt hölls den 8 augusti, medan ett program anordnat av föreningen Mellanfolkligt Samarbete för fred (Svenska FN-föreningen) ägde rum den 11 augusti med generalsekreteraren i Förenta Nationerna Trygve Lie som talare. Fackliga Centrals årliga folkfest gick av stapeln den 14 augusti med finansminister David Hall som högtids-

talare. Hantverkarungdomens dag den 21 augusti omfattade utom högtids- och underhållningsprogram även en intressant demonstration av yrkesutövning i de olika verkstäderna i Skansens stadskvarter.

Tredje året i följd hade Telefon-AB L. M. Ericssons fritidskommitté den 28 augusti anordnat en L.M.-dag på Skansen, varvid koncernens egna krafter svarade för programmet.

Barnens dags Skansenprogram började redan den 20 augusti, då bl. a. ett stort Nordiskt barnsångarting, bekostat av firman Åhlén & Holm, var förlagt till Tingsvallen. Det egentliga programmet ägde rum under tiden 1—4 september.

Frikyrkofolkets dag den 11 september hade som vanligt samlat stora skaror till sina gudstjänster, gårdsmöten och konserter.

Den 18 september hade Svensk-Amerikas dag även i år samlat en stor publik till ett livligt uppskattat högtidsprogram med tal bl. a. av statsminister Tage Erlander, fil. dr Hanna Rydh och författare Albin Widén. Hovsångerskan Kerstin Thorborg sjöng och amerikahälsningar framfördes av svenskamerikanerna professor Eric C. Bellquist, mr Victor Johan Sjöholm från Marshallorganisationen, miss Margret Borgman samt operasångare Sven-Olof Sandberg, som även bidrog till underhållningen med sång.

Söndagen den 25 september avslutades sommarsången med Stockholmsmusikernas festspels stora militärkonsert.

Julmarknaden hölls enligt gammal god tradition den 4 december men upprepades på grund av den delvis ogynnsamma väderleken även påföljande söndag.

Den kristna allsången på vissa söndagskvällar har letts av Martin Lidstam.

Såväl frågesporten, ledd av Gösta Knutsson, som musiktävlingarna voro fortfarande mycket uppskattade programpunkter. Ledare för de senare ha varit först och främst Per Lindfors och dessutom Claes Livijn, Nils Brambeck, Johannes Norrby och Nils Castegren.

En nyhet för säsongen voro de av Radiotjänst anordnade Skansenkvällarna, som leddes av Gösta Knutsson med stöd

av bl. a. Sune Waldimir, och som åtnjöto en stor popularitet bland publiken.

Under året ha anordnats 10 s. k. "folksöndagar" med sänkt avgift samt 20 "25-öresdagar", därav 6 resp. 10 under sommarsäsongen. Det stående programmet på fredagarna var de populära "lekvallarna" med Knut Ringquist som lekedare. Den 12 augusti gick denna programpunkt av stapeln för 250:e gången.

Hovkapellet och Konsertföreningens orkester ha liksom förr om åren givit ett flertal konserter. Dirigenter för Hovkapellet ha varit Armas Järnefelt och Nils Grevillius. Konsertföreningen dirigerades av Sten-Åke Axelsson, Sixten Ehrling, Carl Garaguly, Armas Järnefelt, Ingvar Lidholm, Tor Mann, Teodors Reiters och Stig Westerberg och som solister ha medverkat Tor Ahlberg, Alex Bernström, Greta Erikson, Anita Harrison, Thore Jansson, Ivar Johnsen, Otto Kyndel, Hans Leygraf, Rolf Lännerholm, Axel Malm och Hilda Waldeland.

Solistkonserter ha dessutom givits av Jussi och Anna-Lisa Björling, Sigvard Berg och Anna-Greta Söderholm, Sigurd Björling och Edith Oldrup-Björling, Carl-Axel Hallgren, Mita Libelle, Dora Lindgren, Øystein Sinding-Larsen samt Bernhard Sönerstedt.

I samband med andra konserter och underhållningsprogram ha bl. a. medverkat: Anna Maria Alberghetti, Vittoria Ricci Alberghetti, Guido della Constanza, Joel Berglund, Margareta Bergström, Einar Beyron, Ebbe Cornelia, Björn Forsell, Eva Gustafsson, Helga Görlin, Brita Hertzberg, Folke Jonsson, Karl Gerhard, Margareth Mårdh, Birgit Nilsson, Aulikki Rautavaara, Sven-Olof Sandberg, Conny Söderström, Kerstin Thorborg, Gerda Duhs-Larsson, Sigge Fürst, Einar Fröding, Carl Idestrom, Sven Lindgren, Elis Nerman, Clas Pilström, Gunnar Turesson, Olof Widgren, Pelle Ödman, Cullbergbaletten, Operabalettelevskolan och kvartetten Synkopen.

Härovan icke nämnda sångkörer, som medverkat under sommaren äro: Akademiska kören, Arbetets Vänners kör från Helsingfors, Bellmanskören, Finska damkören Helsingin Työväen Nais-kuoro, Hembygdens sångare (blandad kör från Pojo, Finland), Kvinnogilleskören, KFUM-kören, Lahtis Manskör

(Lahden Mieskuoro), LME:s manskör Mikrofon, Motettsällskapet i Karlstad, Nykterhetsfolkets körer (IOGT-kören, Sjung-Sjung och NTO-kören Sångarkamraterna), Randers Pigekor, Sjuksköterskeskören, Stockholms Arbetaresångförening, Stockholms Baptisters Sångarförbund, Barnkör ur Stockholms Folkskolors sångklasser, Stockholms Gosskör, Stockholms Körförbund, Stockholmsmetodisternas Sångarförbund, Stockholms Missionskörförbund, Stockholms Student-sångarförbund, Stockholms Sångarförbund, Värmländska sångarförbundet och Ådalskören.

Flottans musikkår med Gustaf Svensson som dirigent konserterade varje kväll under sommarmånaderna utom 14 dagar i juli då Avesta Jernverks musikkår vikarierade med Lennart Nerbe som dirigent.

Dessutom ha följande orkestrar och musikkårer framträtt: Svend Asmussens orkester, Brännkyrka Ungdomsorkester, LME-orkestern, Norrköpings Hantverksungdomsgilles orkester, Radioorkestern, Stockholms Frikyrkoorkester, ABF:s gossorkester, KF:s blåsorkester, Själevads Folkskolors gossorkester, Stockholms Järnvägsmäns musikkår, Stockholms, Oslos och Köpenhamns Spårvägsmäns musikkårer samt Kungl. Värmlands regementets musikkår.

Gymnastikuppvisningar ha gjorts av bl. a. Gymnos' kvinnliga elittrupp, Köpmanholmens gymnastikflickor, Solstadsflickorna, Stockholms gymnastikförenings manliga elittrupp samt Stockholmsgymnasterna.

Vid de olika gårdarna ha spelats folklåtar och berättats historier på landsmål av bl. a. Nils Agenmark, Stig Dahlström, Ture Hedberg, Gustav, Herbert och Anton Jernberg, Erik Klockar, Hjort Anders Olsson, Theodor Olsson, Teppo Repo från Finland, Anders Soling, Daniel Stenback, Erik Ståbi, spelmän från Värmlands Spelmansförbund, Ester och Jon-Erik Öst, Eric Öst, Delsbostintan, Holaveds Olle Ek och "Finn-Jossi" Joel Hedåsen.

Skansens folkdanslag och ringleksbarn ha dagligen under sommarmånaderna visat svenska folkdanser och lekar. Dessutom har ett franskt folkdanslag, Odda Ungdomslag från

Hardanger samt Suomen kansantansinstävät, folkdanslag och spelmän från Helsingfors, givit uppvisningar.

Skansenteatern har varit upplåten åt produktionsledaren Lorens Marmstedt och redaktören Guido Valentin, av vilka den senare i år givit William Shakespeares "Som Ni behagar".

För barnen har anordnats rid- och åkturer från Gästgiveriet, riddurer på elefanten, Kasperteatern och karusellen. Den mycket populära Barnens Vaktparad har på söndagarna bidragit till underhållningen. Under höstmånaderna var Barnens dags Lilleputtgåg vid Skogaholmsdammen en uppskattad attraktion.

I samarbete med Stockholms läns och stads hemslöjdsförening ha anordnats kurser i spånad, vävning och växtfärgning.

Thore Ehlings orkester med Sven Hedbergs orkester som vikarie har stått för den moderna dansmusiken. Södra Latins skolorkester Hep Cats samt Curt Söderlinds orkester ha vikarierat vid några enstaka tillfällen. Eric Östs spelmannslag har svarat för gammaldansmusiken.

Under sommaren har i utställningshallen Kooperativa Förbundets stora jubileumsutställning "Samverkan" anordnats.

För anordnandet av ovan i korthet relaterade program ha i samråd med ekonomidirektör Scherling närmast svarat amanuensen Tullander och kapten Gustaf Blomquist, som under sommarmånaderna tjänstgjort som inspektör på Skansen, samt fru Palmé.

T y r e s ö

Slottet har varit tillgängligt under söndagarna på sommaren och har haft 3 416 besökare i själva byggnaden och 2 817 i parken. Den planmässiga restaureringen av slottets rum har nu i det närmaste fullföljts, så att i själva huvudbyggnaden samtliga rum, som på markisen Lagergrens tid voro i användning, befinna sig i fullgott skick. Tre rum, som vid Nordiska museets övertagande av byggnaden stodo omöblerade, ha inretts och kommit till användning för nedannämnda under året nyttkomna donation.

Redan 1945 hade förste kammarherren friherre Jean Jacques

De Geer genom gåvobrev till museet överlätit ett stort antal värdefulla tavlor, möbler, silverföremål m. m., vilka dock alltför med museets medgivande förvarades i hans hem. Under intrycket av en alltmer tilltagande ohälsa överlämnade han på hösten 1949 flertalet donerade föremål och uttalade samtidigt önskemålet att de för framtiden skulle förvaras på Tyresö slott. Den 7 november 1949 avled baron De Geer.

Nordiska museet stannar i djup tacksamhetsskuld till baron De Geer, som med stark känsla av kulturansvar, särskilt i fråga om önskemålet att de till ett tjugotal uppgående släktporträtten ej skulle skingras på olika händer, velat anförtro museet sina värdefulla ägodelar. I nästa årgång av *Fataburen* kommer närmare redogörelse att lämnas för donationen.

I egenskap av slottsvaktmästare har förste expeditionsvakten Arvid Caster haft den närmaste uppsikten över byggnaden och dess inventarier. Slottsträdgårdsmästare har varit herr Hugo Alenby.

Julita gård

Julita museum och friluftsmuset Skansen samt Stora huset på herrgården ha hållits öppna för allmänheten under tiden 15 maj—25 september. En väsentligt ökad publiktillströmning i förhållande till föregående år har glädjande nog kunnat konstateras: museet har besökts av 32 200 personer, innebärande en ökning av mer än 9 000 personer, och Stora husets besökareantal har ökats med i det närmaste 7 000 till 26 800. Sammanlagt 59 000 inträdesbiljetter ha således utlämnats. — Den gamla fattigstugan vid Nybble har under sommaren liksom tidigare hållits tillgänglig för besökande utan avgift.

Under året ha underhållsarbeten utförts på ett antal kulturhistoriskt värdefulla byggnader ute på godset, bl. a. en gammal källarbod vid Dabergsstugan och den äldsta bevarade torpstugan på gården, nämligen brygghuset vid arrendegården Gränsen, samt vidare den ålderdomliga gårdsanläggningen Djupanboda.

En gåva av stort kultur- och lokalhistoriskt värde har under året tillfallit Julita gård, nämligen en sengustaviansk väggspe-

gel jämte tillhörande bord med marmorskiva samt två s. k. puderstolar från 1700-talets mitt, vilka möbler med största sannolikhet en gång haft sin plats i Stora huset och som såldes på auktion vid Fiskeboda i samband med friherrinnan Beata Palbitzkis död 1872. De äro en testamentarisk gåva av fru Anna Hallström, född Petterson, i Nyköping, vilkens fader på 1860-talet var handlande i Julita (Äsköping).

Julita värdshus har hållits öppet 1 maj—18 september.

Det traditionella sommarmötet för manliga gymnasister, tillhörande Sveriges kristliga gymnasiströrelses mellansvenska avdelning, hölls den 9—14 juni med föredrag, bibelstudier och s. k. studiekommissioner. I mer än två decennier har denna ungdomsrörelse på kristlig grund årligen samlats på Julita. — Övriga möten av liknande slag under sommaren ha varit Strängnäs stifts ungdomsråds pojkläger under tiden 6—10 juli samt KFUK:s och KFUM:s inom Södermanlands län höstmöte den 17—18 september. — Den 19 juni framträdde Arboga hembygdskör och orkesterförening med en konsert i parken och den 21 augusti anordnade Sörmländska ungdomsringen en festlighet på Munktäppan under medverkan av Katrineholms spelmannslag.

Underhållsarbetet på arrendegårdar och hyreslägenheter inom godset har fortsatts. Ladugårdarna vid Österby och Tunstugan ha således iståndsatts. Vidare ha en lantarbetarebyggnad vid utgården Berga och en vid huvudgården, båda inrymmande lägenheter för två familjer, moderniserats. Den gamla mejeribyggnaden i herrgårdens omedelbara grannskap, numera utslutande använd för bostadsändamål, har rustats upp, bl. a. genom avfärgning av fasaderna och reparation av lägenheterna.

Nordiska museets representant på Julita gård har liksom förut varit intendenten Lagerquist. Skogsförvaltning jämte översyn av arrendegårdarna har omhänderhafts av forstmästare Axel Gustawsson, Gnesta.

Arkivet

Under året har upprättats ett register över brevskrivarna i den s. k. manuskriptsamlingen samt J. A. Hazelius' arkiv. Bland

större förteckningar må nämnas dylika över de delar av det topografiska arkivet, som omfatta herrgårdar, bruk och bondgårdar.

Bland nyförvärven märkas följande gåvor: från ingenjör och fru Adolf Köster, Göteborg, en skissbok med skisser från Dalarna, utförda 1895 av Axel Hjelm, från köpman Bengt Bernström, Stockholm, en samling originalteckningar av Ulrik Thersner för "Fordna och närvarande Sverige", samt av två omgångar nytryck efter museets samling av gravyrplåtar, från major Torsten Lindfors, Stockholm, en handskrift av S. A. Hägg rörande plägseder under skråtiden och från antikvariatsbokhandlare Eric Österlund en samling broderimönster från Kristineholm.

Av inköp kunna nämnas ett adelsbrev för kaptan Abraham von Björnmarck 1751, en skissbok från 1800-talets början med akvareller från bl. a. Söderfors, ett antal kistebrev av P. A. Huldberg, samt en handskriven receptbok för färgning från 1769.

Som arkivarie har under hela året varit förordnad fil. lic. Lundwall. För olika avdelningar inom arkivet har svarat: för bildarkivet amanuensen Liedgren, för Etnologiska undersökningens arkiv förste intendenten Granlund, för lapska arkivet intendenten Manker och för de folkloristiska samlingarna assistenten Carl-Herman Tillhagen. Inom arkivet ha under delar av året vidare tjänstgjort fil. kand. Marianne Olsson, f. Hagström, fil. kand. Karin Forsberg, fru Anna Berndt och fröken Marion Montelius.

Biblioteket

Under den period av tolv månader, som gått när detta skrives, kan museets bibliotek redovisa en tillväxt av 31 hyllmeter katalogiserad litteratur. Härav har ungefär 58 % erhållits som gåva eller i byte mot museets egna publikationer. Genom byte förvärfvas huvudsakligen periodiska skrifter, således tidskrifter och årsböcker utgivna av museer eller kulturhistoriska sällskap i in- och utlandet. Medan biblioteket under ifrågavarande tids-

period prenumererat på ett femtiotal periodiska publikationer, ha 300 olika tidskrifter och årsböcker kommit bytesvägen. Bland nyförvärven bör särskilt antecknas en gåva av dräkt-historisk litteratur ur framlidna amanuensen vid museet Anna Rudbecks bibliotek. I samband med en studievistelse i Finland hade museets bibliotekarie tillfälle att med inköp och bytesgåvor komplettera beståndet av kulturhistorisk och topografisk litteratur, tryckt i Finland, både svensk- och finskspråkig.

Antalet utlån har uppgått till närmare 6 000, varav 4 500 var lån utanför bibliotekslokalen.

Biblioteket har under året föreståtts av intendenten Jansson i egenskap av bibliotekarie med biträde av biblioteksassistenten Ehrnberg (katalogisering) och fru Forss (låneexpeditionen). Förra amanuensen Stridsberg har tjänstgjort som semester-vikarie.

U n d e r v i s n i n g s a v d e l n i n g e n

Under söndagarna på hösten ha olika tjänstemän lett vandringar på Skansen, vari ingått demonstrationer av byggnaderna. Speciella visningar för undervisningsanstalter, korporationer och kongresser ha ägt rum i museet och på Skansen. Den ordinarie undervisningen för 5 och 6 klasserna ur Stockholms Folkskolor har bedrivits i likhet med föregående år. Museielektorn har även detta år i viss utsträckning företrätt olika museer vid samarbetet med Stockholms Folkskoledirektion rörande den organiserade undervisningen vid stockholmsmuseerna. Liksom tidigare har museielektorn även tjänstgjort som sekreterare i Stockholms skolresetjänst, som ombesörjer omhändertagandet av landsortens skolbesök i Stockholm. I samarbete med Svenska Turistföreningen och Stockholms skolresetjänst har det under sommaren ordnats med studentguider för skolresebarnen på Skansen. Studentguiderna ha utbildats vid en särskild kurs i maj månad.

I juni månad ordnades en Folkuniversitetskurs med titeln "Kulturminnesvården och det moderna samhället", varvid ett 100-tal personer från olika delar av landet deltog.

Under hösten ha tvenne föreläsningsserier i heminredningens historia anordnats i samarbete med Gärdets kursverksamhet och Reso. Dessutom har museet ordnat en serie om "Möbelstilarna", vilken på grund av det stora deltagarantalet måste dubbleras.

Undervisningsavdelningen har handhaft museets bokförmedling såväl med allmänheten och bokhandeln som med bibliotek, folkrörelser och institutioner. Under året ha nära 10 000 försändelser med böcker distribuerats.

Undervisningsavdelningen har under året föreståtts av intendenten Rehnberg i egenskap av museilektor. Vid avdelningen ha arbetat amanuensen fil. lic. Ingemar Tunander samt kand. Björn Hallerdt. För omhändertagandet av landsortens skolregrupper under sommaren ha ett 20-tal tillfälliga krafter anlåtats, huvudsakligen studenter vid Stockholms högskolor. Vid bokförmedlingen har arbetat fru Maggie Rosén, född Ardell.

Professuren i nordisk och jämförande folk- livsforskning och Institutet för folk- livsforskning

Professor Erixon, innehavare av den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning, har fullgjort undervisning och examination såsom för en ordinarie lärostol i "nordisk och jämförande folklivsforskning" vid Stockholms högskola.

Professor Erixon har under vårterminen 1949 föreläst om "Specialisering och kulturgemenskap" och under höstterminen om "Personligheten inom folkkulturen" samt "Bysamhället och näringslivet". Han har dessutom lett seminarieövningar över "Valda ämnen inom professurens ram". I genomsnitt har lärjungarnas antal uppgått till 20.

Vid seminarierna ha i vissa fall medverkat docenten Albert Eskeröd och i ett par fall docenten John Granlund.

Under vårterminen 1949 hölls bl. a. följande föredrag i proseminariet: Britt-Marie Pedersen, Fäbodväsendet i Kalls socken i Jämtland, och under höstterminen 1949: Magnús Gis-

lason, Isländska dräkttraditioner, Harald Hvarfner, Från husbehovsfiske till kommersiellt kräftfiske i Sjuhäradsbygden i Västergötland — med särskild hänsyn till Sämsjön i Gäsene härad, och Klara Ullman, Halmfigurer som etnologisk företeelse och som tillämpad folkkonst.

I seminariet hölls följande föredrag med tillhörande diskussioner under vårterminen 1949: E. Hamrin, Funktioner och reglering i lanthemmen av i dag, G. Henriksson och L. Holm, Inventering av två smålandsbyar, A. Nyman, Lieslipning, Eerik Laid, Det mordvinska höftklädets uppkomst, Erik Sjösell, Allmänna reflexioner rörande en sockenhistoria, Knut Weibust, En gammal fiskerkultur på Portugals nordvästkyst, och på höstterminen 1949: Mats Rehnberg, Svedjebruk och skogshandling i Dalarna med demonstration av filmer, varjämte prof. Erixon lämnat orienteringar och lett diskussioner rörande byundersökningar, ämnets begränsning och ledande principer samt litteraturkännedom etc. Dessutom ha demonstrationer förekommit i Nordiska museet. De studerande ha varit i tillfälle att bedriva studier i institutet och dess bibliotek samt i Nordiska museet och dess bibliotek, och ha varit inbjudna att åhöra föredrag av gästande utländska vetenskapsmän, däribland professor Ralph Linton från USA.

Till professuren är knutet Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms högskola, förlagt till Lusthusporten på Lejonslätten. Detta institut har ekonomiserats med bidrag av Nordiska museet samt från Stockholms högskola som för detta ändamål åtnjutit lotterimedel. Från och med 1 juli 1949 har riksdagen beviljat särskilt anslag som bidrag till institutets drift. I övrigt har verksamheten uppehållits genom bidrag från Samfundet för svensk folklivsforskning och genom några bidrag från privata organisationer. Till fältundersökningar rörande svenska byar ha medel erhållits ur Humanistiska fonden, varjämte Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd ställt vissa medel till förfogande till förarbeten för utgivande av Sveriges byordningar.

Inom institutet ha arbetena avseende publicering av svensk

bebyggelse och byggnadskultur fortgått programenligt, varvid föregående års undersökningar rörande oskiftade byar kompletterats. Jämsides därmed ha undersökningar utförts på flera punkter rörande byggnads- och redskapskultur. Det inre institutionsarbetet har bedrivits efter flera olika linjer med registrering och sammanfattningar samt utarbetning av nyförvärvat forskningsmaterial. Ortsmeddelarstaben har medverkat korrespondensvägen. Undersökningar ha likaså vidtagits i olika landsarkiv och genom enkäter för uppspårande av byordningar och byarkivalier. Akter av sistnämnda slag ha i stort antal inlånats och avskrivits. Slutligen ha kartläggningsarbeten utförts i stor utsträckning och tabeller uppgjorts i och för de planerade publikationerna. Som gåvor och i utbyte mot utsända skrifter har institutets bibliotek avsevärt förökats. Medel och krafter ha dock ännu icke varit tillräckliga för en fullständig katalogisering av detsamma.

De stadsundersökningar som tidigare bedrivits från institutet ha fortsatt och under året varit inriktade på Söderköping med omnejd. Undersökningsresorna ha i övrigt berört följande landskap: Jämtland, Härjedalen, Dalarna, Västmanland, Uppland, Södermanland, Östergötland, Småland, Öland samt Halland och Skåne. Professor Erixon har varit inbjuden till öppnandet av utställningen "Skibet" i Köpenhamn samt till Paris för att medverka i en expertkommitté rörande kulturminnesvård. I samband därmed gjordes studier i franska arkiv och museer.

Institutets ledare har ytterligare reviderat studieplanen för nordisk och jämförande folklivsforskning.

I Institutet ha som medarbetare tjänstgjort: fil. kand. Anders Nyman, professor Pauls Kundzins, fil. mag. Eerik Laid, fil. mag. Ilmar Talve samt under en del av tiden fil. mag. Helmut Hagar, fil. kand. Juozas Lingis och fil. stud. Anna-Britt Sifversson. Dessutom ha under året tjänstgjort fröken Lisa Löfman, fru Margit Stoye och herr Åke Hermansson. Härförutom har institutet haft särskilda arbetskrafter, som ställts till förfogande genom K. Arbetsmarknadsstyrelsen. Bland de utländska vetenskapsmän, som genom statliga stipendier varit knutna till institutet märkas under året professorerna Karlis Straubergs

och Gustav Ränk. Amanuensen Linnéa Andemar har biträtt institutet i dess arbete huvudsakligen i avseende på dess bibliotek.

Samfundets för svensk folklivsforskning ordförande har under året varit landskamreraren jur. dr J. G. Löwgren.

Allmogeavdelningens föreståndare, förste intendenten Eskeröd, har som docent hållit föreläsningar vid Stockholms högskola över "Etnologiens metodik i historisk belysning" under vårterminen (forts. från föreg. termin) och under höstterminen över "Tradition och rationalisering inom det agrara samhället".

Utställningar

I Nordiska museets sal för tillfälliga utställningar pågick utställningen "Svenskt glas" över vintersäsongen till utgången av mars. Man hade här samlat prov på glastillverkning inom Sverige från medeltidens enkla bägare och flaskor fram till det modernaste servis- och konstglaset från våra internationellt berömda bruk. Särskilt intresse tilldrog sig en samling glas från det av hertig Karl anlagda bruket i Nyköping. Det svenska glasets första storhetstid — 1700-talet — representerades av en fyllig samling pjäser från Kungsholms glasbruk.

1800-talets rika formvärld även på glasets område hade ägnats vederbörlig uppmärksamhet och i montrerna med glas från Karl Johanstiden och senare gavs en god bild av tidens glasproduktion och de stilistiska strömningar och tekniska framsteg, som influerade glasets formgivning.

Under vintern hade i museet pågått en inventering av äldre svenska smycken i privat och offentlig ägo, ett arbete som gav över förväntan gott resultat. Ett urval av dessa smycken inlånades och utställdes tillsammans med det bästa ur museets egen smyckekollektion på årets sommarutställning "Svenska smycken", som öppnades den 6 maj i H. K. H. Kronprinsens närvaro.

Av forskningen har smyckenas historia hittills blivit styv-

moderligt behandlad, särskilt om man jämför med vad som utgivits om t. ex. silversmide. Det var desto värdefullare att för första gången få ett stort material kronologiskt uppordnat och härvid nåddes i vissa fall överraskande dateringar, eftersom man förut inte haft fasta jämförelsepunkter.

En framträdande grupp utgjordes av smyckena från renässansen, där beståndet är utomordentligt sällsynt. De gjutna hängsmyckena av förgyllt silver och de tunga kedjorna och bältena kontrasterade emot de stenförsedda ringarna och smärre hängsmyckena, av vilka särskilt de från yngre Vasatid erbjödo goda exempel på sten- och emaljarbeten.

Övergångarna senbarock — rokoko — gustaviansk stil voro svåra att fixera. Från dessa epoker visades en rikhaltig samling smycken, vilkas datering ofta gav intressanta resultat. Inventeringens överväldigande rika 1800-tals material gav utställningen möjlighet att ge rättvisa åt de många nya former, som under franskt inflytande vunno insteg, framför allt under 1830—1860-talen.

Vår egen tid representerades av en utvald samling smycken, tillverkade av moderna svenska konsthantverkare i guld och silver.

Speciellt värdefullt för utställningen var det att kunna visa smycken, som burits av kända historiska personer. Nästan alla svenska kungar från Gustav Vasa funnos angivna som ägare av eller på annat sätt knutna till utställda smycken.

Ädelstenarnas historia, så föga behandlad av museimän och fackfolk, fann i denna utställning en god illustration, även om de dyrbaraste stenarna av naturliga skäl voro fåtaligt företrädda. Dock kunde ett par högklassiga diamantgarnityr studeras, nämligen det Bielkeska diamantdiademmet och furstinnan Stephanie von Wedels garnityr av diadem, örhängen och collier.

Smyckeutställningen, till vilken utgavs en tryckt, illustrerad katalog, hölls öppen till slutet av september. Utställningen kunde glädja sig åt en talrik och intresserad publik.

Den 28 oktober öppnades nästa utställning, denna gång över ämnet "Stjernsundsur". En undersökning av Christoffer Polhems och Anders Polhammars urfabrik på Stjernsund hade

bekostats av AB. Union-Stjernesund och de härvid vunna resultaten framlades i denna utställning, som skildrade urtillverkningens historia från de äldsta tornuren och golvuren vid 1700-talets början till våra dagars Stjernesundsur.

Skansens stora utställningshall var sommaren 1949 upplåten åt Kooperativa Förbundet, som här inrymde sin jubileumsutställning "Samverkan", öppnad den 15 juni. Inledningsvis gavs i breda svep en framställning av Sveriges sociala och ekonomiska utveckling, mot bakgrund av det gångna halvseklets världspolitiska skeende. KF:s egen insats belystes med specialutställningar av förbundets många verksamhetsgrenar, där samtliga i förbundets regi tillverkade produkter bildade huvudparten av utställningsmaterialet.

När utställningen den 30 september stängdes, hade den mottagit inemot 200 000 besökare.

Under vårvintern bibehölls den i samarbete med Skobranschrådet på hösten 1948 anordnade utställningen av Skomodet förr och nu i rulltrappans övre hall. Kooperativa Förbundet öppnade här samtidigt med sin stora jubileumsutställning en mindre exposition av Gustavsbergs produkter, spirituellt anordnad och med ypperliga teckningar av Birger Lundquist.

Fäl tar bet en

Nordiska museets fäl tar bet en ha varit fördelade på två avdelningar, Etnologiska undersökningen samt Högre ståndsavdelningens undersökningar.

Genom Etnologiska undersökningen ha följande arbeten utförts. Förste intendenten Granlund har med anslag från Humanistiska fonden påbörjat en snabbinventering av Ångermanlands äldre folkliga bebyggelse. Vid sidan av snabbinventeringen undersöktes också laxfisket i Ångermanälven samt på några punkter i Indalsälven. Medarbetare ha varit artisten Homman, fru Ingalill Granlund och fil. kand. Nils-Arvid Bringéus. Tre byar i Ångermanland ha uppmätts av fil. stud. Björn Hallerdt, och Vi byggerå socken har mera ingående inventerats av assistenten Carl-Herman Tillhagen och konstnären

Edvard Ole. Överläraren Nils J. Nilsson fotograferade en rad fiskelägen utmed ångermanlandskusten. Likaledes med anslag från Humanistiska fonden fortsattes de föregående år påbörjade byggnadsinventeringarna i Älvsborgs läns västgötadel under förste intendenten Granlunds ledning. I Kinds härad arbetade fil. kand. Allan Nilson och konstnären Ole. Insjöfisket i Gäsene härad, speciellt Sämsjön, undersöktes av fil. stud. Harald Hvarfner. Förste intendenten Eskeröd, som förlidit år inledde en undersökning av fiske, båtar m. m. på Söderöra i Blidö socken i Uppland har i år fortsatt undersökningen där, ehuru i mindre omfattning. Dessutom har under förste intendenten Eskeröds ledning arbetena på Vinö i Kalmar skärgård avslutats. I Norra Rörums socken i Skåne har förste intendenten Eskeröd under sommaren gjort traditionsuppteckningar. Med anslag från Dalslands hembygdsförbund reste intendenten von Schoultz och artisten Homman i Dalsland för att avsluta de ingående byggnadsinventeringar, som en längre tid pågått i detta landskap. Intendenten von Schoultz undersökte dessutom under en del av hösten angränsande trakter i Norge för att insamla jämförelsematerial. Förste intendenten Berg fortsatte sina undersökningar i Frändsfors en kortare tid på hösten. I Bohuslän har fil. kand. Johan Pettersson på Gullholmen påbörjat en större undersökning av stenstugor och äldre gårds- och fiskelägesbebyggelse.

Lapplandsundersökningarna ha i år inriktat sig på de s. k. stalotomterna samt fångstgropssystemen för vildren i Västerbottens lappmarker samt Pite lappmark. De ha utsträckts även till norra Jämtland. I undersökningarna, som leddes av intendenten Manker, medverkade bl. a. antikvariern Gustaf Hallström, landsantikvarierna Gunnar Westin, Umeå, och Hans Beskow, Luleå, slöjdkonsulent Runo Johansson samt fotograf Nils Thomasson. För lapska avdelningen har studiematerial insamlats även av den amerikanske studenten Rob. Niel Pehrson och fransmännen P. Dameron. Notarie Birger Olsson har studerat lapska rättsbegrepp och fru Inga Serning lapsk spädbarnsvård. Ingenjör Rickard Tegström har påbörjat en färgfotografisk dräktinventering bland lapparna och civilingenjör Sven Sun-

dius fortsatt sin färgfotografering med lapska motiv. Med anslag från Stockholms stadsfullmäktige genom Stadsmuseet har assistenten Tillhagen gjort folkminnesuppteckningar i anslutning till föregående års undersökningar. Även assistenten Tillhagens undersökningar av zigenare i Stockholm ha innevarande år fortsatt, varvid arbetsmarknadscommissionen beviljat medel åt hans sagesman Johan D. Taikon. Fil. mag. Helmut Hagar har i likhet med tidigare år med anslag, som förmedlats av Gustaf Adolfsakademiens estlandssvenska undersökningar, gjort folkminnesuppteckningar bland ornöbor på Odinsholm.

I Rimito socken i Finland har förste intendenten Granlund och fru Ingalill Granlund under docenten Kustaa Viikunas ledning haft tillfälle att undersöka och fotografera isnotfisket i Åbo skärgård.

Av etnologiska undersökningens ordsmeddelare omfattar den fasta ordsmeddelarestaben 230 personer. Av dessa ha 180 med ledning av museets frågelistor insänt bidrag under året. Utarbetning av det under resorna och genom ordsmeddelarna insamlade materialet har pågått i den mån detta har varit möjligt. Under året ha inkommit 2 300 accessioner, omfattande 21 000 sid. text, 466 teckningar samt 2 766 fotografier. Följande nya frågelistor ha utarbetats: Fisk som föda; Tapeter; Auktion; Biskötsel; Svinavel; Skolväsen; Vete; Vita dukar vid jordafärd; Slagrutan. Två pristävlingar ha under året utlysts, nämligen i tidningen Signalen om järnvägsmanaminnen och i tidningen Metallarbetaren om järnbruksminnen. Dessutom har ett upprop utgått angående insamling av godtemplareminnen inför Godtemplarordens stundande hundraårsminne. Av den stencilerade tidskriften "Meddelanden från Etnologiska undersökningen" ha utkommit fem nummer, som utdelats i första hand bland ordsmeddelarna.

Under föreståndarskap av förste intendenten Berg ha vid Etnologiska undersökningen arbetat förste intendenten Granlund, museilektor Rehnberg, artisten Homman, kanslibiträdet Hullström samt under den senare delen av året fil. kand. Marianne Olsson.

Högreståndsavdelningens undersökningar

Under detta år har snabbinventeringen av herrgårdar och boställen i Älvsborgs län avslutats genom amanuensen Lagercrantz och ritare Åke Tell. En liknande översiktlig inventering av herrgårdar, boställen och gästgivargårdar har påbörjats i Ångermanland av förste intendenten Hellner och ingenjör Sander Rosén. Omfattande traditionsuppteckningar rörande det gamla gästgiveriet i landskapet ha samtidigt utförts av fil. kand. Ingrid Swartling. Bidrag till dessa arbeten, som skett i samarbete med landsantikvarien Bo Hellman, ha lämnats av Humanistiska fonden.

En synnerligen grundlig undersökning av den gamla badorten Gustavsberg utanför Uddevalla har ägt rum i samband med att platsen räddades för framtiden med bidrag av lotterimedel. Arbetet omfattade beskrivning, fotografering och uppmätning av byggnaderna, beskrivning, fotografering och registrering av möblerna. Samtidigt därmed utfördes ingående traditionsuppteckningar. Undersökningarna utfördes av förste intendenten Hellner, ingenjör Rosén, fil. kand. Swartling, fru Margit Palmér-Waldén, fröken Katja Waldén, fotograf Åke Grundström och ritare Göte Höijer. Till kostnaderna för undersökningen har bidrag lämnats av Kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen.

En registrering av den äldre profana arkitekturen i Visby har påbörjats av förste intendenten Hellner och ingenjör Rosén i samråd med landsantikvarien Greta Arwidsson.

Undersökningen av den äldre bebyggelsen på Lidingö har fortsatt med ett antal sommarvillor från 1800-talet. Arbetet bekostas av Lidingö stads natur- och kulturskyddskommitté och har utförts av amanuens Lagercrantz och fil. kand. Swartling.

En omfattande undersökning av livet på Salsta och Wattholma under ett helt år har ägt rum i samarbete med friherrinnan Wera von Essen, som också deltagit i kostnaderna för arbetet. Undersökningen berör livet i vardag och fest inomhus och ute och består av omfattande fotografering och beskrivning. Arbetet har utförts av förste intendenten Hellner och fotograferna Märta Claréus, Åke Grundström och Börje Holm.

Inventering av den äldre garverinäringen i Norrland har under året utförts av kapten Gösta Bertel och bekostats av Svenska Garveriidkareföreningen. Civilingenjör Axel Cronquist fortsätter undersökningen av gamla fordon.

Arbetena ha letts av förste intendenten Hellner. Ingenjör Rosén och amanuensen Stjernswärd ha varit fast anställda vid avdelningen.

Upptagning av kulturhistorisk film

Den förra året påbörjade filmningen av skinnaryrket i Malung har under året fortsatts och avslutats. Regin av denna film har omhänderhafts av förste amanuensen Bannbers. I samarbete med Europafilm ha vissa upptagningar gjorts av äldre metoder inom linodlingen i Enviken i Dalarna.

Filmupptagningarna ha stått under ledning av förste intendenten Eskeröd.

Förvaltning m. m.

Skansens stora behov av utvidgning föranledde Nordiska museet att redan 1948 hemställa hos Konungen om utökning av friluftsmuseet med ett par nya områden i öster och väster. Sedan ingående förhandlingar ägt rum mellan Nordiska museet, Riksmarskalksämberet och andra myndigheter, och sedan vissa jämkningar skett i fråga om Nordiska museets anspråk, beslöt Konungen den 4 september 1949 att till Skansens östra gräns fick läggas ett område på östra sidan om Bellmansroportsvägen på 4 150 m² samt ett område vid södra gränsen på 1 275 m². Meningen vore att å det förstnämnda området inplacera Skansens kronhjordstshage. Härigenom skulle vissa mycket betydelsefulla omflyttningar inom det äldre Skansenområdet i framtiden möjliggöras.

Anslag och donationer. Under år 1949 ha till museet överlämnats följande anslag, gåvor och donationer.

Anslaget från staten utgick med samma belopp som föregående år, nämligen 225 000 kr till avlöningar och 50 000 kr till undersökningar av äldre svensk folkkultur och folktradition eller sammanlagt 275 000 kr.

Stockholms stads anslag till Skansen utgjorde i likhet med föregående år 55 000 kr i grundanslag och 25 000 kr som bidrag till kostnaderna för stråkorkestermusik under sommaren. Liksom tidigare har museet dessutom genom förmedling av Stockholms folkskoledirektion erhållit ett kommunalt anslag på 10 000 kr för avlönande under år 1949 av en extra museilektor. För Institutet för folklivsforsknings räkning uppbär Nordiska museet på Stockholms högskolas stat från och med den 1 juli 1949 ett anslag, f. n. uppgående till 22 000 kr per budgetår.

Till Ida och Wilhelm Möllers fond för Skansens underhåll, utvidgning och förskönande har år 1949 inbetalats kr 15 770:34, utgörande museet tillkommande andel av 1948 års vinst.

Ett storartat bevis på sin uppskattning av museets verksamhet har åter givits av Knut och Alice Wallenbergs stiftelse, som till restaurering av Svindersviks gård, för vilken närmare redogöres å sid. 213, på vissa villkor utlovat ett anslag av 150 000 kr. Även majoren Alf Amundson¹ har till samma ändamål lämnat ett värdefullt bistånd i form av en gåva på 25 000 kr.

Förre nämndledamoten, framlidne häradshövding Knut Dahlberg har genom testamentariskt förordnande ställt 10 000 kr till styresmannens disposition. Även denna gåva kommer enligt nämndens beslut att användas till Svindersviks bästa. Slutligen har Olaus Olssons kolimport AB, till ändamål som ligger nämndens ledamot byggmästare Olle Engkvist varmt om hjärtat, skänkt 500 kr, vilka enligt herr Engkvists önskan likaledes komma att anslås till iståndsättande av Svindersvik.

Till ombyggnadsarbeten i Skansens högloft har Apotekarnas mineralvattens AB skänkt 15 000 kr.

Till hyllinredning m. m. för prinsessan Sofia Albertinas bibliotek, som på tio år deponerats i Tottieska malmgården på Skansen, har genom Samfundet Nordiska museets Vänner överlämnats 10 000 kr.

¹ I de fall där i denna redogörelse adress saknas efter givarens namn är densamma Stockholm.

Kapten Thore Virgin,¹ Bjärnum, har under året såsom gäva överlämnat ytterligare 5 000 kr till publicering av hovbokbindare Arvid Hedbergs samlingar.

Till rumsinredning på Tyresö slott, i syfte att skapa lämplig miljö för den på sid. 265 omnämnda gåvan av möbler, porträtt etc. har framlidne förste kammarherren friherre Jean Jacques De Geer skänkt 3 000 kr.

Ytterligare 2 000 kr ha inbetalats av Stockholms kolimport AB till den år 1943 påbörjade insamlingen för förvärv av fastigheten Novilla å Djurgården.

Såsom bidrag till sakkunnig yrkesrepresentation i verkstäderna på Skansen ha, i enlighet med förut avgivna skriftliga förbindelser, under året följande inbetalningar gjorts: De förnede förbunden,¹ Svenska boktryckareföreningen,¹ Svenska garveriiddkareföreningen,¹ Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet,¹ Svenska skofabrikantföreningen¹ och Svenska typografiförbundet,¹ vardera 500 kr.

Till färgfotografering av den under året anordnade tillfälliga utställningen av smycken har direktören Stig Engelbert bidragit med 250 kr.

Lektorn fil. dr Walter Fevrell har skänkt 50 kr till Artur Hazelius-fonden.

Från Humanistiska fonden har museet under året erhållit ett anslag av 14 000 kr såsom bidrag till en inventering av byggnadsminnesmärken av profan art på landsbygden i Ångermanland. Dessutom har museet erhållit två anslag på 3 000 kr vardera dels till utgivande av Körnings Relation och Schefferus' Lapponia, dels för tryckning av färgbilderna till Thorsselius' mönsterbok.

Samfundet Nordiska museets vänner har sedan årsmötet 1949 följande styrelse: ordförande Lennart Bernadotte; vice ordförande och skattemästare disponenten Nils Westerdahl; sekreterare Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom; övriga ledamöter friherrinnan Susan af Ugglas, f. Lewenhaupt, och envoyén Axel Wallenberg samt f.

¹ Har dessutom lämnat skriftlig förbindelse å ytterligare bidrag.

riksantikvarien Sigurd Curman och byggnadsingenjören Oscar Hegert, de båda sistnämnda som suppleanter. Inköpsnämnden har utgjorts av herr Lennart Bernadotte, disponenten Nils Westerdahl, direktören Ivan Traugott och professor Andreas Lindblom. Samfundets medlemsantal utgjorde den 1 januari 1950 112 personer, av vilka 34 ständiga och 78 årligen betalande. Utom att Vännerna som vanligt överlämnat en del värdefulla föremål till museets samlingar, har Samfundet genom att för museets räkning inlösa större delen av de kulturhistoriskt värdefulla inventarierna på Svindersvik (jfr s. 213) visat museet en utomordentlig välvilja.

Medaljer. Medaljen För hembygdsvårdande gärning har tilldelats skriftställaren J. A. Göth, Braås, och professor Otto Rydbeck, Lund. Artur Hazeliusmedaljen i guld har under året överlämnats till förre riksantikvarien Sigurd Curman; samma medalj i silver till redaktören Claes Krantz, Göteborg, och byggmästaren C. H. Lindström, Julita; samt i brons till fröken Selma Johansson, Harestad; fru Margareta Jonsson, Hudiksvall; och herr Axel Larsson, Västerås.

Skansenföreningens (Samfundets för Nordiska museets främjande) medlemsantal utgjorde den 31 oktober 16 519. Till hedersledamöter och innehavare av föreningens plaket i silver ha under året utsetts: høyesterettsadvokaten Eilif Moe, Lillehammer, och envoyén Axel Wallenberg.

Besök m. m. För Skansen var besökssiffran under hela året 1949 2 002 189 mot 2 060 203 för år 1948. Motsvarande siffror för Nordiska museet voro 119 123 mot 107 525 under 1948.

Museets samlingar ha ökats med ca 3 000 inventarieförda föremål.

Publikationer. Till styresmannens 60-årsdag överlämnades i manuskript en hyllningsskrift med 38 uppsatser i anslutning till föremål i museets samlingar. Flertalet av dessa, som författats av institutionens tjänstemän, publiceras i denna årsbok och i andra tidskrifter.

Från museet ha utgivits Fataburen 1949, Nordiska museets och Skansens årsbok; Nordiska museets handlingar 31: Roko-

komöbler, signerade av schatullmakare och ebenister i Stockholm, av Marshall Lagerquist; Nordiska museets handlingar 32: Lettisk folketro om de döda, av Karlis Straubergs; Nordiska museets handlingar 33: Dalmålningarna och deras förlagor, av Svante Svärdström; Nordiska museets handlingar 34: Helgerum i Tjust, personkrönika och byggnadshistoria, av Manne Hofrén; Nordiska museets handlingar 35: Stjärnsundsuren. Vägгурtillverkningen vid ett 1700-talsbruk, av Sten Lundwall; Nordiska museets handlingar 36: Stockholms bokbindare 1460—1880, I, av Arvid Hedberg; Allmogemöbler. Folklig möbelkonst under 700 år. Bilder från Nordiska museet, av Sigfrid Svensson; Kistor, av Gösta von Schoultz; Svenskt liv och arbete 4: Skolseder från Skara, av Allan Nilsson; Svenskt liv och arbete 5: Statarminnen — ny samling; Svenskt liv och arbete 6: Uppländskt torparliv, av Edvin Thorsén; Svenskt liv och arbete 7: Folkdräkter, av Anna-Maja Nylén; Swedish Peasant Costumes, av Anna-Maja Nylén; Svenskt liv och arbete 8: Rallarminnen; Svenskt liv och arbete 9: Skogsarbetarminnen; Norrländskt sågverksliv under ett sekel, av Reinhold Olsson; Linnés Hammarby och Linnémuseet i Uppsala, av Arvid Ugglå och Sigurd Wallin; Vägledning genom Nordiska museet, 15:e upplagan; Guide to Nordiska Museet, 2:a upplagan; Smycken (utställningskatalog), 3 upplagor; Stjärnsunds-ur (utställningskatalog); Meddelanden från Etnologiska undersökningen 66—71 (stencilerade); Skansen, program (19 nummer).

Styresmannen professor Lindblom: Vadstena klosterkyrka och klosterbyggnader (tillsammans med Bertil Berthelson); Nordiska museet 75 år, samt Anna Regina Khevenhüller till Julita, båda i Fataburen; Blixtrintryck från USA:s museer, i Svenska museer; Svindersvik i Byggmästaren; artiklar och recensioner i Utlandssvenskarnas tidning, Nordisk tidskrift och Biblioteksbladet; redigerat (tillsammans med G. Berg och E. Andrén) Fataburen.

Förste intendenten Berg: The origin and the development of the skis throughout the ages, i Finds of skis from prehistoric times in Swedish bogs and marshes (tryckt som manuskript

1941); Fåret som mjölkdjur. Några anteckningar till den primitiva boskapskötselns historia, samt Engelska boden på Fällnäs och några andra svenska kornskruvar, båda i *Rig*; Bärstolstrafiken i Stockholm, i *S:t Eriks årsbok*; Jäststock och jästkrans, i *Festskrift til H. P. Hansen*; Minnesruna över Greve Eric von Rosen, i *Södermanland-Nerikes nations Majhälsning till landsmännen*; artiklar i *Svenska män och kvinnor*, *Vi selv og våre Hjem* och *Svensk uppslagsbok*; boknotiser i *Rig*; redigerat (tillsammans med styresmannen och E. Andrén) *Fataburen* och (tillsammans med G. v. Schoultz) *Rig*.

Förste intendenten Fries: Vår gamla bondebygd. Ett försvinnande herdelandskap, i *Svenska turistföreningens årsskrift*; Ombergsbygden, i *Natur i Östergötland*; Bävern, i *Svenska djur*; Halt inför Siljan, särtryck ur *Dagens Nyheter*; artiklar i *Svenska turistföreningens tidning*; redigerat (tillsammans med C. Curry-Lindahl) *Natur i Östergötland*.

Förste intendenten Eskeröd: Gammalt och nytt om sista kärven och årets äring, i *Rig* (polemik med Carl Martin Edsman); recension i *Rig*.

Förste intendenten Granlund: *Pecunia coriaria*. Några anteckningar till Olaus Magnus' kapitel om "läderpengar", en studie av en sägen och dess verklighetsunderlag, i *Nordisk numismatisk årsskrift 1947*; Olaus Magnus som numismatiker, i *Nordisk numismatisk årsskrift 1949*.

Förste intendenten Hellner: Sörmländskt smide under vasa-tiden, i *Sörmlandsbygden*; Lillsjöraden, i *Meddelanden nr XXII från Jönköpings läns hembygdsförbund*.

Förste intendenten Andrén: Nyklassicismen, i *Med plog och svärd*, II; redigerat Arvid Hedberg, *Stockholms bokbindare 1460—1880*, I, *Nordiska museets handlingar 36* samt (tillsammans med styresmannen och G. Berg) *Fataburen*.

Professor Erixon: Södra Östergötlands bebyggelse, i *Sveriges bebyggelse: Östergötland*; Önnestads byordning i Skåne år 1747, i *Festskrift til H. P. Hansen*; Söderköpings kyrkor, i *Sven Ljung, Söderköpings historia*, I; Nyorienteringar inom folklivsforskningen, *Ledharven* samt (tillsammans med Anders Nyman) *Halmtak*, samtliga i *Folk-Liv*; *Kulturgeografiska syn-*

punkter på vår äldsta åkerbrukskultur, i Svensk geografisk årsbok; Stockholms hamnarbetare före fackföreningsrörelsens genombrott (= Liv och folkkultur II); redigerat Folk-Liv, Liv och folkkultur, Stadsmonografier, utgivna i samarbete med Institutet för folklivsforskning, samt Skrifter utgivna av Institutet för folklivsforskning; verkställande redaktör för samlingsverket Nordisk kultur.

Intendenten Gustafsson: Hörnstolparna från Garda. Några anteckningar om byggnadskonstruktioner i stavbygge och skiftesverk, i Rig.

Intendenten Manker: Trolltrumma och seite, något om lapparnas förkristliga religion, i Fataburen; Lappland — vår stora vildmark, i På skidor; artiklar och recensioner i Samefolkets egen tidning, Svenska turistföreningens tidning, Kunskapens bok, Svensk upplagsbok, Svenska män och kvinnor, och Folk-Liv.

Bibliotekarien Jansson: Metersystemet sextio år i Sverige, i Fagersta Forum; boknotiser i Rig och artiklar i Svenskt husmoderslexikon.

Intendenten Rehnberg: Gungor, Några anteckningar kring äldre tiders nöjesliv, samt Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar 1948, båda i Fataburen; Från museerna 1948, Eldsvådor i museerna, Frågan om ett "socialmuseum", Besöksfrekvens vid landsortsmuseerna, Nordiska museets nya föreläsningssal, samtliga i Svenska museer; Kommunsammanslagningen och bygdeforskningen, i Landkommunernas tidskrift; Social utställningsverksamhet (tillsammans med Gotthard Johansson och Gustaf Munthe) samt Bilaga 5, P. M. angående svenska museer och vissa yttringar av socialt orienterad utställningsverksamhet i Sverige och utlandet, i Statens offentliga utredningar 1949: 31 Social upplysning; Kulturhistoriska kommentarer i Statarminnen — ny samling, Rallarminnen samt Skogsarbetarminnen; redigerat Vägledning genom Nordiska museet (15:e upplagan) och Guide to Nordiska museet (2:a upplagan), Statarminnen — ny samling, Rallarminnen, Skogsarbetarminnen, Svenska museer, och Meddelanden från Etnologiska undersökningen; artiklar och recensioner i

Meddelanden från Etnologiska undersökningen, Rig, Svenska museer, Studiekamraten, Skogsindustriarbetaren, Metallarbetaren, Signalen, Vi kan, Röster i radio, samt Svensk uppslagsbok, Sohlmans musiklexikon, Svenska män och kvinnor.

Intendenten von Schoultz: Kistor; En grupp nordiska medeltidskistor och deras paralleller, i Rig; recensioner i Rig och Svenska museer; redigerat (tillsammans med G. Berg) Rig.

Intendenten Lagerquist: Mästaren bakom en snickarsignatur, i Fataburen; Rokokomöbler, signerade av ebenister och schattullmakare i Stockholm, Nordiska museets handlingar 31 (akademisk avhandling); Eckstein, i Svenskt biografiskt lexikon.

Intendenten Bengtsson: Den Grillska dopskålen, i Fataburen; Om hedersgåvor, i Form; Danskt bokhantverk genom tiderna (tillsammans med Sten Lagerström), i Nordisk boktryckarekonst, (även utgiven i särtrycksupplaga); Att studera stilhistoria, i Hallands hantverksdistrikt 50 år; Typografiens plats i konsthistorien, i Svensk typografitidnings facktekniska specialnummer 23, 40, 49; artiklar och recensioner i Grafiskt forum och i Lychnos; redigerat R. Broby-Johansen, Vardagskonst-Världskonst (2:a svenska upplagan).

Intendenten Nylén: Folkdräkter, Svenskt liv och arbete 7; Swedish Peasant Costumes; redigerat Meddelanden från Svenska museimannaföreningens Konst- och kulturhistoriska facksektion.

T. f. arkivarien Lundwall: Viktor Rydbergs konstuppfattning, i Tidskrift för konstvetenskap; Christopher Polhems skärmaskiner för urhjul, i Daedalus; Stjärnsundsutställningsvägledning; Christopher Eichhorn, i Svenskt biografiskt lexikon.

Amanuensen Hazelius-Berg: Dräktreformer under 1800-talet, samt Kommentar till en gåva, båda i Fataburen.

Amanuensen Lagercrantz: Pieter Bruegel und Olaus Magnus, i Konsthistorisk tidskrift; Modern swedish ceramics; artiklar i Form och Svenska hem.

Amanuensen Tunander: Stilhistoria (tillsammans med G. Dalblom); Teckna och måla (tillsammans med G. Dalblom).

Assistenten Tillhagen: Folkloristisk fältforskning i 1810-talets Sverige, i Fataburen; Svenska folklekar och danser, 1—2 (del 2 tillsammans med Nils Dencker); Gypsy Clans in Sweden II, i The Journal of the Gypsy Lore Society; recensioner i The Journal of the Gypsy Lore Society och Rig, artiklar i Roster i Radio.

Kansli och ekonomiförvaltning. Under året har kansliet föreståtts av förste intendenten Berg i egenskap av sekreterare; kansliets arbetskrafter i övrigt ha varit fil. kand. Larson, fröken Beer och fru Lilly Sahlin. Föremålsregistreringen har omhänderhafts av förste amanuensen Bannbers.

Den ekonomiska förvaltningen har stått under ledning av ekonomidirektör Scherling.

Räkenskapskontoret har föreståtts av kamrer Hegnell. Vid detsamma ha dessutom arbetat herr Nyblin, fru Kihlskog, fru Käll, fru Solberg och fru Westborg. Årskortsexpeditionen har föreståtts av fru Carin Lundén-Welden t. o. m. den 31 augusti och fr. o. m. den 1 september av fru Kihlskog med biträde av fröken Staberg och under del av året av fröken Vera Runeborg. Programredaktionen och reklamavdelningen ha föreståtts av direktör Scherling med biträde av amanuensen Tullander och fröken Maja Falk t. o. m. den 26 augusti och fröken Vera Runeborg fr. o. m. den 1 september.

Nordiska museets nämnd. Före riksantikvarien Sigurd Curman lämnade i enlighet med stadgarnas bestämmelser den 29 april sitt uppdrag som ordförande i nämnden, då han denna dag fyllde 70 år. Det är med saknad och tacksamhet som nämndens ledamöter och Nordiska museets tjänstemän nu skiljas från Sigurd Curman. Sedan 1926 har han varit medlem av nämnden, som tidigare under ej mindre än fjorton år hade förmånen att räkna hans fader som en högt skattad ledamot. Från och med år 1936 var Curman även nämndens ordförande. Ej blott i alla frågor av kulturminnesvårdande natur utan även — och alldeles särskilt — när det gällt de många och skiftande arkitektoniska och stadsplanemässiga problem, som beröra museibygnaden vid Lejonslätten och utformningen av friluftsavdelningen Skansen, har Sigurd Curmans fina smak, djupa kun-

skaper och ständiga beredvillighet i fråga om arbetsinsatser utgjort en mycket stor tillgång för museet.

Till ordförande i nämnden efter riksantikvarien Curman utsågs den 24 augusti professor Sven Tunberg och till andre ordförande i stället för den senare presidenten Arthur Lindhagen. Till ny ledamot utsågs den 6 september direktören Erik Bengtson.

Nämnden utgjordes alltså den 31 december 1949 av professor Sven Tunberg, ordförande, 1930;¹ professor Andreas Lindblom, styresman, 1929; hovrättspresidenten Arthur Lindhagen, andre ordförande, 1934; fil. dr Bror Jonzon, 1935; hovrättsrådet Johan Nordenfalk, delegerad för finansförvaltningen, 1943; byggmästare Olle Engkvist, 1947; samt direktören Erik Bengtson, 1949.

Museets tjänstemän. Fotografen Olle Ekberg (1924), som på ett mycket förtjänstfullt sätt organiserat och lett den fotografiska verksamheten vid institutionen, avgick under året för att träda i enskild tjänst. Ekonomiintendenten Thor Holm (1930) har av hälsoskäl på egen begäran avgått med förtidspension.

Tjänstemännen med helårsanställning utgjordes alltså den 31 december 1949 av följande personer:

Styresman: professor fil. dr Andreas Lindblom, 1929.² — Sekreterare: förste intendenten Berg, se nedan. — Ekonomidirektör: Georg Scherling, 1944. — Kamrer: fil. kand. Sam Hegnell, 1938. — Biträdande kamrer: Alvar Nyblin, (1930) 1947. — Förste intendent: fil. dr Gösta Berg, (1924) 1935, föreståndare för Etnologiska undersökningen; fil. mag. Carl Fries, 1937, föreståndare för Skansens naturhistoriska avdelning; fil. dr Albert Eskeröd, (1937) 1947, föreståndare för museets allmogeaavdelning; fil. dr John Granlund, (1930) 1948; fil. dr Brynolf Hellner, (1932) 1948, föreståndare för museets högre ståndsaavdelning; fil. dr Erik Andrén, (1937) 1949, föreståndare för Skansens kulturhistoriska avdelning. — Professor

¹ Årtalet betecknar året för inträde som ledamot i nämnden.

² Årtalet betecknar det år befattningen tillträdde. Inom parentes anges året för inträde i museets tjänst.

i nordisk och jämförande folklivsforskning: fil. dr Sigurd Erixon, (1914) 1934. — T. f. arkivarie: förste amanuensen Lundwall, se nedan. — Bibliotekarie: intendenten Jansson, se nedan. — Museilektor: intendenten Rehnberg, se nedan. — Intendenter: fil. kand. Gotthard Gustafsson, (1928) 1937; fil. kand. Ernst Manker, 1939; fil. lic. Sam Owen Jansson, (1929) 1945; fil. lic. Mats Rehnberg, (1938) 1946; fil. lic. Gösta von Schoultz, 1946; fil. dr Marshall Lagerquist, (1936) 1948; fil. lic. Bengt Bengtsson, (1938) 1949. — E. o. intendent: fil. dr Anna-Maja Nylén, (1938) 1947. — Förste amanuenser: Ola Bannbers, (1927) 1938; fil. lic. Sten Lundwall, 1946. — Amanuenser: fil. lic. Bo Lagercrantz, 1948; fil. lic. Ingemar Tunander, 1948; Linnéa Andemar, 1930; Gunnel Hazelius-Berg, (1924) 1926; Brita Stjernswärd, (1931) 1933; Elisabeth Strömberg, (1934) 1936; Margareta Tullander, (1937) 1939. — Biblioteksassistent: fil. kand. Karin Ehrnberg, f. Hallström, 1947. — Biblioteksbiträde: Elsa Forss, f. Boquist, 1931. — Assistent: fil. kand. Kerstin Sjöqvist, f. Carlson, (1944) 1945. — Arkivbiträde: fil. kand. Rut Liedgren, (1943) 1946. — Huvudkassöriska: Birgit Westborg, f. Lindqvist, (1947) 1949. — Kansliskrivare: fil. kand. Kerstin Larson, (1944) 1946; Ulla Beer, 1946; Lillemor Kihlskog, f. Andersson, (1944) 1948. — Kanslibiträden: Dagmar Hullström, 1937; Inga-Lisa Käll, f. Hultquist, (1942) 1948; Gunvor Solberg, f. Karlsson, (1946) 1948. — Kontorsbiträden: Anita Lindhé, f. Sundman, (1946) 1949; Gunvor Staberg, (1947) 1949; Maggie Rosén, f. Ardell, (1947) 1949. — Föreståndare för klädkammaren: Solveig Palmé, f. Löthgren, (1946) 1948. — Fotografer: Märta Claréus, f. Claréus, 1927; Åke Wintzell, 1949; Åke Grundström, 1949. — Ritare: Olle Homman, 1927; Sander Rosén, 1932. — Konserveringsbiträden: Ingegärd Falkeström, 1929; Ingrid Wahlström, f. Welin, 1946.

ANDREAS LINDBLÖM

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1948

Nordiska museets nämnd får härmed avgiva berättelse rörande institutionens ekonomiska förvaltning år 1948.

Beträffande institutionens verksamhet i övrigt hänvisas till årsberättelsen för 1948, tryckt i Fataburen 1949.

Angående räkenskaperna för 1948 får nämnden anföra följande:

Efter verkställda avskrivningar med kr 138 189:23 å från tidigare år balanserade kostnader för anläggningar på Skansen samt med kr 4 000:— å den för fondförvaltningens räkning innehavda hyresfastigheten Östermalmsgatan 23 eller sammanlagt med kr 142 189:23 redovisas för 1948 ett överskott av kr 11 043:97, som tillsammans med från föregående år balanserat överskott å kr 61 078:19 eller sammanlagt kr 72 122:16 balanserats till 1949. Fastigheten Wittstocksgatan 12 har under året försålts.

Beträffande resultatet av den ekonomiska verksamheten under året samt ställningen vid årets slut får nämnden hänvisa till nedanstående vinst- och förlust- samt balansräkningar.

Balansräkning den 31 december 1948

Tillgångar

Kassa, postgiro, banker	350 810:12
Diverse fordringar	
Fordringar enl. reskontra	115 343:88

Förskotterat för vissa ändamål

Fältforskningar	32 108:18
Restaurangernas inventarier och varulager	257 852:91
Materialgårdens varulager	23 561:61
Guldsmedshusets materiallager	1 938:22
Skogsprodukter å Julita gård	24 871:76

Balanserade anläggningskostnader etc.

Ombyggnad i Björnberget	13 642:24
Impregneringsanläggningen	4 873:12
Omändring i Högloftet	650:—
Föreläsningssal i museet	1 561:81
Arbetsarbostäder å Julita gård	97 130:37
Elektrifiering å Julita gård	34 846:83
Restaurering av Härkeberga komministergård ..	4 431:99
	<hr/>
	157 136:36

STYRELSEBERÄTTELSE

Kapitaltillgångar

Museibygnaden	3 000 000:—	
Julita gård	791 000:—	
Tyresö slott	175 000:—	
Östermalmsgatan 23	781 500:—	
Samlingar och inventarier	4:—	4 747 504:—

Fondförvaltningens tillgångar

Värdepapper enl. bil. I	2 799 800:—	
Investering i byggnader på Skansen	275 000:—	
„ i fastigheten Östermalmsgatan 23 ..	255 000:—	
Stockholms stads kammarkontor	25 120:23	
Stockholms Enskilda Bank	695:93	
Svenska Handelsbanken	2 141:70	
Sundsvalls Enskilda Bank	11 664:52	
Uppplupna fondräntor enl. reskontra	21 216:60	
Fordran på Nordiska museets kassaförvaltning	83 323:37	3 473 962:35
		<u> </u>
		<u> </u>
		Kr 9 185 089:39

Skulder

I förskott uppburna inkomster

Årskort för 1949	14 623:—	
Av beviljat statsanslag	137 500:—	152 123:—

Diverse skulder

Varuskulder etc. enl. reskontra	238 842:64	
Skuld till fondförvaltningen	83 323:37	322 166:01

Reserverat för vissa ändamål

Förlagsverksamhet	22 355:90	
Arkivarbete	3 630:50	
Inköp till samlingarna	6 718:89	
Lithbergs skrifter etc. (av Hallwylska fondens avkastning)	11 400:99	
Inredningsarbeten i museet	5 552:14	
Understöd ur J. Bäckströms fam.-fond	3 056:68	
Byggnadsunderhåll å Skansen (med Novilla) ...	38 704:67	
„ å Tyresö	7 951:03	
„ å Julita	4 650:44	
„ i övrigt på landsorten	1 164:79	
Inredningsarbeten å Julita	379:58	
Lapplandsundersökningar	4 620:85	
Diverse övriga ändamål	106 309:78	216 496:24

<i>Lån av fondförvaltningen för fastighetsinvestering</i>		255 000:—
---	--	-----------

Intecknings- och reverslån

Livförsäkringsaktiebolaget Thule	550 000:—	
Mälardalens Hypoteksförening	222 780:38	
Kungliga Bostadsstyrelsen	61 450:—	
Stockholms stad	152 559:14	986 789:52

Fondförvaltningens skulder

Fonder enl. bil. 2	3 473 962:35
Eget kapital	3 706 430:11

Vinst- och förlustkonto

Balanserad vinst	61 078:19	
Årets vinst	11 043:97	72 122:16
		<u>Kr 9 185 089:39</u>

Vinst- och förlusträkning för 1948

Inkomster

Inträdesavgifter	1 381 532:75
Årskort och årsbok	304 317:—
Statliga och kommunala anslag	365 000:—
Fondräntor	138 480:61
Inkomstarrenden och -hyror	200 914:85
Vetenskaplig verksamhet	44 117:05
Förlags- och undervisningsverksamhet	150 327:47
Inkomstbringande företag på Skansen och Julita	1 022 759:25
Utnyttjade donationer och reserverade medel	84 564:72
Hyresfastigheternas överskott utöver 5 % avkastning till fondförvaltningen	57 534:84
Övriga inkomster	18 811:17
	<u>Kr 3 768 359:71</u>

Utgifter

Löner, pensioner, understöd och sjukomkostnader	1 619 091:05
Omkostnader för årsbok och årskortsexpedition	41 760:93
Vetenskaplig verksamhet	175 990:41
Förlags- och undervisningsverksamhet	126 536:63
Annonser och reklam	68 401:49

SKANDIA · FREJA · NORDEN
LIV SKANDIA – NORDSTJERNAN

Alla slag av försäkringar

STYRELSEBERÄTTELSE

Attraktioner och utställningar	191 922 : 92
Underhåll av byggnader samt inredningsarbeten	278 115 : 74
Inköp och underhåll av inventarier	23 422 : 50
Djurföda	108 164 : 83
Expeditions- och kontorskostnader samt telefoner	71 568 : 91
Utgiftsrenden och -hyror	32 020 : —
Ränteutgifter	28 690 : 96
Försäkringspremier	23 427 : —
Gas, elektricitet, vatten och värme	128 642 : 60
Parkanläggningar och vägar samt inre och yttre renhållning ..	171 159 : 16
Avskrivning å byggnader och anläggningar	138 189 : 23
Övriga driftskostnader	490 298 : 07
Till fonderna överförd andel av fondräntorna	39 913 : 31
Årets överskott	11 043 : 97
	<u> </u>
	<u> </u>
	Kr 3 768 359 : 71

Förutom fonderade donationsmedel har institutionen under året fått emot- taga gåvomedel för olika ändamål till ett belopp av kr 63 361 : 44 enligt nedan- stående :

Ändamål	Belopp	Utnyttjat under året	Överfört till 1949
Byggnader och anläggningar på			
Skansen	48 000 : —	45 000 : —	3 000 : —
Löner till hantverkarkunniga vakter			
i verkstäder på Skansen	6 000 : —	3 750 : —	2 250 : —
Publicering av hovbokbindare			
Arvid Hedbergs samlingar	5 000 : —	500 : —	4 500 : —
Diverse ändamål	4 361 : 44	— : —	4 361 : 44
	<u> </u>		
	Kr 63 361 : 44	49 250 : —	14 111 : 44

Stockholm den 31 mars 1949.

SIGURD CURMAN

ANDREAS LINDBLOM

SVEN TUNBERG

ARTHUR LINDHAGEN

BROR JONZON

J. NORDENFALK

OLLE ENGVIST

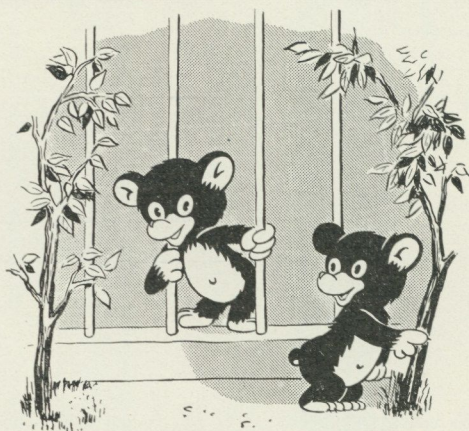
NORRKÖPINGS TIDNINGARS AKTIEBOLAG

Vårt verksamhetsområde omspanner

BOKTRYCK - LITOGRAFI - OFFSET - TIDNINGSTRYCK

**"Vart ska du ta vägen?"
"Jo, jag ska gå och köpa godsaker
från CHOKLAD-THULE"**

Fondförvaltningens värdepapper den 31 december 1948

Obligationer	Nom.	Bokf.	Nom.	Bokf.
3,5 %	621 000:—	622 201:—		
3,6 %	5 000:—	5 000:—		
4 %	25 000:—	24 300:—	651 000:—	651 501:—

Förlagsbevis

4 %	717 000:—	712 220:—		
6 %	24 000:—	27 305:—	741 000:—	739 525:—

Inteckningar

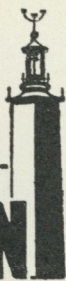
3,6 %	125 000:—	125 000:—		
4 %	723 000:—	723 000:—		
4,5 %	195 000:—	195 000:—		
4,75 %	25 000:—	25 000:—		
5 %	50 000:—	50 000:—	1 118 000:—	1 118 000:—
Aktier			148 848:—	290 774:—
			<u>Kr 2 658 848:—</u>	<u>2 799 800:—</u>

Institutionens värdepapper förvaltas på följande sätt:

	Nom. belopp	Bokf. belopp
Hos Stockholms stads fondförvaltning		
För allmänna fondförvaltningen	2 028 448:—	2 109 844:—
Avkastningen utgör säkerhet för reverslån hos Stockholms stad å kr 150 000:— samt för beviljat kreditiv å högst kr 300 000:—.		
Hos Skandinaviska Banken		
För Ebba Lindaus fond	21 000:—	20 115:—
Hos Stockholms Enskilda Bank		
För Lagergrenska fonden	365 000:—	374 220:—
Hos Svenska Handelsbanken		
För J. Bäckströms familjefond	196 500:—	196 500:—
Hos Sundsvalls Enskilda Bank		
För A. G. Jansons fond	47 800:—	99 116:—
I eget förvar		
För Allmänna fondförvaltningen	100:—	5:—
	<u>Kr 2 658 848:—</u>	<u>2 799 800:—</u>

Dagens bröd
från

STOCKHOLMS-
BAGARN

FÖRTENNING

Tillverkning av kopparkärl
m. m.

Specialité: Restaurangservis
Avd. för rostfria arbeten
och plåtslageri

A. LINDSTRÖM & Co. A.-B.

Dir. Pettersson bost. 44 81 15
Själagårdsgat. 21 Tel. 10 32 13
Kungl. hovleverantör

ARVID NORDQUIST

H.A.B.

STOCKHOLM

Specialaffär

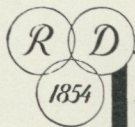
för

Kaffe — Konserver

Delikatesser — Kolonialvaror

Lax & Fågel

Yppersta kvaliteter i största möjliga sortering

DITZINGERS

för heminredningen

STOCKHOLM

GÖTEBORG

Nordiska museets fonder den 31 december 1948

Allmänna fonden	101 122: 47
Pensionsfond för tjänstemännen	222 997: 35
Herman Fritiof Antells fond	100 000: —
H. Lichtensteins fond	3 556: 60
Carl och Sophie Lundströms fond	10 000: —
Artur Hazelius monumentsfond	31 526: 60
Artur Hazelius fond av 30/11 1901	5 465: 42
Johan August Hazelius fond	90 692: 50
Gunnar Hazelius fond	7 523: 64
Sundbornsprostens donation	21 211: 31
Henrik Krooks fond	21 401: 30
Bobergiska fonden	82 097: 33
Peter och Malin Beijers fond	25 800: —
Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond	692 747: 32
Walter och Wilhelmina von Hallwyls pensionsfond	197 662: 63
Hilmer Åbergs fond	40 640: 90
Oscar Hirschs fond	25 000: —
Fritz Ottergrens fond	25 954: 63
Artur Hazelius-fonden	52 714: 47
Axel Wilhelm Casséns testamentsmedel	30 000: —
August och Thérèse Hazelius fond	50 000: —
Ebba Lindaus fond	20 000: —
Markisinnan Mary Moore Lagergrens fond	369 540: —
Museibyggnadens underhållsfond	200 000: —
Nordiska museets nya byggnadsfond	49 803: 51
Grönsö-fonden	3 798: 62
Östgötagårdens fond	7 384: 22
Grillska förnyelsefonden	3 750: 36
Hilda Kumlins fond	22 044: 43
Makarna Konrad och Maria Elméus minnesfond	24 382: 80
Professorskan Thérèse Kjellbergs minnesfond	63 743: 97
Grosshandlare J. Bäckströms familjefond	199 377: 63
Fonden "Kyrka och kultur"	31 396: 80
O. Gröndahls donationsmedel	7 240: —
Julita donationsmedel	97 455: 39
Valter Fewrells svenska fond	5 333: 95
Alexander och Sigrid Skånbergs fond	397 935: 58
Byggmästare A. G. Jansons fond	98 545: 21
Fondförvaltningens regleringskonto	34 115: 32

 Kr 3 473 962: 35

A.-B. H. BUKOWSKIS KONSTHANDEL

ARSENALSGATAN 2. FIRMAN GRUNDAD 1870.

KÖPER OCH FÖRSÄLJER UNDER HAND
OCH PÅ AUKTION SVENSKA MÅL-
NINGAR, MÖBLER, SILVER M. M.

TEL. 10 43 28 OCH 20 7118

BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER

Telefoner:

62 36 52, 62 47 85

FRIHAMNSVÄGEN (vid frihamnsentrén)

STOCKHOLM Postadress: VÄRTAN

Alla slags plåtarbeten, takreparationer.

KOPPAR-, BLECK- & PLÅTSLAGERI
SMIDE · METALL- & MEKANISK VERKSTAD

AB. OLOF NYBERG

Byggnads- och inredningsglas

Speglar och sliperi

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1948

Undertecknade, som av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien respektive Stockholms Stadsfullmäktige utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess nämnds förvaltning för år 1948, få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava före revisionen underkastats särskild siffergranskning av auktoriserad revisor, som häröver avgivit berättelse.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1948 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond.

De i nämndens berättelse av den 31 mars i år lämnade uppgifterna om tillgångar och skulder, slutande å kr 9 185 089 : 39 samt inkomster och utgifter, slutande å kr 3 768 359 : 71, överensstämna med räkenskaperna.

Efter vad vi under revisionen inhämtat om nämndens handhavande av institutionens förvaltning få vi tillstyrka, att ansvarsfrihet meddelas nämnden för den tid revisionen omfattar.

Stockholm den 1 juni 1949.

B. KARLGREN

SVEN HAGSTRÖM

Utsedda av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets
Akademien

BERTIL NYQUIST

Utsedd av Stockholms Stadsfullmäktige

STRÖMMING
är
HÄLSOKOST

Ät därför mer strömming, som
är god, närande och billig mat
STOCKHOLMS LÄNS FISK-
FÖRSÄLJNINGSFÖRENING
u. p. a. Ring 23 12 50

G. LONELL A.-B.
NYBROKAJEN 7 - STOCKHOLM
20 65 44   20 65 45

Pröva
TÖRNBLOMS
1950!

ARTIEROLAGET **TÖRNBLOMS** ANNONSBYRÅ
Louise Skerfving
Auktoriserad av Svenska Tidnings- och Ivarerföreningen

Drottninggatan 48 • Stockholm • Tel. 23 59 85

FÖRTECKNING ÖVER PERSONER OCH INSTITUTIONER SOM 1948—1949 ÖVER- LÄMNAT GÅVOR TILL NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN¹

Nordiska museets samlingar:

Almberg, E., Ramsberg; Almgrens dödsbo, Maria; Alsfält, Kerstin, Birgit och Elsa; Althin, T.; Amaranterorden; Ambrosiani, S.; Amundson, A., Stora Frösunda; Andersson, Å.; Baarsen, Ingrid; Barkman, O.; Beckström, Märta; Beer, Ulla; Bendz' dödsbo, H., Eskilstuna; gm Bendz, T. A., Eskilstuna; Berg, G.; Berg, J.; Berg, Ann-Sofi; Bergius' dödsbo, S., Nockeby; Berndtson, G., Tofta; gm Bertel, G.; Björk, Gerda, Rönninge; Björkman, N., Byske; Björnstjerna, C. och Sonja, Stäket; Blomqvist, Edit; Bolling, Olga, Vetlanda; Boman, A., Örnköldsvik; Bondesson, B. O., Lesjöfors; Borg, A., Linköping; Bratt-Fredlund, Amelie, Uppsala; Broman, Astrid; Broman, G.; Broman, K. A.; Broms, Maud; Bruzelius, N., Lidingö; Byholma byalag, Grisslehamn; Carlssons dödsbo, Fanny; Carlsson, G. E., Gustav Adolf; Carlsson, G., Solvesta; de Castro Feijó, Ninette; Clementzlor, K., Ulvsunda; Cronstedt, Greta, Saltsjö-Bo; Dahlén, B., Rottneros; gm Ebbesen, Ebba, Hov; Eneström, Hedvig, Bromma; Engdahl, S.; Engquist, Elsa; Engstedt, G.; gm Erdman, N., Nockeby; Eriksson, Charlotta; Eriksson, L., Högsäter; Fernlund, B., Karlholmsbruk; Fjellander, C.; Fleetwood, G. W., Östertälje; Franzén, C., Hellvi; Freyland, Th., Sunhultsbrunn; Friedländer, H.; Frick, Anna, Norrköping; von Friesen, Elsa, Djursholm; Frölich, H., Miami, USA; Gerell, Greta; Gerlander, Josefina, Risinge; Gjerdrum, Adeva och Sigrid; Gombert, W.; Grahl, Anna Brita, Helsingfors; Grandinsson, Märta; Gustafsson, Hanna, Hummelstad; Göransson, G., Örnköldsvik; Göth, J. A., Braås; Hagar, H.; Hald, Anna, Borås; gm Hansén, K., Kågeröd; Hansén, Majt, Hammarbyhöjden; Hansson, Olga, Skabersjö; Hansson, Sigrid, Hittarp; Hazelius, Gina; Hazelius-Berg, Gunnel; Hedin, Sigrid, Äppelviken; Heinertz, N. O.; Hellzon, L., Örebro; Henschen, F.; Herzman, Maria; Hillgren, B.; von Hofsten, Carin, Uppsala; Holgers, Anna; Holm, C., Norrtälje; Holmström, A., Eriksmåla; Hultquist, Elna, Stocksund; Håkansson, B., Duvhult;

¹ Givarens adress är Stockholm, där ej annat anges. Förteckningen omfattar tiden 1 november 1948—31 oktober 1949.

F. W. LÖFVANDER
MÖBLERINGSAFFÄR

Tapetserare & Dekorator

Utför alla tapetserare-, dekorations-
och reparationsarbeten. Hela möb-
lemang och enstaka möbler.
Fätöljer. Soffor.

Smålandsgatan 42 • Stockholm
Tel. 20 51 29

GÄRDETS

FÖNSTERPUTSNING

Utför allt inom branschen. Affärs-,
kontors- och privatfönster m. m.

60 76 91

A.-B. FEYCHTINGS JÄRNHANDEL

Specialité: ESKILSTUNASMIDEN

Drottninggatan 46 Tel. 10 04 83, 20 46 70

Haldins Åkeri & Renhållningsverk

utför transporter & gårdsrenhållning
samt levererar grus och sand m. m.

Infordra offert. Tel. 46 05 33

Vid behov av

TRYCKSAKER

Vänd Eder med förtroende till

Stellan Ståls Boktryckeri

Kl. V. Kyrkogata 10 Tel. 21 22 49

Häll, R.; Hård af Segerstad, Pia; Häglunds dödsbo, Elin; Jansson, A., Frändefors; Johansson, A., Milletorp; Johansson, C. A., Yxnäs; Johansson, E., Rådanefors; Johansson, F., Sjöåkra; Johansson, F., Åsen; Johansson, G. A., Hackås; Johansson, Henry, Lekvattnet; Johansson, K. E., Hökviksnäs; Johnson, Valborg, Kimstad; Jonn, Hildur; Jonsson, J. G., Hälleberga; Jäfvert, E.; Jönsson, Elin, Övra; Jönsson, Odina, Viken; Jörgensen, Anna, Hedemora; Karlfeldt, Gerda, Leksboda; gm Karlsson, K., Grisslehamn; gm Karlsson, Sigrid; Kindestam, S., Enskede; von Kock, R., Torskors; Kollberg, Paulina, Hov; Kolmodin, T.; Krantz, T., Hovmantorp; Kylander, Gurli; Lagerberg, Carin; Lagercrantz, Elsa, Djursholm; Lagergren, B.; Landelius, Dagmar; Landström, J., Skellefteå; Landström, K., Frostkåge; Laquist, Birgit; Laquist, O. och Elsa; Larsson, E., Vingåker; Larsson, F., Stugsund; Larsson, J., Gårdby; Larsson, K. A., Lagan; Leche-Thin, Ingeborg, Leksand; Leffler, A., Avesta; Lefflers dödsbo, Emelie C.; Leijonhufvuds dödsbo, Hedda; Lenk, T.; Lettström, H.; Leuhusen, Louise; Lewin, Anna, Äppelviken; Lindh, H., Uddevalla; Lindblom, H.; Lindell, H., Karlstad; Lindvall, H.; Lindgren, T. A.; Lindroth, G., S. Tarendö; Ljungberg, Cissi, Fredhäll; Ljunggren, S., Sjöbo; Lundberg, K. E., Bodafors; Lundgren, A., Örnköldsvik; Lundqvist, A.; Lundström, Eva, Örnköldsvik; Lundström, G., Örnköldsvik; Lundström, K., Frostkåge; gm Lönsberg, N., Ängby; Malmér, P., Växjö; Malmgren, G.; Manker, E.; Montelius, Marion; Nauckhoff, B., Nora; Nathorst-Böös, E.; Nedergård, O., Bograngen; Nilsson, C. G., Blomstermåla; Nilsson, H., Hässleholm; Nilsson, K. G., Västerlanda; Nilsson, K. J., Mariannelund; Nilsson, K., Kalvsvik; gm Nilsson, N. J., Strömstad; Nobling, T., Abrahamsberg; Norberg, G., Örnköldsvik; Nordahl, Augusta, Sågmyra; Nordén, Anna, Holsåker; Nordgren, A., Annelöv; Nordiska museets vänner, Samfundet; Norstedt & Söner; Nyberg, A., Indalsälven; Nyman, A. B., Rödingstråk; Ohlsson, Ella, Skurup; Olsson, P., V. Ämtervik; Persson, B.; Persson, G., Nordmark; Persson, P., Grimmäs; Pettersson, E., Blackstad; Petre, Florence E., Greenwich, Conn., USA; Rasmusson, N. L.; Rehnberg, M.; Rehnberg, Mary-Ann; Reuterskiöld, H.; Rudbecks stärbhus, Anna; gm Rudbeck, R.; Rydén, O., Hånger; Rystrand, S., Brodalen; Ränk, G.; Salenius, Greta; Salomonsons dödsbo, Lekvattnet; Sahlström, G., Åsbro; Sand, B. H. L., Kosta; Sandström, Lilly; Schagers dödsbo, Ingeborg; Schager, Frida; Schager, Sonja; af Schmidt, Emma; Schött, Blanche; Sellegren, Sigrid; Sjöberg, Anna; Sjöqvist, Kerstin; Sjöstrand, Ingeborg; gm Sjövall, Birgitt; Skogman, Magna, Djursholm; Smerling, Eva; Smith, T. D.; gm Statens historiska museum; Stockholms stads Hushållstekniska Mellanskola; Strömberg, Elisabeth; Ståhle, Hj., Torsebro; Sundström, Ingrid; Svedbergs dödsbo, Ruth, Växjö; Swederus dödsbo, Jenny; Svensson, Alma, Rottne; Svensson, Gerda, Rödeby; Svensson, S. A., Kåraboda; Svenströms dödsbo, Anna; Söderlund, J. P., Kalix; Talve, I.; Tamm, Eva; Tiger, Zuleima; Thorman, Elsa; Upmark, Jenny; Wachtmeister, Louise, Christineholm; Waérn, K. E., Linköping; Wagnér, G., Alseda; gm Waldenström, E.;

Allt till livs

från

CARL
Karssons LIVS

E. ÖSTLING

FRUKT och GRÖNSAKER

Östermalms saluhall

Tel.: 62 55 38, 62 23 98,
60 92 22

**Konstnärlig typografi —
kvalitetstryck**

förutsätter två ting: goda typer och skickliga typografiska fackmän. Vårt tryckeri intager en ledande ställning i båda dessa avseenden. Vårt rikhaltiga tyfförråd förnyas undan för undan med de yppersta typsnitt, som stå att erhålla. Varje manuskript undergår hos oss en sorgfällig typografisk bearbetning. Är Ni mån om en hög typografisk standard hos Edra trycksaker kan Ni tryggt lita på den service, som vi bjuda.

IVAR HÄGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
STOCKHOLM • BOKTRYCK • OFFSET • STÅLTRYCK
Gamla Brogatan 26 Tel. 22 99 70

Firma PAPPER & KUVERT

(Innehavare: E. LÄNGQUIST & E. LINDBERG)
DROTTNINGGATAN 4 ★ TELEFON 20 91 83

Aromatic

Wallström, C. O.; Wedin, A., Örnsköldsvik; Welin, S., Skara; Westerfors, Eva, Hasselfors; Widgrens dödsbo, Marie; Widholm, Ragnhild, Nockeby; Wiking-Olsson, Sigrid; Wikström, A., Gammelstad; Wikström, E., Gammelstad; Wittenström, Ebba; gm Vitterhetsakademien; Wågström, J., Örnsköldsvik; Ziegfeldt, Marit; Ögren, H., Ulvöhamn; Östberg, Anna.

Nordiska museets arkiv:

AB Avesta Jernverk; AB Béve o. C:nis Kappfabrik; Almgrens dödsbo, M.; Ambrosiani, S.; Anderberg, J., Åmål; Andersson, H., Karlsdalsbruk; Appelfält, E., Vännäs; Askelöf, B.; Axel-Nilsson, G., Göteborg; Bäckström, A., Lidingö; Barck Berkén, Å.; Berg, G.; Bernström, B.; Björkbom, C.; von Björnmarck, W.; Byström-Bäckström, E., Lidingö; Claréus, M.; Cronstedt, M., Saltsjö-Bo; Danckwardt-Lillieström, G.; Dramatiska Teatern; Ekman, E., Stora Tuna; Engkvist, O.; Ericsson, M.; Erixon, S.; Fabricius, S., Kiruna; Fant, E.; Gabrielson, A., Djursholm; Gilstring, K. G., Vimmerby; Granholm, A.; Grönvall, S.; Hallberg, M.; Hazelius-Berg, G.; Hedberg, A., Lidingö; Hedén, A., Håsselby villastad; Hellner, B.; Hillgren, B.; Hofrén, M., Kalmar; Holm, C., Norrtälje; Jansson, S. O.; Johansson, T., Piteå; Jonn, H.; Jäfvert, E.; Järnvägsstyrelsens Reklamavdelning; Kempe, E., Örnsköldsvik; Kielland, T., Oslo; Köster, A., Göteborg; Lagerquist, M.; Laquist, E.; Leijonhufvuds dödsbo, H.; Lenk, T.; Lewin, A. och V., Äppelviken; Liljencrantz, A., Uppsala; Lindblom, A.; Linder, E.; Lindfors, T.; Lundgren, C. H.; Musikhistoriska museet; Nationalmuseum; Nilson, A.; Norberg, R.; Pettersson, E., Blackstad; Redaktionen av Sveriges Byggmästare; Rehnberg, M.; Schmidt, L.; Seitz, H.; Sidenbladh, E.; Stockholms Stadsmuseum; Svensson, N. I., Vänersborg; Thordeman, B.; Wallin, S.; Wennlund, T., Göteborg; Westerlund, B.; Väisänen, A. O., Helsingfors; Österlund, E.

Nordiska museets bibliotek:

Aber, E.; Ahlström, O.; Almgrens dödsbo, Maria; Althin, T.; Ambrosiani, S.; Andemar, Linnéa; Anderbjörk, J. E., Växjö; Andersson, S., Åbo; Andrén, E., Hagalund; Appelgren, A., Vasa; H. Aschehoug & Co, Oslo; Bäckström, A., Lidingö; Baroja, J. C., Madrid; Bengtsson, B., Lidingö; Berg, G.; Bertel, G., Bromma; Boëthius, S. Jacob; Boëthius, Sten; Albert Bonnier; Boratav, P., Ankara; Brage, Helsingfors; Bringéus, N.-A., Lund; Broman, G.; AB Fredr. Brusewitz, Limmared; Campbell, Å., Uppsala; Carlsson, H., Långebro; Cederhvarf, B., Helsingfors; Celander, H., Göteborg; Christiansson, H., Dunker; CIAP, Paris; Claréus, Märta, Enebyberg; Davidson, D. S., Seattle; De danske kongers kronologiske samling, Köpenhamn; De tingshusbyggnadsskyldige i f. d. Askers och Sköllersta tingslag, Örebro; Domkyrkorådet, Lund; Dreijer, M., Mariehamn; Ecklesiastikdepartementet; Ericsson, K., Köping;

RYMANS BOKHANDEL

BANÉRGATAN 7 · TEL. 627420

IVAN HEDENBY

Grönsaker och rotfrukter
i parti

Klaratorget, Stockholm

Lager o. kontor: Observatorieg. 12

Tel. 311226

SKANSENS RESTAURANTER

BEGAGNA ALLTID

TÅRT- och FATPAPPER

FRÅN

SVENSK PAPPERS

MANUFAKTUR A.-B.

SUNDBYBERG TEL. STHLM 281783

R U N M Ä R K T A

färska och konserverade
ÄGG

Säljas och distribueras av:

STOCKHOLMS ÄGG AKTIEBOLAG

Ordertelefoner: 10 07 69, 10 35 46, 20 83 04, 20 11 56

Detta märke

på Edra försäkringsbrev garanterar
ett effektivt försäkringsskydd.

Vid försäkringsbehov anlita därför

HANSA

STOCKHOLM

DE - HÅS LIVSMEDEL

Maria Prästgårdsgata 15 Tel. 41 53 11

KÖTT, VILT OCH KONSERVER